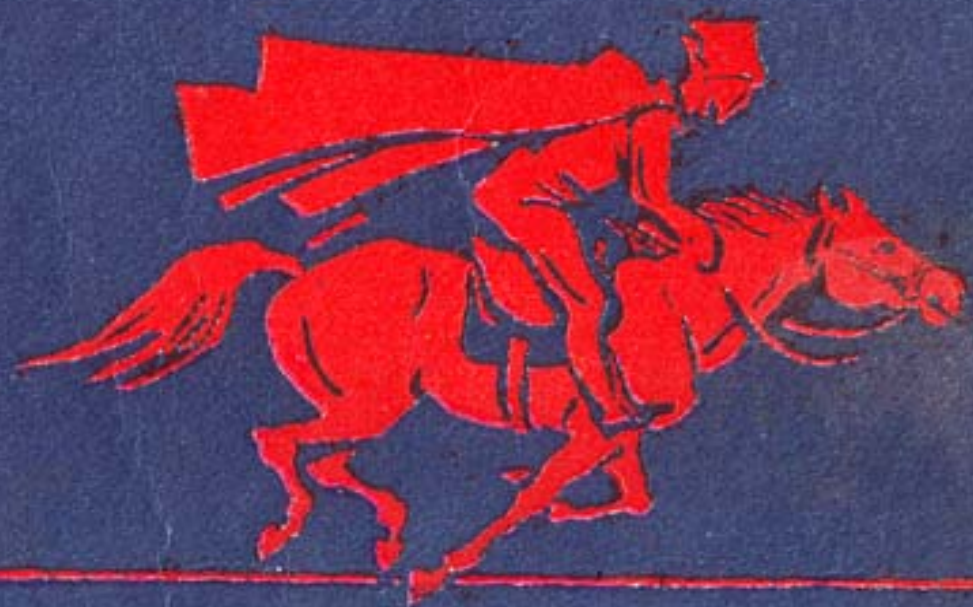

**ЖУМА
ВЕРНИ
МИХАИЛА
СТРОГОВА**

Руба

ЖУЛ ВЕРН МИХАИЛ СТРОГОВ

Превод: Лилия Сталева, Цветана Узунова-Калудиева

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ

I

ПРАЗНЕНСТВО В НОВИЯ ДВОРЕЦ

— Ваше величество нова телеграма!

— Откъде?

— От Томск.

— Прекъсната ли е в Томск връзката с Иркутск?

— Прекъсната е от вчера.

— Телеграфирайте всеки час в Томск, генерале, и ме дръжте в течение!

— Да, ваше величество — отговори генерал Кисов.

Тези думи бяха разменени в два часа след полунощ, когато празненството, устроено в Новия дворец, беше в цялото си великолепиe.

На този прием духовата музика на Преображенския и Павловския полк не бе преставала да изпълнява полки, мазурки, скотиши и валсове, подбрани измежду най-хубавите от репертоара им. Танцуващите двойки се множаха безспир в разкошните салони на двореца, издигнат на няколко крачки от „Грановитата палата“, където се бяха разиграли някога толкова страшни драми, само че тази нощ в него отекваха рефрени на кадрили.

Великият маршал на двора беше впрочем добре подпомогнат в деликатните си функции. Великите князе и адютантите им, дежурните шамбелани и дворцовите офицери лично се разпоредиха за организирането на танците. Великите княгини, искрящи от диаманти, придворните дами, облечени в празничните си тоалети, даваха достолепен пример на жените на висшите военни и цивилни чиновници на някогашния белокаменен град. Затова, когато отекна сигналът за полонеза, когато гостите, независимо от ранга си, се включиха в ритмичната разходка, която при всички подобни тържества придобива значението на национален танц, съчетанието на дългите рокли с дантелени волани и накичените с ордени униформи представляваше неописуема гледка под светлината на стоте полилеи, удесеторени от отраженията на огледалата.

Беше ослепително.

Впрочем големият салон, най-красив от всички други в Новия дворец, бе достойна рамка за пищното шествие на високопоставени лица и богато нагиздени жени. Сводестият таван, целият в позлата, чийто блясък бе смекчен от патината на времето, осеян със светли точки, напомняше звездния свод. Златотканите завеси по прозорците и вратите в преливащи топли тонове падаха на широки гънки с рязко очертани ръбове поради твърдата материя.

През стъклата на големите прозорци, описващи пълен полукръг в горната си част, светлината в салоните, прибулена от лека мъгла, изглеждаше отвън като отражение от пожар и рязко се открояваше на фона на нощния мрак, който от няколко часа обгръщаше блестящия дворец. Този контраст привличаше вниманието на онези гости, които не се интересуваха особено от танците. Спреха ли се пред прозорците, те можеха да видят няколко кочияша, смътно изплуващи в нощната тъмнина, чиито огромни силуети се появяваха от време на време. Те наблюдаваха в подножието на украсените със скулптури балкони разхождащите се безмълвни многобройни стражи с пушка, хоризонтално опряна на рамото, и с островърха каска с перо, по което играеха отблясъците от светлината, струяща навън.

Те чуваха също отекващите по каменните плочи стъпки на патрулите, които може би по-точно спазваха такта, отколкото краката на танцуващите в салоните.

От време на време вик на часовой се предаваше от пост на пост, а понякога зов на тръба се сливаше с акордите на оркестъра и ясните й звуци се долавяха в общата хармония.

Още по-долу, пред фасадата, в конусовидните пространства, осветени от прозорците на Новия дворец, се виждаха тъмни маси — корабите, които плаваха по реката. Треперливата светлина на фенерите им се отразяваше във водите й, миещи каменните основи на терасите на двореца.

Най-важната личност на бала, човекът, който устройваше празненството и към когото генерал Кисов се бе обърнал със запазена само за владетелите титла, бе облечен скромно в униформата на гвардейски офицер. Това не беше поза от негова страна, но привичка на човек, който малко държи на външния блясък. Затова в облеклото си той много се отличаваше сред великолепните костюми около него, а и

навън много често се показваше така сред свитата си от грузинци, казаци и лезгинци, блестящи ескадрони в пищните ослепителни кавказки униформи.

Този мъж, висок, любезен, със спокойно лице, ала угрижени очи, се приближаваше ту до една, ту до друга група, но разговаряше малко и като че ли разсеяно слушаше както безгрижните думи на младите гости, така и по-сериозните разговори на висшите чиновници или на членовете на дипломатическото тяло, представители на по-големите европейски държави.

На двама или трима от тези проникателни политици, физиономисти по професия, им се стори, че долавят върху лицето на домакина известни симптоми на безпокойство, чиято причина им се изплъзваше, ала нито един от тях не би си позволил да го заговори по този повод.

Във всеки случай гвардейският офицер държеше тайната му загриженост да не смути ни най-малко празненството и той като беше един от малкото владетели, на които почти цял един свят бе свикнал да се подчинява, дори мислено, веселото оживление на бала не стихна нито за миг.

Междувременно, след като бе предал съдържанието на телеграмата, изпратена от Томск, генерал Кисов чакаше офицерът да му заповяда да се оттегли, но той оставаше безмълвен. Взе телеграмата, прочете я и лицето му още повече помръкна. Ръката му дори неволно посегна към шпагата, а после към очите, и той ги закри за миг. Човек би казал, че блясъкът на светлината го дразни и търси тъмнина, за да види по-добре в себе си.

— Значи — поде той, като отведе генерал Кисов в нишата на един прозорец — от вчера сме без връзка с моя брат, великия княз?

— Без връзка, ваше величество, и има опасност нашите телеграми скоро да не могат да минават през сибирската граница.

— Но нали войските от Амурска и Якутска губернии, както и от Забайкалието получиха заповед да тръгнат незабавно за Иркутск?

— Тази заповед бе дадена с последната телеграма, която успяхме да изпратим отвъд езерото Байкал.

— Що се отнася до Енисейската, Омската, Семипалатинската и Тоболската губернии, ние сме в постоянна пряка връзка с тях още от началото на нашествието, нали?

— Да, ваше величество, те получават нашите телеграми и в настоящия час сме сигурни, че татарите не са напреднали отвъд Иртиш и Об.

— А няма ли никакви новини относно предателя Огарьов?

— Никакви, ваше величество. Началникът на полицията не можа да потвърди със сигурност дали е минал или не границата.

— Нека отличителните му белези бъдат незабавно изпратени в Нижни Новгород, Перм, Екатеринбург, Касимов, Тюмен, Ишим, Омск, Еламск, Коливан и в Томск, както и във всички телеграфни станции, с които сме още във връзка.

— Заповедите на ваше величество ще бъдат мигновено изпълнени — отвърна генерал Кисов.

— И нито дума за всичко това!

Като кимна почтително в знак на съгласие, генералът се поклони, смеси се отначало с гостите и скоро напусна салоните, без някой да забележи.

А гвардейският офицер остана замислен известно време и когато отиде при различните групи от военни и политици, образували се на няколко места в салоните, лицето му отново си възвърна спокойното изражение, което го бе напуснало за малко.

Сериозното събитие обаче, дало повод за горния разговор, не беше толкова неизвестно, колкото гвардейският офицер и генерал Кисов си въобразяваха. Не се говореше официално за него, вярно, нито дори полуофициално, защото езиците не бяха развързани „по заповед“, но няколко висши държавни служители бяха уведомени кой по-точно, кой по-неточно за събитията, които ставаха отвъд европейската граница на Русия. Във всеки случай онова, което те знаеха само приблизително и за което не разговаряха помежду си дори членовете на дипломатическото тяло, бе добре известно на двама от поканените, неотличаващи се на този прием с униформа или орден и те тихо го обсъждаха.

Как, по какъв път благодарение на чие вмешателство тези двама обикновени смъртни знаеха онова, което толкова други при това най-важни особи, едва подозираха? Не бихме могли да кажем. Дали имаха дарбата да предчувствуват и предвиждат? Или бяха снабдени с допълнително сетиво, което им даваше възможност да виждат отвъд ограничения хоризонт, до който стига обикновеният човешки поглед?

Притежаваха ли особен нюх, за да разкриват най-тайните новини? Нима природата им се беше преобразила, благодарение на навика, станал тяхна втора природа, да живеят за информацията и чрез нея? Изкушени сме да допуснем това.

Единият от тези двама души беше англичанин, другият — французин — и двамата високи и слаби. Французинът, тъмнокос като южняците от Прованс, а англичанинът, червенокос като джентълмен от Ланкшиър. Англонормандецът, сдържан, студен, флегматичен, пестелив на жестове и думи, като че ли говореше и жестикулираше като навита пружина, която се свива и разпуска на равни интервали. Галоримлянинът, напротив, жив, пъргав, се изразяваше едновременно с устни, очи, ръце и разполагаше с двадесет начина да предаде мисълта си, докато събеседникът му имаше сякаш един-единствен, неизменно заложен в съзнанието му.

Тези физически различия лесно биха направили впечатление и на най-ненаблюдателния човек. Но ако някой физиономист погледнеше по-отблизо тези двама чужденци, недвусмислено би дефинирал характерния за тях физиологичен контраст и би казал, че французинът е „само очи“, а англичанинът — „само уши“.

И наистина оптическият апарат на единия бе необикновено усъвършенствуван от честата употреба. Чувствителността на ретината му сигурно реагираше мигновено, както при някои фокусници, които разпознават карта при бързото сечене на колодата, или само при нареждането на карти за гадаене, незабележими за всеки друг. Този французин притежаваше в най-висока степен онова, което наричаме зрителна памет.

Англичанинът, напротив, изглеждаше специално устроен да слуша и да чува. Ако слуховият му апарат доловеше тембъра на нечий глас, той не можеше вече да го забрави и след десет, след двадесет години би го разпознал сред хиляда. Разбира се, ушите му не можеха да се движат като ушите на животните, снабдени с големи ушни раковини. Ала тъй като учените са установили, че човешките уши са само „почти“ неподвижни, смело бихме могли да твърдим, че ушите на гореспоменатия англичанин, щръквайки, извивайки се, привеждайки се, се опитваха да доловят звуците по начин, едва ли не видим за всеки специалист по естествени науки.

Уместно е да отбележим, че съвършенството на зрението и слуха на тези двама души им служеше превъзходно в занаята им, защото англичанинът бе дописник на „Дейли телеграф“, а французинът дописник на... Той не казваше на кой или на кои вестници, и когато го питаха, отговаряше шеговито, че кореспондира със „своята братовчедка Мадлен“. Всъщност под привидното си лекомислие този французин беше много прозорлив и умен. Говорейки за щяло и не щяло, може би за да прикрие по-добре желанието си да се информира, той никога не издаваше съкровенията си мисли. Самата му бърборивост му помагаше да мълчи и вероятно той бе по-потаен, по-дискретен, отколкото колегата си от „Дейли телеграф“.

И ако и двамата присъстваха на празненството, устроено в Новия дворец през нощта на 15 срещу 16 юли, те бяха поканени в качеството си на журналисти и за най-пълно осведомяване на читателите им.

От само себе си се разбира, че двамата се бяха пристрастили към мисията си на този свят, охотно се спускаха като хрътки по дирята на най-незначителната новина, нищо не ги плашеше, нито ги отблъскваше, стига само да успеят и притежаваха несмутимото хладнокръвие и истинската смелост на хората от тази професия. Същински жокеи в този лов на информации, в това стипълчейз^[1] те прескачаха плетища и прегради, преминаваха реки с несравнимия плам на чистокръвни жребци, които искат да стигнат първи, или да умрат!

Впрочем техните вестници не скъпяха парите — най-сигурното, най-бързото, най-съвършеното средство за информация, познато досега. Трябва да добавим също, че — за тяхно щастие — нито единият, нито другият никога не поглеждаха и не подслушваха зад стените на личния живот и се интересуваха само от политическите или обществените проблеми. С една дума, те се занимаваха с онова, което от няколко години се нарича „политически и военен репортаж на високо равнище“.

Само че ще видим, следвайки ги отблизо, че повечето време те разглеждаха доста странно фактите и техните последици, като всеки от тях имаше свой начин да вижда и да преценява. Така или иначе обаче, тъй като отразяваха честно и без задна мисъл събитията, и никога не се щадяха, би било грозно да ги порицаваме.

Френският дописник се казваше Алсид Жоливе. Хари Блънт бе името на англичанина. Те се срещнаха за пръв път на празненството в Новия дворец, за което бяха натоварени да напишат дописки за вестника си. Различията в характера, ведно с известна професионална ревност, естествено не събуди особена взаимна симпатия у тях.

Вместо да се избягват обаче, те по-скоро се постараха да се сондират взаимно относно новините на деня. В крайна сметка бяха двама ловци, ловуващи на една и съща територия, в един и същ резерват. Пропуснеш ли единият нещо, той можеше изгодно да го измъкне от другия и собственият им интерес им диктуваше да бъдат във връзка помежду си.

Така че тази вечер и двамата бяха на пусия.

„Дори ако попаднем само на патици — казваше си Алсид Жоливе, — заслужава си стрелбата!“

И така, двамата журналисти установиха контакт по време на бала малко след излизането на генерал Кисов и отначало леко опипаха почвата.

— Наистина, господине, прелестен прием! — каза любезно Алсид Жоливе, който сметна, че трябва да започне разговора с тази чисто френска фраза.

— Вече телеграфирах: великолепен! — отвърна хладно Хари Блънт, употребявайки тази дума, задължителна за всеки поданик на Обединеното кралство, когато трябва да изрази възхищение.

— И все пак — добави Алсид Жоливе — сметнах, че трябва да съобщя на братовчедка ми...

— На братовчедка ви?... — повтори Хари Блънт изненадан, прекъсвайки колегата си.

— Да... — поде Алсид Жоливе. — Братовчедка ми Мадлен... Аз кореспондирам с нея. Тя обича да бъде осведомявана бързо и вярно, затова се почувствах задължен да споделя с нея, че по време на това празненство някакъв облак като че ли помрачи челото на императора.

— На мен пък той ми се стори лъчезарен — отвърна Хари Блънт, който може би искаше да скрие собственото си мнение по този въпрос.

— И естествено вие го накарахте да излъчва зари в колоните на „Дейли телеграф“.

— Точно така.

— Спомняте ли си господин Блънт, какво стана в Загреб през 1812 година?

— Спомням си така добре, все едно че съм бил там, господине — отвърна английският журналист.

— В такъв случай — поде Алсид Жоливе — знаете, че посред празненство, устроено в негова чест, съобщили на императора Александър, че Наполеон малко преди това преминал Неман със своя авангард. Императорът обаче не напуснал празненството и въпреки изключително важната новина, която можела да му коства империята, той не издал тревогата си...

— Повече, отколкото сега издаде своята нашият домакин, когато генерал Кисов му събщи, че телеграфната връзка между границата и Иркутск е прекъсната.

— А! Значи знаете тази подробност!

— Да, зная.

— Колкото до мен, трудно бих могъл да не го зная, защото последната ми телеграма стигна до Удинск — подхвърли Алсид Жоливе с известно задоволство.

— А пък моята само до Красноярск — отвърна Хари Блънт с не по-малко задоволство.

— В такъв случай вие знаете, че са изпратени заповеди до войските в Николаевск.

— Да, господине, като същевременно е било телеграфически наредено да се свикат казаците от Тоболска губерния.

— Точно така, господин Блънт. Тези мерки също ми бяха известни и повярвайте ми, моята любезна братовчедка утре ще научи нещо по този въпрос.

— Както ще го научат и читателите на „Дейли телеграф“, господин Жоливе.

— Така е! Когато виждаш всичко, което става!...

— И когато чуваш всичко, което се казва!...

— Интересно е да се проследи тази война, господин Блънт.

— Аз ще я проследя.

— В такъв случай възможно е да се срещнем на не толкова сигурна почва като паркета на този салон.

— Не толкова сигурна, но...

— Не толкова хлъзгава! — пошегува се Алсид Жоливе, като задържа колегата си тъкмо когато щеше да загуби равновесие по лъснатия паркет.

При тези думи двамата журналисти се разделиха, доста доволни, общо взето, от констатацията, че никой от тях не е изпреварил другия.

В същия момент вратите на съседните на салона зали се отвориха. Там бяха сложени големи прекрасно сервирани маси с колкото щете ценен порцелан и златни съдове. На централната маса, запазена за князете, княгините и членовете на дипломатическото тяло, блестеше една сребърна ваза, несметно скъпа, изработена в лондонските фабрики и около този шедьовър на златарското изкуство искряха под светлините на полилеите хилядите части на най-прекрасния сервиз, излязъл някога от севърските работилници.

Поканените в Новия дворец се придвижиха към трапезариите.

Точно тогава генерал Кисов, който току-що се бе върнал, се доближи бързо до гвардейския офицер.

— Какво ново? — попита го той, както първия път.

— Телеграмите не стигат вече до Томск, ваше величество!

— Куриер на часа!

Гвардейският офицер напусна големия салон и влезе в едно обширно съседно помещение. Това беше работен кабинет с много скромни старинни мебели от дъб, разположен на ъгъла на Новия дворец. Няколко картини, между които едно-две платна на Орас Верне, бяха закачени на стените.

Гвардейският офицер отвори бързо френския прозорец, като че ли не достигаше кислород на дробовете му и излезе на големия балкон да подиша чистия въздух на хубавата юлска нощ.

Под погледа му се издигаше, окъпана от лунни лъчи, кръглата крепостна стена, която ограждаше две катедрали, три дворци и една оръжейна. Отвъд стената можеха да се разграничат три различни града — Китай град, Белый град и Земляной град, огромни европейски, татарски и китайски квартали, над които се извисяваха кули, камбанарии, минарета и куполи на триста църкви със зелени кубета и сребърни кръстове над тях. Лъкатушеше малка река, отразяваща тук-там лунната светлина. Целият този ансамбъл образуваше интересна мозайка от различно оцветени къщи, включена в рамка, дълга десет левги.

Реката беше Москва река, градът — Москва, крепостната стена — Кремъл, а гвардейският офицер, който със скръстени ръце и замислен поглед слушаше разсеяно шума, разнасящ се от Новия дворец над старата Москва, бе царят.

---

[1] Надбягване с препятствия. — Б.пр. ↑

II РУСИ И ТАТАРИ

Ако царят беше напуснал така неочаквано салоните на Новия дворец, когато приемът, който той бе устроил за гражданската и за военната върхушка и за първенците на Москва, беше тъкмо в разгара си, причината бяха опасните събития, разиграли се по същото време зад границите на Урал. Нямаше повече съмнение, едно страшно нашествие заплашваше да откъсне сибирските провинции от Руската автономна империя.

Азиатска Русия или Сибир заема площ от петстотин и шейсет хиляди левги и наброява около два милиона жители. Тя се простира от Уралските планини, които я отделят от Европейска Русия, чак до крайбрежието на Тихия океан. На юг я заграждат Туркестан и Китайската империя с една доста неопределена граница; на север Ледовитият океан и Карско море я отделят от Беринговия проток. Тя е разделена на губернии и провинции — Тоболската, Енисейската, Иркутската, Омската, Якутската; обхваща две околии — Охотската и Камчатка, както и две други области, под московско владичество сега — Киргизия и земята на чукчите.

Тази необятна степна равнина, която обхваща повече от сто и десет градуса от запад на изток, се използва едновременно като място за интерниране на престъпници и за заточаване на изселени чрез указ хора.

Двама генерал-губернатори представляват върховната власт на царя в тази огромна страна. Единият живее в Иркутск — столицата на Източен Сибир; другият живее в Тоболск — столица на Западен Сибир. Река Чуна, приток на река Енисей, разделя Сибир на две части.

Никаква железница не прекосява все още тези безбрежни равнини, някои от които са действително необикновено плодородни. Никакъв железен път не обслужва скъпоценните мини, благодарение на които огромни площи сибирска земя са по-богати под повърхността, отколкото над нея. По тези краища се пътува с тарантаси^[1] и брички през лятото и с шейни през зимата.

Едно единствено съобщително средство, но затова пък електрическо, свързва източната и западната граница на Сибир чрез кабел, дълъг повече от осем хиляди версти (8536 километра)^[2]. На излизане от Урал той минава през Екатеринбург, Касимов, Тюмен, Ишим, Омск, Еламск, Коливан, Томск, Красноярск, Нижни Удинск, Иркутск, Верхне Нерчинск, Стрелинк, Албазин, Благовешченск, Раде, Орломская, Александровское и Николаевск и струва по шест рубли и деветнайсет копейки за всяка дума, изпратена до най-крайния му граничен пункт. От Иркутск едно отклонение за връзка с Кятка на монголската граница, а оттам, срещу трийсет копейки за дума, пощата прехвърля телеграмите до Пекин за две седмици.

Именно този кабел, прокаран от Екатеринбург до Николаевск, е бил прерязан най-напред преди Томск и само няколко часа след това — между Томск и Коливан.

Затова след съобщението, което му бе направил за втори път генерал Кисов, царят бе отговорил само: Куриер начаса!

Вече няколко минути царят стоеше неподвижен пред прозореца на своя кабинет, когато прислужникът пред вратата отново я отвори. Главният началник на полицията застана на прага.

— Влез, генерале — каза кратко царят, — и ми разкажи всичко, което знаеш за Иван Огарьов.

— Един извънредно опасен човек, ваше величество — отвърна главният началник на полицията.

— Имал е чин полковник, така ли?

— Да, ваше величество.

— Интелигентен офицер ли беше?

— Много интелигентен, но извънредно невъздържан, необуздан, амбициозен, който не се спира пред нищо. Много скоро се замеси в тайни интриги и именно тогава негово височество великият княз го разжалва, а след това го заточи в Сибир.

— По кое време?

— Преди две години. След шестмесечно заточение бе помилван по волята на ваше величество и се завърна в Русия.

— И оттогава не се ли е връщал в Сибир?

— Да, ваше величество, връща се, но този път по собствено желание — отвърна главният началник на полицията.

После добави, понижавайки малко глас:

— Беше време, ваше величество, когато, отидеш ли веднъж в Сибир, не се връщаш повече оттам!

— Е, добре, докато аз съм жив, Сибир е и ще бъде страна, от която хората ще се връщат!

Царят имаше основание да произнесе тези думи с истинска гордост, защото често бе показвал чрез своето милосърдие, че руското правосъдие знае да прощава.

Главният началник на полицията не отвърна нищо, но явно не беше привърженик на подобни полумерки. Според него всеки, който преминеше Уралските планини, съпровождан от жандарми, не биваше никога да се връща обратно. При новия цар обаче нямаше да бъде вече така и главният началник на полицията съжаляваше искрено за това. Какво?! Нямаше да има вече доживотни присъди освен за престъпления от общ характер? Какво?! Политическите заточеници се завръщат от Тоболск, Якутск и Иркутск! Главният началник на полицията, свикнал със самовластните решения на указите, които преди не предвиждаха помилвания, решително не можеше да приеме този начин на управление! Но той мълчеше в очакване царят да продължи да го разпитва.

И въпросите не закъсняха.

— Не се ли е връщал повторно Иван Огарьов в Русия след това свое пътуване из сибирските провинции, пътуване, чиято истинска цел е останала неизвестна за нас? — попита царят.

— Върна се.

— И след завръщането полицията му изгуби следите, така ли?

— Не, ваше величество, защото един осъден става действително опасен чак в деня, когато го помилват!

Челото на царя се смръщи за миг. Главният началник на полицията навярно се изплаши, че бе отишъл твърде далеч, макар упорството, с което държеше на своите идеи, да беше най-малкото равностойно на безграничната му преданост към неговия господар; но царят, пренебрегвайки този косвен упрек по отношение на своята вътрешна политика, продължи да задава кратките си въпроси:

— Къде е бил най-накрая Иван Огарьов?

— В Пермска губерния.

— В кой град?

— В самия Перм.

— Какво е правил там?

— Давал е вид, че не върши нищо, и в държането му не е имало нищо подозрително.

— Не е ли бил под наблюдение на тайната полиция?

— Не, ваше величество.

— По кое време е напуснал Перм?

— Приблизително през март.

— За да отиде къде?

— Не знаем това.

— И оттогава насам не знаем какво е станало с него, така ли?

— Не знаем.

— Е, добре, аз обаче го знам! — отвърна царят. — Получих анонимни съобщения, които не са минали през канцеларията на полицията, но имам основание предвид настоящите събития отвъд границата да приема за верни!

— Нима ваше величество иска да каже — възкликна главният началник на полицията, — че Иван Огарьов има пръст в татарското нашествие?

— Да, генерале, и аз ще те осведомя за онова, което не знаеш. След като напуснал Пермска губерния, Иван Огарьов с преминал отново Уралските планини. Прехвърлил се в Сибир, в киргизките степи, и се опитал там не без успех да разбунтува номадското население. После слязъл по-надолу, на юг, чак до свободен Туркестан. Там намерил в Бухара и Коканда вождове, склонни да хвърлят татарските си орди в сибирските провинции и да завземат цялата азиатска част на Руската империя. Движението е било подготвено тайно, ала избухнало като гръм от ясно небе и ето че сега пътищата и съобщителните средства между Източен и Западен Сибир са прекъснати! На всичко отгоре Иван Огарьов, жаден за мъст, подготвя покушение върху живота на моя брат!

Царят се беше оживил и крачеше бързо, докато говореше. Главният началник на полицията не отвърна нищо, но си мислеше, че по времето, когато руските императори никога не помилваха заточеници, Иван Огарьов не би могъл да осъществи своите планове.

Известно време той мълча. После, приближавайки се към царя, който се бе отпуснал в един фотьойл, каза:

— Ваше величество сигурно е дал заповед това нашествие да бъде отблъснато по най-бързия начин?

— Да — отвърна царят. — Последната телеграма, която можа да мине през Нижни Удинск, сигурно е раздвижила военните части в Енисейска, Иркутска и Якутска губерния, както и в провинциите на Амур и езеро Байкал. Същевременно полковете от Перм и Нижни Новгород, както и казаците на границата се придвижват форсирано към Урал; за жалост ще бъдат необходими няколко седмици, докато те застанат лице с лице срещу татарските колони!

— И братът на ваше величество, неговото височество великият княз е изолиран сега в Иркутска губерния и няма повече директна връзка с Москва, така ли?

— Няма.

— В такъв случай той знае от последните телеграми какви мерки е предприел ваше величество и каква помощ може да очаква от най-близките губернии до Иркутската?

— Знае го — отвърна царят, — но не знае, че Иван Огарьов играе едновременно ролята на бунтовник и на предател и че в негово лице той има личен озлобен враг. Именно на великия княз дължи Иван Огарьов първото си падане в немилост и най-страшното е, че брат ми не познава този човек. Намерението на Иван Огарьов е да се върне в Иркутск и да предложи там под фалшиво име услугите си на великия княз. После, спечелил веднъж доверието му, когато татарите ще са обсадили Иркутск, той ще предаде града, а заедно с него и моя брат, чийто живот е пряко застрашен. Ето това е, което съм научил от изпратените ми сведения и което не знае великият княз, това именно той трябва да научи!

— Добре, ваше величество, в такъв случай един интелигентен смел куриер...

— Намерете ми го!

— Ще трябва да се придвижи с голяма бързина — добави главният началник на полицията, — защото, позволете да добавя, ваше величество, че сибирският край се отнася много благосклонно към бунтарите!

— Да не би да искаш да кажеш, генерале, че заточениците ще се съюзят с нашествениците? — възкликна царят, изгубил самообладание при този намек на главния началник на полицията.

— Нека ваше величество ме извини! — заекна главният началник на полицията, защото неспокойният му мнителен дух действително му бе внушил точно тази мисъл.

— Аз вярвам, че у заточениците има много повече патриотизъм! — отвърна царят.

— В Сибир има и други осъдени освен политическите заточеници — отвърна главният началник на полицията.

— Престъпниците! О, генерале, тях ги отстъпвам на теб! Та това е изметът на човешкото общество! Те са хора без родина. Но метежът или по-точно нашествието не е насочено срещу императора, а срещу Русия, срещу страната, за която заточениците все още не са изгубили напълно надеждата да я видят отново... и която действително ще видят!... Не, не, никога един русин не би се съюзил с един татарин, за да подкопае дори за миг устоите на московската мощ!

Царят имаше основание да вярва в патриотизма на онези, които неговата политика държеше засега на разстояние. Помилванията, които бяха основа на неговата справедливост — когато, разбира се, той имаше възможност лично да я упражнява, — значителните облекчения, които прилагаше при изпълнението на царските укази — толкова жестоки преди това, — му даваха право да вярва, че не се заблуждава. Но дори и без тази голяма възможност за успех срещу татарското нашествие условията не бяха по-малко сериозни, тъй като имаше опасност голяма част от киргизкото население да се присъедини към нападателите.

Киргизите се делят на три орди — голяма, малка и средна — и наброяват приблизително четиристотин хиляди „юрти“, тоест около два милиона души. От тези различни родове едни са независими, другите признават чуждата власт, било на Русия, било на ханствата на Коканда и Бухара, тоест на най-опасните владетели на Туркестан. Средната орда, най-богатата, е същевременно и най-мощната, нейните станове заемат цялата площ между реките Сара-Су, Иртиш, Горен Ишим, езерата Хадисанг и Аксакал. Голямата орда, която обитава областите, разположени на изток от земите на средната, се разпростира чак до Омска и до Тоболска губерния. Така че, надигнеше ли се киргизкото население, това би означавало нахлуване в Азиатска Русия и, на първо място, отделяне на Сибир на изток от Енисей.

Вярно е, че киргизите, пълни новаци във военното изкуство, са по-скоро обирджии и нападатели на кервани, отколкото редовна войска. Така че, според думите на господин Левшин, „един стегнат фронт или едно каре добра пехота биха дали отпор на десет пъти по-многобройна маса киргизи, а едно-единствено оръдие би унищожило огромна част от тях“.

Може и така да е, но карето добре строени пехотинци би трябвало да дойде на мястото на бунта, а оръдията да се изтеглят от артилерийския парк на някоя руска провинция, отдалечена на две или три хиляди версти. Само че, с изключение на директния път, който съединява Екатеринбург с Иркутск, степите, които много често представляват блатни местности, никак не са удобни за целта и сигурно биха минали доста седмици, преди руските части да бъдат в състояние да отблъснат татарските орди.

Омск е центърът на военната организация на Източен Сибир и има за задача да държи в подчинение киргизкото население. Там са границите, които тези съвсем недостатъчно подчинени номади бяха нарушавали неведнъж, и затова във Военното министерство имаха основание да смятат, че Омск е вече твърде сериозно застрашен. Линията на военните колонии, тоест на онези казашки постове, разположени на ешелони от Омск до Семипалатинск, беше форсирана вече на много места. Освен това имаше опасност „великите султани“, управляващи киргизките околии, да са приели вече доброволно, или да са били насилствено подчинени на властта на татарите, които са мюсюлмани като тях, и към омразата, породена от заробването им, да се бе прибавила и омраза, дължаща се на антагонизма между гръцката и мюсюлманската религия.

И действително отдавна вече татарите от Туркестан, и главно от Бухара, Коканда и Кундузкото ханство, се опитваха както чрез сила, така и по пътя на убеждението да изтръгнат киргизките орди от московското владичество.

Само няколко думи за тези татари.

Татарите произхождат по-точно от две различни раси — кавказката и монголската.

Кавказката раса, за която Абел дьо Ремюза казва, „че се приема в Европа като типа за красота на нейното население, защото всички

народи от тази част на света са произлезли от нея“, обединява под едно и също име турците и местното население от персийски произход.

Чисто монголската раса обхваща монголците, манджурите и тибетците.

Татарите, които заплашваха по това време руската империя, бяха от кавказката раса и населяваха главно Туркестан. Тази обширна земя е разделена на различни държави, които се управляват от ханове и затова се наричат ханства. Главните ханства са Бухара, Коканда, Кундузкото ханство.

По това време най-голямо и най-опасно беше бухарското ханство. На Русия се бе налагало неведнъж досега да воюва срещу неговите владетели, които от личен интерес и за да могат да им наложат друго иго, бяха подкрепяли независимостта на киргизите против московското владичество. Настоящият им предводител — Теохар хан, следваше стъпките на своите предшественици.

Бухарското ханство се простира от север на юг между трийсет и седмия и четирийсет и първия паралел, а от изток на запад, между шейсет и първия и шейсет и шестия градус ширина, тоест върху една площ от приблизително десет хиляди квадратни мили.

Тази държава има население от два милиона и петстотин хиляди жители, армия от шейсет хиляди бойци, които се увеличават трикратно по време на война, и трийсет хиляди конници. Страната е богата, с развито животновъдство, земеделие и минерални богатства и е разширила границите си, като завладяла земите на Балк, Андкуй Меймене. В нея има трийсет и два големи градове. Бухара, ограден със стена, дълга повече от осем английски мили и защитена с бойни кули, е прославен град, възпят от Авицена и други учени мъже на десети век, приет за център на мюсюлманската наука, и се нарежда сред най-прочутите селища на Централна Азия; Самарканд, в който се намира гробът на Тамерлан и знаменитият дворец, където се пази прочутата синя плоча, върху която идва да седне всеки нов хан при възкачването си, е защитен от много здрава крепост; Карши, с тройния пояс от стени, е разположен в един оазис, заобиколен от тресавище, пълно с костенурки и гущери, и е почти непревземаем; Чарджуй се брани от близо двайсетхилядно население; и накрая Ката Курган, Нурата, Джизак, Пайканд, Каракул, Хузар и тъй нататък представляваш група градове, които трудно биха се оставили да бъдат покорени. Така че

ханството на Бухара, предпазвано от планините и изолирано от степите, е действително опасна държава и при нужда Русия би трябвало да ѝ противопостави значителни сили.

И тъй по това време този татарски край се управляваше от амбициозния и свиреп Теохар. Опирайки се на другите ханове — и главно на кокандския и на кундузкия — жестоки воители и грабители, готови да се хвърлят във всевъзможни скъпи на татарския инстинкт набези, — подпомогнат от ползващите се с неограничени права предводители на ордите на Централна Азия, той бе оглавил нашествието, чийто вдъхновител обаче беше Иван Огарьов. Предателят Огарьов, тласкан колкото от безумна амбиция, толкова и от омраза, беше организиран нашествието така, че хората му да прекъснат големия сибирски път. Луд човек наистина, ако си мислеше, че би могъл да разклати устоите на московската империя! Подтикнат от него, емирът — такава титла носят ханове на Бухара — бе насочил ордите си отвъд руската граница. Той беше нахлул в Семипалатинската губерния и твърде малкото на брой казаци в този район се бяха видели принудени да отстъпят пред него. Той бе стигнал далече зад езерото Балхаш, увличайки след себе си киргизкото население по своя път. Като грабеше, рушеше и вербуваше онези, които му се подчиняваха, той пленяваше всички, които му оказваха отпор, и се прехвърляше от град на град, следван от обоза на типичен ориенталски владетел, представляващ цивилното му домочадие — жените, прислугата, и вършеше всичко с наглата дързост на един съвременен Чингис хан.

Къде ли беше той сега? Докъде ли бяха стигнали войниците му по времето, когато съобщението за нападението беше пристигнало в Москва? До коя ли точка се бе наложило да отстъпят руските части в Сибир? Никой не можеше да знае. Връзките бяха прекъснати. Дали кабелът между Коливан и Томск беше прерязан от разузнавачи на татарската армия, или самият емир беше стигнал чак до енисейските провинции? Дали въстанието се бе разпростряло вече чак до източните земи? Никой не можеше да каже. Единствено съобщително средство, което не се страхува нито от студа, нито от жегата, което не могат да спрат нито суровите условия на зимата, нито високите градуси на лятото, което лети с бързината на светкавица — електрическият ток, не можеше да протича вече през степта и нямаше начин да се предупреди

затвореният в Иркутск велик княз за опасността, която го грозеше от страна на предателя Иван Огарьов.

Само куриер можеше да замени прекъснатия кабел. Този човек щеше да има нужда от време, за да преодолее пет хилядите и двеста версти (5523 километра), които отделят Москва от Иркутск. За да може да прекоси редиците на бунтовниците и на окупаторите, той трябваше да прояви едновременно, така да се каже, свръхчовешка смелост и интелигентност, но с разум и сърце се стига далеч!

„Ще открия ли този разум и това сърце?“ — питаше се царят.

---

[1] Тарангас — старинна руска кола с гюрюк и четири колела, теглена от коне. — Б.пр. ↑

[2] Една верста е равна на 1067 метра, тоест малко по-дълга от километър. — Б.а. ↑

III МИХАИЛ СТРОГОВ

Много скоро вратата на царския кабинет се отвори и пазачът съобщи за пристигането на генерал Кисов.

— Куриерът? — попита бързо царят.

— Той е тук, ваше величество — отвърна генерал Кисов.

— Намери ли човека, който ни трябва?

— Смея да отговоря утвърдително, ваше величество.

— На служба в двореца ли е?

— Да, ваше величество.

— Ти познаваш ли го?

— Лично, освен това той е изпълнявал много пъти успешно трудни задачи.

— В чужбина ли?

— В самия Сибир.

— Откъде е?

— От Омск. Той е сибиряк.

— Притежава ли хладнокръвие, интелигентност, смелост?

— Да, ваше величество, притежава всички качества, които са му необходими, за да успее там, където други може би биха се провалили.

— Възраст?

— Трийсет години.

— Силен човек ли е?

— Ваше величество, той може да издържа до краен предел на студ, глад, жажда и умора.

— Значи, човек от желязо?

— Да, ваше величество.

— А сърцето му?

— Златно сърце.

— Името му?

— Михаил Строгов.

— Готов ли е да замине?

— Очаква в помещението на гвардейците заповедите на Ваше величество.

— Да влезе — каза царят.

След няколко мига куриерът Михаил Строгов влезе в царския кабинет.

Михаил Строгов беше висок на ръст, снажен, с широки рамене, с голям гръден кош. Едрата му глава издаваше красивите черти на кавказката раса. Добре развитите му крайници биха издържали на всякакво физическо натоварване. Този красив и силен млад човек със здраво телосложение и добра стойка трудно можеше да бъде отместен насила, защото, когато стъпи с двата си крака на пода, те сякаш се вкорениха там. Върху квадратната му в горната част глава, над широкото чело беше бухнала гъста коса, която се подаваше на къдрици, когато той сложеше московската си фуражка. Обикновено бледото му лице променяше цвета си само когато сърцето му започнеше да бие по-силно и предизвикаше по-бърза циркулация на кръвта. Очите му бяха тъмносини, с открит, честен, непреклонен поглед и блестяха под извитите вежди, докато леко присвитите мускули на клепачите му издаваха благородна смелост, „смелостта без гняв на героите“, както се изразяват филолозите. Добре очертаният му нос с раздалечени ноздри се издигаше над симетрична уста с леко изпъкнали устни, типични за великодушните добри люде.

По характер Михаил Строгов беше решителен човек, който бързо се ориентира, не си хапе ноктите от несигурност, не си почесва ухото от колебание, не пристъпва от крак на крак от нерешителност. Скъп на жестове и думи, той умееше да стои неподвижен като войник пред началника си; когато вървеше обаче, походката му се отличаваше с пълна непринуденост, забележително точни движения — и всичко това беше доказателство за благонадеждността и за силната воля на неговия дух. Строгов беше човек, „хванал здраво бика за рогата“, и макар този образ да е малко пресилен, много добре го характеризираше.

Младият човек беше облечен в елегантна военна униформа, подобна на облеклото на кавалерийските офицери — ботуши, шпори, брич, късо наметало с кожички по края, обшито с жълти ширити на кафяв фон. На широките му гърди блестяха един кръст за храброст и много медали.

Михаил Строгов се числеше към специалния корпус царски куриери и имаше офицерски чин сред тези подбрани мъже. Онова, което особено личеше в походката, в израза на лицето, в цялата му осанка — и което царят веднага долови, — бе, че е изпълнителен, „човек на дълга“. С една дума, той притежаваше едно от най-предпочитаните в Русия качества — според определението на прочутия писател Тургенев, — качество, което води до най-високите постове в московската империя.

И действително, ако имаше човек, който би могъл да осъществи успешно пътуването от Москва до Иркутск, прекосявайки една окупирана област, да преодолее препятствията и да се справи с очакващите го най-различни опасности, сред всички други това бе единствено Михаил Строгов.

Много благоприятно обстоятелство за успеха на плана му беше това, че Михаил Строгов познаваше много добре земята, която трябваше да прекоси, и разбираше различните местни наречия не само защото бе я пропътувал много пъти, а и защото самият той беше сибиряк.

Баща му, старият Пьотр Строгов, умрял преди десет години, бе живял в град Омск, разположен в същата губерния, и майка му, Марфа Строгова, продължаваше и сега да живее там. Именно там, сред дивите степи на Омската и на Тоболската провинция, страшният сибирски ловец бе отгледал своя син Михаил „по войнишки“, както казват по тези краища. По професия Пьотр Строгов беше ловец. И лете, и зиме, при зноен пек и при студ понякога по-ниско от 50 градуса под нулата, той обхождаше замръзналата степ, претърсваше храстите на лиственицата, обикаляше брезовите и боровите гори, поставяше капани и дебнеше дребния дивеч с пушка, а едрия с вила или с нож в ръка. Едрият дивеч — това бе ни повече, ни по-малко сибирската мечка, опасен и кръвожаден звяр, висок колкото побратимите си от ледените морета. Пьотр Строгов беше убил повече от трийсет и девет мечки, тоест и четиридесетата беше паднала, повалена от неговите удари — известно е, ако вярваме на старите руски легенди за ловци, колко много от тях са имали късмет до трийсет и деветата си мечка и са ставали жертва на четирийсетата!

Така Пьотр Строгов беше преминал фаталното число, бел да получи нито една драскотина. От този ден нататък единайсетгодишния

му син Михаил го съпровождаше винаги по време на лов с вилата в ръка, за да може да се притече на помощ на баща си, въоръжен само с нож. На четиринайсет години Михаил Строгов беше убил първата си мечка, съвсем сам — и това не беше нищо; важното бе, че след като я бе одрал, той бе домъкнал огромната животинска кожа чак до бащиния си дом, отдалечен на няколко версти — нещо, което говореше за необикновената сила на момчето.

Животът от детските години му бе от голяма полза след това, защото — станал вече мъж — той можеше да понася всякакви несгоди — студ, пек, глад, жажда, умора. Подобно на якутите от Севера, той беше човек от желязо. Можеше да издържа двайсет и четири часа без храна, по десет нощи, без да спи и да си направи подслон на сред степта, там, където други биха загинали от премръзване под откритото небе. Природно надарен с изтънчена чувствителност, воден от необикновения си инстинкт сред бялата пустош на замръзналата степ, когато мъглата закриваше изцяло хоризонта, дори когато се намираще сред най-далечните географски ширини, където полярната нощ продължаваше дълги дни, той бе намирал вярната посока там, където други не биха могли да направят и крачка дори. Той знаеше всички тайни на своя баща. Умееше да се ориентира по почти невидими признаци, по сянката, която хвърляха ледените иглички, по разположението на малките клонки на дърветата, по изпаренията, носещи се от последните очертания на хоризонта, по дирите върху тревата в гората, по слабите шумове, които се носеха из въздуха, по далечните детонации, по прелитащите птици в мъглата — хиляди подробности, които представляват хиляди указания за онзи, който умее да ги разпознава. И на всичко отгоре кален сред снеговете, подобно на сабя дамаския в сирийските води, той имаше желязно здраве, както беше се изразил генерал Кисов, и — което беше също така вярно — златно сърце.

Единствената слабост на Михаил Строгов беше обичта към майка му, старата Марфа, която никога не бе пожелала да напусне стария дом на Строгови в Омск, на бреговете на Иртиш, там, където опитният ловец и тя бяха живели дълго заедно. Когато синът ѝ я напусна, сърцето му се беше свило от мъка, но той ѝ бе дал обещание да се връща винаги, когато може, и винаги бе спазвал свято дадената дума.

Беше решено на двајсетгодишна възраст Михаил Строгов да постъпи на служба лично при руския император, в царския куриерски корпус. Младият сибиряк — смел, интелигентен, издръжлив, с добро държане, — има първата възможност да се отличи по-специално по време на едно пътуване в Кавказ, в една опасна местност, разбунтувана от неколцина буйни последователи на Шамил, и по-късно, по време на изпълнение на една важна задача, която го бе отвела чак до Петропавловск, в Камчатка, самия край на Азиатска Русия. По време на тези дълги пътувания той беше проявил прекрасни качества — хладнокръвие, предпазливост и смелост, които му бяха спечелили одобрението и покровителството на началниците и той бързо бе започнал да се издига.

Що се отнася до отпуските, които му се полагаха по право след тези дълги пътувания, той никога не пропускаше да ги посвети на старата си майка — макар да беше отделен от нея на няколко хиляди версти и през зимата пътищата да ставаха почти непреодолими. Впрочем за първи път сега Михаил Строгов, комуто напоследък възлагаха задачи все в южните краища на империята, не беше виждал старата Марфа от три години, цели три века! Но само след няколко дни щяха да му дадат редовния отпуск и той вече се беше подготвил да замине за Омск, когато се случиха събитията, за които вече знаем.

И така, въведоха Михаил Строгов при царя, без той въобще да подозира какво очаква владетелят от него.

Без да казва нито дума, царят го наблюдава известно време изпитателно, докато Михаил Строгов стоеше съвсем неподвижно.

После, явно доволен от огледа, царят пристъпи към бюрото си, даде знак на главния началник на полицията да седне и му продиктува тихо едно писмо, което съдържаше само няколко реда.

Царят го изчете много внимателно, после сложи подписа си и добави пред него: „Быть по сему“, тоест „Така да бъде“ — формулата, която означава, че руският император дава съгласието си.

Чак тогава той пхна писмото в един плик и го затвори с печата с императорския герб.

След това царят се изправи и каза на Михаил Строгов да се приближи.

Михаил Строгов пристъпи няколко крачки напред и отново застана неподвижно, готов да отговаря.

Царят го погледна още веднъж право в лицето, очи в очи. И каза кратко:

— Име?

— Михаил Строгов, ваше величество.

— Чин?

— Капитан от корпуса на царските куриери.

— Познаваш ли Сибир?

— Аз съм сибиряк.

— Къде си роден?

— В Омск.

— Имаш ли роднини в Омск?

— Тъй вярно, ваше величество.

— Какви роднини?

— Старата ми майка.

Царят прекъсна за миг серията въпроси. После показа писмото, което държеше в ръка, и рече:

— Ето едно писмо, което ти възлагам, Михаил Строгов, да предадеш лично на ръка на великия княз и на никого друго.

— Ще го предам, ваше величество.

— Великият княз е в Иркутск.

— Ще отида в Иркутск.

— Ще се наложи обаче да минеш през земи, чието население се е надигнало под влиянието на бунтовници, и са окупирани от татарите, а и едните, и другите ще се стремят да се сдобият с това писмо.

— Ще премина през тези земи.

— Ще трябва да се пазиш главно от един предател на име Иван Огарьов, който може би ще те срещне по пътя си.

— Ще се пазя от него.

— Ще минеш ли през Омск?

— Оттам е пътят ми, ваше величество.

— Ако се видиш с майка си, рискуваш да те познаят. Не бива да виждаш майка си!

Михаил Строгов се поколеба за миг, после каза.

— Няма да я видя.

— Закълни ми се, че нищо не може да ще застави да издадеш кой си, нито пък къде отиваш!

— Заклевам се.

— Михаил Строгов — поде тогава отново царят, като подаде плика на младия куриер, — вземи това писмо, от което зависи и съдбата на Сибир, а може би и животът на великия княз, моят брат.

— Писмото ще бъде предадено на негово височество великия княз.

— Значи, ще стигнеш въпреки всичко?

— Ще стигна или ще ме убият.

— Аз имам нужда ти да живееш.

— Ще живея и ще стигна там — отвърна Михаил Строгов.

Царят, изглежда, остана доволен от естествената и спокойна увереност, с която му отговори Михаил Строгов.

— Тогава върви, Михаил Строгов — каза той, — върви в името на бога, на Русия, на моя брат и заради мен!

Михаил Строгов отдаде чест и веднага напусна царския кабинет, а само няколко мига по-късно и Новия дворец.

— Струва ми се, че изборът ти е сполучлив, генерале — каза царят.

— Вярвам, че е така, ваше величество — отвърна генерал Кисов, — и ваше величество можете да бъдете спокоен, че Михаил Строгов ще направи всичко, което би могъл да стори един мъж.

— Той е истински мъж — каза царят.

IV ОТ МОСКВА ДО НИЖНИ НОВГОРОД

Разстоянието, което Михаил Строгов трябваше да измине между Москва и Иркутск, беше пет хиляди и двеста версти (5523 километра). Докато телеграфният кабел не беше още прокаран между Уралските планини и източната граница на Сибир, телеграмите се разнасяха от куриери, най-бързите от които имаха нужда от осемнайсет дни, за да стигнат от Москва до Иркутск. Но това беше изключение и преходът през Азиатска Русия обикновено траеше от четири до пет седмици, макар че се поставяха на разположение на тези царски пратеници всички транспортни средства.

Като човек, който не се страхува нито от студа, нито от снега, Михаил Строгов би предпочел да замине през най-студения период на зимата, когато може да се пътува с шейна по цялото протежение на пътя. Тогава неизбежните най-различни трудности при пътуването щяха да понамалееят по изравнената от снега степ. Освен това нямаше да става нужда да преминава реки. Навред щеше да има ледена покривка, по която шейната се плъзга лесно и бързо.

Може би по това време на годината представляват опасност някои природни феномени, като например продължителността и гъстотата на мъглите, прекалените студове, дълготрайните бръснещи ветрове, чиито вихрушки понякога обгръщат и унищожават цели кервани. Случва се понякога също така подгонени от глад вълци да населят с хиляди степта. И все пак по-добре би било човек да поеме тези рискове, тъй като поради суровата зима татарските нашественици ще предпочетат да се установят в градовете, мародерите им няма да обикалят из степта, придвижването на военните части би било неосъществимо и Михаил Строгов би могъл да мине по-лесно. Но той нямаше възможност да избира нито времето, нито часа дори. Каквито и да бяха условията, трябваше да ги приеме и да замине.

Ето такава беше положението, Михаил Строгов веднага си даде сметка за всичко и се приготви да поеме задачата. Най-напред сега той нямаше да пътува при нормалните условия на царски куриер. Дори

никой не биваше и да предположи, че е пратеник на царя. В една окупирана страна има шпиони под път и над път. Познаеха ли го, мисията му пропадеше. Освен това генерал Кисов му даде една голяма сума пари, която трябваше да му стигне за пътуването и да му създаде известни условия, но не прибави към нея обичайната писмена заповед с надпис „в служба на императора“, която представлява необходимата формула „Сезам, отвори се!“ Връчи му само един обикновен пътен лист.

Пътният лист беше издаден на името на Николай Корпанов, търговец, живущ в Иркутск. Той даваше право на Николай Корпанов да бъде придружаван при нужда от едно или повече лица и освен това в него специално беше записано, че е валиден дори ако московското правителство забрани на всички други националности да напускат Русия.

Всъщност този пътен лист само даваше право на приносящия да наема пощенски коне; независимо от това Михаил Строгов трябваше да го използва единствено, когато не съществуваше опасност да го разкрият в качеството на какъв пътува, тоест само на европейска територия. Следователно в Сибир — това ще рече, след като прекосеше разбунтувалите се провинции — той нямаше да може да заповядва на пощенските служители, нямаше да ползва с предимство коне, нито да реквизира транспортни средства за лично ползване. Михаил Строгов не биваше да забравя: той не беше вече никакъв царски куриер, а обикновеният търговец Николай Корпанов, който пътува от Москва за Иркутск и като такъв трябваше да се примирява с всички случайности на пътуването.

Да мине незабелязан — по-бързо или по-бавно, — но да мине, такава беше неговата задача.

Допреди трийсет години по-важните пътници се придвижваха със специален ескорт — най-малко двеста добре екипирани казаци, двеста пехотинци, двайсет и пет башкирски конника, триста камили, четиристотин коня, двайсет и пет каруци, две преносими лодки и две оръдия. Това беше необходимият инвентар за едно пътуване през Сибир.

Той, Михаил Строгов, няма да разполага нито с оръдия, нито с конници, нито с пехотинци, нито с товарни животни. Ще пътува с кола

или на кон — когато има възможност; пеш — когато се наложи, ще върви и пеш.

Хиляда и четиристотинте първи версти (1493 километра), които представляват разстоянието между Москва и руската граница, нямаше да представляват никаква трудност. Железница, пощенски коли, параходи, коне за смяна бяха на разположение на всички, следователно и на царския куриер.

И така същата тази сутрин на 16 юли, без униформа, само с една пътническа чанта на гърба, облечен в обикновен руски костюм — пристегната в талията рубашка с обичайния мъжишки колан, широки къси панталони, стегнати под коляното ботуши, — Михаил Строгов отиде на гарата, за да вземе първия влак. Не носеше оръжие, поне открито; под колана му обаче имаше скрит револвер, а в големия джоб — един от онези широки къси мечове, които приличат и на нож, и на ятаган, с които сибирските ловци умеят да изкормят съвсем чисто цяла мечка, без да повредят скъпата ѝ кожа.

Имаше голямо струпване на пътници на московската гара. Руските железопътни гари са места за обичайни срещи — както за онези, които гледат заминаващите, така и за самите заминаващи. Впрочем те представляват нещо като малки новинарски борси.

Влакът, в който се настаня Михаил Строгов, трябваше да го закара до Нижни Новгород. Дотам спираше сега железопътната линия, която свързваше Москва със Санкт Петербург и трябваше да продължи до руската граница. Това беше разстояние от около четиристотин версти (426 километра), което влакът щеше да измине за дванайсетина часа. Пристигнал в Нижни Новгород, Михаил Строгов щеше да вземе според условията било пътя по суша, било някой от параходите по Волга, за да стигне колкото се може по-бързо до Уралските планини.

Затова Михаил Строгов се изтегна в своя ъгъл като някой почтен буржоа, който няма защо да се безпокои чак толкова за работата си и смята да убие времето в дрямка.

Тъй като не беше обаче единственият пътник в купето, той спеше само с едното око и слушаше с двете уши.

Впрочем мълвата за разбунтувалите се киргизки орди и за татарското нашествие беше проникнала и дотук. Хората, които случайността му беше наложила за спътници по време на това пътуване, разговаряха за нея, макар и доста сдържано.

Тези пътници, както и повечето от пътуващите с влака, бяха търговци, отиващи на прочутия нижниновгородски панаир. Естествено бяха хора разни, сред които имаше евреи, турци, казаци, руси, грузинци, калмици и други, но почти всички говореха общонационалния език.

Обсъждаха „за“ и „против“ сериозните събития, които ставаха по това време зад Урал, и тези търговци изглежда, се страхуваха да не би руското правителство да се види принудено да вземе някакви ограничителни мерки особено в пограничните провинции — мерки, от които търговията сигурно щеше да пострада.

Трябва да се каже, че тези егоисти разглеждаха войната, тоест потискането на бунта и борбата срещу нашествениците, единствено от гледна точка на заплахата на собствените им интереси. Присъствието на един-единствен войник в униформа — известно е какво голямо значение се отдава в Русия на униформата — сигурно би било достатъчно, за да си държат тези търговци езика зад зъбите. Само че в купето, в което пътуваше Михаил Строгов, никой и не подозираше присъствието на военен, и куриерът на царя, принуден да пътува инкогнито, никога нямаше да се издаде.

Той просто ги слушаше.

— Казват, че чаят наистина бил поскъпнал — говореше един персиец, който лесно можеше да се разпознае по подплатената си с астраган шапчица и по кафявата дреха на широки гънки, изтъркана от употреба.

— О, чаят няма защо да се страхува от поевтиняване — отвърна един възрастен начумерен евреин. — Струпаният на пазара в Нижни Новгород лесно може да се прехвърли на Запад, за жалост случаят не е такъв с килимите от Бухара.

— Какво? Нима вие очаквате пратка от Бухара? — попита го персиецът.

— Не от Бухара, а от Самарканд, но и тя е изложена на не по-малко опасности! Помислете си как ще пътува пратка през страна, разбунтувана от хановете от Хива чак до китайската граница!

Добре де — отвърна персиецът, — ако килимите не пристигнат, няма да пристигнат и сметките за тях, не е ли така?

— И печалбата също! — възкликна дребният евреин. — Нея не я ли смятате?

— Прав сте — намеси се друг пътник, — стоките от Централна Азия действително ще липсват на пазара и сред тях ще бъдат и килимите от Самарканд, и вълната, и лойта, и ориенталските шалове.

— Ехе, по-полека, батюшка! — отвърна един пътник-русин с насмешлив вид. — Внимавайте да не си изцапате шаловете, ако ги смесите с лойта!

— Смешно ви е на вас! — отвърна огорчен търговецът, който явно не обичаше подобни шеги.

— А ако вземем да си скубем косите и да се посипваме с пепел — отвърна другият пътник, — няма това ще промени нещата? Не! Нито ще промени цената на стоките!

— Ясно е, че вие не сте търговец — възрази дребният евреин.

— Бога ми, не съм, достойни потомъко на Авраама! Аз не продавам нито хмел, нито пух, нито мед, нито восък, нито конопено семе, нито осолено месо, нито хайвер, нито дървен материал, нито вълна, нито панделки, нито коноп, нито лен, нито копринени тъкани, нито обработени кожи...

— Но сигурно ги купувате? — попита персиецът, прекъсвайки изреждането на стоките.

— Колкото се може по-малко и само за собствена консумация — отвърна другият, намигайки.

— Оставете този шегаджия! — рече евреинът на персиеца.

— Или шпионин! — отвърна другият с понижен глас. — Трябва да внимаваме и да не говорим повече, каквото не бива. В тези времена полицията е доста груба, а и човек не знае с кого пътува!

В другия ъгъл на купето по-малко разговаряха за търговски стоки и повече за татарското нашествие и за лошите последствия от него.

— Ще реквизируют сибирските коне — говореше един пътник — и съобщенията между различните провинции и Централна Азия ще станат почти невъзможни!

— Сигурно ли е — попита го съседът му, — че киргизите от средната орда са се съюзили с татарите?

— Така се говори — отвърна първият пътник с понижен глас, но кой може да каже, че знае какво става в тази страна!

— Ако киргизите са слезли надолу по течението на Иртиш, пътят към Иркутск ще бъде несигурен! — отвърна съседът му. — Впрочем вчера исках да изпратя една телеграма за Красноярск и не ми я приеха.

Има опасност съвсем наскоро татарските колони да са изолирали Източен Сибир!

— Между другото, батюшка — поде отново първият участник в разговора, — тези търговци имат основание да се безпокоят за търговията и сделките си. След като реквизират конете, ще реквизират параходите, колите, всички транспортни средства, докато накрая ще ни забранят да правим и крачка из империята.

— Аз пък се страхувам, че нижниновгородският панаир няма да свърши така блестящо, както започна! — отвърна вторият събеседник и поклати глава. — Но сигурността и целостта на руската територия са най-главното. Сделките са си сделки!

Да, в това купе темите на разговорите между отделните групички не се различаваха много, не бяха по-различни и в останалите вагони на влака; но където и да надникнеше някой външен наблюдател, щеше да забележи голямата предпазливост, с която пътниците разговаряха помежду си. Когато някой се осмелеше да заговори за случило се събитие, разговорът никога не стигаше дотам да коментират или да дават оценка на постъпките на правителството.

Точно това забеляза един от пътниците в най-първия вагон. Този пътник — явно чужденец — гледаше с четири очи и задаваше хиляди въпроси, на които му отговаряха доста уклончиво. Всеки миг, надвесен над вратичката, чийто прозорец държеше спуснат за голямо неудоволствие на своите спътници, той не изпускаше нито една точка от хоризонта надясно. Разпитваше за имената и на най-незначителните населени места, за разположението им, с какво търгуват, каква индустрия имат, колко е населението им, каква е средната смъртност по пол и т.н., и т.н., и си записваше всичко в един препълнен със записки бележник.

Това беше кореспондентът Алсид Жоливе и ако задаваше толкова въпроси, то бе, защото се надяваше, че сред многото отговори, които те изискваха, щеше да му се удаде да открие нещо интересно „за своята братовчедка“. Само че естествено всички го смятаха за шпионин и всеки гледаше да не произнесе и дума във връзка със събитията на деня.

Затова, като видя, че не може да научи нищо съществено за татарското нашествие, той записа в бележника си:

„Пътниците проявяват голяма сдържаност. Що се отнася до политиката — предпазливи са до крайност.“

И докато Алсид Жоливе отбелязваше с подробности впечатленията си от пътуването, колегата му, настанил се в същия влак и пътувайки със същата цел, се бе отдал също на наблюденията си в едно друго купе. Двамата не се бяха срещнали през този ден на московската гара и не подозираха, че са заминали едновременно, за да посетят театъра на войната.

Само че Хари Блънт, който говореше малко и слушаше внимателно, съвсем не беше вдъхнал на своите спътници недоверие като Алсид Жоливе. Още по-малко го смятаха за шпионин, така че съседите му в купето разговаряха пред него и дори си позволяваха да стигнат много по-далеч, отколкото би допуснала естествената им човешка подозрителност. Така кореспондентът на „Дейли телеграф“ имаше възможност да наблюдава до каква степен събитията вълнуваха тези заминаващи за Нижни Новгород търговци и доколко търговията с Централна Азия беше застрашена поради превоза.

И той не се поколеба да запише в своя бележник следното невъобразимо вярно наблюдение:

„Пътниците крайно неспокойни. Занимава ги само войната и говорят за нея със свобода, която би учудила всеки от Волга до Вистюл!“

Читателите на „Дейли телеграф“ щяха да бъдат информирани не по-зле от „братовчедката“ на Алсид Жоливе.

Освен това, тъй като седеше от лявата страна на влака, Хари Блънт виждаше само от едната страна местността, която беше доста неравна, без да си даде труда да погледне отдясно, където се бе ширнала безкрайна равнина, и той не пропусна да добави с типичната британска самоувереност:

„Планинска местност между Москва и Владимир.“

Впрочем беше явно, че предвид на възможната сериозна опасност руското правителство беше предприело строги мерки дори във вътрешността на империята. Бунтът не беше прекрачил сибирската граница, но в тези така близки до киргизката земя провинции по течението на Волга можеше лесно да проникне лошото чуждо влияние.

А полицията все още не беше успяла да открие следите на Иван Огарьов. Дали този предател, който търсеше помощ в чужбина, за да

осъществи собствената си жажда за мъст, не се беше присъединил към Теохар хан, или беше отишъл да подклажда бунта в Нижниновгородска губерния, чието население беше толкова разнородно по това време на годината? Дали сред тези персийци, арменци, калмици, които се стичаха за големия пазар, нямаше тайни шпиони, дошли да подстрекават към размирици във вътрешността на страната? Всички тези предположения бяха възможни, особено за страна като Русия.

Естествено тази обширна империя, която заема дванайсет милиона квадратни километра, не може да бъде с хомогенно население както страните на Западна Европа. Между отделните народности, които я съставляват, не може да няма различия. Руската територия в Европа, Азия и Америка се разпростира от петнайсет градуса източна дължина до сто трийсет и три градуса западна дължина, тоест по протежение на близо двеста градуса (приблизително две хиляди и петстотин левги), и от трийсет и осми южен паралел по осемдесет и първи северен паралел, тоест четирийсет и три градуса (около хиляда левги). Наброява повече от седемдесет милиона жители. В пределите ѝ се говори на трийсет различни езика. Без съмнение славянската раса преобладава, но тя обединява заедно с русите и поляците, и литовците, и латвийците. Като прибавим към тях финландците, естонците, лапландците, черемисите, чувашите, пермците, немците, гърците, татарите, кавказките племена, монголските орди, калмиците, самоедите, камчадалите, алеутите, ще стане ясно, че е трудно да се поддържа единството на една толкова обширна държава и че това единство е било резултат само на времето и на мъдростта на управлението.

Както и да е, Иван Огарьов беше съумял до това време да се изплъзне на търсещата го власт и сигурно се беше присъединил към татарската армия. Въпреки това на всяка станция, където влакът спираше, се качваха инспектори, които оглеждаха пътниците и подлагаха всички на щателна проверка, защото по нареждане на главния началник на полицията трябваше да издирят някой си Иван Огарьов. Впрочем правителството беше уверено, че този престъпник още не е успял да напусне европейска Русия. Стореше ли се някой пътник подозрителен на инспекторите, той трябваше да отиде да даде показания в полицейския участък, а през това време влакът заминаваше, без въобще да го е грижа за закъснелия.

Свършено ненужно е човек да се опитва да убеждава руската полиция, която не търпи никакви възражения. Служителите ѝ имат военни чинове и действат по военному. Това е впрочем единственото средство да подчинят хората на заповедите на един владетел, който имаше право да поставя следния увод в началото на своите укази: „Ние, по волята на бога император и самодържец на всички руски земи, на Москва, Киев, Владимир и Новгород, цар на Казан, на Астрахан, цар на Полша, цар на Сибир, цар на Черкезка Таврикия, владетел на Псков, велик княз на Смоленск, на Литва, на Волиния, на Подолск и на Финландия, принц на Естония, на Латвия, на Курландия и на Семигалия, на Бялисток, на Карелия, на Перм, на Вятка, на България и на много други земи, владетел и велик княз на територията на Нижни Новгород, на Чернигов, на Рязан, на Полоцк, на Ростов, на Ярославъл, на Белозерск, на Витебск, на Мстислав, господар на областите в крайния Север, на Иберия, на Грузия, на Кабардиния, на Армения, наследствен владетел и повелител на черкезките князе, на планинските племена и други, наследник на Норвегия, граф на Шлезвиг-Холщайн, на Дитмарсен и на Олденбург.“ Действително силен владетел е онзи, чийто герб е двуглав орел, държащ скиптър и кълбо, обграден с гербовите щитове на Новгород, Владимир, Киев, Казан, Астрахан, Сибир, украсен с огърлицата на ордена на Свети Андрей и най-отгоре с царската корона!

Що се отнася до Михаил Строгов, неговите документи бяха в ред и следователно не го заплашваха никакви мерки на полицията.

На спирка Владимир влакът спря за няколко минути — което сякаш беше достатъчно за кореспондента на „Дейли телеграф“, за да направи едно пълно експозе от физическа и морална гледна точка на тази някогашна столица на Русия.

На владимирската гара във влака влязоха нови пътници. Сред тях и една девойка застана на вратичката на купето, в което седеше Михаил Строгов.

Срещу мястото на царския куриер имаше празна седалка. Девойката седна там, като преди това постави до себе си скромна пътническа чанта от червена кожа, която, изглежда, беше целият ѝ багаж. После с наведени очи, без дори да бе погледнала спътниците, които случайността ѝ бе отредила, тя се приготви за пътя, който щеше да трае още няколко часа.

Михаил Строгов не можа да се въздържи да не разгледа внимателно новата си съседка. Тъй като нейното място я караше да пътува с гръб към посоката на влака, той ѝ предложи своето, което може би тя би предпочела, но девойката му благодари с леко кимане.

Момичето беше сигурно шестнайсет или седемнайсетгодишно. Очарователната му глава беше типично славянска с цялата ѝ чистота — малко строг израз, който ѝ бе отредил да се развие по-скоро като красива, отколкото като хубава мома, когато следващите няколко години оформят окончателно чертите ѝ. Изпод превързаната ѝ назад забрадка се подаваше гъста златисторуса коса.

Очите ѝ бяха кафяви, с безкрайно нежен кадифен поглед. Правилният ѝ нос с леко подвижни ноздри се издигаше над почти слаби бледи бузи. Устните ѝ бяха нежно очертани, но изглеждаше, че момичето отдавна се бе отучило да се усмихва.

Младата пътничка беше висока, източена, доколкото можеше да се съди за фигурата ѝ под скромното широко наметало, което покриваше снагата ѝ. Макар че тя беше още „съвсем младо момиче“, цялата чистота на израза, очертанятията на издаденото чело, правилната форма на долната част на лицето ѝ говореха за голяма морална сила — подробност, която не убягна на Михаил Строгов. Явно девойката беше изпитала вече страдания в миналото, а и бъдещето без съмнение не се очертаваше в розови краски пред нея, но беше също така сигурно, че тя бе съумяла да се бори и беше решена да продължава да се бори срещу трудностите на живота. Волята ѝ сигурно беше силна, упорита, а спокойствието ѝ — устойчиво, дори и при условия, при които мъж би се видял принуден да отстъпи или да избухне.

Такова беше впечатлението, което новата пътничка създаваше на пръв поглед. Михаил Строгов, който сам беше енергичен по природа, явно беше поразен от характерния израз на това лице и като се стараеше да не я притеснява с настойчивия си поглед, продължаваше да наблюдава внимателно съседката си.

Дрехите ѝ бяха скромни, но блестяха от чистота. Веднага си личеше, че не е богата, но човек не можеше да открие и най-малкия белег на немарливост по облеклото ѝ. Целият ѝ багаж беше прибран в една кожена чанта с ключове, която тя държеше върху коленете си поради липса на място.

Беше наметната с дълга тъмна пелерина без ръкави, кокетно обшита по врата със син ширит. Под нея една също така тъмна пола покриваше друга фуста, която се спускаше до глезените ѝ и бе украсена долу с небиеща на очи бродерия. Малките крачка бяха обути в полуботушки от добре обработена кожа, с много здрави подметки, сякаш бяха предвидени за дълго пътешествие.

По отделни подробности Михаил Строгов реши, че така се обличат латвийките, и си помисли, че девойката сигурно е родом от прибалтийските провинции.

Но къде отиваше тази девойка сама и то на тази възраст, когато подкрепата на баща или майка, или защитата на брат са, така да се каже, задължителни? Дали не идваше след дълго пътуване от някоя от западните провинции на Русия? Дали отиваше само до Нижни Новгород, или пътят ѝ я водеше отвъд източните граници на империята? Може би някой роднина или някой приятел я очаква на гарата? Не беше ли напротив по-възможно на слизане от влака да се окаже също така сама сред града, както в това купе, където никой — сигурно тя така си мислеше — не се безпокоеше за нея? Това беше напълно възможно.

И действително навиците, които човек придобива, когато живее сред самота, веднага биеха на очи от държането на младата пътничка. Начинът, по който влезе във вагона и по който се приготви за пътуването, това, че не предизвика никакво раздвижване около себе си, старанието ѝ да не безпокои и да не притеснява никого — всичко говореше за навика да бъде сама и да разчита единствено на себе си.

Михаил Строгов я наблюдаваше с интерес, но тъй като самият той беше сдържан, не търсеше повод да я заговори, макар че имаше доста часове пред тях, докато влакът стигне в Нижни Новгород.

Само веднъж, когато съседът на девойката — същият търговец, дето така безразсъдно беше готов да смеси лойта с шаловете — заспа и заплашваше съседката си със своята огромна глава, клатушкаща се от едното му рамо на другото, Михаил Строгов го събуди доста рязко и му даде да разбере, че е длъжен да стои изправен и да се държи по-възпитано.

Търговецът, твърде груб по природа, измърмори сърдито няколко думи против „хората, които се бъркат там, където не им е работа“; Михаил Строгов обаче го погледна доста недружелюбно, така че

дремещият мъж се облегна на обратната страна и освободи младата си съседка от неприятното си присъствие.

Девојката погледна за миг младия човек и в очите ѝ имаше мълчалива и тиха благодарност.

Скоро обаче се случи нещо, което улесни Михаил Строгов да си създаде точна представа за характера на момичето.

Дванайсет версти, преди да пристигнат на гарата на Нижни Новгород, при един остър завой на железопътната линия влакът се разклати много силно. После в продължение на една минута се понесе по склона на един насип.

Сблъскали се и повалени леко или по-силно пътници, викове, объркване, всеобща паника във вагоните — това беше първоначалният резултат. Имаше опасност от по-сериозно произшествие. Затова, преди още да спре влакът, вратичките се разтвориха и изплашените пътници мислеха само как да излязат от купетата и да потърсят убежище на пътя.

Михаил Строгов помисли най-напред за девојката срещу него; но докато пътниците от тяхното купе хукнаха навън с викове и блъскане, девојката остана спокойно на мястото си и само лицето ѝ леко беше побледняло.

Тя изчакваше. Михаил Строгов също чакаше.

Тя въобще не беше показала с нещо, че смята да слезе от вагона. Той също не се помръдна.

И двамата седяха невъзмутимо.

„Енергично момиче!“ — помисли си Михаил Строгов.

А междувременно опасността напълно беше отминала. Едно счупване на шина на товарния вагон беше предизвикало отначало сблъсъка, а след това и спирането на влака, но се оказа, че много малко му е било необходимо, за да изскочи от релсите и да полети от рампата към една пропаст. Наложил се да направят цял час закъснение. Накрая, след като освободиха пътя, влакът потегли отново и в осем и половина часа вечерта пристигна на гарата на Нижни Новгород.

Преди още някой да успее да слезе от вагоните, се появили полицейските инспектори по вратичките на купетата и започнали да проверяват пътниците.

Михаил Строгов показа своя пътен лист, издаден на името на Николай Корпанов. Затруднения нямаше.

Що се отнася до другите пътници в купето, които пътуваха все до Нижни Новгород, никой от тях, за своя радост, не се стори подозрителен на инспекторите.

Девојката не представи паспорт, защото по това време паспорти в Русия не се изискваха, а специално подпечатано разрешително, което явно беше с особено предназначение.

Инспекторът го изчете внимателно. После огледа със същото внимание пътничката, описанието на чиито отличителни белези явно държеше в ръка, и попита:

— От Рига ли си?

— Да — отвърна девојката.

— В Иркутск ли отиваш?

— Да.

— По кой път?

— По пътя през Перм.

— Добре — отвърна инспекторът. — Имай грижата да подпечаташ разрешителното си в полицейския участък в Нижни Новгород.

Девојката кимна в знак на съгласие.

Чул тези въпроси и отговори, Михаил Строгов изпита едновременно чувство на изненада и на съчувствие! Какво! Тази сама девојка ще пътува чак до далечен Сибир, и то по време, когато към всички обикновени опасности по пътя се прибавяха и нови поради преминаването през окупираната и разбунтувана страна! Как ще пристигне тя? Какво ще стане с нея?...

Щом проверката свърши, вратичките на вагоните се отвориха, ала преди още Михаил Строгов да се насочи към нея, младата латвийска девојка, която бе слезла първа, вече бе изчезнала сред навалищата, струпала се на перона на гарата.

V

ЗАПОВЕД НА ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА

Нижни Новгород, ниският Новгород, разположен там, където се сливат Волга и Ока, е главен град на едноименна губерния. Тук именно Михаил Строгов щеше да слезе от влака, тъй като по това време железопътната линия стигаше само дотук.

Така че, докато напредваше към целта си, средствата за придвижване щяха да стават все по-бавни, а по-нататък и по-несигурни.

Нижни Новгород, който в останалото време наброява трийсет до трийсет и пет хиляди жители, сега беше набъбнал до триста хиляди, тоест населението му се беше увеличило десетократно. Това нарастване се дължеше на прочутия панаир, уреждан в града и продължаващ три седмици. По-рано град Макариев се радваше на това струпване на търговци, но от 1817 година насам панаирът беше преместен в Нижни Новгород.

Градът, доста замрял през останалото време на годината, сега представляваше оживен кошер. Търговци от десет различни раси — европейски или азиатски, се побратимяваха в името на търговските сделки.

Макар че часът, когато Михаил Строгов излезе от гарата, беше вече доста напреднал, все още имаше голяма навалица от хора в двата града, разделени от Волга, състоящи се от Нижни Новгород и от горния град, построен върху стръмна скала и ограден със стени и крепост, която в Русия наричат „кремъл“.

Ако беше принуден да остане за няколко дни в Нижни Новгород, Михаил Строгов трудно би успял да си намери хотел или дори до известна степен приемлива странноприемница. Всичко беше препълнено. И все пак, понеже не можеше да замине веднага, тъй като трябваше да вземе параход по Волга, той трябваше да си намери някакъв подслон. Най-напред обаче искаше да се осведоми точно за часа на заминаването и затова отиде в канцеларията на компанията, чиито кораби осъществяваха превоза от Нижни Новгород до Перм.

Там за свое голямо неудоволствие той разбра, че „Кавказ“ — това беше името на парахода — заминава за Перм едва на другия ден по обед. Ще трябва да чака седемнайсет часа! Колко неприятно за човек, който бърза, но така или иначе той трябваше да се примири. Което впрочем и стори, защото никога не отправяше ненужни упреци.

Впрочем при тогавашните условия никаква кола, бричка или тарантас, купе или пощенски кабриолет, нито пък кон не биха го отвели по-бързо нито до Перм, нито до Казан. Така беше по-добре все пак да изчака заминаването на парахода — по-бързо превозно средство от всяко друго, — с което щеше да навакса изгубеното време.

И ето Михаил Строгов вървеше из града, като търсеше, без много да се притеснява, някаква странноприемница, за да прекара там нощта. Никак не се чувстваше потиснат и ако не го глождеше гладът, сигурно би се разхождал чак до сутринта из улиците на Нижни Новгород. Той по-скоро търсеше къде да вечеря, отколкото къде да преспи. Впрочем намери разрешение и на двете в едно заведение с фирма „Град Константинопол“.

Съдържателят му предложи доста прилична стая с малко мебели, но вътре не липсваше образът на Богородица, както и иконите на няколко светци, разположени на фона на златист плат. Поднесоха му веднага патица с плънка от подправки, потънала в гъст сметанов сос, ечемичен хляб, кисело мляко, пудра захар, смесена с канела, и кана с квас — обичайно питие в Русия, подобно на бирата — и това му беше достатъчно, за да се засити. Той наистина го стори, и то по-добре от своя сътрапезник, последовател на сектата на разколниците, който бил дал обет за въздържание, затова избута картофите от чинията и въобще не подслади чая си.

Привършил с вечерята, вместо да се качи в стаята, Михаил Строгов продължи машинално разходката си из града. И макар дългият залез да продължаваше още, тълпата бе започнала да оредява, улиците малко по малко опустяваха и всеки гледаше да се прибере у дома.

Защо Михаил Строгов не бе отишъл направо да си легне, както би сторил на негово място всеки човек, прекарал целия ден във влака? Дали продължаваше да мисли за младата латвийка — неговата спътница в продължение на няколко часа през изминалия ден? Понеже нямаше какво да прави, той действително мислеше за нея. Може би се страхуваше, че, попаднал; сред тълпата на този град, девойката е

изложена на опасност? Да, страхуваше се и не без основание. Дали се надяваше, че може да я срещне и при нужда да стане неин закрилник? Не. Едва ли би я срещнал. А да я закриля... с какво право?

„Сама — мислеше си той, — сама сред тези скитници! И нима сегашните опасности не са нищо в сравнение с онези, които я очакват в бъдеще! Сибир! Иркутск! Онова, което аз ще се опитам да сторя в името на Русия и на царя, тя ще го направи, тя... заради кого? Заради какво? Има разрешение да прекоси границата! А по онези краища цари бунт! Татарски банди кръстосват степта!...“

От време на време Михаил Строгов спираше и се улавяше, че мисли все за това.

„Без съмнение — разсъждаваше той, — тя е решила да предприеме това пътешествие преди чуждото нападение! А и е възможно да няма представа какво е положението в този край!... Но не, не е възможно да не знае, защото ония търговци разговаряха високо за размириците, а тя въобще не изглеждаше изненадана... Дори не попита нищо... Но това означава, че е знаела, и въпреки че знае, пак е тръгнала!... Горката девойка!... Трябва поводът ѝ да е действително много сериозен! Но колкото и смела да е — а тя действително е смела, — силите ще ѝ изневерят по пътя и без да смятаме опасностите и препятствията, тя не би могла да издържи дори на умората от едно такова пътуване!... Никога не би могла да стигне до Иркутск!“

Разсъждавайки, Михаил Строгов продължаваше да върви без посока, но понеже много добре познаваше града, нямаше да се затрудни да намери обратния път.

След като вървя така около час, той седна на една пейка и се облегна на стената на голяма дървена барака, построена сред много други на едно широко празно място.

Той седеше вече така пет минути, когато нечия ръка се отпусна тежко върху рамото му.

— Какво правиш тук? — го попита грубо някакъв висок мъж, когото той не бе чул да се приближава.

— Почивам си — отвърна Михаил Строгов.

— Да не би да мислиш да прекараш нощта на тая пейка? — продължи непознатият.

— Може, ако ми хареса — отвърна Михаил Строгов доста натъртено за един обикновен търговец, за какъвто се представяше.

— Я се приближи да те видя! — рече онзи.

Припомняйки си, че трябва да бъде преди всичко предпазлив, Михаил Строгов отстъпи инстинктивно назад.

— Няма какво да ме гледаш! — отвърна той.

И без да губи самообладание, се отдалечи на десетина крачки от другия.

Като се вгледа по-добре, му се стори, че насреща стои някакъв циганин, каквото се срещат по всички панаири и с които не е приятно да се сблъскваш нито физически, нито изобщо. После, напрегвайки поглед в мрака, който бе започнал да се спуска по-бързо, той забеляза до бараката една широка каруца, която обикновено служеше и за дом, и за превоз на цинцарите или цигани, които заливат Русия навред, където може да се спечели някоя и друга копейка.

Циганинът бе направил две или три крачки напред и вече се готвеше да поразпита по-подробно Михаил Строгов, когато вратата на бараката се отвори. Една прикрита от мрака жена се приближи бързо и заговори на грубо наречие, в което Михаил Строгов веднага долови смесица от монголски и сибирски:

— Пак ли шпионин! — рече тя. — Остави го да си троши главата и ела да вечеряме. Паплуката^[1] ни чака.

Михаил Строгов не можа да не се усмихне на определението, с което го бяха окачествили, него, който толкова много трябваше да се страхува от шпиони!

Но циганинът, чийто говор беше доста по-различен от наречието на жената, отвърна с няколко думи, които означаваха:

— Права си, Сангара! Впрочем, ние утре си заминаваме!

— Утре ли? — попита полугласно жената с тон, в който прозвуча известна изненада.

При тези думи мъжът и жената се върнаха в бараката и затвориха старателно вратата.

„Е добре“ — помисли си Михаил Строгов, — „ако тия цигани искат да не се разбере какво говорят, когато приказват с мен, ще трябва да го сторят на друг език!“

Като сибиряк, прекарал детството си в степта, Михаил Строгов — споменахме вече това — познаваше почти всички наречия, използвани от татарско чак до Ледовития океан. Що се отнася до

точното значение на думите, които си бяха разменили циганинът и жената, той не се замисли повече над тях. Какво ли го интересуваха те?

И понеже часът вече беше доста напреднал, той реши да се върне в странноприемницата, за да си отпочине. Прибирайки се, тръгна по течението на Волга, чиито води се губеха под тъмната маса на многобройните параходи. Посоката на реката му даде възможност да се ориентира в мястото, където беше попаднал. Струпаните каруци и бараки се намираха точно на широкия площад, където издигаха всяка година главния пазар на Нижни Новгород — факт, който обясняваше струпването на това място на толкова много фокусници и скитници, надошли от всички краища на света.

Час по-късно Михаил Строгов спеше малко неспокоен сън върху едно от онези руски легла, които са премного твърди за чужденците, и се събуди на другия ден, 17 юли, късно сутринта.

Да прекара още цели пет часа в Нижни Новгород, му се струваше цял век. Какво можеше да стори, за да запълни сутринта, ако не да обикаля както предишната вечер по улиците на града? Щом закуси, пригответи чантата и завери пътния си лист в полицейския участък, можеше направо да тръгва. Но понеже не беше човек, свикнал да става късно след изгрева, той скочи от леглото, облече се, пъкна внимателно писмото с императорския печат в дъното на един джоб в подплатата на широката си рубашка и пристегна върху него широкия колан; после затвори чантата и я прехвърли на гърба си. Вече готов и нямащ намерение да се връща отново в „Град Константинопол“, той реши, че ще закуси на брега на Волга, близо до кея, затова плати сметката си и напусна странноприемницата.

За по-голяма сигурност Михаил Строгов отиде най-напред в службата на параходството и се увери отново, че „Кавказ“ заминава действително в уречения час. Тогава му хрумна за първи път, че тъй като младата латвийка трябваше да замине за Перм, то сигурно и тя щеше да се настани на борда на „Кавказ“ и в такъв случай той щеше отново да пътува заедно с нея.

Горният град със своя „кремъл“, който има обиколка двеста версти и прилича на московския, по това време беше доста запуснат.

Дори и губернаторът не живееше вече там. Но колкото горният град беше замрял, толкова долният беше оживен.

Михаил Строгов прекоси Волга по понтонен мост, охраняван от казашки конници, и скоро стигна до същото място, където предишната вечер се бе натъкнал на циганската барака. Нижниновгородският панаир се уреждаше малко извън града и дори и Лайпцигският не можеше да се мери с него. Сред едно широко поле, високо над брега на Волга се издигаше временният двор на генерал-губернатора и по правило този висш чиновник живееше там, докато траеше панаирът, тъй като поради разнородните си прояви това голямо тържище се нуждаеше от постоянен пряк надзор.

През това време полето се изпълваше с дървени бараки, разположени симетрично, за да останат между тях широки алеи и улици, по които тълпите можеха да се движат свободно. Една част от тези бараки с различна големина и форма образуваха отделен квартал за специална търговия. Имаше квартал за железария, квартал за кожи, за вълна, за дървен материал, за платове, за видове сушена риба и т.н. Няколко бараки дори бяха построени от най-невъобразим материал — от пресован на тухлички чай, от късове осолено месо, — тоест от мостри на стоките, които търговците предлагаха на своите клиенти. Необичайна реклама, и съвсем не американска.

По тези улици и по продължение на алеите, над които слънцето беше се издигнало вече доста над хоризонта, тъй като тази сутрин беше изгряло преди четири часа, навалицата от хора вече беше голяма. Руси, сибиряци, немци, казаци, туркмени, персийци, грузинци, гърци, турци, индуси, китайци — необикновена смесица от европейци и азиатци — разговаряха, спореха, перчеха се, търгуваха. Всичко, което можеше да се продава или купува, сякаш беше струпано на този площад. Носачи, коне, камили, магарета, параходи, каруци, всичко, което можеше да служи за превоз на стоките, можеше да се види на камари на панаира. Кожи, скъпоценни камъни, копринени платове, индийски кашмири, турски килими, кавказки оръжия, тъкани от Смирна и Исфахан, доспехи от Тифлис, различни чайове, европейски бронз, часовници от Швейцария, кадифета и копринени тъкани от Лион, английски памучни платове, запасни части за всякакви дървени возила, плодове, зеленчуци, уралски минерали, малахити, лазурити, ароматични подправки, парфюми, билки, дървен материал, катран,

въжета, рога, тикви, дини и т.н. всички произведения на Индия, Китай, Персия, на земите около Каспийско и около Черно море, на Америка и Европа бяха струпани в тази точка на земното кълбо.

Движение, възбуда, блъсканица, врява, каквато човек трудно може да си представи, и едно твърде шумно местно население от по-нисшите слоеве, на чието викане чужденците не отстъпваха... Имаше търговци от Централна Азия, които бяха пътували цяла година, за да прекосят тези безбрежни равнини, съпровождайки своите стоки, и които щяха отново да се върнат в дюкяните и търговските си канцеларии чак след една година. В заключение, такова е значението на този нижниновгородски панаир, сумата на чиито търговски сделки е не по-малка от сто милиона рубли.

Освен това на празните места между кварталите на този импровизиран град се бяха струпали всевъзможни фокусници: еквилибристи и акробати, оглушаващи околността с ревящите си оркестри и шумни представления; цигани, дошли от планините, за да предсказват добро бъдеще на по-простичката, непрекъснато сменяща се публика; цинцари или чергаруващи цигани, които пееха най-колоритните си песни и танцуваха най-оригиналните си танци; артисти от пътуващи театри, които играеха драми от Шекспир, пригодени за вкуса на панаирджийската публика, която прииждаше на тълпи. По дългите улици мечкари разхождаха свободно своите четирикраки еквилибристи, менажери потреперваха от странните резове на различните си обитатели, подтиквани от бичовете или от палките на своите укротители, и накрая, наред големия централен площад, заобиколен от четворен кръг ентузиазирани дилетанти един хор от „волжки моряци“, насядали на земята като върху пейките на своите ладии, наподобяваха движенията на гребци и пееха, ръководени от палката на диригент — същински кормчия на този въображаем кораб.

Ами този странен и очарователен обичай! Цял облак птици се понесоха над главите на тълпата зяпачи, излитайки от кафезите, в които ги бяха донесли. Според един известен обичай на нижниновгородския панаир, срещу милостиво дадени копейки от посетители с добри души, птичарите отваряха вратичките на своите пленници и те излитаха със стотици, като цвърчаха от радост.

Така изглеждаше равнината тук, такава щеше да бъде в продължение на шест седмици, колкото трае обикновено прочутият

панаир в Нижни Новгород. После, след този оглушителен период, голямата олелия щеше да затихне като омагьосана, горният град отново щеше да приеме светския си начин на живот, долният пак щеше да изпадне в обичайната си монотонност и от това необикновено струпване на търговци, надошли от всички краища на Европа и Централна Азия, нямаше да остане нито един, който да има все още нещичко за продан, и нито един клиент, който да има да купи каквото и да било.

Тук трябва да добавим, че поне този път Франция и Англия бяха представени поотделно на големия панаир в Нижни Новгород чрез два от най-изтъкнатите продукти на модерната цивилизация — господата Хари Блънт и Алсид Жоливе.

И наистина двамата кореспонденти бяха дошли да се обогатят с впечатления за своите читатели и използваха колкото се може по-добре няколкото часа, които трябваше да изгубят, защото те също щяха да пътуват на борда на „Кавказ“.

И двамата се срещнаха точно наскоро панаира и бяха доста неприятно изненадани, защото еднакъв инстинкт ги бе довел на една и съща писта; този път обаче те не си проговориха и се ограничиха само да се поздравят доста студено.

Алсид Жоливе, оптимист по природа, изглежда смяташе, че всичко протича приемливо и тъй като случайността му беше дала щастливата възможност да си намери храна и подслон, той би нахвърлил в своя бележник няколко твърде честни наблюдения от града Нижни Новгород.

Хари Блънт, напротив, след като бе търсил безуспешно къде да се навечеря, бе принуден да спи под открито небе. Така той видя нещата от съвсем друга гледна точка и замисли убийствена статия срещу този град, в който хотелиерите отказвали да приемат гости, които не очаквали нищо друго, освен да се оставят да ги одерат „както в морален, така и във физически смисъл!“

Пъхнал едната ръка в джоба, хванал с другата дългата си лула с тръба от черешово дърво, Михаил Строгов изглеждаше най-безразличният и най-търпеливият човек. Един внимателен наблюдател обаче веднага би познал по потрепването на мускулите на клепачите му, че той една се съдържа.

В продължение на два часа вече обикаляше улиците на града и се връщаше непрекъснато на панаирния площад. Вървейки между групите хора, той наблюдаваше какво оправдано безпокойство проявяваха всички тези търговци, пристигнали от съседните на Азия райони. Сделките им явно не вървяха, фокусници, акробати и еквилибристи можеха да вдигат колкото си искат врява пред своите бараки, то беше естествено, защото тези жалки хорица не рискуваха никакви търговски операции, докато самите търговци се двоумяха да се обвързват с колегите си от Централна Азия, чиято родина се бе объркала съвсем поради татарското нашествие.

И друго явление не можеше да не направи впечатление. В Русия военната униформа се появява при всички случаи. Войниците лесно се смесват с тълпата, а специално в Нижни Новгород по време на панаира полицейските агенти се опират на помощта на многобройните казаци, които, с копие на рамо, поддържат реда сред тази разнородна тълпа от триста хиляди чужденци.

Този ден обаче военните — било казаци, или други — не се мяркаха на панаирния площад. Без съмнение поради ненадейно заминаване ги бяха свикали в казармите им.

Но докато войниците не се мяркаха, случаят с офицерите не беше такъв. Още предишната вечер адютантите, събрани в двореца на генерал-губернатора, скоро плъзнаха във всички посоки. Усещаше се някакво необичайно раздвижване, което можеше да се обясни единствено със сериозността на положението. Военни куриери щъкаха по пътищата на провинциите, било откъм град Владимир, било откъм Уралските планини. По телефона непрекъснато се разменяха телеграми между Москва и Санкт Петербург. Положението на Нижни Новгород, разположен недалеч от сибирската граница, явно налагаше да се вземат сериозни предохранителни мерки. Никой не бе забравил, че през XIV век градът е бил превзет на два пъти от предците на същите тези татари, които амбициозният Теохар хан прехвърляше сега през киргизките степи.

Един висш чиновник, не по-малко заангажиран от генерал-губернатора, беше началникът на полицията. Неговите инспектори и той, натоварени да поддържат реда, да приемат възражения, да бдят за изпълнение на заповедите, не можеха да вдигнат глава от работа. В канцелариите на администрацията, отворени и денем, и нощем,

непрекъснато влизаха и излизаха посетители, както жители на града, така и чужденци — европейци или азиатци.

Михаил Строгов тъкмо беше на централния площад, когато се разнесе слухът, че началникът на полицията е бил повикан чрез военен куриер в двореца на генерал-губернатора. Причината била някаква важна телеграма, пристигнала от Москва.

Началникът на полицията се явил в губернаторския дворец и веднага, като резултат на всеобщо предчувствие, се бе разнесла новината, че щяла да бъде предприета някаква сериозна, съвсем непредвидена, съвсем необичайна мярка.

Михаил Строгов слушаше какво се говори, за да се възползва от чутото, ако беше нещо неблагоприятно.

— Ще закрийт панаира! — извика някой.

— Нижниновгородският полк е получил заповед за заминаване!
— допълни втори.

— Казват, че татарите заплашвали Томск!

— Ето го и началникът на полицията! — извикаха едновременно от всички страни.

Неочаквано се надигна силна врява, която лека-полека започна да заглъхва, докато последва пълна тишина. Всеки предчувстваше, че ще чуе някакво сериозно съобщение от страна на правителството.

Предвождан от своите агенти, началникът на полицията тъкмо излизаше от двореца на генерал-губернатора. Отряд казаци го съпровождаше и караше тълпата чрез щедро отправени и робски приемани грубости да се отдръпне и да им направи път.

Началникът на полицията стигна до средата на централния площад и всички видяха, че държи телеграма в ръка.

Тогава, с висок глас, той прочете следното съобщение:

Заповед на губернатора на Нижни Новгород.

1. Забранява се на всички руски поданици да напускат провинцията под какъвто и да било предлог.

2. Задължават се всички чужденци от азиатски произход да напуснат провинцията в следващите двацет и четири часа.

---

[1] Вид баница. — Б.а. ↑

IV БРАТ И СЕСТРА

Обстоятелствата напълно оправдаха тези толкова пагубни за частните интереси на хората мерки.

„Забранява се на всички руски поданици да напускат провинцията“, ако Иван Огарьов беше още в Нижниновгородската провинция, тази заповед трябваше да му попречи или поне да му създаде безкрайни трудности в стремежа му да се присъедини към Теохар хан, както и да лиши татарския предводител от един опасен лейтенант.

„Задължават се всички чужденци от азиатски произход да напускат провинцията в следващите двацет и четири часа“ означаваше да се отстранят едновременно всички търговци, пристигнали от Централна Азия, както и бандите цигани от различен произход, които имат по-силни или по-слаби връзки с татарското или монголското население и се бяха насъбрали тук на панаира. Колкото хора, толкова шпиони — тяхното изгонване сигурно беше продиктувано от състоянието на нещата.

Не е трудно обаче да се разбере ефектът от тези два удара от ясно небе, стоварили се върху Нижни Новгород, естествено най-силно застрашен и засегнат в сравнение с всички останали градове.

Така хора от други националности, на които търговските интереси налагаха да заминат отвъд сибирските граници, нямаше да могат да напускат местната провинция, поне засега. Текстът на първа точка от заповедта беше категоричен. Не допускаше никакво изключение. Всеки частен интерес трябваше да отстъпи пред общодържавническите.

Що се отнася до втората точка на заповедта, нареждането за изселване, което се съдържаше в нея, беше също така безапелационно. То не засягаше други чужденци, освен тези с азиатски произход и затова те следваше незабавно да опаковат стоките си и да поемат обратно пътя, по който бяха дошли. Същевременно всички тия циркаджии, които бяха твърде много на брой и които трябваше да

изминат около хиляда версти, за да прекосят най-близката граница — за тях това означаваше мизерия в най-близко време.

Затова срещу тази необичайна мярка веднага се понесе ропот на несъгласие, а после и вик на отчаяние, които присъствието на казаците и на полицаите веднага потисна.

И почти веднага започна нещо, което можеше да се определи само като разчистване на огромната панаирджийска площ. Платнищата, опънати пред бараките, започнаха да се сгъват; пътуващите театри се разотиваха един по един; песните и танците престанаха; представленията замлъкнаха; огньовете изгаснаха; възжетата на еквилибристите бяха свалени; старите задъхващи се коне, които теглеха тези подвижни домове, излязоха от конюшните застанаха между стръките на каруците. Полицаи и войници, с камшик или палка в ръка, подтикваха бавеците се и не се свеняха да събарят навесите, преди още бедните цигани да излязат изпод тях. Явно, по силата на тези мерки още същата вечер панаирджийският площад на Нижни Новгород щеше да се очисти изцяло и след шумотевицата на големия пазар, щеше да настъпи тишината на пустошта.

И трябва още веднъж да повторим — защото това беше една от задължителните утежняващи точки на предприетата мярка, — че за всички номади, засегнати изрично от заповедта за изселване, дори сибирските степи бяха забранена зона и следователно те трябваше да се насочат на юг към Каспийско море, било към Персия, било към Турция, било към туркестанските полета. Постовете, разположени в Урал и сред планините, които сякаш представляват продължение на реката по руската граница, не биха ги пропуснали да минат. Следователно те бяха длъжни да прекосят хиляда версти, докато кракът им стъпи на свободна земя.

В момента, когато началникът на полицията изчете заповедта, Михаил Строгов бе поразен от една съпоставка, която инстинктивно му дойде наум.

„Какво странно съвпадение — помисли той — между тази заповед, която изгонва всички чужденци от азиатски произход, и думите, които си размениха тази нощ двамата цигани! «Сам бащицата ни изпраща там, където ние искаме да отидем!» беше казал този мъж. Но «Бащицата», та това е императорът! Народът го назовава именно така! Откъде тези цигани можеха да предвидят мярката, предприета

срещу тях, как така я знаеха предварително, и къде искаха да отидат? Те наистина са подозрителни и ми се струва, че заповедта на губернатора е по-скоро в тяхна полза, отколкото в тяхна вреда!“

Но това разсъждение, което наистина беше правилно, бе прекъснато от друго, което трябваше да прогони всички други мисли от съзнанието на Михаил Строгов. Той забрави за циганите, за техните подозрителни думи, за странното съвпадение с оповестяването на заповедта... Споменът за младата латвийка отново го беше овладял.

— Горкото момиче! — възкликна той, без да иска. — Та тя няма да може да премине границата!

Девојката действително беше от Рига, латвийка, следователно рускиня и нямаше да може да напусне вече руската територия! Явно разрешителното, което ѝ е било издадено преди новите мерки на правителството, нямаше да бъде валидно повече. Всички пътища на Сибир щяха да бъдат безмилостно затворени за нея и какъвто и да бе поводът, който трябваше да я отведе в Иркутск, занапред тя нямаше да може да замине за там.

Тази мисъл развълнува живо Михаил Строгов. Той си каза, отначало бегло, че без да пренебрегне нищо от онова, което изисква от него важната му задача, може би все пак щеше да има възможност да окаже някаква помощ на тази добра девојка и това му допадна. Като познаваше опасностите, които сам щеше да се наложи да преодолява, той, енергичен и устойчив мъж в страна, чиито пътища все пак му бяха познати, не можеше да пренебрегне опасностите, които щяха да бъдат много по-големи за една девојка. Тъй като трябваше да отиде в Иркутск, тя щеше да следва същия път като него и щеше да бъде принудена да минава сред ордите на нашествениците, както щеше да се опита да стори и той самият. Ако между впрочем — което беше напълно възможно — тя разполагаше само със средствата, необходими за подобно пътешествие при обикновените условия, как щеше да се справи при условията, които новите събития щяха да направят не само опасни, но и много по-скъпо струващи?

„Добре де — каза си той, — след като тя ще заминава за Перм, значи почти е невъзможно да не я срещна отново. Така ще мога да бдя над нея, без тя да се усъмни. И тъй като тя изглежда не по-малко притеснена от мен да стигне Иркутск колкото се може по-бързо, това няма да ми причини никакво закъснение. Но едната мисъл води друга.

Досега Михаил Строгов беше разсъждавал само, че той може да стори добро, да направи услуга. Но ето че в съзнанието му полека се зароди нова идея и той погледна на случая от съвсем друг ъгъл.“

„Та всъщност — мина му през ума, — аз бих могъл да имам много по-голяма нужда от нея, отколкото тя от мен. Нейното присъствие може да се окаже полезно за мен и да ми помогне да отхвърля всяко съмнение от себе си. Много по-лесно е да заподозрат като пратеник на царя един мъж, тръгнал сам през степта. Докато, напротив, ако девойката е моя спътница, много по-убедително мога да мина за Николай Корпанов, както е записано в пътния ми лист. Значи ще трябва да пътуваме заедно! Значи трябва на всяка цена да я открия! Не е вероятно тя да е успяла от снощи досега да намери кола и да е напуснала Нижни Новгород. Да вървя да я търся и дано бог ме води!“

Михаил Строгов напусна големия панаирен площад на Нижни Новгород, където бъркотията, предизвикана от изпълнението на издадената заповед, беше вече в пълен разгар. Обвинения от страна на предупредените да напуснат страната чужденци, викове на полицаите и на казациите, които нагрубяха всеки — врявата беше неописуема.

Беше девет часът сутринта. Параходът заминаваше едва на обяд. Следователно Михаил Строгов имаше около два часа на разположение, за да открие девойката, която бе решил да вземе за спътница.

Той прекоси отново Волга и обиколи кварталите на другия бряг, където хората бяха много по-малко. Обхождаше улиците една след друга първо в горния град, после и в долния. Влизаше и по църквите — обичайно убежище на всички плачещи и страдащи. Ала никъде не срещна младата латвийка.

„И все пак — повтаряше си той, — тя не може да е напуснала още Нижни Новгород. Да продължавам да търся!“

Той обикаля така цели два часа. Вървеше, без да спира, не усещаше умора, подчинявайки се на едно властно чувство, което не го оставяше повече да разсъждава. Но всичко беше напразно.

Тогава му дойде наум, че е възможно девойката да не знае за оповестената заповед — предположение, което впрочем беше доста вероятно, защото подобен гръм от ясно небе не можеше да избухне, без да се разчуе навсякъде. Заинтересувана естествено да узнае и най-малките новини, идващи от Сибир, как би могла тя да не е чула за мерките, взети от губернатора, мерки, които я засягаха и лично?

Но в края на краищата, ако не беше чула съобщението, тя пък ще пристигне след няколко часа на кея на реката, където някой безжалостен агент грубо няма да я пусне да мине! Ще трябва Михаил Строгов на всяка цена да я види предварително, за да може тя благодарение на него да избегне тази неприятност.

Лутането му обаче беше все така напразно и малко оставаше той съвсем да изгуби надежда, че ще я открие.

Вече беше единайсет часът. Макар че при други обстоятелства това би било излишно, сега Михаил Строгов реши, че ще бъде разумно да представи пътния си лист в канцеларията на началника на полицията. Заповедта явно, не го засягаше, защото в пътния му лист новото обстоятелство беше предвидено, но той все пак искаше да се убеди, че нищо няма да може да му попречи да напусне града.

Затова се наложи да се върне на другия бряг на Волга, където се намираше канцеларията на началника на полицията.

Там имаше голяма навалица, защото, макар заповедта да задължаваше чужденците да напуснат града, те въпреки това трябваше да уредят доста формалности във връзка със заминаването си. Без тази предохранителна мярка някой русин, замесен повече или по-малко в татарския бунт, можеше с известна дегизировка да премине границата, което именно се стараеха да предотвратят. Хем ги изпъждаха, хем хората трябваше да получат разрешение, за да си вървят.

И така, фокусници, цинцари, цигани, смесили се с търговци от Персия, Турция, Индия, Туркестан и Китай, изпълваха двора и канцелариите на полицейския участък.

Всички бързаха, защото всеки от тези, принудени да напуснат страната хора, трябваше да си осигури транспорта, а за закъснелите имаше опасност да не могат да изпълнят заповедта в определения срок, което би ги изложило на грубата намеса на губернаторските органи.

Благодарение на силните си лакти Михаил Строгов успя да прекоси двора. Да влезе в канцелариите и да стигне до чиновническото гише обаче, беше свързано с други трудности. И все пак той пошушна нещо на ухото на един от инспекторите, и няколко рубли, които му даде, бяха достатъчно убедително основание, за да го пуснат да мине.

Полицаят го въведе в чакалнята и отиде да предупреди един повисш чиновник.

Михаил Строгов трябваше да побърза да се подсигури пред полицията, за да може да се движи по-свободно.

Докато чакаше, той загледа хората наоколо. И какво видя?

Там, на една пейка, по-скоро се бе отпуснала, отколкото седнала една девойка, потънала в безмълвно отчаяние, макар той почти да не можеше да види цялото ѝ лице, а само очерталият се на облегалката профил.

Михаил Строгов не се беше излъгал. Насреща му седеше младата латвийка.

Без да знае за съществуването на заповедта на губернатора, тя беше дошла в полицейския участък, за да завери своето разрешително за пътуване!... Бяха отказали да ѝ дадат виза. Действително тя имаше право да замине за Иркутск, но заповедта беше изрична и анулираше всички предишни разрешения, така че пътят към Сибир бе затворен за нея.

Много щастлив задето най-после я намери, Михаил Строгов пристъпи към девойката.

Тя го погледа за миг, и лицето ѝ се озари от бледа светлина, щом видя отново спътника си от влака. Изправи се инстинктивно на крака и подобна на удавник, който се хваща за сламка, понечи да го помоли за помощ.

В същото време полицаят докосна Михаил Строгов по рамото и каза:

— Началникът на полицията ви очаква.

— Добре — отвърна Михаил Строгов.

И без да каже нито дума на девойката, която толкова бе търсил още от вечерта, без да ѝ даде някакъв знак, за да я успокои, опасявайки се да не би да издаде и себе си, и нея той просто последва полицаия.

Младата латвийка, гледайки как се отдалечава единственият човек, който би могъл да ѝ се притече на помощ, се строполи върху пейката.

Не минаха и три минути и Михаил Строгов се върна в салона, последван от друг полицаи. Той държеше в ръка своя пътен лист, който разкриваше пред него пътищата към Сибир.

Пристъпи към младата латвийка и като ѝ подаде ръка, каза:

— Сестро...

Тя веднага разбра! Изправи се, сякаш някакво внезапно вдъхновение не я остави да се подвоуми.

— Сестро — повтори Михаил Строгов, — получих разрешението да продължим пътуването си към Иркутск. Идваш ли?

— Следвам те, братко — отвърна девойката и му подаде ръка.

Така двамата излязоха от участъка.

VII НАДОЛУ ПО ВОЛГА

Малко преди обед камбаната на парахода привлече на кея на Волга голяма тълпа, защото заедно със заминаващите бяха надошли и други, които искаха да заминат. Налягането в парните котли на „Кавказ“ беше достатъчно. От комина се издигаше само лек дим, докато краят на тръбата за изпускане на парата и капакът на клапана бяха покрити с лека бяла мъглица.

Естествено полицията надзираваше заминаването на „Кавказ“ и беше безпощадна към пътниците, неотговарящи на необходимите условия за напускане на града.

Много казаци сновяха напред-назад по кея, готови да окажат помощ на полицаите, но не се наложи да се намесват, тъй като никой не смееше да оказва съпротива.

В уречения час отекна последният удар на камбаната, моряци изтеглиха въжетата, мощните витла на парахода започнаха да загребват водата с напречните си перки и „Кавказ“ се плъзна бързо между двата бряга, върху които се простира Нижни Новгород.

Михаил Строгов и младата латвийка си купиха билети на парахода. Не срещнаха никакви затруднения при качването. Както знаем, според пътния лист на Михаил Строгов, издаден на името на Николай Корпанов, младият „търговец“ имаше право на придружител чак до Сибир. Така братът и сестрата щяха да пътуват под закрилата на имперската полиция.

Седнали на задната палуба, те гледаха как се отдалечава градът, хвърлен в такъв голям смут от заповедта на губернатора.

Михаил Строгов не беше разменил нито дума с девойката, не я беше попитал нищо. Очакваше тя да заговори, ако желае. Тя от своя страна бързаше да напусне града, в който щеше да остане затворница, ако не се беше намесил този изпратен ѝ сякаш от провидението покровител. Не говореше, но погледът ѝ излъчваше благодарност.

Река Волга — това божество за древните — се счита за най-големия воден път в цяла Европа — дължината ѝ е повече от четири

хиляди версти. Водите ѝ, твърде замърсени в горната си част, се смесват в Нижни Новгород с тези на Ока, бърз приток, който извира от централните провинции на Русия.

Мнозина оприличават доста сполучливо руските канали и реки на огромно дърво, чиито клони се разпростират по всички части на империята. Самата Волга образува дънера на това дърво, а корените му са седемдесетте притока, разпрострели се по крайбрежието на Каспийско море. Реката е плавателна още от град Ржев, Тверска губерния, тоест в по-голямата част от течението си.

Параходите на транспортната компания между Перм и Нижни Новгород изминават много бързо триста и петдесетте версти (373 километра), които делят Нижни Новгород от Казан, фактически плавателните съдове трябва само да се спуснат по течението на Волга, чиито води прибавят към бързината им приблизително още две мили. Но щом стигнат до устието на притока Кама, малко под Казан, те трябва да напуснат голямата река, да навлязат в по-малката и да продължат срещу течението ѝ чак до град Перм. С други думи, като вземем предвид всичко казано и това, че машината му е твърде мощна, „Кавказ“ все пак не можеше да минава повече от шестнайсет версти на час. А като махнем и един час за престой в Казан, пътуването от Нижни Новгород до Перм траеше приблизително от шейсет до шейсет и два часа.

Впрочем параходът „Кавказ“ беше много добре обзаведен и пасажерите му се настаняваха съобразно положението и възможностите си в три различни класи. Михаил Строгов се беше погрижил да запази две каюти първа класа, така че младата му спътница можеше да се оттегли в своята и да се уедини, когато поиска.

На борда на парахода беше пълно с пасажери от всички категории. Доста азиатски търговци бяха преценили, че би било по-добре да напуснат веднага Нижни Новгород. В задната част на парахода, запазена за каютите от първа класа, се виждаха арменци, облечени в дълги роби и с шапки, наподобяващи свещеническа митра; евреи, които лесно се разпознаваха по конусообразните им шапчици; богати китайци, с техните традиционни костюми — много широка роба, синя, виолетова или черна, отворена отпред и на гърба и покрита с друга роба с широки ръкави, чиято кройка напомня попско расо; турци, които още носеха националните си чалми; индуси, с квадратни

шапчици, препасани с обикновен шнур, някои от които, назоваващи се с по-специалното име Шикарпури, държат в ръцете си цялата търговия на Централна Азия; и накрая татари, обути в украсени с разноцветни ширити ботуши и с богато избродирани нагръдници. Всички тези търговци бяха струпали в трюмовете и по палубите многобройните си багажи, чийто транспорт щеше да им струва скъпо, защото според правилника никой нямаше право на повече от двайсет ливри^[1] багаж на човек.

На предната палуба се бяха струпали повечето пасажери, не само чужденци, но и руси, на които заповедта не забраняваше да посещават градовете на провинцията.

Сред тях имаше женици с плоски калпаци или каскети на глава, облечени с рубашки на ситни карета под широките кафтани, и селяни от поречието на Волга, със сини широки панталони, напъхвани в ботушите, с рубашки от розов памук, превързани на талията с шнур, плоски каскети или плъстени шапки. Няколко жени, облечени с памучни рокли на цветя, носеха престилки с ярки цветове и червени кърпи на главата. Това бяха главно пасажери от трета класа, които за щастие не се притесняваха от перспективата за дългото пътешествие. Изобщо тази част на палубата беше доста претъпкана, та пътниците от задната палуба не се осмеляваха да се присъединяват към тези доста разнородни групи.

През това време „Кавказ“ се носеше с пълна пара между бреговете на Волга. Пресичаше пътя на многобройни плавателни съдове теглени от влекачи нагоре по течението на реката и пренасящи всевъзможни стоки за Нижни Новгород. След тях плаваха дървени салове, дълги като безкрайно проточилите се водорасли в Атлантическия океан, и плоскодънни лодки, потънали почти до борда от тежестта на товара си. Впрочем вече ненужни плавания, тъй като панаирът бе закрит неочаквано още в началото си.

По бреговете на Волга, заливани от пяната, оставаща след порещия водите параход, се разхвърчаваха с оглушителни крясъци ята патици. Малко по-навътре, сред равнината, край която растяха елхи, върби и трепетлики, се разбягаха стреснати няколко тъмночервени крави, овце с кафяво руно, множество бели и черни свине и прасета. Тук-там засети с елда и ръж ниви се бяха ширнали надалеч чак до ивица полуобработени хълмове, които, общо взето, не представляваха

особена гледка. Сред този монотонен пейзаж художник трудно би открил някакво живописно селище за скициране.

Два часа след заминаването на „Кавказ“ младата латвийка се обърна към Михаил Строгов с думите:

— Ти заминаваш за Иркутск, нали, братко?

— Да, сестро — отвърна младият човек. — И двамата имаме същия път. Следователно и ти ще минеш оттам, където върви и моят път.

— Утре, братко, ще узнаеш защо аз трябваше да напусна балтийското крайбрежие и да се отправя чак към земите отвъд Урал.

— Аз не те питам нищо, сестро.

— Ще ти кажа всичко — отвърна девойката и върху устните ѝ се появи тъжна усмивка. — Една сестра не бива да крие нищо от брат си. Само че днес не мога!... Умората и отчаянието ме смазаха!

— Искаш ли да си отпочинеш в своята каюта? — попита Михаил Строгов.

— Да... да... пък утре...

— Хайде ела...

Той се поколеба да завърши фразата си, сякаш искаше да добави името на своята спътница, което все още не знаеше.

— Надя — каза тя и му подаде ръка.

— Ела, Надя — отвърна Михаил Строгов, — и разполагай напълно със своя брат Николай Корпанов.

Той отведе девойката до каютата, която бе запазил за нея в салона на задната палуба.

Михаил Строгов се върна на палубата, и жаден за новини, които можеха да дадат нова насока на маршрута му, се смеси с групите пасажери, вслушвайки се в разговорите им, без обаче да се намесва. Впрочем, в случай, че някой го запиташе и се наложеше да отговори, той щеше да се представи като търговеца Николай Корпанов и да обясни, че пътува с „Кавказ“ до границата — никой не биваше да се усъмни, че има специален пътен лист за Сибир.

Пасажерите чужденци, които параходът превозваше, явно не можеха да разговарят за друго освен за събитията на деня, за заповедта на губернатора и за последствията от нея. Горките хора, едва успели да се съвземат от дългото пътуване през Централна Азия, бяха принудени да тръгнат по обратния път и ако не изливаха шумно яда и отчаянието

си, то беше, защото им липсваше смелост. Задържахте ги страх, смесен с респект. Възможно бе полицейски инспектори, задължени да дебнат пасажерите, да се бяха настанили тайно на борда на „Кавказ“, затова беше по-добре всеки да си държи езика зад зъбите, тъй като изгонването от страната все пак беше за предпочитане пред затварянето в някоя крепост. Затова от групите, където цареше мълчание или се разменяха мисли с голяма предпазливост, той не можеше да измъкне някакво полезно сведение.

Но ако Михаил Строгов не можеше да научи нищо в този край на кораба, и ако хората млъкваха, щом го видеха да се приближава, защото никой не го познаваше, слухът му все пак скоро бе привлечен от високия глас на някой, който не се притесняваше дали ще го чуят или не.

Безгрижният пътник говореше на руски, но с чуждестранен акцент, и събеседникът му, който беше по-сдържан, отговаряше на същия език, който и на него не беше матерен.

— Как така — говореше първият, — как така и вие, драги колега, се озовахте на същия кораб, след като ви видях на императорския прием в Москва и по-късно само ви зърнах отдалеч в Нижни Новгород?

— Както виждате, тук съм — отвърна вторият сухо.

— Е, добре, честно казано, не очаквах, че ще ме последвате, и то така бързо!

— Аз не ви следвам, господине, аз вървя пред вас!

— Пред мен! Пред мен! Да приемем, че вървим един до друг, в крак, като двама войници на парад и да се условим, поне временно, ако желаете, че никой няма да изпреварва другия.

— Напротив, аз ще ви изпреваря.

— Ще видим това, когато се озовем наред театъра на войната; но дотогава, дявол го взел, да си правим компания по пътя. По-късно ще имаме достатъчно време и случаи да бъдем отново съперници!

— Врагове.

— Добре, врагове! Точността, с която вие си подбирате думите, драги колега, ми е особено приятна. С вас човек поне знае докъде може да се простира.

— И какво лошо има в това?

— Нищо лошо няма. Впрочем и аз от своя страна ще ви помоля да ми разрешите да уточня положението ми сега.

— Уточнете го.

— И вие отивате в Перм... като мен?

— Като вас.

— И навярно от Перм ще заминете за Екатеринбург, защото това е най-правият и най-сигурният път, по който може да се стигне до Уралските планини?

— Вероятно.

— Щом минем границата, ще се окажем в Сибир, тоест в окупирана земя.

— Ще се окажем.

— И тогава, но едва тогава, ще дойде моментът да си кажем: „Всеки за себе си и бог за...“

— Бог за мен!

— Бог за вас, само за вас! Много добре! Но тъй като ни предстои да прекараме осем неутрални дни и понеже сигурно по пътя няма да валят новини, да бъдем приятели до момента, когато ще станем отново съперници.

— Врагове.

— Да! Точно така, врагове! Но дотогава да действаме в съгласие и да не се подяждаме взаимно! Обещавам ви Впрочем, че ще запазя за себе си всичко, което успея да видя...

— А аз всичко, което успея да чуя.

— Решено?

— Решено.

— Ръката ви?

— Ето я.

И ръката на първия събеседник, тоест петте му широко разтворени пръста, разтърсиха силно двата пръста, които флегматично му подаде вторият събеседник.

— Между другото — каза първият, — успях тази сутрин да телеграфирам на братовчедка си самия текст на заповедта още в десет часа и седемнайсет минути.

— Аз пък го изпратих на „Дейли телеграф“ още в десет часа и тринайсет минути.

— Браво, господин Блънт.

— Много добре, господин Жоливе.

— Дължа ви реванш!

— Трудно ще ви бъде!

— Все пак ще опитам!

Като каза това, френският кореспондент поздрави свойски английския си колега, който кимна с глава, за да отвърне на поздрава му с британска студенина.

За тези двама ловци на новини губернаторската заповед не се отнасяше, защото те не бяха нито руси, нито чужденци от азиатски произход. Те бяха заминали, и това, че бяха напуснали заедно Нижни Новгород, се дължеше на еднаквия инстинкт, който ги караше да вървят напред. Ето защо беше естествено, че бяха взели едно и също превозно средство, че щяха да пътуват по един и същи път до сибирските степи. Спътници на кораба, приятели или врагове, на двамата им предстояха осем дни „преди откриването на ловния сезон“! Пък оттам нататък — успехът щеше да бъде на по-умелия! Алсид Жоливе беше направил първите стъпки и колкото и сдържан да беше, Хари Блънт тръгна в крак.

Както и да е, на вечеря същия този ден французинът, все така открит и дори малко по-приказлив, и англичанинът, все така затворен, все така надменен, пиеха заедно на една и съща маса бутилка оригинално вино клико, по шест рубли бутилката.

Като чу Алсид Жоливе и Хари Блънт да разговарят така, Михаил Строгов си каза:

„Ето двама любопитни и малко нахални пътници, с които навярно ще се срещам по време на пътуването. Ще бъде благоразумно да се държа на разстояние.“

Младата латвийка не дойде да вечеря. Спеше в своята каюта и Михаил Строгов не искаше да я буди. Вечерта настъпи, без тя да се появи на палубата на „Кавказ“.

Бавният залез насити атмосферата със свежа хладина, която пасажерите очакваха жадно след потискащата дневна жегата. Когато часът съвсем напредна, повечето въобще не мислеха да влязат в салоните или в каютите си. Излегнали се на пейките, те вдишваха с удоволствие лекия ветреца, предизвикан от бързо движещия се параход. По това време на годината и при тази географска ширина небето едва притъмняваше между вечерта и утрото, което даваше възможност на

кормчията лесно да лавира между многобройните плавателни съдове, които слизаха надолу или се изкачваха нагоре по течението на Волга.

И все пак между единайсет и два часа през нощта — имаше новолуние — навън стана почти тъмна нощ. Повечето пасажери на палубата спяха вече и само шумът от перките, които загребваха на равни интервали водата, нарушаваше тишината.

Някакво особено безпокойство не даваше на Михаил Строгов да заспи. Той се разхождаше напред и назад, но все в задната част на парахода. Веднъж дори му хрумна да мине отвъд машинното отделение и веднага се озова в предната част на палубата, определена за пътниците от втора и трета класа.

Те спяха не само по пейките, но също и върху бохчи, денкове, та дори и направо на пода на палубата. Единствено дежурните моряци стояха прави на края на предната част на кораба. Две светлини, една зелена и една червена, разпръсквани от двата странични фенера, леко осветяваха парахода и от двете страни.

Трябваше да бъде много внимателен, за да не настъпи някого от спящите пътници, проснали се без ред тук и там. В по-голямата си част това бяха мъжици, свикнали да спят на твърдо, които се задоволяваха с дъските на палубата. И все пак сигурно всеки би се разсърдил, ако някой несръчен го събуди с ботушите си.

Затова Михаил Строгов внимаваше да не закачи никого. Пристъпвайки така към края на парахода, той имаше единственото намерение да се пребори със съня чрез една малко по-дълга разходка.

Вече беше стигнал до задния край на палубата и се готвеше да се изкачи по стълбичката на горната палуба, когато чу да говорят край него и се спря. Гласовете сякаш идваха от група пасажери, загърнати с шалове и завивки, които той не можеше да различи в тъмнината. От време на време обаче, когато от комина на кораба излизаха вместо струи дим червеникави пламъци, искри политаха към тази група и сякаш хиляди пайети изведнъж заблестяваха под светлинния лъч. Михаил Строгов вече щеше да отmine, когато долови по-ясно няколко думи, изречени на същото странно наречие, което му бе привлякло вниманието предишната нощ на панаирния площад.

Инстинктивно той се заслуша. Закриван от сянката на горната палуба, никой не можеше да го забележи. Невъзможно беше обаче и

той да види разговарящите пасажери. Следователно трябваше да се ограничи само да напрегне слух.

Първите думи, които долови, не бяха от значение — поне за него, — но те му дадоха възможност да разпознае двата гласа на жената и мъжа, които бе чул в Нижни Новгород. От този миг нататък той удвои вниманието си. Естествено, не беше невъзможно циганите, чийто разговор той беше изненадал, сега изгонени заедно с всичките си сънародници, да са потеглили също с „Кавказ“.

И добре че се беше заслушал, защото той много ясно чу следния въпрос и отговор, произнесени на онова татарско наречие:

— Казват, че някакъв куриер бил заминал от Москва за Иркутск!

— Така казват, Сангара, но или този куриер ще стигне твърде късно, или изобщо няма да стигне!

Михаил Строгов потрепера неволно при този отговор, който се отнасяше лично до него. Опита се да види дали мъжът и жената, които разговаряха, бяха действително тези, които той подозираше, но сянката беше станала вече твърде плътна и той не успя да различи нищо.

Няколко мига по-късно, без те да го забележат, Михаил Строгов стигна до края на парахода, седна встрани и подпря главата си с ръце. Всеки би го взел за заспал.

Но той не спеше и нямаше и намерение да заспива. Разсъждаваше, и то сериозно загрижен.

„Кой можеше да знае за моето заминаване и кой има интерес да го знае?“

---

[1] Една ливра с равна на 0,453 килограма. — Б.пр. ↑

VIII НАГОРЕ ПО КАМА

На другия ден, 18 юли, в шест часа и четиридесет минути сутринта „Кавказ“ пристигна на казанското пристанище, отдалечено седем версти от града.

Казан е разположен там, където се сливат Волга и Казанка. Той е главен център на губернията, седалище на гръцкия архиепископ и същевременно университетски град. Разнородното население на тази губерния се състои от черемиси, мордовци, чуваша, татари — представителите на последната раса са запазили азиатския си характер.

Макар че градът беше доста отдалечен от пристанището, многобройна тълпа се беше струпала на кея. Хората бяха надошли да чуят новини. Местният губернатор и тук беше издал подобна заповед както колегата му от Нижни Новгород. Виждаха се татари, облечени в кафтани с къси ръкави, а на главите им стърчаха високи шапки с широк бордюр, като на палячовци. Други мъже с широки мантии и с калимавки приличаха на полски евреи. Жени, с общити с пайети нагръдници и с извити нагоре като полумесец диадеми на главата, стояха на групи и разговаряха.

Сред тълпата се виждаха полицейски офицери, казаци с бич в ръка поддържаха реда и отваряха път както на пасажерите, слизащи от Кавказ, така и на качващите се, като преди това щателно проверяваха и двете категории пътници. Едните бяха азиатци, за които се отнасяше заповедта за напускане на страната, а другите — няколко мужишки семейства, които щяха да останат в Казан.

Михаил Строгов гледаше с безразличен вид присъщото за всяко пристанище щъкане нагоре и надолу, когато пристигнеше параход. „Кавказ“ имаше един час престой на казанското пристанище, време достатъчно, за да се зареди с гориво.

Той въобще и не мислеше да слезе на кея. Не искаше да остави сама на парахода младата латвийка, която още не беше излязла на палубата.

Двамата журналисти, от своя страна, бяха станали още призори, както подобава на старателни ловци. Слязоха на брега и се смесиха с тълпата — всеки на друга страна. Михаил Строгов забеляза Хари Блънт с бележник в ръка да скицира отделни хора, или да си записва някое наблюдение, докато Алсид Жоливе разговаряше ту с този, ту с онзи, сигурен в добрата си памет, която нищо не забравяше.

По цялата източна граница на Русия се носеше слух, че бунтът и нашествието са се разраснали сериозно. Съобщенията между Сибир и империята извънредно се бяха усложнили. Всичко това Михаил Строгов научи от новите пасажери, без въобще да слиза от парахода.

Впрочем тези съобщения не преставаха да го тревожат истински и пораждаха у него непреодолимо желание да е вече зад Урал, за да може сам да съди за сериозността на положението и да вземе съответни мерки срещу възможните опасности. Вече се готвеше да потърси да научи нещо по-точно от някой жител на Казан, когато внезапно вниманието му бе отвлечено другаде.

Сред слизащите от „Кавказ“ пътници Михаил Строгов разпозна групата цигани, които само предишната вечер бяха още на панаира в Нижни Новгород. Ето там, на мостика на парахода, стояха старият циганин и жената, която го бе взела за шпионин. Заедно с тях и без съмнение водени от тях, слизаха двајсетина танцьорки и певачки, от петнайсет до двајсетгодишни, загърнати в грозни завивки, които покриваха украсените им с пайети поли.

Тези пъстри материи, огрени от първите слънчеви лъчи, напомниха на Михаил Строгов странния ефект, който той бе наблюдавал през нощта. Това беше същата онази тумба цигани, които проблясваха в мрака, когато коминът на парахода бълваше понякога и пламъци.

„Явно тази група цигани, помисли си той, са прекарвали деня под мостика и са се натикали зад крайната част на горната палуба за през нощта. Дали тия скитници не се стараят да останат колкото се може по-незабелязани? Макар че това никак не е обичайно за хора от тяхната раса!“

Сега вече Михаил Строгов не се съмняваше, че разговорът, който го засягаше лично, бе проведен сред тази смугла група с проблясващите пайети под нощните светлини на палубата, а именно

между стария циганин и жената, която той бе назовал с монголското име Сангара.

Неволно Михаил Строгов тръгна към външната стълба на парахода, когато групата цигани заслизаха по нея, за да не се върнат вече.

Старият циганин беше сред тях, но държането му бе твърде скромно в сравнение с естествената наглост на сънародниците му. Човек би казал, че той се стараеше по-скоро да остане незабелязан, отколкото да привлича погледите на околните. Износената му шапка, избеляла от слънцето на всички краища на света, беше нахлупена ниско над сбръчканото му лице. Прегърбената снага се бе издула под старото наметало, с което той се загръщаше плътно въпреки топлото време. Трудно беше под тези жалки одежди да се съди за фигурата и за чертите на лицето му.

До него стоеше величествено изправената циганка Сангара, около тридесетгодишна жена с матова кожа, едра, добре сложена, с прелестни очи и руси коси.

Повечето от младите танцьорки бяха извънредно красиви, с типичните черти на своята раса. Обикновено циганките са привлекателни и не един и двама руски благородници, които се състезават по ексцентричност с англичаните, без да се замислят, се женят за циганки.

Една от тях си тананикаше песен с необичаен ритъм, чийто начални думи могат да се преведат така:

*Корал сияе върху тъмната ми плът,
игла от злато — в косите!
Късмета си ще търся все на път,
по нови краища...*

Усмехнатата мома сигурно продължи песента си, но Михаил Строгов не я слушаше повече.

Стори му се, че циганката Сангара го наблюдава с необикновена настойчивост. Сякаш искаше да запечати завинаги чертите му в паметта си.

След няколко мига тя заслиза последна, докато старецът и групата му вече бяха напуснали кораба.

„Бре, че нахакана циганка! — помисли си Михаил Строгов. — Дали позна в мое лице човека, когото беше окачества като шпионин в Нижни Новгород? Тези проклети цигани имат котешки очи! Виждат и нощно време, а тя може и да знае...“

Михаил Строгов понечи да последва Сангара и нейната група, но се въздържа.

„Не! — разсъждаваше той. — Никакви необмислени постъпки! Ако кажа да арестуват този стар гадател и бандата му, рискувам да разкрия инкогнитото си. Пък и те слязоха от кораба и преди да успеят да прекосят границата, аз ще съм вече далеч зад Урал. Естествено те могат да тръгнат по пътя от Казан за Ишим, но там няма никакъв превоз, а един тарантас, впрегнат с добри сибирски коне, ще изпревари всяка циганска каруца! Така че, приятелю Корпанов, запази спокойствие!“

Впрочем в това време старият циганин и Сангара изчезнаха сред тълпата.

Ако наричат Казан „портата към Азия“, ако го смятат център на транзитната търговия на Сибир и на Бухара, причината е, че тук се събират два пътя, водещи към Уралските планини и отвъд тях. Михаил Строгов много правилно беше избрал пътя, който минава през Перм, Екатеринбург и Тюмен. Това е големият пощенски път със станции за смяна на конете, поддържани от държавата, който път води от Ишим чак до Иркутск.

Вярно е, че има още един път — за който бе споменал Михаил Строгов, — който избягва лекото заобикаляне при Перм и също свързва Казан с Ишим, като минава през Йелабуга, Мензелинск, Бирск и Златоуст, където излиза от европейската част на империята и продължава към Челябинск и Курган. Може дори той да е малко по-къс от другия, но това предимство се намалява поради липсата на пощенски станции, поради лошото поддържане на пътя и поради малобройните селища наоколо. Михаил Строгов можеше с право да бъде похвален за избора, който бе направил, и ако тези цигани бяха поели — нещо съвсем възможно — по втория път от Казан за Ишим, той имаше всички шансове да стигне преди тях.

Един час по-късно камбаната на предната палуба на „Кавказ“ заби, за да покани новите и да подсети старите пасажери да се качват. Беше седем часът сутринта. Моряците тъкмо бяха привършили товаренето на трюма. Капаците на парните котли потрепераха от налягането на парата. Параходът беше готов за тръгване.

Пътниците, заминаващи от Казан за Перм, бяха заели вече места на палубата.

Тъкмо тогава Михаил Строгов забеляза, че от двамата журналисти само Хари Блънт се бе върнал на кораба.

Нима Алсид Жоливе щеше да изпусне заминаването?

Но в момента, в който изтегляха въжетата, той се появи задъхан от тичане. Параходът вече беше се отделил от пристана, бяха вдигнали стълбичката, но Алсид Жоливе не беше човек, който би се обезпокоил от такава дреболия, той прескочи с лекота на клоун през оградата и се намери на палубата на „Кавказ“, почти в обятията на своя колега.

— Мислех, че „Кавказ“ ще замине без вас — рече Хари Блънт ни с добро, ни с лошо чувство.

— Ами — отвърна Алсид Жоливе, — щях да намеря начин да ви догоня — или като наема кораб за сметка на братовчедка си, или с пощенска кола срещу дващест копейки за верста и за кон. Вие какво очаквахте? Та разстоянието от пристанището до пощата е твърде дълго!

— Вие сте ходил на пощата? — попита Хари Блънт и сви устни.

— Да, ходих! — отвърна Алсид Жоливе с най-любезната си усмивка.

— И тя все още предава до Коливан?

— Това не мога да знам, но мога да ви уверя например, че предава от Казан до Париж!

— Вие сте изпратили телеграма... на братовчедка си?

— С ентузиазъм.

— Значи сте научили?...

— Вижте, какво, батюшка, за да си говорим като русите — отвърна Алсид Жоливе, — аз все пак съм добро момче и не искам да крия нищо от вас. Татарите начело с Теохар хан, са завзели Семипалатинск и вече слизат надолу по Иртиш. Възползвайте се от новината!

Какво?! Такава важна новина и Хари Блънт да не я знае, а съперникът му, който сигурно я е научил от някой жител на Казан, я беше предал веднага за Париж! Английският вестник беше изпреварен! Хари Блънт скръсти ръце на гърба си и отиде да седне на задната палуба, без да добави нито дума.

Към десет часа сутринта младата латвийка излезе от каютата си и се появи на палубата.

Михаил Строгов тръгна към нея и ѝ подаде ръка.

— Погледни, сестро — ѝ каза той, след като я бе отвел чак до предната част на „Кавказ“.

И действително местността пред тях заслужаваше да ѝ се порадва човек.

В този момент „Кавказ“ тъкмо пристигаше до мястото, където Волга и Кама се вливат една в друга. Там параходът щеше да напусне голямата река, по чието течение бе слязъл повече от четиристотин версти надолу, за да поеме сега нагоре по не по-малко важната река в една отсечка от четиристотин и шейсет версти.

На това място леко различните по цвят води на двете реки се смесваха и Кама правеше на по-голямата си побратима същата услуга — само че откъм левия ѝ бряг, — каквато ѝ върши Ока откъм десния, прекосявайки Нижни Новгород — освежава я и я прави по-здравословна, вливайки се в нея бистра и чиста.

Оттук Кама протичаше по-разлата и залесените ѝ брегове бяха прекрасни. Няколко бели кораба оживяваха красивите ѝ води, окъпани в слънчева светлина. Хълмовете зад нея, по които растяха трепетлики, елхи и тук-таме големи дъбове, очертаваха хоризонта с хармонична линия, която ярката обедна светлина сливаше на места с небесната вие.

Тези природни красоти обаче сякаш не бяха в състояние да отвлекат дори за миг мислите на латвийската девойка. Съзнанието ѝ беше насочено към едно — към целта, която трябваше да постигне, така че за нея Кама беше само един по-бърз път, за да се придвижи дотам. Очите ѝ блясваха особено, когато се насочеха на изток, сякаш тя искаше да пробие с погледа си непроницаемия хоризонт.

Михаил Строгов все още държеше ръката на Надя в своята и девойката се обърна към него:

— На какво разстояние от Москва сме вече?

— На деветстотин версти — отвърна Михаил Строгов.

— Деветстотин от седем хиляди! — промълви девойката.

Беше време за закуска и няколко звънки удара на камбаната я оповестиха. Надя последва Михаил Строгов в ресторанта на парахода. Тя не се докосна до ордъворите, подредени встрани — хайвер, нарязани на малки филийки херинги, ръжена ракия с дъх на анасон, които се ядат за възбуждане на апетита във всички северни страни — в Русия, Швеция, Норвегия. Надя яде малко и може би като бедна девойка, чиито средства са доста ограничени. Михаил Строгов реши, че е длъжен да се задоволи със същата храна, която бе достатъчна на спътницата му, тоест с малко „кулебак“ — вид пастет, приготвен от жълтъци, ориз и мляно месо, — хайвер, гарниран с червено зеле, и чай вместо всякакви други питиета.

Закуската беше кратка и евтина и по-малко от двацет минути след като бяха седнали на масата, Михаил Строгов и Надя се качиха заедно на мостика на „Кавказ“.

Те отидоха на задната палуба и без никакъв преход Надя заговори тихо, за да я чуе само той.

— Братко — каза тя, — аз съм дъщеря на заточеник. Името ми е Надя Федор. Майка ми умря в Рига преди месец, и аз заминавам за Иркутск, за да намеря баща си и да остана да живея при него в заточение.

— Аз също отивам в Иркутск — отвърна Михаил Строгов, и ще приема като небесна благодат възможността да предам Надя Федор жива и здрава в ръцете на баща ѝ.

— Благодаря, братко! — отвърна Надя.

Михаил Строгов добави, че има специален пътен лист за Сибир и че нищо няма да попречи на пътуването ѝ, що се касае до руските власти.

Надя не попита нищо. За нея щастливата случайност да срещне този скромен и добър млад човек не беше нищо друго освен средство да пристигне по-бързо при баща си.

— Аз имах разрешително — поде тя, — което ми даваше право да стигна до Иркутск, но заповедта на губернатора от Нижни Новгород я анулира и без теб, братко, нямаше да мога да напусна града, където ти ме откри и където сигурно щях да си умра!

— И все пак сама, Надя — отвърна Михаил Строгов, — как посмя да тръгнеш сама през сибирските степи?

— Това беше мой дълг, братко.

— Но нима ти не знаеше, че тези краища са се разбунтували и са окупирани? Затова са станали почти недостъпни?

— За татарското нашествие никой нищо не знаеше, когато аз напуснах Рига — отвърна младата латвийка. — Аз научих новината чак в Москва.

— И въпреки това продължи пътя си?

— Това е мой дълг.

Тази единствена дума разкриваше напълно характера на смелата девойка. Щом дългът ѝ повеляваше нещо, тя никога не би се поколебала да го изпълни.

После Надя заговори за баща си Василий Федор. Той беше уважаван лекар от Рига. Упражнявал професията си с успех и живеел щастлив сред близките си. Властта обаче разкрива принадлежността му към едно тайно чуждестранно дружество и веднага му връчили заповед да замине за Иркутск. Жандармите, които му донесли заповедта, го отведоха без отлагане зад граница.

Василий Федор имал време само да целуне жена си, която боледувала, дъщеря си, която може би щяла да остане без ничия опора, и заминал, разплакан заради двете същества, които толкова обичал.

Вече две години той живеел в столицата на Източен Сибир и там му разрешили да продължава да работи като лекар, но почти без заплата. Впрочем той може би щял да бъде щастлив там, доколкото един заточеник може да бъде щастлив, ако жена му и дъщеря му можеха да живеят с него. Госпожа Федор обаче, много отпаднала по това време, не можела да напусне Рига. Двайсет месеца след заминаването на съпруга си, тя умряла в ръцете на своята дъщеря, която оставила сама и почти без средства. Тогава Надя Федор помолила и лесно получила от руското правителство разрешение да замине при баща си в Иркутск. Писала му, че заминава. Едва могла да събере пари за дългото пътуване и все пак не се подвоумила да тръгне. Правила онова, което можела. Бог щял да стори останалото.

През това време „Кавказ“ пътуваше нагоре по течението на реката. Нощта беше настъпила и във въздуха се чувстваше приятна прохлада. Хиляди искри изхвърчаха от комина на парахода, който гореше чамови дърва, а плисъкът на вълните се сливаше с воя на

вълците, които прииждаха на глутници в мрака по десния бряг на Кама.

IX С ТАРАНТАС ДЕНЕМ И НОЩЕМ

На другия ден, 18 юли, „Кавказ“ спря на пристана на Перм, последна спирка по течението на Кама.

Тази губерния, чийто главен град е Перм, е една от най-обширните в руската империя, и като обхваща през Уралските планини, заема и част от сибирската територия. Мраморни кариери, каменна сол, платинени и златни залежи, каменовъглени мини се експлоатират тук с пълна пара. Очаквайки поради разположението си да стане град от първостепенно значение, засега Перм е твърде малко привлекателен, много мръсен, много кален, направо безнадежден. Хората, които пътуват от Русия към Сибир, са безразлични към липсата на удобства, защото идват от вътрешността, снабдени с всичко необходимо; онези обаче, които пристигат от земите на Централна Азия след дълго и уморително пътуване, естествено няма да бъдат доволни от това, че първият европейски град на империята, разположен на азиатската граница, не предлага почти никакви удобства.

Пристигнали в Перм, пътниците продават превозните средства, износили се повече или по-малко от дългия преход през сибирската равнина. Тук пак хората, които идват от Европа към Азия, си купуват коли през лятото и шейни през зимата, за да поемат неколкomesечния път през степта.

Михаил Строгов беше съставил вече програмата за пътуването си и сега оставаше само да я осъществи.

Съществува пощенска служба, чиито коли прекосяват доста бързо планинската верига на Урал, но при създадите се условия тази служба се беше разпаднала. Но дори и да не беше така, Михаил Строгов, който искаше да стигне по-бързо, без да бъде зависим от никого, пак не би се възползвал от тези услуги. Предпочиташе с основание да си купи кола и да препуска от станция на станция, насърчавайки с допълнителни бакшиши „за водка“ старанието на каруцарите.

За нещастие, вследствие на мерките, взети срещу чужденците от азиатски произход, много хора вече бяха напуснали Перм и следователно транспортните средства бяха съвсем недостатъчни. Така Михаил Строгов беше принуден да се задоволи с онова, което бе останало. Що се отнася до конете, докато пътуваше през Русия, царският куриер можеше да използва безопасно своя пътен лист и началниците на пощенските станции щяха да му сменят конете с предимство. Но, излязъл веднъж от границите на европейска Русия, той не можеше да разчита на нищо друго освен на силата на рублата.

Сега въпросът беше каква кола да предпочете. Бричка или тарантас?

Бричката е открита кола с четири колелета, в изработката на която е вложен единствено дървен материал. Колелета, оси, чивии, сандъкът, стръките, страничните дъски са само дървени, а сглобяването на отделните части, от които е направена, се свързват само чрез груби въжета. Нищо по-примитивно, нищо по-неудобно, но също така и нищо по-лесно за поправяне, ако евентуално се случи злополука по пътя. Чамови дървета не липсват по руската граница, а и оковете растат готови в гората. Именно бричките разнасят извънредната поща, за която всички пътища са добри. Трябва да се признае, че понякога въжетата, които свързват отделните части, се късат и докато задната част остане затънала в някое блато, предната пристига в станцията върху двете си колела — но това все пак е един задоволителен резултат.

Михаил Строгов също щеше да бъде принуден да ползва бричка ако не му се бе усмихнало щастие да открие един тарантас.

Не може да се каже, че тарантасът е последна дума на прогреса при производството на каруци. Пружини той няма, както бричката, поради липса на метал, дървеният материал не се пести; четирите колелета отдалечени едно от друго на осем-девет стъпки до края на всяка ос обаче, му осигуряват известно равновесие върху хълмистите и много често силно изровени пътища. Калници предпазват пътниците от калта по пътя, а здрав кожен гюрук, който може да се смъква и да се затваря почти херметически, прави пътуването за седящите отдолу по-поносимо при големите жеги и силните летни бури. Впрочем тарантасът е толкова солиден и толкова лесно се поправя, както и

бричката, и от друга страна, по-рядко се случва задната му част да изостане някъде по пътя.

Впрочем Михаил Строгов съвсем не беше успял да открие и този тарантас без най-щателно търсене и навярно в целия град Перм не бе останал вече нито един. Въпреки това той много се пазари за цената, само привидно, за да влезе по-убедително в ролята си на Николай Корпанов, скромен търговец от Иркутск.

Надя беше последвала спътника си при търсенето на превозното средство. Макар целта на пътуването им да бе различна, и двамата еднакво бързаха да пристигнат, и следователно — да заминат. Може да се каже, че и двамата ги ръководеше една и съща идея.

— Сестро — каза Михаил Строгов, — искаше ми се да намеря за теб някоя по-удобна кола.

— На мен ли казваш това, братко, на мен, която бих тръгнала дори и пеш ако се наложи, но да стигна до баща си!

— Не се съмнявам, че си смела девойка, Надя, но все пак жената не може да понася прекалено голяма физическа умора.

— Аз ще понеса всяка умора каквато и да е тя — отвърна девойката. — Ако чуеш само веднъж да се оплача, остави ме насред път и продължи сам!

Половин час по-късно беше достатъчно само да покаже пътния си лист и впрегнаха три коня в тарантаса. Конете, с дълъг косъм, приличаха на едри мечки с високи лапи. Бяха дребни, но яки, специална сибирска порода.

Ето как кочияшът ги беше впрегнал. Вкара по-едрия кон между двете дълги стръки, на които най-отпред се издигаше висока извита дървена дъга, окичена с вълнени помпончета и звънчета; другите два коня бяха привързани само с въжета към стъпенките на тарантаса. Нямаше сбруи, а вместо юзди — по едно обикновено въже.

Нито Михаил Строгов, нито младата латвийка носеха багаж. Бързината, с която трябваше да се отправи на път единият и повече от скромните средства на другата не им бяха дали възможност да вземат нищо за из път. При създалата се сега обстановка това се оказа благоприятно, защото тарантасът би могъл да побере или багажа, или пътниците. Той беше пригоден само за двама души, без да се брои кочияшът, който като по чудо се задържа да не се катурне от тясната си седалка.

Впрочем кочияшът се сменява на всяка станция. Този, комуто се бе паднало да пътува с тях по първата отсечка, беше сибиряк, както и конете, и бе не по-малко обрасъл от тях; дългите му коси бяха подстригани над веждите, шапката му беше обърната с периферия, носеше червен широк колан и шинел с маншети и копчета с императорския герб.

Докато водеше конете към колата, кочияшът бе хвърлил най-напред един инквизиторски поглед към бъдещите си пътници. Никакъв багаж! — пък и къде ли, по дяволите, би го напъхал той? Да-а, лоши изгледи! Кочияшът разкриви многозначително устни.

„Гарги — каза си той, без да се притеснява дали ще го чуят или не, — гарги за по шест копейки на верста!“

— Не, орли! — отвърна Михаил Строгов, който много добре разбираше езика на кочияшите. — Орли, разбра ли, по девет копейки за верста и бакшишът отделно!

Весело плющене на камшика беше отговорът. На езика на руските пощенски кочияши „гарга“ означава, че пътникът е или стиснат или беден и ще плаща на станциите по две или три копейки на кон и на верста. „Орел“ означава пътник, който не се стряска от високите цени и не се скъпи да дава щедри бакшиши. Освен това гаргата не може да претендира да пътува толкова бързо, колкото царската птица.

Надя и Михаил Строгов побързаха да заемат местата си в тарантаса. Малкото храна, която не биваше да заема много място, бе прибрана за всеки случай в сандъка и трябваше да им стигне, в случай че закъснеят да стигнат до следващата станция. Тези служби са доста добре подсигурени и са под надзора на държавата. Спуснаха гюрука, защото жегата беше непоносима и по обяд, понесен от трите коня, тарантасът напусна Перм сред облак прах.

Начинът, по който този кочияш управляваше своя впряг, сигурно би направил впечатление на всеки друг пътник, който не е русин или сибиряк, тъй като за тях това би било доста необичайно. И действително средният кон, който определяше хода, беше малко по-едър от другите два и вървеше неизменно, каквито и наклони да имаше по пътя, в бавен тръс, съвсем равномерно. Останалите два коня, изглежда, не знаеха друг ход освен галоп и правеха какви и не забавни лудории. Коларят не ги удряше. Само ги подтикваше със

звънкия плясък на камшика си, а с колко епитети ги даряваше, когато те вървяха като послушни и разумни животни, да не говорим пък за имената на светци, с които ги заливаше! Въжето, което му служеше за юзда, не би оказало никакво въздействие върху животните, ако те побегнеха лудо, но думите „надясно“, „наляво“, произнасяни с гърлен глас, действяха по-убедително от всякакви юзди и поводи.

А с какви мили обръщения ги обсипваше при случай!

— Хайде, гълъбици мои! — повтаряше този селянин. — Хайде, лястовички мили! Летете, гургулички мои! По-смело, братче отляво, дърпай, батинка отдясно!

Но забавеха ли ход, какви обидни думи валяха, чиито смисъл чувствителните животни, изглежда, действително разбираха!

— Върви, охлюв с охлюв! Господ да те убие, плужек мръсен! Жива ще те одера, костенурко жалка! Дано и на оня свят хаир да не видиш!

Кой каквото ще да казва за този начин на управление, който изискваше от кочияша повече умение да се задържа на седалката, отколкото сила в ръцете, тарантасът се носеше по пътя и отхвърляше по дванайсет и четиринайсет версти на час.

Михаил Строгов беше навикнал с този вид превоз и превозни средства. Нито подскачането, нито тръскането го притесняваха. Той много добре знаеше, че руските коли не заобикалят нито камъните, нито дълбоките коловози, нито блатата, нито съборените дървета, нито канавките, изровени по пътя. Беше свикнал с тези несгоди. Имаше опасност обаче спътницата му да пострада от подскачането на тарантаса, но тя въобще не се оплакваше.

В началото на пътуването, понесена с такава скорост, Надя седеше мълчалива. После, обладана единствено от мисълта да пристигне, тя рече:

— Според моите пресмятания между Перм и Екатеринбург трябва да има триста версти, братко! — каза тя. — Излъгала ли съм се?

— Точно така е, Надя — отвърна Михаил Строгов, — а когато пристигнем в Екатеринбург, ще сме вече в подножието на Уралските планини на отсамния им склон.

— Колко ще трае пътуването през планината?

— Четирийсет и осем часа, защото ще пътуваме денем и нощем... Казвам денем и нощем, Надя — добави той, — защото аз не

мога да спра нито за миг, трябва да пътувам без никаква спирка до Иркутск.

— Аз с нищо не бих те забавила, братко, не, нито за час дори, и ние ще пътуваме денем и нощем.

— Добре тогава, Надя, дано татарските нашественици ни пуснат да минем и ние ще пристигнем преди още да са изтекли двайсет дни!

— Ти минавал ли си вече този път? — попита Надя.

— Много пъти.

— През зимата бихме пътували по-бързо и по-сигурно, нали?

— Да, главно по-бързо, но ти би страдала много от студа и от снеговете.

— Какво значение има това! Зимата е пръв приятел на русина.

— Да, Надя, но на колко несгоди би трябвало да устои човек в името на това приятелство! Често ми се е случвало температурата да пада повече от четирийсет градуса под нулата в сибирските степи! Въпреки облеклото си от еленова кожа^[1], аз съм усещал сърцето си да замира, да ми се схващат крайниците, краката ми замръзваха под три ката вълнени чорапи! Виждам как конете на шейната ми се покриват с ледена корица, а дъхът им замръзва на ноздрите! Виждам как ракията в манерката си да се превръща в твърд камък, който не може да се отдели и с нож!... Но шейната ми летеше като ураган! Никакви препятствия по заледената бяла равнина, докдето ти поглед стига! Никакви потоци, за които трябва да търсиш удобен брод! Няма езера, които трябва да преплаваш със сал или кораб! Навред твърд лед, свободен път, сигурно пътуване! Но с цената на какви страдания, Надя! Само онези, които не са се завърнали оттам и чиито трупове скоро затрупват виелиците, биха могли да ни го кажат!

— И все пак ти си се върнал, братко — каза Надя.

— Да, но аз съм сибиряк и когато още като дете отивах заедно с баща си на лов, аз привикнах с тези трудни изпитания. Но ти, когато ми каза, Надя, че зимата не би те спряла и че си била готова да тръгнеш сама да се бориш с всички тия опасни атмосферни капризи на сибирския климат, ми се струваше, че те виждам загубена сред безкрайните снегове, падаща, за да не станеш повече!

— Колко пъти си минавал през степта през зимата? — попита девойката.

— Три пъти, Надя, на път за Омск.

— Какво си правил в Омск?

— Отивах да видя майка си, която ме чакаше!

— А пък аз отивам в Иркутск, където ме чака баща ми! Отивам да му предам последните думи на майка си! Това означава, братко, че нищо не би могло да ме спре да замина!

— Ти си добра дъщеря, Надя — отвърна Михаил Строгов, — и сам бог би те водил!

През целия ден кочияшите, които се сменяха на всяка спирка, водеха тарантаса с голяма бързина. Планинските орли нямаше защо да се срамуват, че името им е опозорено от носещите по пътя „орли“. Високата цена, която Строгов заплащаше за всеки кон, бакшишите, които щедро раздаваше, бяха специална препоръка за двамата пътници пред техните кочияши. Възможно е началниците на пощенските станции да се учудваха, че след обявяването на губернаторската заповед този млад човек и сестра му, явно руси, могат да пътуват свободно през Сибир, чиито пътища са затворени за всички други, ала документите им бяха в ред и те имаха право да пътуват. И тарантасът задминаваше бързо крайпътните километрични камъни.

Впрочем Михаил Строгов и Надя не бяха единствените пътници от Перм за Екатеринбург. Още на една от първите спирки царският куриер научи, че друга кола пътува пред тях; но тъй като коне имаше винаги, той не се замисли много над това.

През този ден тарантасът направи само няколко кратки почивки, колкото да се нахранят хората и животните. В пощенските станции човек може да се подслони и да се нахрани. А като няма такива, домовете на руските селяни са не по-малко гостоприемни. В тези села, които почти всичките си приличат с църквите си с бели стени и зелени покриви, всеки пътник би могъл да почука на която и да е врата. И ще му отворят. Мужикът стопанин ще дойде с усмихнато лице и ще подаде ръка на своя гост. Ще му предложат хляб и сол, ще сложат самовара на огъня и той ще се чувства като у дома си. Семейството дори би било готово да се премести някъде, за да направи място за него. Гостът става роднина на всички. Той е „изпратен от бога“.

Пристигайки вечерта, Михаил Строгов, подтикнат от някакво предчувствие, попита началника на пощата преди колко време е минала оттук колата, която пътува пред него.

— Преди два часа, бащице — отвърна началникът на пощата.

- Закрит файтон ли е?
- Не, бричка.
- С колко пътници?
- Двама.
- Много бързо ли се движи?
- Орли!
- Нека да впрегнат веднага.

Решени да не спират и за час, Михаил Строгов и Надя пътуваха цялата нощ.

Времето продължаваше да е хубаво, но се усещаше, че въздухът става все по-тежък и малко по малко се насища с електричество. Никакъв облак не замъгляваше блясъка на звездите сякаш някаква топла пара се издигаше над почвата. Имаше опасност в планината да се разрази буря, а тези бури са наистина ужасни. Свикнал да се ориентира по атмосферните условия, Михаил Строгов предугаждаше скорошен сблъсък между небесните стихии, който не му даваше спокойствие.

Нощта мина без произшествия. Въпреки подскачането на тарантаса, Надя можа да поспи няколко часа. Повдигнатият наполовина гюрук даваше възможност на зажаднелите поради задуха за въздух дробове да дишат по-спокойно.

Михаил Строгов остана буден цялата нощ, защото не се доверяваше на кочияша, тъй като тези мъже лесно заспиваха на капрата, и както не загубиха нито час за смяната на конете, така не загубиха и час по пътя.

На другия ден, 20 юли, към осем часа сутринта първите очертания на Уралските планини се появиха на изток. И все пак тази огромна планинска верига, която отделя европейска Русия от Сибир, беше отдалечена все още на голямо разстояние и те не можеха да разчитат да я достигнат преди края на деня. Така по необходимост трябваше да извършат прехода през планината през следващата нощ.

През този ден небето си остана все така забулено и следователно температурата на въздуха беше малко по-поносима, но времето предвещаваше неизбежна буря.

Може би предвид на това щеше да бъде по-разумно да не навлизат в планината посред нощ, което би сторил и Михаил Строгов, ако му беше позволено да изчаква; но когато при последната смяна на

конете кочияшът му обърна внимание на няколкото гръмотевици, които отекнаха дълбоко навътре в планината, той само каза:

— Пътува ли пред нас все още другият файтон?

— Да.

— Каква преднина имат пред нас?

— Около час.

— Карай и получаваш троен бакшиш, ако утре сутринта сме в Екатеринбург!

---

[1] Лека, но непропускаща студа дреха. — Б.а. ↑

X

БУРЯ В УРАЛ

Уралските планини се разпростират на площ от близо три хиляди версти (3200 километра) между Европа и Азия. Дали ги наричат Урал, дума от татарски произход, или Пояс — с руското значение — името им е много подходящо. Родени на крайбрежната ивица на Северния ледовит океан, те замират на брега на Каспийско море.

Това беше границата, която Михаил Строгов трябваше да прекоси, за да мине от Русия в Сибир и както казахме вече, той тръгна по пътя, който минава от Перм за Екатеринбург, разположен на източните склонове на Уралските планини — и бе постъпил разумно. Това беше по-лекият и по-сигурен път, който служи за транзитно преминаване на търговските стоки на Централна Азия.

Една нощ щеше да им стигне да преминат от другата страна, ако не им се случеше някакво произшествие. За жалост първите гръмотевици предвещаваха буря, която сигурно щеше да бъде страшна поради особените атмосферни условия. Напрежението на електричеството във въздуха беше толкова голямо, че не можеше да не се излее в истински ураган.

Михаил Строгов се постара младата му спътница да се настани колкото се може по-добре. Завързаха за по-сигурно гюрука, който приближаващата буря много лесно можеше да отмъкне, с кръстосани отгоре и отзад тарантаса въжета. Удвоиха поводите на конете и за по-голяма сигурност подпълниха дупките около главините на колелата със слама, за да заздравят самите колела, а и за да омекотят ударите от сблъскването, неизбежни при пътуването в тъмната нощ. Накрая закрепиха един за друг двата колесника, чиито оси просто бяха пъхнати в сандъка на тарантаса, посредством една греда, закрепена с болтове и гайки.

Надя се настани в дъното на тарантаса и Михаил Строгов седна до нея. Пред гюрука, който беше смъкнат съвсем ниско, висяха две кожени завеси, за да предпазят, доколкото е възможно, пътниците от дъжда и бурята.

Двата големи фенера бяха прикрепени от лявата страна на капрата и разпръскваха бледи лъчи, които трудно можеха да осветят пътя. Те обаче все пак показваха местонахождението на колата, и макар да пробиваха слабо мрака, все пак можеха да я предпазят да не я блъсне някое друго превозно средство, минаващо покрай нея.

Явно, вече бяха взети всички предохранителни мерки срещу тази заплашителна нощ и това бе добре.

— Надя, готови сме — каза Михаил Строгов.

— Да тръгваме — отвърна девойката.

Той разпореди на кочияша да потегли и тарантасът се задруса нагоре по първите подстъпи към Урал.

Беше осем часът и слънцето се готвеше да залезе. Въпреки това беше се притъмнило доста, макар че при тази географска ширина залезът продължава дълго. Огромни воали от пара бяха надвиснали от небесния свод, но още никакъв вятър не ги движеше. И все пак, ако те стояха неподвижни по посока от единия хоризонт до другия, това не беше така от зенита до надира, и разстоянието, което ги отделяше от земята, видимо намаляваше. От някои воали сякаш се излъчваше фосфоресцираща светлина, която оформяше през погледа дъги от шейсет до осемдесет градуса. Те се приближаваха полека-лека към земята и все повече се сливаха, сякаш се готвеха да стегнат като в клещи планината, сякаш мощен ураган ги гонеше от горе на долу. Впрочем пътят се изкачваше към тези огромни облаци, сгъстили се вече дотолкова, че бяха стигнали до крайната степен на кондензация. След малко пътят щеше да се слее с тях и ако облаците не се излееха веднага в дъжд, мъглата щеше да се сгъсти така, че тарантасът нямаше да може да продължи нагоре, без да рискува да падне в някоя урва.

Впрочем планинската верига Урал е средно висока. Най-големите ѝ върхове не надхвърлят пет хиляди стъпки. Вечни снегове там изобщо няма, а натрупаните от сибирската зима по върхарите ѝ се стопяват напълно от лятното слънце. Тревите и дърветата растат тук много високи. Освен това експлоатацията на железните и на медните мини, както и залежите от скъпоценни камъни са причина за голямо струпване на работна ръка по тези места. Навред са разпръснати селища-заводи така, че пътят, прокаран през големите дефилета, е напълно удобен за пощенските коли.

Но онова, което е лесно при хубаво време и на светло, става опасно и трудно преодолимо, когато природните стихии поведат жестока борба помежду си и човек попадне сред нея.

Михаил Строгов знаеше от собствен опит какво означава да попаднеш сред буря в планината и затова с основание смяташе, че това природно явление е не по-малко опасно от ужасните снежни вихрушки, които се разразяват тук с невъобразима сила.

На тръгване дъждът още не беше завалял. Михаил Строгов беше отметнал кожените покривала, които пазеха вътрешността на тарантаса и наблюдаваше страните на пътя, които трепкацията светлик на фенерите оживяваше с фантастични силуети.

Неподвижна, със скръстени ръце, Надя също гледаше, но без да се навежда, докато спътникът ѝ, извърнал се над сандъка, разглеждаше небето и земята.

Атмосферата беше напълно спокойна, но това спокойствие беше застрашително. Никаква молекула на въздуха не се движеше още. Човек би казал, че природата, полузадушена, не дишаше вече и че белите ѝ дробове, тоест тези навъсени плътни облаци, атрофирани поради някаква причина, не функционират повече. Тишината би била пълна, ако не беше скърцането на колелетата на тарантаса, които чегъртаха по чакъла на пътя, стенанията на главините и на дъските, шумното дишане на задъхващите се коне и звъntenето на подкованите им копита върху камъните, от които излизаха искри при удар.

Впрочем пътят беше съвсем пуст. Тарантасът не се натъкна нито на пешеходец, нито на конник, нито на някакво превозно средство по тези тесни уралски дефилета, през застрашителната нощ. Нито един, запален от въглищари огън, не просветваше в горите, нито едно миньорско селище не оживяваше експлоатираните кариери, нямаше нито една колиба, загубена сред сечищата. Човек трябваше да има основание, което не допуска никакво колебание или забавяне, за да предприеме това прехвърляне през планината при тези условия. Михаил Строгов въобще не се беше поколебал. То не му беше и възможно; но тогава — и тази мисъл бе започнала да го занимава особено — кои можеха да бъдат тези пътници, чиято бричка се носеше пред неговия тарантас, и какви върховни подбуди ги караха да бъдат толкова непредпазливи?

Известно време Михаил Строгов остана така загледан в пътя. Към единайсет часа светкавици започнаха да осветяват небето и вече не престанаха. От краткото им проблясване се виждаше да се появяват и изчезват силуетите на големи борове, които растяха на групи на различни отсечки из пътя. Понякога, когато тарантасът прелиташе до самия му край, разкъсващи облаците светкавици осветяваха дълбоки бездни. От време на време затрудненото въртене на колелетата напомняше, че тарантасът преминава мост от неодялани дебели греди над някои пропаст и гръмотевицата сякаш излиза изпод него. Впрочем скоро цялата околност се изпълни с монотонен грохот, чиято сила се увеличаваше колкото по-нависоко се изкачваше тарантасът. С тези различни шумове се смесваха и виковете и възклицанията на кочияша, ту гальовни, ту ругаещи нещастните животни, поуморени от тежкия въздух, отколкото от трудния път. Звънчетата над главите им вече не ги ободряваха и от време на време краката им се огъваха.

— В колко часа трябва да стигнем върха над тази клисура? — попита Михаил Строгов коларя.

— В един часа след полунощ... ако изобщо стигнем! — отвърна човекът, клатейки глава.

— Слушай, приятелю, това нали не ти е за пръв път да преживяваш буря в планината?

— Не, и дано бог ми помогне да ми бъде последната!

— Нима те е страх?

— Не ме е страх, но ти повтарям, че сбърка дето тръгнахме.

— Много повече щях да сбъркам, ако бяхме останали!

— Хайде летете, гълъбици мои! — беше отговорът на коларя като човек, който знае, че не му е работа да спори, а да се подчинява.

В този миг се разнесе някакво далечно клокочене. Сякаш хиляди остри и заглушителни свистения разкъсаха спокойната досега атмосфера. При светлината на една ослепителна светкавица, последвана веднага от страшен гръм, Михаил Строгов забеляза на една височина огъващи се големи борове. Беше излязъл вече силен вятър, но засега се чувстваше все още само в горните въздушни слоеве. Сухо пращане подсети, че някои изсъхнали или недобре вкоренени дървета не бяха устояли на първия набег на бурята. Лавина от повалени стволове прекоси пътя, след като се бе отърколила с трясък по скалите

надолу, и се изгуби в пропастта отляво, на двеста крачки пред тарантаса.

Конете спряха изведнъж.

— Хайде, мои хубави гълъбици! — крещеше кочияшът и плясъкът на камшика му се смеси с буботенето на гръмотевиците.

Михаил Строгов хвана ръката на Надя.

— Спиш ли, сестро? — попита той.

— Не, братко.

— Бъди готова на всичко. Бурята иде!

— Готова съм.

Михаил Строгов има време само да дръпне кожата над сандъка.

Бурята приближаваше с гръм и мълния.

Кочияшът скочи от капрата, изтича пред конете и понечи да ги задържи, тъй като ужасна опасност грозеше целия впряг.

И действително тарантасът беше спрял точно на един завой на пътя, иззад който връхлиташе бурята. Трябваше да извият колата с лице към нея, иначе ако тя я удареше тарантасът неминуемо щеше да се олюлее и да полети в дълбоката бездна отляво на пътя. Блъснати назад от удара на вятъра, конете се изправиха на задните си крака и водачът им не можеше вече да ги задържи. Гальовните обръщения бяха последвани от най-обидни ругатни. Нищо не помагаше. Имаше опасност нещастните животни, заслепявани от блясъка на светкавиците, ужасени от непрекъснатите гръмотевици, които можеха да се сравнят само с артилерийски залпове, да скъсат въжените поводи и да побегнат. Кочияшът не беше повече господар на своя впряг.

В този миг Михаил Строгов скочи от тарантаса и му се притече на помощ. Надарен с необикновена сила, той успя, не без голямо усилие, да успокои конете.

Сега обаче силата на урагана се удвои. На това място пътят се разширяваше във формата на фуния и бурята нахълтваше в нея, както би сторила с опънатите платна на някоя гемия. В същото време от височината на склона се затъркаля надолу лавина от камъни и дървета.

— Ние не можем да останем тук! — възкликна Михаил Строгов.

— И ние няма да останем! — изкрещя ужасен кочияшът, изпречил се с цялата си сила срещу това страшно разместване на въздушните пластове. — Ураганът ей сега ще ни запрати в дъното на планината и то по най-прекия път!

— Хвани десния кон, страхливецо! — отвърна Михаил Строгов.
— Аз отговарям за левия.

Нов набег на бурята прекъсна Михаил Строгов. Кочияшът и той трябваше да се огънат о две, за да не ги събори тя на земята. Колата обаче, въпреки усилията на двамата мъже и на изправените срещу вятъра коне, се затъркала назад и ако не я беше спрял един ствол, щеше да полети встрани от пътя.

— Не се страхувай, Надя — извика ѝ Михаил Строгов.

— Не се страхувам — отвърна девойката, без гласът ѝ да покаже и най-малкото вълнение.

Гръмотевичният тътен беше заглъхнал за миг, а ужасната буря задмина завоя и потъна в дълбините на дефилето.

— Не искаш ли да се връщаме? — каза кочияшът.

— Не, ще вървим напред! Трябва да минем завоя! По-нагоре ще намерим завет под склона!

— Но конете отказват!

— Прави като мен и ги тегли напред!

— Бурята ще се върне!

— Ти ще се подчиняваш ли?

— Твоя воля!

— Това е заповед на нашия батюшка! — отвърна Михаил Строгов, който за пръв път използва името на императора, това вездесъщо сега име в три части на света.

— Хайде, лястовички мои! — извика кочияшът, като хвана десния кон, докато Михаил Строгов държеше левия.

Водени така, конете тръгнаха отново с мъка. Не можеха вече да скачат и се дърпат встрани и средният кон, успокоен, че не го притесняват, тръгна по средата на пътя. Под натиска на шибачката ги в лице буря, хора и животни пристъпваха с мъка по три крачки напред, но веднага се връщаха по една или две. Плъзгаха се, падаха, ставаха. Имаше опасност колата да се разглоби. Ако не бяха завързали здраво гюрука, бурята би го отнесла още при първия удар.

Бяха необходими повече от два часа, за да могат Михаил Строгов и кочияшът да придвижат тарантаса по тази отсечка от пътя, дълга не повече от половин верста и изложена съвсем открито на набезите на бурята. Но опасността не идваше само от ураганната стихия, която връхлиташе срещу конския впряг и двамата му водачи, а главно от

градушката от камъни и откъртени дървета, които планината запращаше по тях.

Изведнъж просветна силна светкавица и всички видяха как едно голямо парче скала се търкаля с нарастваща бързина точно над тарантаса.

Кочияшът нададе вик.

Михаил Строгов изплющя силно с камшика, за да подкара конете, ала те не се подчиниха.

Само няколко мига и скалата щеше да падне върху колата!... За една двайсета част от секундата Михаил Строгов си представи едновременно улучения тарантас и неговата смазана спътница! Той разбра, че няма вече време да я измъкне от тарантаса!...

В същия миг обаче той изтича назад и сякаш сдобил се под угрозата на тази страшна опасност с някаква нечовешка сила, опря гръб о високата ос, запъна крака в настилката на пътя и избута тежката коля няколко стъпки напред.

Огромната скала докосна гърдите на младия човек, от което му секна дъхът, сякаш го беше закачила граната, и падна с гръм, като стри кремъка по пътя на парченца, от които изскочиха искри.

— Братко! — извика ужасена Надя, която беше видяла тази сцена при проблясването на една светкавица.

— Надя! — отвърна Михаил Строгов. — Надя, не се страхувай!

— Не за себе си трябва да се страхувам!

— Бог е с нас, сестро!

— С мен сигурно, братко, след като ме срещна с теб! — промълви девойката.

Отместването на тарантаса благодарение на неимоверните усилия на Михаил Строгов не остана напразно. Получили начален тласък, изплашените коне поеха предишния си ход. Теглени, така да се каже, от двамата мъже, те издърпаха своя товар до едно хлътноло под скалата, подобно на пещера тясно място, открито на юг и на север, където щяха да ги подслонят, за да ги предпазят от насрещните удари на бурята. Десният склон превръщаше тази дупка все едно в някакво защитено укрепление, скрито под една огромна скала, издадена напред и разделяща надолу пещерата на две части. Тази издатина пречеше на вятъра да влиза и излиза свободно отвътре, та мястото беше все пак

удобно за скривалище, докато иначе нито хората, нито животните биха издържали на този циклон.

И действително върховете на няколко бора, които се извисяваха над скалата, бяха отсечени за миг, сякаш гигантска коса ги изравни с върха на скалата.

Бурята направо се бе развилняла. Светкавици изпълваха дефилето, гръмотевичните залпове не заглъхваха въобще. Земята, тръпнеща под тези жестоки удари, трепереше сякаш под Урал имаше земетресение.

За щастие тарантасът беше донякъде подслонен, така да се каже, на завет, та ураганът не го блъскаше направо. Понякога обаче вятърът заобикаляше издадената напред скала и се стоварваше със сила върху колата. Тя поддаваше и така се блъскаше о склона, че имаше опасност да се разбие на хиляди парчета.

Надя трябваше да се измести другаде. Светейки с единия фенер, Михаил Строгов откри малка дупка, издълбана сигурно от някой миньор, и девойката се сгуши там, за да изчака, докато продължат пътуването.

В този миг — вече един часа след полунощ — заваля дъжд и започнаха да връхлитат истински залпове от вода и вятър, но дори и те не можеха да загасят небесните огньове. Това усложнение направи вече съвсем немислимо всяко тръгване.

И така, колкото и голямо да бе нетърпението на Михаил Строгов — а ние сме наясно колко силно бе то, — трябваше да се изчака да отmine пристъпът на бурята. Впрочем пътниците бяха стигнали вече до хребета на пътя между Перм и Екатеринбург и трябваше само да се спуснат по отвъдния склон на планината, но при създалото се положение това означаваше да слизат по път, напълно изровен от хиляди планински порои, и при това сред вихрушка от дъжд и вятър, което би означавало игра на живот и смърт, би означавало Михаил Строгов да хвърли всички в бездната.

— Да чакаме, е лошо — заговори той, — но то означава да си спестим много по-големи закъснения. Силата на бурята ме кара да мисля, че няма да трае дълго. Към три часа ще започне да се развиделява и слизането по склона, което не можем да рискуваме при тази тъмница, ще стане, ако не лесно, то поне възможно, след като изгрее слънцето.

— Ще изчакаме, братко — отвърна Надя, но ако забавяш заминаването, не бива да го правиш само за да ми спестиш умората или опасността!

— Надя, разбрах, че ти не се боиш от нищо, но излагайки и двама ни на опасност, аз рискувам нещо повече от моя и твоя живот, рискувам да не изпълня дълга си, задачата, с която съм длъжен да се справя на всяка цена!

— Дълга си! — промълви Надя.

В този миг ужасна светкавица раздра небето и като че разпръсна дъжда. Веднага отекна сух удар. Въздухът се изпълни с миризма на сярата, почти задушаваша, и група големи борове, улучени от една мълния, пламнаха като гигантска факла.

Кочияшът, сякаш повален от рикошетен тласък, падна, но за щастие се изправи веднага читав.

След това, когато последните гръмотевици отекнаха навътре в планината, Михаил Строгов усети как Надя притисна ръката си до неговата и чу шепота ѝ в ухото си:

— Някой вика, братко! Чуй!

ХІ ПЪТНИЦИ В БЕДА

Действително по време на това кратко затишие се разнесоха викове откъм горната страна на пътя, на не голямо разстояние от дупката, където беше приютен тарантасът.

Това беше отчаян зов на някой изпаднал в бедствено положение пътник.

Наострил уши, Михаил Строгов се заслушваше.

Кочияшът също бе напрегнал слух, но клатеше глава, сякаш искаше да каже, че е невъзможно да се отзоват на този вик.

— Хора зоват за помощ! — извика Надя.

— Дано само не разчитат на нас! — отвърна кочияшът.

— И защо да не разчитат? — изкрещя Михаил Строгов. — Нима ние не трябва да сторим за тях онова, което бихме очаквали от тях при същите обстоятелства?

— Но нали не мислите да изложите на подобна опасност колата и кончетата?

— Отивам пеш — прекъсна го Михаил Строгов.

— Аз ще те придружа, братко — каза девойката.

— Не, остани тук, Надя! Кочияшът ще остане с теб. Не искам да го оставям сам...

— Ще остана — съгласи се Надя.

— Каквото и да се случи, не излизай от това убежище!

— Ще ме намериш отново тук, където съм сега.

Михаил Строгов стисна ръката на своята спътничка и като заобиколи издадената напред скала, изчезна мигновено в мрака.

— Брат ти греши! — каза коларят на девойката.

— Той има право! — отвърна просто Надя.

През това време Михаил Строгов се изкачваше бързо по пътя. И колкото бързаше да помогне на изпадналите в беда викащи хора, толкова беше силно и желанието му да разбере кои можеше да са тези пътници, които бурята не бе спряла да тръгнат през планината, защото

той не се съмняваше, че това са онези двама, чиято бричка имаше постоянно преднина пред неговия тарантас.

Дъждът беше спрял, но бурята се усили още повече. Носени от въздушното течение, виковете се чуваха все по-ясно. От мястото, където бе останала Надя, не можеше да се види нищо. Пътят се виеше и от светлината на светкавиците се очертаваше само издадената напред скала, която отнемаше по-нататъшната видимост. Силният вятър се блъскаше във всички ъгли под нея и завърташе вихрушки, които трудно се преодоляваха, та Михаил Строгов трябваше да се напруга нечовешки, за да им устоява.

Скоро обаче стана ясно, че пътниците, които продължаваха да викат, не може вече да са далеч. И макар, че не ги виждаше още, било защото те може би бяха отхвърлени някъде извън пътя, било защото тъмнината ги скриваше от погледа му, но думите им все пак стигаха до слуха на Михаил Строгов.

И така, ето какво чу той — което между впрочем доста силно го изненада:

— Тъпако, няма ли да се върнеш?

— Ще те пребия с камшика на следващата станция!

— Чуваш ли, дяволски кочияшо! Ей, ти там!

— Ето как ви возят в тази страна!... И какво наричат бричка!

— Ама че животно! Току изчезна и сякаш не забеляза, че ни е зарязал на пътя.

— Да се отнася така с мен, акредитирано лице! Ще се оплача в консулството и ще накарам да го обесят!

Говорещият действително бе страшно ядосан. Обаче на Михаил Строгов внезапно му се стори, че другият му събеседник се беше примирил със случилото се, защото най-неочаквано точно посред тази сцена избухна в смях, който бе последван от следните думи:

— Ах, не! Безспорно много е забавно!

— Вие се осмелявате да се смеете! — доста кисело забеляза поданикът на Обединеното кралство.

— Разбира се, драги колега, от все сърце, и това е най-хубавото, което мога да направя. Съветвам ви да сторите същото. Честна дума. Страшно забавно. Никога не съм виждал такова нещо!

В същия миг силна гръмотевица изпълни дефилето със страшен трясък, който ехото поде и неколккратно повтори с грандиозен ефект.

После, когато и последният тътен заглъхна, той пак се обади с весел глас:

— Да, изключително забавно! Ето нещо, което съвсем сигурно не би се случило във Франция!

— Нито пък в Англия — заяви англичанинът.

На пътя, ярко осветен в този миг от светкавиците, на двайсет крачки пред себе си Михаил Строгов забеляза двама пътници на задната седалка на някакво странно превозно съоръжение, което като че ли бе дълбоко затънало в калния коловоз.

Михаил Строгов се приближи до двамата пътници, единият от които продължаваше да се смее, а другият — да проклина и разпозна двамата журналисти, които бяха дошли заедно с него от Нижни Новгород до Перм с парахода „Кавказ“.

— Охо, добър ден, господине! — извика французинът. — Очарован съм да ви видя при тези обстоятелства. Позволете ми да ви представя интимния си неприятел, господин Блънт.

Английският репортер го поздрави и може би на свой ред се канеше да представи колегата си съгласно правилата на добро възпитание, но Михаил Строгов му каза:

— Излишно е да се представяте, господа, ние се познаваме. Нали заедно плавахме вече по Волга.

— Така ли! Много добре, отлично! Господин...?

— Николай Корпанов, търговец от Иркутск — отговори Михаил Строгов. — Кажете ми какво приключение толкова плачевно за единия и толкова забавно за другия ви се е случило?

— Вие ще отсъдите, господин Корпанов — отвърна Алсид Жоливе. — Представете си, нашият пощальон замина с предната част на дяволската бричка и ни остави върху повредената задна част на абсурдния си екипаж. Лошата половина за нас двамата без водач, без коне! Не е ли напълно и безкрайно забавно?

— Ни най-малко не е забавно! — троснато отговори англичанинът.

— Но да, разбира се! Вие наистина не умеете да виждате нещата откъм добрата им страна.

— А как, моля ви се, ще продължим пътя си? — попита Блънт.

— Нищо по-просто — отвърна Алсид Жоливе. — Ще се впрегнете в това, което остана от колата, аз ще взема поводите, ще ви

наричам голубчик като истински кочияш, а вие ще препускате, като истински кон.

— Господин Жоливе, шегата ви минава границите и...

— Успокойте се колега. Когато капнете от умора, аз ще ви сменя, а вие ще имате право да ме наричате запъхтян охлюв или превзета костенурка, ако не ви карам дяволски бързо!

Алсид Жоливе изричаше всичко това с такова хубаво настроение, че Михаил Строгов неволно се усмихна.

— Господа — каза той, — има и по-добро разрешение. Намираме се на гребена на Урал, следователно отсега нататък ще се спускаме по склоновете на планината. Колата ми е тук, петстотин крачки по-назад. Ще ви дам единия си кон, ще го впрегнем за сандъка на колата ви и утре, ако не ни се случи някое произшествие, заедно ще пристигнем в Екатеринбург.

— Господин Корпанов, ето предложение, което изхожда от щедро сърце — отговори Алсид Жоливе.

— Ще добавя, господине, че не ви предлагам да се качите в моя тарантас, защото има само две места — за сестра ми и мен и ние сме ги заели.

— Но моля ви се, господине, — отвърна Алсид Жоливе, — с вашия кон и със задната част на нашата полукола ще отидем накрая на света!

— Господине — обади се и Хари Блънт — приемаме любезното предложение. Колкото до нашия кочияш!...

— О, повярвайте ми, това не му е за първи път! — отвърна Михаил Строгов.

— Но защо поне не се върне? Знае отлично, че ни е зарязал тук, мизерникът!

— Той ли? Та той дори не подозира!

— Как? Този човечец не знае, че двете части на бричката му са се откъснали една от друга!

— Сигурно не знае, и най-добросъвестно кара предната ѝ част към Екатеринбург.

— Нали ви казах, че едва ли има нещо по-забавно, колега!

— И така, господа, ако благоволите да ме последвате — поде Михаил Строгов, — ще отидем при моя тарантас и...

— Ами нашата бричка? — забеляза англичанинът.

— Не се бойте, няма да отлети, скъпи ми Блънт — извика Алсид Жоливе, — тя така се е забила в земята, че ако я оставим, напролет ще пусне листа.

— Елате, господа — подкани ги Михаил Строгов, — да вземем тарантаса.

Французинът и англичанинът слязоха от задната седалка, превърнала се в предна, и последваха Михаил Строгов. По пътя Алсид Жоливе, верен на нрава си, разговаряше с неизменното си добро настроение, което нищо не можеше да развали.

— Бога ми, господин Корпанов, измъкнахте ни от голямо затруднение.

— Направих само това, което всеки друг би сторил на мое място — възрази Михаил Строгов. — Ако пътниците не си помагат взаимно, не би ни оставало, освен да затворим пътищата.

— Ще ви се отплатим, господине. Ако пътувате надалеч из степите, възможно е пак да се срещнем и...

Алсид Жоливе не попита направо Михаил Строгов къде отива, но за да не излезе, че крие маршрута си, Михаил Строгов веднага каза:

— Отивам в Омск, господа.

— А господин Блънт и аз — поде Алсид Жоливе, — пътуваме малко наслуки, там, където вероятно ще се натъкнем на някой куршум и по-сигурно на някоя новина.

— В завладените провинции ли? — попита с жив интерес Михаил Строгов.

— Именно там, господин Корпанов, и по всяка вероятност няма да се срещнем там.

— Наистина, господа — отговори Михаил Строгов. — Не съм петимен нито да ме улучи куршум, нито да ме пониже копие. Прекалено миролюбив съм по природа, за да се навирам там, където се води бой.

— Отчаян съм, господине, отчаян съм, наистина, ще съжалявам, ако се разделим така скоро! Ала като напуснем Екатеринбург, може би щастливата ни звезда ще благоволи да пътуваме още малко заедно, макар само няколко дни.

— Към Омск ли отивате? — осведоми се Михаил Строгов, като поразмисли малко.

— Още нищо не знаем — отговори Алсид Жоливе, — вероятно ще отидем право в Ишим, а стигнем ли там, ще действаме в зависимост от събитията.

— Е, добре, господа, в такъв случай ще вървим заедно до Ишим.

Михаил Строгов очевидно щеше да предпочете да пътува сам, но не можеше, без поведението му да изглежда в най-добрия случай странно, да гледа да се отърве от двамата пътници, които щяха да вървят по същия път като него. Впрочем, след като Алсид Жоливе и другарят му възнамеряваха да се отбият в Ишим, без веднага да продължат за Омск, нямаше никакво неудобство да измине с тях тази част от пътя.

— Е, добре, господа, уговорихме се. Ще пътуваме заедно. — После добави с безразличен тон: — Знаете ли що-годе сигурно докъде е стигнало татарското нашествие?

— Бога ми, господине, знаем само онова, което казват в Перм. Че татарите на Теохар хан са завзели цялата провинция Семипалатинск и от няколко дни се спускат бързо по течението на Иртиш. Трябва да побързате, ако държите да стигнете преди тях в Омск.

— Така е — отвърна Михаил Строгов.

— Казват също, че полковник Огарьов успял да мине дегизиран границата и сигурно щял да се присъедини към татарския хан, в центъра на разбунтувания район.

— Но как са разбрали това? — попита Михаил Строгов, пряко заинтересуван от тези новини, в чиято достоверност не можеше да бъде сигурен.

— Както се узнава всичко — отвърна Жоливе, — по въздуха!

— Имате ли сериозни основания да смятате, че полковник Огарьов е в Сибир?

— Чух дори, че е заминал от Казан за Екатеринбург.

— О! Нима сте знаели това, господин Жоливе? — обади се Хари Блънт, изтръгнат от мълчанието след тази забележка на френския журналист.

— Да, известно ми беше.

— А знаехте ли, че се бил дегизирал като циганин? — попита англичанинът.

— Като циганин ли! — възкликна неволно Михаил Строгов, защото си спомни за стария циганин в Нижни Новгород, който

пътуваше на борда на „Кавказ“ и слезе в Казан.

— Толкова добре ми бе известно, че го използвах за сюжет на едно мое писмо до братовчедка ми — отговори с усмивка Алсид Жоливе.

— Не сте си губили времето в Казан — сухо забеляза англичанинът.

— Разбира се, че не, драги колега, и докато „Кавказ“ се запасяваше с провизии, и аз правех същото.

Михаил Строгов не слушаше репликите, които си разменяха Алсид Жоливе и Хари Блънт. Той мислеше за циганската трупа и за стария циганин, чието лице не бе успял да види, за странната жена, която го придружаваше и за особения поглед, който тя му хвърли, мъчейки си да си припомни всички подробности на тази среща, ала в същия миг наблизко проехтя гърмеж.

— Да вървим, господа — извика Михаил Строгов.

— Виж ти! Уж достопочтен търговец, който бяга от пушечна стрелба, а веднага тича там, където тя избухва — каза си Алсид Жоливе.

И последван от Хари Блънт, който никога не оставаше назад в такива случаи, той се втурна след Михаил Строгов.

Няколко мига по-късно и тримата се озоваха пред издадената скала при завоя на пътя, където Михаил Строгов беше подслонил своя тарантас.

Няколкото бора, подпалени от гръмотевицата, още горяха. Пътят беше безлюден. Ала Михаил Строгов не се бе излъгал. Някой бе стрелял наблизко.

Ненадейно се чу страхотно ръмжене и отвъд насипа на пътя проехтя втори гърмеж.

— Мечка! — извика Михаил Строгов, когато това ръмжене не можеше да заблуди. — Надя! Надя!

И като измъкна ножа си, невероятно бързо заобиколи стената, зад която момичето бе обещаващо да го чака.

Боровете, целите в пламъци, от дънера до върха, заливаха със светлина тази сцена. Едва стигнал до тарантаса, една огромна маса се изпречи пред него.

Беше грамадна мечка. Бурята я беше подгонила от горите на този уралски рид и тя търсеше убежище в заслона, явно нейно обичайно

скривалище, заето в момента от Надя. Два от конете, уплашени от появяването на огромния звяр, счупвайки стръките, бяха побягнали, а кочияшът, загрижен повече за животните си и забравил, че момичето щеше да остане само с мечката, бе хукнал да ги гони.

Безстрашната Надя не беше загубила ума и дума. Звярът, който не беше я забелязал най-напред, беше нападнал другия кон на впряга. Надя излезе тогава от вдлъбнатината, където се бе сгушила, изтича към колата, взе един от револверите на Михаил Строгов и като тръгна дръзко към мечката, стреля едва ли не от упор.

Тогава животното, леко ранено в рамото, се обърна към девойката, която най-напред се опита да го избегне, въртейки се около тарантаса, чийто кон се мъчеше да скъса ремъците. Ала загубе ли конете си в планината, пътуването им се проваляше и Надя се върна право към мечката и с изненадващо хладнокръвие точно когато звярът щеше да стовари лапите си върху главата ѝ, тя втори път стреля в него.

Този втори изстрел избухна на няколко крачки от Михаил Строгов. Но той беше вече там. С един скок се хвърли между мечката и девойката. С един-единствен замах от горе на долу той повали на земята като инертна маса огромния звяр, разпорен от корема до гръкляна.

Прекрасен образец на прословутото умение на сибирските ловци, които държат да не повредят ценната кожа на мечките, от която извличат висока цена.

— Не си ли ранена, сестро? — попита Михаил Строгов, като се спусна към девойката.

— Не, братко! — отговори Надя.

В същия момент се появиха двамата журналисти.

Алсид Жоливе се спусна към коня и навярно китката му бе здрава, защото успя да го задържи. Другарят му и той бяха видели бързата маневра на Михаил Строгов.

— Дявол взел го! — възкликна Алсид Жоливе. — За обикновен търговец вие хубаво боравите с ловджийски нож.

— Много хубаво даже — добави Хари Блънт.

— В Сибир, господа — отвърна Михаил Строгов, — ние сме принудени да умеем да правим по малко от всичко.

Тогава Алсид Жоливе погледна младия мъж.

Застанал на светло, с окървавения нож в ръка, с високия си ръст, решително изражение, стъпил върху тялото на мечката, която току-що бе повалил, Михаил Строгов представляваше красива гледка.

— Славен здравеняк! — си каза Алсид Жоливе.

После се приближи почтително е шапка в ръка, за да поздрави девойката.

Надя леко се поклони.

Алсид Жоливе се обърна тогава към своя спътник.

— Сестрата не пада по-долу от брата — каза той. — Ако бях мечка, бих гледал да съм по-далеч от тази страшна и очарователна двойка!

Хари Блънт, прав като кол, стоеше с шапка в ръка на известно разстояние. Като резултат на свободното държане на спътника му, обичайната му сдържаност се бе засилила.

Тъкмо тогава се появи кочияшът, който бе успял да догони двата си коня. Най-напред той изгледа със съжаление великолепното животно, което лежеше на земята и което той щеше да бъде принуден да изостави на хищните птици, после се зае да впрегне отново конете си.

Михаил Строгов му разказа тогава за положението на двамата пътници и за намерението си да остави на тяхно разположение един от конете на тарантаса.

— Както искаш — отвърна кочияшът. — Само че две коли вместо една...

— Добре, приятелко! — отговори Алсид Жоливе, който разбра намека му. — Ще ти платим двойно.

— Хайде, гургулици! — извика кочияшът.

Надя се беше качила отново в тарантаса, а след него вървяха пеш Михаил Строгов и двамата спътници.

Беше три часът. Бурята, вече стихнала, бушуваше само в дефилето и те бързо извървяха обратния път.

При първите зари на зората стигнаха до бричката, затънала най-доброръчно в калта до главината на колелата. Много ясно беше, че при едно силно дръпване на конете, двете части се бяха разединили.

Единият от страничните коне на тарантаса бе впрегнат с въжета за задния сандък на колата. Двамата журналисти седнаха отново върху седалката на странния си екипаж и колите тутакси тръгнаха. Впрочем,

те сега трябваше само да се спускат по склоновете на Урал, а това не представляваше особена трудност.

След шест часа двете коли, едната следваща другата, пристигнаха в Екатеринбург без нито едно неприятно произшествие през втората част от пътуването им. Първият човек, когото журналистите забелязаха на вратата на станцията за смяна на конете, бе техният кочияш, който като че ли ги чакаше.

Този достопочтен русин наистина имаше добродушно лице и без ни капка смущение се приближи усмихнат към своите пътници и подавайки им ръка, им поиска бакшиш.

Истината ни задължава да кажем, че раздражението на Хари Блънт избухна с чисто британска сила и ако кочияшът не се беше оттеглил благоразумно, един юмручен удар, нанесен според всички правила на бокса, щеше да му плати неговия „бакшиш“ право в лицето.

Пред този гневен изблик Алсид Жоливе се превиваше от смях, както може би никога не се беше смял.

— Но той е прав, бедният дявол! — възкликна той. — Прав е, прав е, драги ми колега. Той не е виновен, ако ние не сме намерили средство да го последваме! — И като извади няколко копейки от джоба си и ги подаде на коларя, той каза: — Ето, приятелю, дръж. Ако не си ги спечелил, вината не е твоя.

Този жест удвои гнева на Хари Блънт, който се опита да прехвърли вината на собственика на пощенската станция и да заведе процес срещу него.

— Процес в Русия! — извика Алсид Жоливе. — Ами че ако нещата не са се променили, колега, вие няма да дочакате края му! Не знаете ли историята на оная руска кърмачка, която искала от семейството на бебето едногодишната си заплата за кърменето му?

— Не ми е позната — отвърна Хари Блънт.

— Тогава значи не знаете какво е станало това кърмаче, когато най-сетне тя спечелила делото.

— И какво е станало, моля?

— Хусарски полковник от гвардията!

При този отговор всички избухнаха в смях.

— Колкото до Алсид Жоливе, очарован от отговора си, той извади бележника от джоба си и записа усмихнат една бележка, която

трябваше да фигурира в московския речник: „Бричка, руска кола с четири колела, когато заминава, и с две, когато пристига!“

XII

ЕДНО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО

С географското си положение Екатеринбург е азиатски град, защото е разположен отвъд Урал на последните му източни склонове. Обаче той спада към Пермска губерния и следователно е включен в една от големите административни единици на европейска Русия. Това административно присвояване навярно имаше своето основание. Все едно парче от Сибир, останало между руските челюсти.

Нито Михаил Строгов, нито двамата кореспонденти нямаше да бъдат затруднени да намерят средства за придвижване в един толкова значителен град, основан още в 1723 година. В Екатеринбург се намира първият монетен двор в цялата империя; там е съсредоточено главното управление на мините. Така че този град е важен индустриален център в област, където изобилстват металургични заводи и други експлоатации, където се промива платина и злато.

По това време населението на Екатеринбург доста се беше уголемило. Руси или сибиряци, застрашени от татарското нашествие, се бяха стекли там, след като бяха избягали от завзетите вече от ордите на Теохар хан провинции и главно от Киргизия, която се простира югозападно от Иртиш до границите на Туркестан.

Ако превозните средства бяха съвсем малко, за да се отиде в Екатеринбург, те изобилстваха, напротив, ако трябваше да се напусне този град. При сегашните условия пътниците не държаха много наистина да се залутат по сибирските пътища. Благодарение на това стечение на обстоятелствата Хари Блънт и Алсид Жоливе лесно можаха да заместят с цяла кола прословутата полукола, която ги бе довела криво-ляво до Екатеринбург. Колкото до Михаил Строгов, тарантасът, който бе негова собственост, не беше много пострадал при пътуването през Урал. Достатъчно беше да се впрегнат в него три яки коня, за да го понесат бързо по пътя за Иркутск.

До Тюмен и дори до Новоземское, този път сигурно беше доста неравен, защото все още се виеше по капризно надиплената повърхност на предните склонове на Урал. Ала след Новоземское

започваше безбрежната степ, която се разстила чак до околностите на Красноярск върху почти хиляда и седемстотин версти.

Както знаем двамата кореспонденти възнамеряваха да отидат в Ишим, тоест на шестстотин и трийсет версти от Екатеринбург. Там те трябват да се съобразят със събитията и да се насочат към превзетите области, било заедно, било поотделно, според това дали инстинктът им на ловци ще ги насочи по една или друга писта.

А пътят от Екатеринбург до Ишим, който после продължава към Иркутск, беше единственият, по който можеше да тръгне Михаил Строгов. Само че тъй като той не тичаше подир новините и би желал, напротив, да избегне опустошената от нашествениците област, бе твърдо решил да не се спира никъде.

— Господа — каза той на новите си спътници, — много ще се радвам, ако измина с вас част от моето пътуване, ала трябва да ви предупредя, че извънредно много бързам да пристигна в Омск, защото сестра ми и аз ще срещнем там майка ни. Кой знае дали ще пристигнем преди татарите да са завзели града! Затова няма да се бавя при сменните станции, освен колкото е необходимо да сменя конете, и ще пътувам ден и нощ.

— И ние смятаме да постъпим така — отговори Хари Блънт.

— Добре тогава — поде Михаил Строгов, — но да не губим нито миг. Наемете или купете някоя кола, чийто...

— Чиято задна част — добави Алсид Жоливе — да благоволи да пристигне едновременно с предната в Ишим.

Само след половин час усърдният французин намери впрочем лесно един тарантас, почти като този на Михаил Строгов и двамата се настаниха веднага в него.

Михаил Строгов и Надя седнаха в техния и по обед двата впряга напуснаха едновременно Екатеринбург.

Надя най-сетне беше в Сибир, и то на дългия път, който води в Иркутск! Какво ли си мислеше тогава младата латвийка? Три бързи коня я носеха през тази земя на заточеници, където баща ѝ бе осъден да живее, може би дълго, толкова далеч от родния си край! Ала тя почти не виждаше разстилащата се пред очите ѝ степ, защото погледът ѝ отиваше по-далеч от хоризонта, зад който търсеше лицето на заточеника! Тя не наблюдаваше нищо от страната, която пресичаше със скорост петнайсет версти на час, нищо от тези области на Западен

Сибир, толкова различни от източните. Действително тук имаше малко обработени ниви, почвата бе бедна, поне на повърхността, защото в недрата си криеше големи количества желязо, мед, платина и злато. Затова навред се виждаха индустриални предприятия, а по-рядко следи от земеделски труд. Как биха намерили ръце за обработване на земята, засяване на нивите, прибиране на реколтите, след като бе много по-доходно да се дълбаят земните пластове с бомби и кирки? Тук селянинът е отстъпил място на миньора. Кирката е навред, мотиката — никъде.

И все пак мисълта на Надя изоставяше понякога далечните провинции край езерото Байкал и се връщаше към сегашното ѝ положение. Образът на баща ѝ малко се позаличаваше и тя виждаше отново пред себе си благородния си спътник, най-напред във влака във Владимир, където благосклонната съдба за пръв път я срещна с него. Тя си спомняше вниманието му по време на пътуването. Пристигането му в полицейското управление на Нижни Новгород, сърдечната простота, с която я заговори, наричайки я сестра, загрижеността му към нея, когато плаваха по Волга, и най-сетне всичко онова, което той бе направил през ужасната бурна нощ, когато прекосяваха Урал, за да защити живота ѝ с риск на своя. Надя мислеше за Михаил Строгов. Тя благодареше на бога, че навреме изправи на пътя ѝ този доблестен покровител, този великодушен и дискретен приятел. Тя се чувстваше сигурна близо до него, под неговата закрила. Истински брат едва ли би направил нещо повече! Тя вече не се страхуваше от никоя пречка, чувстваше се сигурна да стигне до своята цел.

Колкото до Михаил Строгов, той говореше малко и разсъждаваше много. И той от своя страна благодареше на бога, че със срещата му с Надя му бе дал възможност едновременно да скрие истинската си самоличност и да извърши едно добро дело. Спокойното безстрашие на младото момиче не можеше да не се хареса на доблестната му душа. Защо ли тя не беше истинска негова сестра? Той бе изпълнен както с уважение, така и с най-хубаво чувство към красивата си безстрашна спътница. Чувстваше, че тя притежава едно от онези чисти и рядко срещащи се сърца, на които може да се разчита.

Обаче откакто тъпчеше сибирска земя, истинските опасности започваха за Михаил Строгов. Ако двамата журналисти не се лъжеха, ако Иван Огарьов беше минал границата, той трябваше да действа

изключително внимателно. Обстановката сега бе променена, защото татарските шпиони навярно гъмжаха в сибирските провинции. Разкриеше ли се неговото инкогнито, разбереше ли, че е куриер на царя, свършено щеше да бъде с неговата мисия, а може би и с живота му! Михаил Строгов почувства по-осезателно тежестта на отговорността, която носеше на плещите си.

Докато нещата бяха такива в първата кола, какво ставаше във втората? Нищо особено. Алсид Жоливе говореше с цели изречения, Хари Блънт отговаряше с едносрични думи. Всеки виждаше нещата по свой начин или си взимаше бележки за някои инциденти по пътя — не особено разнообразни впрочем, докато преминаваха първите провинции на Западен Сибир.

При всяка смяна на конете двамата кореспонденти слизаха и се срещаха с Михаил Строгов. Когато нямаше да се хранят в станцията, Надя не напускаше тарантаса, а когато трябваше да обядват или вечерят, сядаше на масата, ала винаги твърде сдържана, тя много малко участваше в разговора.

Алсид Жоливе, без никога да излезе от границите на съвършеното приличие, независимо от това ухажваше младата латвийка, която намираще очарователна. Той се възхищаваше от безмълвната енергия, която тя показваше пред неудобствата на това пътуване при толкова сурови условия.

Принудителните спирания никак не бяха по вкуса на Михаил Строгов. Затова той ускоряваше тръгването всеки път, подканяше собствениците на конете, припираще кочияшите, ускоряваше впрягането на тарантасите. После, завършил набързо яденето — прекалено бързо според Хари Блънт, който се хранеше методично — тръгваха и журналистите летяха като орли, защото плащаха царски, както казваше Алсид Жоливе „с руски орли“^[1].

От само себе си се разбира, че Хари Блънт никак не се престараваше по отношение на девойката. Това беше един от редките сюжети за разговор, при които той не спореше със своя спътник. Достойният за уважение джентълмен нямаше навик да прави две неща едновременно и когато един път Алсид Жоливе го попита на каква ли възраст е младата латвийка, той отговори възможно най-сериозно, притваряйки очи:

— Коя млада латвийка?

— Е, хубава работа! Сестрата на Николай Корпанов.

— Сестра ли му е?

— Не, баба — отвърна Алсид Жоливе, смаян от толкова безразличие. — Каква възраст ѝ давате?

— Ако бях присъствал на раждането ѝ, щях да зная! — отговори Хари Блънт като човек, който не иска да се ангажира с никакво твърдение.

Областта, която тогава пресичаха двата тарантаса, беше почти пуста. Времето беше доста хубаво, небето — покрито наполовина с облаци, температурата — по-поносима. Ако колите не се друсаха толкова, пътниците не биха могли да се оплачат от пътуването. Те се движеха като пощенските коли в Русия, тоест с удивителна скорост.

Наоколо всичко изглеждаше изоставено, това се дължеше на сегашните обстоятелства. В нивите не се мяркаше почти нито един от сибирските селяни, с бледи и сериозни лица, които една прочута пътешественичка с право сравнява с кастилците, само че без тяхната гордост. Тук-там няколко села, вече евакуирани, свидетелствуваха за приближаването на татарските войски. Жителите, отвели стадата си от овци, камилите, конете, бяха избягали в северните равнинни области. Няколко племена — киргизи, номади, останали верни, също бяха пренесли шатрите си отвъд Иртиш и Об, за да избягнат грабежите на нашествениците. За щастие пощенските станции работеха редовно. Същото важеше и за телеграфните станции, стига връзката да не бе прекъсната. При всяка станция началниците доставяха коне при нормални условия. Във всяка телеграфна станция също чиновниците, седнали зад гишетата си, предаваха поверените им телеграми, с предимство само за държавните. Затова Хари Блънт и Алсид Жоливе използваха много често телеграфа. И така, дотук пътуването на Михаил Строгов преминаваше при задоволителни условия. Царският куриер нямаше никакво закъснение и ако успееше да заобиколи ивицата земя, врязала се в Красноярск и заета от татарите на Теохар хан, той беше сигурен, че ще пристигне преди тях в Иркутск и в непостигнат досега срок. Един ден, след като двата тарантаса напуснаха Екатеринбург, в седем часа сутринта влязоха в градчето Тулугиск, като изминаха разстояние от двеста и дваветсет версти, без достойно за предаване произшествие. Там посветиха половин час на

обяда. След като се нахраниха, тръгнаха със скорост, която само обещанието за известен брой копейки можеше да обясни.

Същия ден, 22 юли, в един часа вечерта, двата тарантаса пристигнаха в Тюмен, шейсет версти по-далеч.

Тюмен, чието население в нормално време е десет хиляди жители, наброяваше тогава двойно повече. Този град, главен индустриален център, създаден от русите в Сибир, чиито красиви металургични заводи и леярната за камбани се забелязват отдалеч, никога не е бил толкова оживен.

Двамата журналисти веднага отидоха на лов за новини — това, което разказаха сибирските бегълци за театъра на войната, не беше успокояващо. Говореше се между другото, че армията на Теохар хан бързо се приближава до долината на Ишим и потвърждаваха, че татарския хан скоро щял да приеме полковник Иван Огарьов, ако това не е станало вече. Следваше естественият извод, че военните операции в такъв случай ще се изместят в източен Сибир възможно най-бързо.

Колкото до руските войски, те трябваше да бъдат свикани главно в европейските провинции на Русия и тъй като бяха още далеч, те не можеха да се противопоставят на нашествието. Все пак казаците на Тоболската губерния се отправяха бързо към Томск с надеждата да пресекат пътя на татарските колони.

В осем часа вечерта още шейсет и пет версти бяха погълнати от двата тарантаса и те пристигнаха в Ялуторовск.

Бързо смениха конете, щом излязоха от града, прекосиха с плоскодънна лодка река Тобол. Нейното течение, твърде спокойно, улесни тази операция, която те трябваше да извършат неведнъж по своя път и вероятно при не толкова благоприятни условия. В полунощ, петдесет и пет версти по-нататък градчето Ново-Семск беше достигнато и пътниците най-сетне оставиха зад себе си леко хълмистия терен на гористите склонове, последни корени на Урал. Тук започваше действително онова, което наричат Сибирска степ, която се разстила чак до околностите на Красноярск. Безбрежна равнина, нещо като обширна тревиста пустиня, която в далечината се слива с небето, описвайки крива, прокарана все едно ясно с компас. Тази степ не предлагаше на погледите никаква грапавина и на нея се очертаваха само профилите на телеграфните стълбове от двете страни на пътя, чиито жици вибрираха под напора на вятъра като корди на арфа.

Самият път не се отличаваше от равнината освен със ситния прах, който се вдигаше от колелета на тарантасите. Без тази белезникава панделка, разгъваща се докдето поглед стига, човек би сметнал, че се намира в пустиня.

Михаил Строгов и неговите другари потеглиха още по-бързо през степта. Конете, възбудени от кочияша, и неспирани от никаква пречка, просто гълтаха верстите. Тарантасите летяха право към Ишим, където двамата кореспонденти щяха да спрат, ако някое непредвидено събитие не изменеше маршрута им. Приблизително двеста версти разделяха Ново-Семск от град Ишим и на другия ден преди осем часа вечерта те трябваше и можеха да бъдат изминати, при условие че не се загуби нито миг. Кочияшите си мислеха, че ако пътниците им не са благородници или висши функционери, те все пак са достойни да бъдат такива, макар и само заради щедрите бакшиши.

На другия ден, 23 юли, двата тарантаса наистина бяха само на трийсет версти от Ишим. В същия момент Михаил Строгов забеляза на пътя едва видима сред облаците прах, една кола пред себе си. Тъй като конете му, не толкова уморени, препускаха с по-голяма скорост, той сигурно щеше да я настигне не след дълго. Колата се оказа не тарантас или бричка, но пощенски файтон, целият потънал в прах, който вече бе изминал явно дълъг път. Кочияшът удряше конете с все сила и те препускаха в галоп само благодарение на много ругатни и удари, файтонът очевидно не беше минал през Ново-Семск и бе влязъл в пътя за Иркутск от някое шосе, загубено в степта.

Михаил Строгов и неговите спътници имаха само една мисъл, виждайки файтона, препускащ към Ишим: да го надминат и да пристигнат преди него в станцията, за да си осигурят разполагаемите коне. Те извикаха на техните кочияши, които скоро се изравниха с преуморените коне на файтона.

Михаил Строгов го настигна пръв. Тогава една глава се показа на вратичката на файтона. Михаил Строгов едва имаше времето да я разгледа, ала колкото и бързо да мина край файтона, той чу много ясно думата, адресирана към него, и произнесена властно:

— Спрете!

Не се спряха. Напротив, и файтонът бързо бе надминат от двата тарантаса.

Тогава започна едно истинско надбягване, защото конете на файтона, възбудени навярно от присъствието и препускането на надминалите го коне, намериха сили да издържат още няколко минути. Трите коли изчезнаха след облак прах. От тези белезникави облаци долитаха като изстреляни фишеци плющени на камшик, примесено с насърчителни викове и гневни възклицания.

Предимството обаче бе на страната на Михаил Строгов и неговите спътници — предимство, което можеше да се окаже твърде важно, ако в станцията имаше недостиг на коне. Два впряга бяха може би над възможностите на началника на станцията, особено в кратък срок.

Половин час по-късно файтонът, останал назад, се виждаше вече само като точка на хоризонта на степта.

Беше осем часът вечерта, когато двата тарантаса пристигнаха в пощенската станция, разположена в началото на Ишим.

Новините за нашествието бяха все по-лоши. Градът беше пряко застрашен от авангарда на татарските колони и от два дни властите се бяха оттеглили в Тоболск. В Ишим нямаше вече нито един чиновник или войник. Щом пристигна в станцията, Михаил Строгов тутакси поиска коне. Той беше показал прозорливост, като изпревари файтона. Само три коня бяха в състояние да бъдат веднага впрегнати. Другите се връщаха уморени след дълъг етап.

Началникът на пощата заповяда да ги впрегнат. Колкото до двамата кореспонденти, които предпочетоха да останат в Ишим, те нямаше защо да се грижат за непосредствено транспортно средство и оставиха колата си.

Десет минути след пристигането си, Михаил Строгов бе предупреден, че тарантасът му е готов за пътуване.

— Добре — отвърна той и се приближи до двамата журналисти. — А сега, господа, тъй като вие оставате в Ишим, е време да се разделим.

— Как, господин Корпанов, няма ли да останете поне един час в Ишим?

— Не, господине, искам даже да напусна станцията, преди да пристигне файтонът, който изпреварихме.

— Опасявате се да не би онзи пътник да ви оспори конете?

— Държа главно да избягна всяко усложнение.

— В такъв случай, господин Корпанов — каза Алсид Жоливе, — не ни остава, освен да ви благодарим още веднъж за услугата, която ни направихте и за удоволствието да пътуваме във вашата компания.

— Възможно е впрочем да се срещнем пак след няколко дни в Омск — добави Хари Блънт.

— Възможно е наистина — отвърна Михаил Строгов, — защото аз отивам право там.

— Е, добре! Приятно пътуване, господин Корпанов — каза тогава Алсид Жоливе, — и нека бог ви пази от бричките!

Двамата кореспонденти протегнаха ръка на Михаил Строгов с намерение да стиснат неговата възможно най-сърдечно, когато навън се чу трополене на кола.

Почти веднага вратата на станцията се отвори рязко и се появи един мъж.

Беше пътникът от файтона, с вид на военен, около четиридесетгодишен, висок, набит, с голяма глава и широки рамене, гъсти мустаци, сливащи се с бакенбардите. Носеше униформа без нашивки, кавалерийска сабя се влачеше на кръста му, а в ръката си държеше камшик с къса дръжка.

— Конете — каза той с властно изражение на човек, свикнал да командва.

— Нямам вече конете на разположение — отговори началникът на станцията, като се поклони.

— Нужни ми са на часа.

— Не е възможно.

— А какви са конете, които преди малко бяха впрегнати в тарантаса пред вратата на станцията.

— Те са на този пътник — отговори началникът на станцията, посочвайки Михаил Строгов.

— Да ги разпрегнат!... — заповяда пътникът с нетърпящ възражение тон.

Тогава Михаил Строгов направи крачка напред.

— Аз задържах конете — каза той.

— Малко ми важи! Нужни са ми! Хайде! Живо! Нямам време за губене!

— И аз нямам време за губене — отговори Михаил Строгов, който се опитваше да бъде спокоен и с усилие се въздържаше.

Надя беше до него, също спокойна, ала тайно тревожна заради тази сцена, която би било по-добре да избягнат.

— Достатъчно! — повтори пътникът, и се приближи до началника на станцията: — Да разпрегнат тарантаса — извика той със заплашителен жест — и конете да бъдат впрегнати в моя файтон!

Началникът на станцията, твърде смутен, не знаеше на кого да се подчини и погледна Михаил Строгов, който явно имаше право да се противопостави на несправедливото искане на пътниците.

Михаил Строгов се поколеба за миг. Той не искаше да използва своя пътен лист, който би привлякъл вниманието върху него. Не искаше същевременно, отстъпвайки конете, да забави пътуването си. Ала и не искаше да започне борба, която би провалила мисията му.

Двамата журналисти го гледаха, готови впрочем да го подкрепят, ако се позове на тях.

— Конете ще останат при моята кола — каза Михаил Строгов, без да повишава тон повече, отколкото подобаваше на обикновен търговец от Иркутск.

Пътникът се приближи тогава до Михаил Строгов и като сложи грубо ръка върху рамото му, попита с гръмък глас:

— Така ли? Не желаш да ми отстъпиш конете си?

— Не — отговори Михаил Строгов.

— Добре тогава, те ще бъдат на онзи от нас двамата, който ще може да замине! Отбранявай се, защото няма да те щада!

И при тези думи пътникът измъкна бързо сабята си от ножницата и зачака.

Надя се хвърли към Михаил Строгов.

Хари Блънт и Алсид Жоливе се приближиха до него.

— Няма да се бия — отговори Михаил Строгов и за да се овладее по-добре, скръсти ръце на гърдите си.

— Няма да се биеш?

— Не.

— Дори след това? — извика пътникът и преди някой да може да го спре, той удари с дръжката на камшика си Михаил Строгов по рамото.

При това оскърбление Михаил Строгов ужасно побледня. Вдигна ръце, като че ли се канеше да смаже бруталната особа. Но с вече върховно усилие успя да се овладее. Един дуел беше нещо повече от

закъснение, той още би щеше да провали мисията му!... По-добре беше да загуби няколко часа!... Да! Но как да преглътне това оскърбление!

— Ще се биеш ли сега, страхливецо? — извика непознатият, като прибави и бруталния жест към оскърблението.

— Не — отговори Михаил Строгов, без да помръдне, но изгледа пътника очи в очи.

— Конете, и то на часа! — кресна тогава той и излезе от залата.

Началникът на станцията го последва тутакси, не без да повдигне рамене, след като изгледа доста неодобрително Михаил Строгов. Отношението на журналистите след този инцидент не можеше да бъде благоприятно за Михаил Строгов. Те очевидно бяха озадачени. Този як, млад мъж да позволи да го ударят така и да не поиска реванш за подобна обида! Затова те се задоволиха да се сбогуват и си отидоха, като Алсид Жоливе каза на Хари Блънт:

— Не бих повярвал това от страна на човек, който с един замах разпорва уралски мечки! Дали пък не е вярно, че смелостта има свои часове и свои форми на изява? Нищо не разбирам! В крайна сметка може би, защото ние никога не сме били роби!

След малко, трополене на колела и плющене на камшик, показаха, че файтонът с впрегнатите коне на тарантаса, бързо напускаше станцията.

Надя, безучастна, Михаил Строгов все още тръпнещ, останаха сами в помещението на станцията.

Царският куриер седеше все още със скръстени на гърдите ръце. Човек би казал, че е статуя. Ала бледото му мъжествено лице се зачерви и то не от срам Надя не се съмняваше, че някаква страшна причина единствена бе могла да накара подобен мъж да преглътне подобно унижение.

Затова, пристъпвайки към него, както той бе дошъл при нея, в полицейското управление на Нижни Новгород, тя каза:

— Дай ми ръката си, братко.

И в същото време с едва ли не майчински жест изтри с пръста си една сълза, която щеше да бликне от очите на спътника ѝ.

---

[1] Златна руска монета от пет копейки. — Б.пр. ↑

XIII

ДЪЛГЪТ НАД ВСИЧКО

Надя бе отгатнала, че някаква тайна причина ръководи всички действия на Михаил Строгов, че поради някакви непознати за нея основания той не принадлежи на себе си, няма право да разполага със своята личност и в този случай героично бе пожертвувал на своя дълг дори нараненото си честолюбие от една смъртна обида.

Надя не поиска никакво обяснение от Михаил Строгов. Жестът ѝ, когато хвана ръката му, не отговаряше ли предварително на всичко, което той би могъл да ѝ каже?

Царският куриер остана безмълвен цялата вечер. Собственикът на пощенските коне не можеше да достави отпочинали коне същия ден и те трябваше да прекарат цялата нощ в станцията. Наложиха се Надя да се възползва, за да си отпочине малко, и една стая бе приготвена за нея.

Девојката навярно би предпочела да не се разделя със спътника си, но чувствуваше, че той има нужда да бъде сам, и се намери да се прибере в отредената за нея стая.

Ала в последния момент тя не можа да се въздържи да се сбогува с него. Но той я спря, като махна с ръка. Дълбока въздишка се изтръгна от гърдите на девојката и тя напусна помещението. Михаил Строгов не си легна. Не би могъл да спи дори един час. Мястото, където го бе докоснал камшикът на бруталния пътник, го пареше като изгорено.

— За отечеството, за царя батюшка! — прошепна той, завършвайки вечерната си молитва.

Тогава изпита непреодолима потребност да узнае кой е мъжът, който го удари, откъде идваше къде отиваше. Колкото до лицето му, чертите му така добре се бяха запечатали в паметта му, че нямаше опасност някога да ги забрави.

Михаил Строгов помоли да повикат началника на станцията, който, кореняк-сибиряк, дойде веднага и като погледна малко отвисоко младия мъж, зачака въпросите му.

— От този край ли си? — попита го Михаил Строгов.

— Да.

— Познаваш ли мъжа, който взе конете ми?

— Не.

— Никога ли не си го виждал?

— Никога.

— Кой мислиш, че е той?

— Господар, който умее да наложи волята си!

Погледът на Михаил Строгов проникна като кама чак до сърцето на сибиряка, но той не сведе клепачи.

— Ти си позволяваш да ме съдиш? — извика Михаил Строгов.

— Да — отвърна сибирякът, — защото има неща, които дори един обикновен търговец не получава, без да ги върне!

— Удари с камшик?

— Удари с камшик, млади момко! Моята възраст и сила ми позволяват да ти го кажа!

Михаил Строгов се приближи до него и сложи двете си силни ръце върху раменете му. После с необикновено спокоен глас каза:

— Иди си, приятелко, иди си! Бих те убил!

Този път собственикът на станцията разбра. „Предпочитам го такъв!“ — прошепна той и си отиде, без да добави ни дума.

На другия ден, двадесет и четвърти юли, в осем часа сутринта три яки коне бяха впрегнати в тарантаса. Михаил Строгов и Надя заеха местата си и Ишим, за който и двамата щяха да запазят такъв ужасен спомен, скоро изчезна зад един завой на пътя.

В различните станции, където се спря този ден, Михаил Строгов можа да установи, че файтонът все още се движеше пред него по пътя за Иркутск и че пътникът, който бързаше не по-малко от него, не губеше нито миг, прекосявайки степта.

В четири часа вечерта, седемдесет и пет версти по-нататък, в станцията Абатская трябваше да преминат река Ишим, един от главните притоци на Иртиш. Преминаването се оказа малко по-трудно, отколкото на Тобол. И наистина, течението на Ишим беше доста бързо на това място. През сибирската зима всички реки в степта, замръзнали на няколко стъпки дълбочина, са лесно проходими и пътникът ги прекосява, без дори да забележи, защото коритото им изчезва под огромната бяла маса, която покрива еднакво степта, ала лете трудностите могат да бъдат големи.

Всъщност те изгубиха цели два часа и това много раздразни Михаил Строгов, още повече защото лодкарите му съобщиха тревожни новини за татарското нашествие. Ето какво се говореше.

Няколко разузнавачи на Теохар хан се били вече появили на двата бряга на Долни Ишим в южната част на Тоболска губерния. Омск бил много застрашен. Говореше се за схватка между сибирските и татарските войски на границата на киргизките орди — схватка, която не била в полза на русите, доста малобройни там. Затова те се оттеглили и последвало всеобщо изселване на селяните от тази провинция. Разказваха за ужасни жестокости, извършени от нашествениците, грабежи, пожари, убийства. Така се водеше война по татарски. Навред бягаха от авангарда на Теохар хан. Затова пред обезлюдените градчета и села Михаил Строгов най-много се страхуваше да не би превозните средства в някой момент да му липсват. И извънредно много бързаше да стигне в Омск. Може би, излизайки от този град, щеше да изпревари татарските разузнавачи, които се спускат по долината на Иртиш и да намери пътя свободен чак до Иркутск.

Тъкмо на това място, където преди малко тарантасът прекоси реката, свършва онова, което на военен език се нарича „Ишимска верига“, верига от кули или дървени укрепления, която се простира от южната граница на Сибир на разстояние четиристотин версти приблизително. Някога тези дървени укрепления са били заети от казашки отреди и са пазели страната както от киргизите, така и от татарите. Ала изоставени, откакто московското правителство сметна, че тези орди са сведени до пълно подчинение, те вече не можеха да бъдат използвани точно тогава, когато щяха да бъдат толкова полезни. Повечето от тези дървени укрепления бяха превърнати в пепелища неотдавна и пушекът, който лодкарите показаха на Михаил Строгов, се виеше над хоризонта на юг и свидетелствуваше за приближаването на татарския авангард.

Щом салът остави тарантаса и конете на десния бряг на Ишим, пак пое през степта с пълна скорост.

Беше седем часът вечерта. Времето беше много облачно. Освен това на няколко пъти валя проливно и в резултат нямаше вече прах и пътищата станаха по-приятни.

След случилото се в Ишим Михаил Строгов бе станал мълчалив. Но все така грижливо предпазваше Надя от негодите на това пътуване без спиране, ни почивка, макар че девойката не се оплакваше. Тя би желала да дари с крила конете на тарантаса. Нещо ѝ подсказваше, че нейният спътник много повече отколкото нея самата бърза да стигне в Иркутск, а колко много версти ги делиха още!

Хрумна ѝ също, че ако Омск бъде завладян, майката на Михаил Строгов, която живееше в този град, щеше да бъде изложена на опасност и синът ѝ сигурно много се безпокоеше; само това бе достатъчно да обясни нетърпението му да бъде близо до нея.

И Надя по едно време сметна, че трябва да го заговори за старата Марфа, колко самотна ще се окаже тя в тези тежки времена.

— Не си ли получил никаква вест от майка си след нашествието?
— попита го тя.

— Никакви, Надя. Последното писмо на майка ми е отпреди два месеца, но то ми донесе добри новини. Марфа е енергична жена, безстрашна сибирячка. Въпреки възрастта си, иглата ѝ нравствена сила е непокътната. Умее да понася страданията.

— Ще отида да я видя, братко — заяви Надя спонтанно. — Щом ме наричаш сестра, аз съм дъщеря на Марфа!

И тъй като Михаил Строгов не отговаряше, тя добави:

— Може би майка ти е успяла да напусне Омск?

— Възможно е, Надя, и дори се надявам, че е отишла в Тоболск. Старата Марфа ненавижда татарите. Познава степта, не се страхува и ми се ще да е взела бастуна си и да се е спуснала край бреговете на Иртиш. Няма място в този край, което да не ѝ е познато. Колко пъти е кръстосвала цялата област със стария ми баща и колко пъти самият аз като дете съм ги придружавал в техните скитания през сибирската пустош! Да, Надя, надявам се, че майка ми е напуснала Омск.

— И кога ще я видиш?

— Ще я видя... на връщане.

— И все пак, ако майка ти е в Омск, ще отделим един час, за да я прегърнеш, нали?

— Няма да отида да я прегърна!

— Няма ли да я видим?

— Не, Надя!... — отвърна Михаил Строгов развълнуван, давайки си сметка, че повече не може да отговаря на въпросите ѝ.

— Ти казваш „не“! Ах, братко, поради какви основания, ако майка ти е в Омск, можеш да откажеш да я видиш?

— Поради какви основания, Надя! Питаш ме поради какви основания! — възкликна Михаил Строгов с тъй дълбоко променен глас, че девойката потрепера. — Поради същите основания, които ме накараха да бъда търпелив до липса на достойнство спрямо онзи негодник, който... — той не довърши фразата си.

— Успокой се, братко — каза Надя с най-нежен глас. — Знам само едно нещо или по-скоро не го знам, а го чувствавам! Това е, че едно чувство определя сега цялото ти поведение: съзнанието за дълг, по-свещен, ако може да има такъв, отколкото дълга на сина към майката!

Надя замълча и от този момент избягваше всеки разговор, който би имал някаква връзка с особеното положение на Михаил Строгов. Имаше някаква уважителна тайна и тя я уважаваше.

На другия ден, двадесет и пети юли, в три часа сутринта тарантасът пристигна в станцията на Тюкалинск, след като измина сто и двадесет версти от река Ишим насам.

Бързо смениха конете. За пръв път обаче сега кочияшът не искаше да тръгва, твърдейки, че татарски отреди кръстосват степта, и пътници, коне и коли биха били чудесна плячка за тези грабители.

Михаил Строгов победи нежеланието на кочияша само срещу пари, защото и в този случай, както при много други не искаше да използва пътния си лист. Последният указ, предаден по телеграфа, беше известен в сибирските провинции. И всеки русин, освободен от задължението да спазва предписанията му, сигурно би се възползвал. Но царският куриер повече от всичко трябваше да избягва това. Колкото до колебанията на кочияша, може би този хитрец спекулираше с нетърпението на пътника? Може би също действително имаше основания да се бои от някоя лоша среща?

Най-сетне тарантасът тръгна и кочияшът така се престара, че в три часа след обед осемдесет версти по-нататък, стигна в Кулатсинское. А после само след един час се оказа на брега на Иртиш. Омск беше само на двадесетина версти.

Иртиш е широка река и една от главните сибирски артерии, които влачат водите си към Северна Азия. Родена в Алтай, тя извира от

югоизток към северозапад и се влива в Об, след като изминава почти седем хиляди версти.

По това време на годината, когато реките на целия сибирски басейн прииждат, нивото на Иртиш беше извънредно повишено. Вследствие на това течението, много силно, почти поройно, затрудняваше доста преминаването на реката. Дори много добър плувец не би могъл да я прекоси и преминаването на Иртиш беше опасно дори със сал.

Тези опасности обаче както всички други, не можеха да спрат нито за миг Михаил Строгов и Надя, решени да ги преодолеят колкото и големи да са.

Все пак Михаил Строгов предложи на младата си спътница да мине най-напред сам реката, като се качи в сала, където вече бяха натоварени тарантасът и конете, защото се боеше да не би тежкия товар да застраши безопасността му. След като остави конете и колата на другия бряг, щеше да се върне да вземе Надя.

Надя отказа. Това щеше да ги забави с един час и тя не искаше само заради нейната сигурност да причини закъснение.

Качването на сала бе трудно, защото бреговете бяха залени отчасти и салът не можеше да се приближи достатъчно. След половинчасови усилия лодкарят качи на сала тарантаса и трите коня. Михаил Строгов, Надя, и кочияшът се качиха също и се отдалечиха от брега.

През първите минути всичко вървеше добре. Течението на Иркутск, пресечено малко по-нагоре от един врязал се в реката нос, образуваше водовъртеж, който салът лесно прекоси. Двамата лодкари го придвижваха с дълги канджи, с които боравеха много сръчно. Ала колкото повече навлизаха в реката, дъното на коритото се снижаваше и скоро те не можеха вече да подпрат канджата до рамото си. Краят ѝ стърчеше само една стъпка над повърхността на водата. И затова много трудно и недостатъчно можеха да я използват.

Михаил Строгов и Надя, седнали в задната част на сала, и винаги склонни да се опасяват от закъснение, наблюдаваха доста неспокойно маневрите на лодкарите.

— Внимание! — извика единият от тях на другаря си. Салът бе променил страшно бързо посоката си. Попаднал под прякото въздействие на течението, той слизаше надолу по реката. Налагаше се,

използвайки ефикасно канджите, да го насочат косо спрямо течението. Затова, опирайки края на канджите в нарезите под планшира, лодкарите успяха да го накарат да завие и той постепенно се насочи към десния бряг.

Можеше да се изчисли, че ще стигне до него на пет-шест версти по-долу от точката, където се качиха. Но това нямаше значение, стига само животни и хора да слезеха на брега без произшествие.

Двамата лодкари, яки мъже, насърчени освен това от обещанието за високо заплащане, не се съмняваха, че ще изведат до успешен край мъчното преминаване на Иртиш.

Ала те си правеха сметките без едно произшествие, което бяха безпомощни да предотвратят, както усърдието им, така и тяхната ловкост не биха могли да направят нищо при тези обстоятелства.

Салът се намираше посред течението, на равно разстояние приблизително от двата бряга и плаваше със скорост две версти на час, когато Михаил Строгов се изправи и се вгледа внимателно нагоре по реката. Тогава той забеляза няколко лодки, които течението влачеше с голяма скорост, защото към скоростта на реката се прибавяше и скоростта на самите лодки, снабдени с гребла.

Лицето на Михаил Строгов се сгърчи внезапно и от устата му се изтръгна вик.

— Какво има? — попита девойката.

Ала преди Михаил Строгов да има време да ѝ отговори, един лодкар извика ужасен:

— Татарите! Татарите!

Това наистина бяха лодки, натоварени с войници, които бързо плаваха по Иртиш и преди да минат няколко минути, щяха да настигнат сала, прекалено тежко натоварен, за да бяга пред тях.

Ужасени от появяването им, лодкарите нададоха отчаяни викове и изоставиха канджите.

— Смелост приятели! — извика Михаил Строгов. — Смелост! Петдесет рубли, ако стигнем десния бряг, преди да ни настигнат лодките.

Ободрени от думите му, лодкарите подновиха маневрата си, продължавайки да отклоняват сала от течението.

Но скоро стана очевидно, че няма да могат да избягнат абордажа на татарите.

Дали те биха отминали, без да ги безпокоят? Беше малко вероятно. Напротив, можеха всичко да очакват от тези разбойници!

— Не се страхувай, Надя — каза Михаил Строгов, — и бъди готова на всичко.

— Аз съм готова — отвърна Надя.

— Дори да се хвърлиш в реката, когато ти кажа?

— Когато ми кажеш.

— Имай доверие в мен, Надя.

— Имам доверие!

Татарските лодки бяха вече само на сто стъпки от тях. Те превозваха един отряд бухарски войници, които щяха да се опитат да разузнаят обстановката в Омск.

Салът се намираше вече на две свои дължини от брега. Лодкарите удвоиха усилията си. Михаил Строгов се приближи към тях, грабна една канджа и заработи с нея със свръхчовешка сила. Ако можеше тарантасът да стигне до брега и да се понесе в галоп, имаше известен шанс да се изплъзне от татарите, които нямаха коне.

Само че толкова усилия трябваше да отидат на халос!

— Сарин на кичу! — извикаха войниците от първата лодка.

Михаил Строгов разбра този боен вик на татарските пирати, на който се отговаря само като легнеш по корем. И тъй като нито лодкарите, нито той се подчиниха на заповедта им, салът бе обсипан с куршуми и два от конете бяха ранени смъртоносно.

В същия миг салът се разтърси... Лодките се блъснаха странично в него.

— Ела, Надя! — извика Михаил Строгов, готов да скочи през борда.

Девојката щеше да го последва, но Михаил Строгов, ударен с копие, бе тласнат в реката. Течението го повлече, ръката му се раздвижи за миг над водите и той изчезна.

Надя нададе вик, но преди да има време да се хвърли подир него, тя бе уловена, откъсната и оставена в една от лодките. Малко след това лодкарите бяха убити с копия, салът се носеше наслуки, а татарите продължиха да плават по течението на Иртиш.

XIV МАЙКА И СИН

Омск е официалната столица на Западен Сибир. Той не е най-важният град на едноименната губерния, защото Томск с по-населен и с по-голямо значение от него. Ала в Омск се намира резиденцията на генерал-губернатора на едната половина на Азиатска Русия.

Всъщност Омск е съставен от два различни града, единият — обитаван само от органите на властта и функционерите, и другият, в който живеят главно сибирски търговци, макар в нея да не се прави кой знае каква търговия.

Градът наброява приблизително дванайсет-тринайсет хиляди жители. Той е защитен от крепостна стена с бастиони, но укрепленията са землени и недостатъчно могат да го защитят. Татарите, които знаеха много добре това, се опитаха да го превземат с пристъп. И успяха. След няколко дни обкръжаване.

Гарнизонът на Омск, сведен до две хиляди души, се бе съпротивлявал безстрашно. Омаломощен обаче от войските на емира, изтласкан постепенно от търговския град, той бе принуден да намери убежище в горния град. Там се бяха окопали генерал-губернаторът, офицерите и войниците. Те бяха превърнали горния квартал на Омск в нещо като крепост, като бяха оградили със зъбчати стени къщите и църквите и до този момент удържаха нападателите в своя импровизиран „кремъл“, без голяма надежда да получат навреме помощ.

И наистина татарските войски, които се спускаха по течението на Иртиш, всеки ден получаваха нови подкрепления и — много важно обстоятелство, тогава те бяха предвождани от един офицер, предал своята страна, но човек много способен и доказал изключителната си храброст. Тъй като във вените му течеше малко монголска кръв по майчина линия (майка му беше от азиатски произход), той обичаше коварството, с удоволствие кроеше интриги и не се гнусеше от никакво средство, когато искаше да се домогне до някоя тайна или да постави клопка. Измамник по природа, той охотно прибъгваше до най-долни

дегизировки, обличаше се като просяк при случай и нямаше равен на себе си, наложеше ли се притворяване или подражаване. Освен това той бе жесток и при нужда би станал палач. В негово лице Теохар хан имаше съюзник, достоен да го подпомогне в тази варварска война.

Когато Михаил Строгов дойде на бреговете на Иртиш, Иван Огарьов беше вече господар на Омск и държеше да ускори обсадата на горния квартал на града, защото бързаше да отиде в Томск, където неотдавна се бе съсредоточила голямата част от татарската войска.

Томск наистина бе превзет преди няколко дни от Теохар хан и именно оттам нашествениците, господари на Централен Сибир, щяха да се насочат към Иркутск.

Иркутск беше истинската цел на Иван Огарьов. Планът на предателя беше да се помъчи да се хареса на великия княз под фалшиво име, да спечели доверието му и удари ли часът, да предаде на татарите града и самия велик княз. Притежаваха ли такъв град и такъв заложник, целият Азиатски Сибир щеше да падне в ръцете на нашествениците.

Впрочем знаем, че този заговор беше разкрит на царя и тъкмо за да го осуети, той бе поверил на Михаил Строгов важното писмо, което носеше. Затова на младия куриер бяха дадени най-строги нареждания да премине инкогнито през завладяната област.

Досега той бе изпълнявал вярно тази мисия, но можеше ли сега да продължи изпълнението?

Ударът, който бе получил, не беше смъртоносен. Плувайки така, че да избегне да го видят, той бе стигнал десния бряг, където падна в безсъзнание сред тръстиките.

Когато дойде на себе си, той се намираше в колибата на мужик, който го беше прибрал и се грижеше за него. Дължеше на него, че беше още жив. От колко ли време бе гост на този славен сибиряк? Не би могъл да каже. Когато обаче отвори очи, той видя едно добродушно брадясало лице, наведено над него, което го гледаше състрадателно. Михаил Строгов се наклони да попита къде се намира, но мужикът го изпревари, като му каза:

— Не говори, батюшка, не говори! Много слаб си още. Ще ти кажа къде се намираш и какво стана, след като те пренесох в колибата си.

И мужикът разказа на Михаил Строгов различните перипетии на борбата, на която бе свидетел — нападението на татарските лодки, разграбването на тарантаса, избиването на лодкарите!...

Михаил Строгов обаче не го слушаше вече. Той посегна към дрехата си и напипа царското писмо все още долепено до гърдите му.

Отдъхна си, но това не беше единствената му грижа.

— Една девойка беше с мен! — възкликна той.

— Не я убиха — каза мужикът, бързайки да разсее тревогата, която прочете в очите на госта си — Отведоха я с тяхна лодка и продължиха надолу по течението на Иртиш. Още една пленница след толкова други, които отвеждат в Томск!

Михаил Строгов не бе в състояние да отговори. Сложи ръка на сърцето си, за да овладее вълнението си. Въпреки всички терзания обаче чувството за дълг изпълваше цялото му същество.

— Къде съм? — попита той.

— На десния бряг на Иртиш, само на пет версти от Омск — отвърна мужикът.

— Каква с раната ми, че съм толкова отпаднал, от огнестрелно оръжие ли?

— Не, ударили са те с копие по главата, раната сега зараства. След няколкодневен отдих, батюшка, ще можеш да продължиш пътя си. Ти падна в реката, но татарите не те докоснаха, нито те претърсиха и кесията е още в джоба ти.

Михаил Строгов протегна ръка към мужика. После внезапно се изправи с усилие.

— От колко време съм в колибата ти, друже?

— От три дни.

— Три загубени дни!

— Три дни, през които беше в безсъзнание.

— Имаш ли кон за продан?

— Искаш да тръгнеш?

— На часа.

— Нямам ни кон, ни кола, батюшка! Минали ли са отнякъде татарите, след тях не остава нищо.

— Ще отида пеш в Омск да си потърся кон.

— Още няколко часа отдих и ще можеш да продължиш пътя си.

— Нито час.

— Ела тогава — отвърна, мужикът, който разбра, че нямаше смисъл да се противопоставя на волята на гостенина си. — Ще те заведе сам. В Омск има още много руси и ще минеш незабелязан.

— Дано небето те възнагради, друже, за всичко, което направи за мен.

— Възнаграждение ли! — възкликна мужикът. — Само лудите очакват отплата на тоя свят!

Михаил Строгов излезе от колибата. Когато се опита да ходи, му се зави свят и ако мужикът не бе го подкрепил, щеше да падне, но чистият въздух бързо го ободри. Тогава го заболя раната. Коженият му калпак за щастие бе притъпил удара. Енергичен, какъвто го знаем, той не беше човек, който лесно унива. Една-единствена цел стоеше пред очите му — далечният Иркутск, и той трябваше да я постигне.

— Бог да закриля майка ми и Надя! — прошепна той. — Нямам още право да мисля за тях.

Придружен от мужика, той скоро се озова в търговската част на долния град, който бе окупиран, но независимо от това, влязоха без затруднения в него. Крепостният вал бе разрушен на много места и имаше доста пролуки, през които проникваха мародери, които винаги вървяха след войските на Теохар хан.

В самия Омск улиците и площадите гъмжаха от татарски войници; правеше впечатление обаче, че нечия желязна ръка им налагаше дисциплина, с която малко бяха свикнали. Те не се движеха сами, а на въоръжени групи, за да могат да се отбраняват при нападение.

На големия площад, превърнат в лагер, охраняван от множество стражи, бивакуваха две хиляди татари при относително добър ред. Конете, завързани за колчета, без да им свалят амунициите, бяха готови да потеглят при първа заповед. Омск щеше да бъде само временен отдиш за татарската кавалерия, която предпочиташе богатите равнини на Източен Сибир, където градовете са по-заможни, полята — по-плодородни и следователно грабежите подходящи.

Над търговския град се възвисяваше амфитеатрално горният град, който Иван Огарьов още не бе превзел въпреки многото енергични атаки, доблестно отблъсквани. Над зъбчатите му стени се вееше националното знаме с цветовете на Русия.

Михаил Строгов и неговият водач го поздравиха мислено, не без законна гордост.

Михаил Строгов отлично познаваше Омск, и докато вървеше след водача си, избягваше прекалено оживените улици. Не защото се страхуваше да не би някой да го познае. Само старата му майка в този град можеше да се обърне към него с истинското му име, а той се бе закълел да не я види и нямаше да я види. Впрочем — и той желаше това с цялото си сърце, — тя може би бе избягала в някое по-спокойно населено място в степта.

За щастие мужикът познаваше един началник на пощенска станция, който срещу добро заплащане нямаше според него да откаже било да наеме, било да продаде кола или коне. Тогава щеше да остане само една пречка — напускането на града, но пролуките в крепостния вал щяха да улеснят излизането на Михаил Строгов.

И така мужикът водеше госта си право към станцията, но в една уличка Михаил Строгов внезапно спря и се потули зад един зид.

— Какво ти стана? — попита го бързо мужикът, много изненадан от поведението му.

— Тихо! — побърза да отговори Михаил Строгов с пръст на устните.

В същия миг един татарски взвод излезе от главния площад и тръгна по улицата, по която Михаил Строгов и спътникът му вървяха досега.

Начело на взвода, съставен от двадесетина конници, яздеше офицер, облечен в много скромна униформа. Макар погледът му да тършуваше на всички страни, едва ли бе видял Михаил Строгов, който се беше скрил навреме.

Татарите препускаха по тясната улица. И офицерът, и свитата му нехаеха за гражданите. Тези нещастници едва имаха време да се долепят до стените при преминаването им. Чуха се няколко полузадавени викове, на които веднага бе отговорено с удари на копие и улицата мигом се изпразни. Когато отминаха, Михаил Строгов попита мужика:

— Кой е този офицер? — и още недоизрекъл въпроса си, смъртна бледност покри лицето му.

— Иван Огарьов — отговори сибирякът с нисък и изпълнен с ненавист глас.

— Той! — извика Михаил Строгов, произнасяйки тази дума с ярост, която бе безсилен да овладее. Беше разпознал в него пътника, който го бе ударил в Ишим.

И дали поради внезапно прозрение, макар да го бе зърнал бегло, този пътник му припомни стария циганин, чиито думи бе дочул на пазара в Нижни Новгород.

Михаил Строгов не се лъжеше. Двамата мъже бяха едно и също лице. Иван Огарьов бе успял да напусне Нижниновгородската провинция, преоблечен като циганин, размесен с трупата на Сангара. Беше се отбил там, за да потърси сред многобройните чужденци, дошли от Централна Азия за панаира, шпиони, които да привлече за изпълнението на пъкленото си дело. Сангара и нейните циганки, истински платени шпионки, му бяха съвършено предани. Той именно бе произнесъл през нощта, на панаира, странните думи, чийто смисъл Михаил Строгов едва сега разбра, той бе на борда на „Кавказ“ с цялата циганска банда, пак той по друг път от Казан за Ишим през Урал бе дошъл в Омск, където сега се разпореждаше като господар.

Иван Огарьов бе пристигнал в града само преди три дни и без пагубната им среща в Ишим, без произшествието, което го задържа три дни на брега на Иртиш, Михаил Строгов щеше да го изпревари по пътя за Иркутск.

И кой знае колко нещастия в бъдеще щяха да бъдат избегнати.

Тъй или иначе той трябваше сега повече от всякога да се пази от Иван Огарьов и да направи всичко възможно да не бъде забелязан от него. А настъпи ли моментът да се срещнат лице в лице, той щеше да съумее да го намери, дори ако станеше господар на цял Сибир.

И така, мужикът и той тръгнаха отново из града и стигнаха до станцията. Нямаше да бъде трудно да мине през някоя пролука на крепостния вал, щом се стъмни. Оказа се невъзможно да купи кола. Нямаше нито за наемане, нито за продан. Но нима имаше нужда от кола той сега? Нали пътуваше сам, уви! Един кон му стигаше. И за щастие успя да си го набави. Това беше едно здраво животно, годно да понесе продължителна умора, и което добре щеше да служи на Михаил Строгов, ловък ездач.

Той плати скъпо за него и няколко минути по-късно беше готов да тръгне.

Беше четири часът след обед. Принуден да дочака нощта, за да се провере през крепостната стена и същевременно нежелаящ да се мярка по улиците на Омск, той остана в станцията и поръча да му сервират нещо за ядене.

Общото помещение беше претърпкано. Също както в големите руски гари, жителите на града, доста разтревожени, идваха, за да научат нещо ново. Разговаряха за предстоящото пристигане на корпус от московски войски не в Омск, а в Томск, корпус, чиято задача щеше да бъде да отнеме града от татарите на Теохар хан.

Михаил Строгов се вслушваше внимателно, във всичко, което чуваше, без да се намесва в разговорите.

Внезапно един вик го накара да се разтрепери, вик, който проникна до дъното на душата му и следната дума проехтя едва ли не в самото му ухо:

— Синко!

Майка му, старата Марфа, беше пред него. Тя му се усмихваше, цялата трепереща. Простря ръце към него.

Михаил Строгов стана. Понечи да се спусне към нея, ала тутакси го спря мисълта за неговия дълг, за сериозната опасност за майка му и за него при тази среща, за която можеше само да съжалява. Той така умееше да се владее, че нито един мускул на лицето му не трепна.

В общото помещение се бяха събрали два̀сет души. Сред тях имаше може би шпиони, пък и нима в града не се знаеше, че синът на Марфа Строгова служи в корпуса на царските куриери? Михаил Строгов не се помръдна.

— Михаиле! — извика майката.

— Коя сте вие, добра госпожо? — попита Михаил Строгов, като не произнесе, а смотолеве тези думи.

— Коя съм! Ти ли ме питаш? Дете мое, нима не познаваш вече майка си?

— Лъжете се!... — отговори хладно Михаил Строгов. — Някаква случайна прилика ви заблуждава.

Старата Марфа тръгна право към него и очи в очи го попита:

— Не си ли синът на Пьотр и Марфа Строгови?

Михаил Строгов би дал живота си, за да притисне майка си в своите обятия!... Отстъпеше ли обаче, свършено бе с него, с нея, с мисията и клетвата му!... Овладеяйки се напълно, той затвори очи, за

да не вижда дълбоко таченото лице на майка си. Отдръпна ръце, за да не докосне треперещите ръце, които го търсеха.

— Наистина не зная какво искате да кажете, добра жено — отвърна той, като отстъпи няколко крачки назад.

— Михаиле! — извика още веднъж старата майка.

— Не се казвам Михаил! Никога не съм бил ваш син! Аз съм Николай Корпанов, търговец в Иркутск.

И той рязко излезе от общото помещение, докато за последен път зад него отекваха думите:

— Синко! Синко!

Михаил Строгов, на края на силите си, си бе отишъл. Той не видя старата си майка, която се строполи едва ли не бездиханна върху една пейка. Ала тъкмо когато началникът на станцията се втурна, за да ѝ окаже помощ, старицата се надигна. Внезапно прозрение проблесна в съзнанието ѝ. Тя, отречена от собствения си син! Това бе невъзможно! Невъзможно бе също да се е заблудила и да е взела някого другиго за него. Това действително бе нейният син и щом не я бе познал, не е искал, не е трябвало да я познае, имал е изключително важни основания, за да постъпи така! И тогава, потискайки дълбоко в себе си майчините си чувства, тя си помисли, само едно: „Дали не го погубих неволно?“

— Луда съм — отговори тя на хората, които я разпитваха. — Очите ми ме заблудиха. Този младеж не е моят син. Гласът му бе съвсем друг! Да не говорим повече за това! Накрая ще почне да ми се привижда навсякъде.

Не бяха изтекли и десет минути, и един татарски офицер се появи в станцията.

— Марфа Строгова?

— Аз съм — отвърна старицата с толкова уравновесен тон и спокойно лице, че свидетелите на неотдавнашната сцена не биха я познали.

— Ела! — каза офицерът.

Марфа Строгова последва татарския офицер с уверени стъпки и излезе от станцията.

Няколко минути след това тя се озова в лагера на големия площад пред Иван Огарьов, на когото незабавно бяха предали всички подробности на странната среща.

Иван Огарьов, подозирайки истината, бе пожелал лично да разпита старата сибирячка.

— Как се казваш? — попита той сурово.

— Марфа Строгова.

— Имаш ли син?

— Да.

— Той е царски куриер?

— Да.

— Къде е?

— В Москва.

— И ти нямаш новини от него?

— Нямам.

— От колко време?

— От два месеца.

— А кой беше младежът, когото преди малко си нарекла свой син в станцията за смяна на коне?

— Някакъв млад сибиряк, когото взех за него. Той е десетият, в който ми се струва, че разпознавам моя син, откакто градът е пълен с чужденци. Навсякъде ми се привижда все той.

— Значи този младеж не беше Михаил Строгов?

— Той не беше Михаил Строгов.

— Знаеш ли, бабичко, че мога да те подложа на изтезания, докато признаеш истината.

— Казах истината и изтезанията няма да ме накарат да променя ни дума от това, което казах.

— Не беше ли този сибиряк Михаил Строгов? — попита повторно Иван Огарьов.

— Не, не беше — отговори за втори път Марфа Строгова. — Мислите ли, че за каквото и да било на този свят бих се отрекла от син като този, с който бог ме дари?

Иван Огарьов хвърли изпълнен със злост поглед на старицата, която го гледаше дръзко в лицето. Той не се съмняваше, че тя е познала своя син в младия сибиряк. А щом той пръв се бе отрекъл от майка си, а сега и майка му се отрича от него, това сигурно се дължеше на особено сериозна причина.

Така че за Иван Огарьов вече нямаше съмнение, че мнимият Николай Корпанов е Михаил Строгов, царският куриер, криещ се под

фалшиво име и натоварен със специална мисия. За него самия би било от изключително значение да я узнае. Затова той незабавно се разпореди да го издирят. После, обръщайки се към Марфа Строгова, заповяда:

— Изпратете тази жена в Томск.

И докато войниците я отвеждаха грубо, той добави през зъби:

— Дойде ли моментът, ще съумея да я накарам да проговори, тази стара вещица!

XV БЛАТАТА НА БАРАБА

Истинско щастие беше, че Михаил Строгов напусна толкова бързо станцията. Разпорежданията на Иван Огарьов тутакси бяха предадени на всички стражи при изходните пунктове на града и отличителните му белези бяха изпратени на всички началници на пощенски станции, за да не може да излезе от Омск. Той бе минал през една пролука на крепостния вал, конят му препускаше в степта и тъй като никой не бе тръгнал веднага по дирите му, може би щеше да успее да се измъкне.

Беше 29 юли, осем часът вечерта, когато напусна Омск. Този град се намираше на половината път между Москва и Иркутск, където той трябваше да пристигне най-късно до десет дни, ако държеше да изпревари татарските колони. Очевидно злополучната среща с майка му бе разкрила неговото инкогнито. Иван Огарьов не можеше да не научи, че един царски куриер е минал през Омск на път за Иркутск. Посланията, които той носеше, непременно бяха изключително важни. Следователно Михаил Строгов знаеше, че ще направят всичко, за да го заловят.

Той обаче не знаеше и не можеше да знае, че Марфа Строгова бе в ръцете на Иван Огарьов и че тя щеше да плати може би с живота си, задето не бе успяла да сдържи реакцията си, когато синът ѝ внезапно изникна пред нея. Истинско щастие беше също, че Михаил Строгов не знаеше това. Би ли могъл да устои на това ново изпитание?

И той пришпорваше коня си, предавайки му цялото трескаво нетърпение, което го разкъсваше, искайки от него само едно — бързо да го отведе до първата станция, където да успее да го смени срещу по-бърз впряг.

Към полунощ бе изминал седемдесет версти и спря в станцията на Коликово. Там обаче, както се опасяваше, не намери нито коне, нито коли. Няколко татарски взводове бяха минали по главния път в степта. Всичко бе задигнато и реквизирано, както в селата, така и в

пощенските станции. Михаил Строгов едва успя да получи малко храна за себе си и коня.

Налагаше се значи да го щади, защото не знаеше как би могъл да го замени с друг. От друга страна, в желанието си да увеличи възможно най-много разстоянието между себе си и конниците, които Иван Огарьов сигурно бе пратил подире му, той реши да продължи по-нататък и след едночасов отдых отново препусна през степта.

Дотогава атмосферните условия бяха благоприятни за пътуването на царския куриер. Температурата беше поносима, нощите — твърде къси през този сезон и осветени от забулената в облаци луна, осигуряваха известна видимост на пътя. Той впрочем яздеше съвсем уверено, като човек, който познава местността, без капка съмнение или колебание. Въпреки мъчителните мисли, които натрапчиво го преследваха, съзнанието му бе съвсем ясно и той вървеше към своята цел, сякаш я виждаше на хоризонта. Спреше ли за миг на някой завой на пътя, правеше го само за да даде възможност на коня да си откъхне. Тогава слизаше от него, за да го облекчи за малко, допираше ухо до земята и се заслушваше да не би да долови тропот от препускащи коне в степта. Не забележеше ли нищо подозрително, пак поемаше напред.

Ах, ако тази сибирска степ бе потопена в полярната нощ, постоянната, продължаваща няколко месеца нощ! Той едва ли не копнееше за нея, за да пътува по-безопасно.

На 30 юли в девет часа сутринта Михаил Строгов отмина станцията на Турумов и навлезе в блатистата част на Бараба. Там, на разстояние триста версти затрудненията от природно естество навярно щяха да бъдат извънредно големи. Той знаеше това, ала знаеше също, че независимо от всичко, ще ги преодолее.

Обширните блата на Бараба, разположени между шейсетия и петдесетия паралел, служат за резервоар на всички дъждовни води, които не се стичат в Об или Иртиш. Почвата на това необхватно хлътване на земната повърхност е изцяло глинена, следователно непропусклива, така че водите се задържат върху нея и я правят трудно проходима през топлия сезон.

През нея обаче минава пътят за Иркутск и той се вие сред блата, езера, мочурища, над които се носят под влияние на слънцето зловонни изпарения. Път, страшно уморителен и често твърде опасен за пътника.

Зиме, когато студът втвърди всичко течно, когато снегът изравни почвата и кондензира миазмите, шейните лесно и безнаказано се плъзгат по твърдата кора на Бараба. Ловците тогава редовно посещават този богат на дивеч край, търсейки белки, самури и толкова ценните лисици, чиято кожа се заплаща скъпо и прескъпо. Ала лете блатото отново става тинесто или отровно, дори непроходимо, когато нивото на водите е много високо.

Михаил Строгов подкара коня си в галоп през едно торфено поле, където вече не растеше ниската степна трева, единствена храна на огромните сибирски стада. Това не беше безбрежна равнинна шир, а нещо като гора от дървовидни растения.

Растителността беше висока пет-шест стъпки. Вместо трева — блатни растения, придобили гигантски измерения под влияние на влагата, подпомогната от лятната жегга. Там растат предимно различни видове тръстика, които образуват гъсто сплетена мрежа, непроходима плетеница, осеяна с хиляди цветя, отличаващи се с ярките си цветове; сред тях блестяха лилии и перуники, чието ухание се смесваше с топлата мъгла на изпаренията.

Препускайки сред тези същински горички от тръстика, Михаил Строгов бе невидим от блатата край пътя. Блатните растения бяха по-високи от него и само безбройните птици, които излитаха по пътя му и се разсейваха на кресливи ята в небесната вие, издаваха присъствието му. И все пак шосето бе ясно очертано. Тук то се проточваше съвсем право между гъстата гора от блатни растения, там заобикаляше лъкатушещите брегове на обширни блата, някои от които, дълги много версти, биха заслужавали името езера. Другаде бе невъзможно да се избягнат застоялите води, над които пътникът минаваше не по мостове, а по клатещи се платформи, покрити с дебел пласт глина, чиито талпи се огъваха като обикновени тънки дъски над бездна. Някои от тези платформи се простираха на разстояние от двестатриста стъпки и неведнъж пътиниците или най-малкото пътничките в тарантите са изпитвали неразположение, аналогично на морска болест.

Пътиците, принудени да минат лете през Бараба, се снабдяват с маски от конски косми, съединени с нещо като ризница от много тънка тел, покриваща раменете им. Въпреки тези предпазни мерки, малцина излизат от блатата без лицето, шията и ръцете им да бъдат обсипани от

червени точки. Въздухът сякаш е набоден с тънки иглички и човек е склонен да мисли, че и рицарска броня не би била достатъчна, за да го предпази от ужилването на тези насекоми. Прокълнатата местност, в която пътникът плаща скъпа дан на всевъзможните житояди, комари, стършели и дори на милиардите микроскопични мушици, невидими с просто око. Само че ако не ги вижда, той ги усеща по непоносимите убождания, с които дори най-закоравелите сибирски ловци никога не могат да привикнат.

Конят на Михаил Строгов, жилин от отровните насекоми, подскачаше, сякаш шиповете на хиляди шпори се забиваха в хълбоците му. Обзет от безумна ярост, той се възбуждаше, буйстваше, изминаваше верста след верста със скорост на експрес, шибайки тялото си с опашка, търсейки в бързия бяг облекчение от това изтезание.

Необходим бе ездач от класата на Михаил Строгов, за да не бъде хвърлен на земята при реакциите на коня, резките му спирания, скоковете, за да избегне жилото на насекомите. Станал едва ли не безчувствен за физическата болка, сякаш под въздействието на постоянна упойка, живеещ вече само с копнежа да стигне на всяка цена до своята цел, за Михаил Строгов имаше значение само едно при това лудешко препускане, че пътят бързо бягаше зад него.

Кой би допуснал, че тази местност, толкова нездравословна през летните горещини, би дала убежище на някакви заселници?

А наистина беше така. Няколко сибирски селца се мяркаха тук-там между гигантските тръстики. Мъже, жени, деца, старци, облечени в животински кожи, с лица, закрити с ципа от мехур, намазана със смола, пасяха малки стада овце. За да предпазят животните от ужилванията на насекомите, те палеха огньове от сурови дърва, поддържани денем и нощем, чийто лютив дим се разнасяше бавно над блатната шир.

Усетеше ли, че конят му е смазан от изтощение и може всеки миг да рухне под него, Михаил Строгов спираше в някое от тези бедни селца и забравил собствената си умора, разтриваше сам изпохапаното животно с топла мас, съгласно сибирския обичай. После му даваше достатъчно фураж и чак когато го вчешеше и нахранеше, се сецаше за себе си и възстановяваше силите си с чаша квас. След час или най-много два поемаше с пълна скорост по безкрайния път за Иркутск.

Така след Турумов измина деветдесет версти и на 30 юли в четири часа следобед, безчувствен за всяка умора, пристигна в Еламск.

Там, също както навсякъде другаде, никакво превозно средство. Поради същите причини, както предишните селища, кола или кон, всичко липсваше.

Еламск, малък град, все още непосетен от татарите, беше почти напълно безлюден, защото можеше лесно да бъде нападнат от юг и трудно подпомогнат от север. Станции за смяна на коне, полицейски участъци, кметства, бяха изоставени по заповед на по-висшето началство, и служителите, от една страна, жителите, от друга, които можеха да се изселят, бяха отишли в Камск, в центъра на Бараба.

Така че Михаил Строгов се примири да прекара нощта в Еламск, за да даде дванайсет часа почивка на коня си. Помнеше препоръките, дадени му в Москва: да прекоси инкогнито Сибир, да пристигне на всяка цена в Иркутск, ала доколкото може да не жертва успеха на бързото пътуване. Трябваше следователно да щади единственото превозно средство, което му оставаше.

На следния ден напусна Еламск, точно когато сигнализираха за първите татарски разузнавачи на десет версти от града по шосето на Бараба, и той отново препусна през блатата. Пътят беше равен и затова по-лек, но с много завои, затова по-дълъг. Невъзможно бе впрочем да го изостави и да препусне в права линия през непроходимата мрежа от тресавища и блата.

Два дни след това, на 1 август, сто и двајсет версти по-нататък, Михаил Строгов пристигна в Спаское и на два часа оттам спря в Покровское. Преумореният от дългия преход кон не можеше да направи нито стъпка повече. Там се наложи да загуби следобеда на този ден и цялата нощ, но тръгна другата сутрин и продължавайки да препуска по полунаводнената почва, на 2 август в четири часа следобед, след като бе изминал седемдесет и пет версти, стигна Камск.

Пейзажът се бе променил. Малкото градче Камск беше като остров — обитаемо, непокътнато посред обезлюдената околност. То е разположено в самия център на Бараба. Благодарение на подобрените здравни условия, постигнати чрез канализирането на река Том, приток на Иртиш, която протича през Камск, зловодните блата са се превърнали във възможно най-тучни пасбища. И все пак мелиоративните мероприятия не са ликвидирали напълно треската,

поради която пребиваването в този град е опасно есен, ала все пак местните жители от Бараба търсят убежище в него, когато блатните миазми ги прогонят от другите части на губернията.

Емиграцията, предизвикана от татарското нашествие, още не бе обезлюдила градчето Камск. Изглежда, че жителите му се чувстваха сигурни в самото сърце на Бараба, или в най-лошия случай смятаха, че ще имат време да избягат, ако бъдат непосредствено застрашени.

Колкото и да му се искаше, Михаил Строгов не научи нищо от там. Управителят би се обърнал по-скоро към него, ако знаеше истинското занимание на мнимия търговец. Със самото си разположение всъщност Камск като че ли беше извън сибирския свят и страшните събития, които го разкъсваха.

Впрочем Михаил Строгов, кажи-речи, не си подаде носа навън. Вече не му бе достатъчно да мине незабелязан, искаше му се да бъде невидим. Опитът на миналото го правеше все по-предпазлив по отношение на настоящето и бъдещето. Затова той стоеше настрана, нямаше намерение да скита по улиците и не пожела дори да излезе от странноприемницата, където бе отседнал. Можеше да намери в Камск по-удобна кола с четири коня вместо неговия, който го бе довел чак от Омск. Ала след като размисли зряло, той се уплаши да не би, купувайки кон и тарантас, да привлече вниманието върху себе си, а докато не прекосеше линията, заета сега от татарите — линия, която пресича Сибир по долината на Иртиш, той не желаше да дава повод за подозрение.

Пък и за да довърши трудното преминаване на Бараба, за да избяга през тресавищата, в случай че бъде непосредствено застрашен, за да изпревари преследващите го кавалеристи и да се пъкне сред най-гъстите тръстики, конят бе по-подходящ от кола. По-късно, когато стигне Томск, или дори в Красноярск, в някой по-голям град на Западен Сибир, щеше да види какво по-подходящо решение да вземе.

Колкото до коня, през ум не му мина да го смени. Беше свикнал с това храбро животно. Знаеше на какво може да разчита. Купувайки го в Омск, беше имал голям късмет. Завеждайки го при онзи началник на станцията, великодушният мужик му бе оказал огромна услуга. Впрочем, ако Михаил Строгов бе свикнал с коня си, той пък от своя страна се бе приспособил постепенно към изнурителното пътуване и

стига само да му дадеше няколко часа отдих, ездачът му можеше да се надява, че той ще го отведе отвъд завладените от татарите губернии.

Така че вечерта и през нощта на 2 срещу 3 август Михаил Строгов остана в странноприемницата в началото на града, малко посещавана и защитена от досадници или любопитни погледи.

Смазан от умора, той си легна, след като провери дали нищо не липсва на коня му, но не можа да заспи дълбоко и час по час се будеше. Прекалено много спомени, прекалено много тревожни мисли го обсаждаха неведнъж. Лицето на старата му майка, на младата му безстрашна спътница, останали зад него, без закрила, изплуваха последователно в паметта му, като често се сливаха в едно. После се връщаше към мисията, която се бе закълел да изпълни. Онова, което наблюдаваше, откакто бе напуснал Москва, все повече го убеждаваше в нейното изключително значение. Бунтът беше извънредно сериозен и съучастничеството на Огарьов го правеше още по-страшен, а когато погледът му попаднеше на писмото с императорския печат, писмо, което вероятно съдържаше средството срещу толкова бедствия, спасението на цялата тази изтерзана от войната земя, Михаил Строгов чувстваше в себе си диво желание да се спусне през степта, да прелети като птица разстоянието, дялящо го от Иркутск, да се превърне в орел, за да се издигне над препятствията, да стане ураган, за да прекоси въздушните пространства със скорост сто версти в час, да се изправи най-сетне пред великия княз и да извика: „Ваше височество, писмо от негово величество царя!“

На следващата сутрин в шест часа Михаил Строгов тръгна с намерението да измине този ден осемдесетте версти, които го дяляха от Убинск. Отвъд един радиус от двайсет версти, той попадна пак на блатистата Бараба. Тук почвата често бе заляна от цяла стъпка вода. Пътят почти не личеше, но благодарение на изключителната му предпазливост никакво произшествие не беляза този преход.

Щом пристигна в Убинск, Михаил Строгов остави коня си да си отдъхне цялата нощ, защото държеше на другия ден да измине наведнъж стотте версти между Убинск и Икулское. Затова тръгна още в зори, но за нещастие този път почвата на Бараба беше още по-отвратителна.

Между Убинск и Камакова изобилните дъждове няколко седмици преди това не се бяха оттекли в тясната непромокаема като корито

депресия на земната повърхност. Нямаше край безконечният низ от мочурища, блата, езера. По брега на едно езеро, достатъчно голямо, за да фигурира в географската номенклатура, Чанг, китайско по име, Михаил Строгов бе принуден да измине над двайсет версти с цената на невероятни усилия. Това причини известно забавяне, което цялото нетърпение на Михаил Строгов не можа да предотврати. Впрочем той се бе оказал много предвидлив, когато не взе кола в Камск, защото конят му мина през места, където никоя кола не би могла да мине.

В девет часа вечерта той пристигна в Икулское и остана там цялата нощ. В това загубено градче на Бараба новини за войната липсваха напълно. Поради географското си положение тази част от губернията, разположена между раздвояващите се на това място татарски колони — едната към Омск, другата към Томск, досега бе избегнала ужасите на нашествието.

Природните затруднения най-сетне щяха да намалеят, защото ако не допуснеше още някое закъснение, на другия ден най-късно. Михаил Строгов щеше да излезе от Бараба. Още сто двайсет и пет версти до Коливан и щеше да намери удобен път. Стигнеше ли до този доста голям град, до Томск му оставаше същото разстояние. Тогава щеше да се съобрази с обстановката и вероятно щеше да реши да заобиколи града, окупиран от татарите, ако тези сведения бяха точни.

Ако селищата, през които мина на другия ден като Икулское или Каргинск бяха сравнително спокойни, защото се намираха в Бараба, където татарските колони много трудно можеха да се придвижат, нямаше ли опасност на по-богатите брегове на Об, където нямаше да се страхува от неблагоприятните физически условия, да го очакват много по-големи неприятности от страна на човешки същества? Напълно възможно беше. Наложеше ли се обаче, той без колебание щеше да изостави шосето за Иркутск. Тогава пътувайки сам в степта, очевидно рискуваше да остане без хранителни припаси. Там няма прокаран път, няма ни град, ни село. Само усамотени имения или най-обикновени колиби на бедняци, навярно гостоприемни, но едва ли самите те разполагачи с най-насъщното. И въпреки това той нямаше да се поколебае.

Най-сетне, към три и половина часа след като отмина станцията Каргатск, той се раздели с последните хлътвания на Бараба и твърдата суха сибирска почва отново кънтеше под копитата на коня му!

Напуснал бе Москва на 15 юли. Така че в този ден, 5 август, включително над седемдесетте часа изгубени на брега на Иртиш, от тръгването му бяха изминали двацет и един дни.

Още петстотин версти го деляха от Иркутск.

XVI ПОСЛЕДНИ УСИЛИЯ

Михаил Строгов основателно се боеше от неприятна среща в равнините отвъд Бараба. Нивите, отгъпкани от конски копита, свидетелстваха, че татари са минали през тях и за тези варвари може да се каже същото, което някога се е казвало за турците: „Дето турчин мине, трева не никне!“ Така че той трябваше да бъде възможно най-предпазлив, минавайки през тези области. Няколко кълба дим, които се виеха над хоризонта, подсказваха, че там още горят градове и села. Дали тези пожарища бяха разпалени от авангарда или армията на емира бе напреднала чак до границите на областта? Дали лично Теохар хан се намираше в Енисейска губерния? Той не знаеше, а не можеше да реши нищо, преди да е наясно по този въпрос. Толкова ли изоставен беше този край, че да не срещне поне един жив мужик, който да го осведоми?

Царският куриер измина две версти по съвършено пустия път. Търсеше с поглед надясно и наляво някоя обитавана къща. Всички, в които влезе, бяха празни.

И все пак той зърна между дърветата една колиба, която още димеше. Когато се приближи, видя на няколко крачки от останките ѝ един старец, заобиколен от деца, които плачеха. Една жена, още млада, навярно негова дъщеря, майка на децата, коленичила на земята, наблюдаваше с безумен поглед развалините. Тя кърмеше бебе на няколко месеца и млякото ѝ навярно скоро щеше да секне. Всичко около това семейство бе само нищета и разруха.

Михаил Строгов се приближи до стареца.

— Можеш ли да отговориш на въпросите ми? — попита го той сериозно.

— Питай! — отговори старецът.

— Минаха ли татарите оттук?

— Да, щом къщата ми е в пламъци!

— Армия ли беше или само отряд?

— Армия, защото докъдето погледът ти стига, нивята са опустошени.

— От емира ли беше командвана?

— От емира, щом водите на Об почервеняха!

— И Теохар хан влезе ли в Томск?

— В Томск е.

— Знаеш ли дали татарите са завзели Коливан?

— Не, щом Коливан още не гори!

— Благодаря ти, приятелю. Мога ли да направя нещо за теб и за близките ти?

— Нищо.

— Довиждане.

— Сбогом.

И след като остави дващест и пет рубли в скута на злочестата жена, която нямаше сила дори да му благодари, той пришпори коня си и продължи прекъснатия си за миг бяг.

Сега знаеше нещо, а именно, че на всяка цена трябва да избегне Томск. Можеше да отиде в Коливан, където татарите не бяха отишли още, и да се снабди там за дългия преход. Това трябваше да направи. А после да напусне шосето за Иркутск и да заобиколи Томск, след като прекоси Об — нямаше друг избор.

Установил новия си маршрут, нямаше място за колебание. И Михаил Строгов не се колеба. Подкара коня си в бърз и равен галоп и тръгна по прекия път, който извеждаше на левия бряг на Об, до която оставаха още четиридесет версти. Щеше ли да намери сал, за да я премине, или ще трябва да я преплува, ако татарите са унищожили лодките? На място щеше да прецени.

Колкото до коня, крайно изтощен вече, щеше да изчерпи малкото му сили за този последен етап и да го замени срещу друг в Коливан. Даваше си сметка, че скоро клетото животно щеше да рухне под него. Коливан щеше да бъде все едно нов изходен пункт, защото от този град нататък щеше да пътува при нови условия, докато прекосява разорените области, трудностите ще бъдат все още големи, ала след като избегне Томск, успее ли да вземе пътя за Иркутск през Енисейска губерния, която още не беше подложена на опустошение от нашествениците, за няколко дни щеше да стигне до своята цел.

Нощта се спусна след доста горещ ден. Дълбок мрак обгърна степта в полунощ. Вятърът бе стихнал напълно, след като слънцето залезе, и на земята цареше пълно спокойствие. Само тропот на конски копита отекваше по безлюдния път и от време на време няколко ободрителни думи към вярното животно. Необходимо бе голямо внимание в гъстия мрак, за да не излязат извън пътя, край който имаше езера и малки потоци, притоци на Об.

И Михаил Строгов напредваше възможно най-бързо и все пак предпазливо. Разчиташе както на острите си очи, които пронизваха мрака, така и на разумния си кон, чиято съобразителност му бе добре позната. Слязъл за миг от него Михаил Строгов се мъчеше да определи посоката на пътя, когато му се стори, че дочува неясен шум откъм запад. Приличаше на тропот на далечни коне по суха земя. Нямаше никакво съмнение. На една или две версти зад него отекваха ритмични стъпки, на равни интервали.

Ослуша се по-внимателно, като долепи ухо до самата ос на пътя. „Кавалерийски отряд, който идва от Омск — каза си той. — Яздят бързо, защото шумът се засилва. Руси или татари? — Той отново се послуша. — Да, кавалеристи идват в галоп! Няма да минат и десет минути и ще довтасат тук! Конят ми е безсилен да ги изпревари. Ако са руси, ще се присъединя към тях. Ако са татари, трябва да ги избягна. Ала как? Къде да се скрия в тази гола степ?“

Михаил Строгов се огледа и проникателният му поглед съзря някаква неясна грамада в мрака на стотина стъпки пред него, вляво от пътя.

„Вижда се горичка — каза си той. — Скрися ли се там, може би има опасност да ме уловят, ако я претърсят, но нямам друг избор. Ето ги! Идват!“

Само след няколко мига, дърпайки коня си за юздата, Михаил Строгов стигна до горичка от лиственици, която се простираше до самия път, виеш се отсам и отвъд нея между тресавища и езера, разделени от ниски храсталаци от тръстика и изтравниче. Теренът от двете страни беше съвсем непроходим и отрядът сигурно щеше да мине пред горичката, защото се движеше по големия път за Иркутск.

Михаил Строгов се отби под листвениците и навлезе около четирийсет стъпки в горичката. Пред него се изпречи водно течение, което я ограждаше в полукръг. Мракът беше толкова гъст, че той не

рисуваше да го видят, освен ако претърсеха основно горичката. Затова той отведе коня до водата, върза го за едно дърво, после се просна накрая на горичката, за да разузнае руси или татари се приближават до него.

Едва се бе настанил зад няколко скупчени лиственици и съзря бледа светлина, на фона на която се открояваха няколко десетки точки, движещи се в тъмнината.

„Факли!“ — си каза той и се отдръпна бързо назад, плъзгайки се като дивак към най-гъстата част на горичката. Приближавайки до горичката, тропотът на конски копита стана по-бавен. Дали кавалеристите осветяваха пътя, за да огледат най-малките му извивки? Михаил Строгов се уплаши да не го открият и отстъпи чак до брега на водата, готов да се потопи в нея, ако се наложи.

Когато стигнаха до горичката, кавалеристите се спряха и слязоха от конете. Бяха петдесетина. Десетина от тях носеха факли, които осветяваха доста голямо пространство. По някои приготовления Михаил Строгов разбра, че те съвсем не мислят да претърсват гората, но да се разположат там, за да дадат почивка на конете си, а самите те да се нахранят.

И наистина, свалиха юздите на конете, които започнаха да пасат гъстата трева, покриваща земята. Колкото до самите кавалеристи, те се изтегнаха край пътя и си разделиха провизиите от раниците.

Напълно хладнокръвен, Михаил Строгов се плъзна между високите треви и се опита да види, да чуе. Отрядът идваше от Омск. Съставен бе от узбеки, преобладаваща националност в Татария, близки по външен вид на монголците. Добре сложени, високи, със сурови и диви черти, те носеха на главите си калпаци от черна овча кожа, а на краката — жълти ботуши с високи токове и извити нагоре отпред, подобно на обувките през средните векове. Бежавите им ватенки бяха пристегнати в кръста с кожен колан на червени петна. Бяха въоръжени с щит за отбрана, с ятаган, дълъг нож и окачена на седлото пушка за офанзива. Върху раменете им се диплеше ярък плащ от плъст.

Конете, които свободно пасяха край горичката, бяха от узбекска порода. Това личеше ясно на светлината на факлите, които горяха под клоните на дърветата. Тези животни, малко по-дребни от туркменските коне, но извънредно издръжливи, са много силни и не признават друг ход освен галоп. Един пенджабашия — командир на петдесет души,

предвождаше отряда и имаше за помощник един онбашия, командващ десет души. Те двамата бяха с каски и къса плетена ризница. Малки тръби, закачени на седлата им, представляваха отличителния знак на техния чин.

Пенджабашията бе заповядал на хората си, уморени от дългия преход, да починат. Докато разговаряше с втория офицер, пушейки „бенг“, листа от коноп, основна съставка на хашиша, много разпространен сред азиатците, те се разхождаха в горичката и по този начин Михаил Строгов успя, без да го открият, да чуе и разбере разговора им, тъй като говореха на татарски.

Още при първите им думи той наостри уши, силно възбуден, защото разговаряха за него.

— Този куриер не би могъл толкова да ни изпревари — каза пенджабашията. — От друга страна не е възможно да е минал по друг път освен през Бараба.

— Кой знае дали е напуснал Омск! Може да се крие още в някоя къща там.

— Това би било най-хубавото. В такъв случай полковник Огарьов няма защо да се страхува, че писмата, които по всяка вероятност носи куриерът, ще пристигнат до местоназначението си.

— Казват, че бил местен човек, сибиряк — поде онбашията. — Трябва да познава този край и може да е напуснал пътя за Иркутск временно и по-нататък отново да се върне на него.

— В такъв случай ние ще го изпреварим — отговори пенджабашията, — защото излязохме от Омск най-много един час след него и препускахме по прекия път възможно най-бързо.

Така че той или е останал в Омск, или ще пристигнем преди него в Томск. Значи ще пресечем пътя му и в двата случая няма да се добере до Иркутск!

— Твърда жена се оказа старата сибирячка, която очевидно е негова майка! — каза онбашията.

При тези думи сърцето на царския куриер заби така силно, че едва не се пръсна.

— Вярно, тя упорито твърдеше, че мнимият търговец не бил нейният син, ала вече беше късно. Полковник Огарьов не се хвана на въдицата и както сам заяви, дойде ли му времето, ще успее да накара старата вещица да проговори!

Колкото думи, толкова удари с кама за Михаил Строгов! Знаеха, че е царски куриер! Цял отряд разузнавачи, тръгнали по следите му, не можеха да не му пресекат пътя! И върховна болка! Майка му е в ръцете на татарите и жестокият Огарьов се заканва да я накара да проговори, когато той пожелае! Михаил Строгов знаеше, че твърдата сибирячка няма да проговори и това ще ѝ коства живота!...

Той си бе мислил, че не може да ненавижда Огарьов повече, отколкото досега, ала нова вълна на омраза нахлу в сърцето му. Безчестникът, предал родината, сега заплашваше с изтезания собствената му майка!

Разговорът между двамата офицери продължаваше и той подразбра, че в околностите на Коливан е станала голяма битка между московски войски, дошли от север, и татарите. Малък руски корпус от две хиляди души, забелязан по долното течение на Об, се бил насочил към Томск. Ако това бе вярно, този корпус щеше да се натъкне на голямата армия на Теохар хан, неизбежно щеше да бъде разгромен и тогава пътят за Иркутск щеше да бъде изцяло в ръцете на нашествениците.

Що се отнася до него самия, той разбра от няколко думи на пенджабашията, че за главата му е определена награда и било заповядано да го заловят жив или мъртъв.

Така че се налагаше незабавно да вземе преднина по пътя за Иркутск и да изпречи Об пред узбекските кавалеристи и себе си. Ала в такъв случай трябваше да стори това, преди те да вдигнат бивака си. Щом взе това решение, Михаил Строгов се подготви да го изпълни. Всъщност те нямаше да останат дълго тук и пенджабашията едва ли мислеше да даде повече от един час отдих, макар конете им да не са сменяни от Омск насам, и поради едни и същи причини са изморени колкото неговия.

Така че той нямаше ни миг за губене. Беше един часът след полунощ. Трябваше да се възползва от мрака, който зората скоро щеше да разсее, за да напусне горичката и да се понесе по пътя. Ала, макар нощта да благоприятстваше бягството му, успехът изглеждаше почти невероятен. Тъй като не искаше да предостави нищо на случайността, той все пак обмисли и внимателно прецени шансовете „за“ и „против“, за да ги използва най-удачно.

Поради разположението на горичката, той не можеше да избяга през задната ѝ част, затворена с дъга от лиственици, чиято хорда бе шосето. Водното течение край дъгата бе не само дълбоко, но широко и кално. Високи тръстики го правеха едва ли не непроходимо. Под мътната вода се усещаше дебел пласт тиня, в която кракът не можеше да намери опора. Освен това отсрещният бряг бе обрасъл в храсталаци, също не особено подходящи за бързо бягство. Даде ли се тревога, узбеките тутакси щяха да се спуснат след него, да го обградят и неизбежно щеше да попадне в ръцете им.

Оставаше му само един възможен път — шосето; и само един изход — да се помъчи да излезе на него, като заобиколи горичката и без да привлече вниманието на врага, да измине четвърт верста незабелязан, да изцеди от коня малкото енергия и сили, които му оставаха, макар да падне мъртъв под него на брега на Об. А после, било със сал, било с плуване, ако няма друг плавателен съд, да прекоси голямата река!

Енергията и дръзновението му се бяха удесеторили пред опасността. Животът му, мисията, честта на родината, а може би и спасението на майка му бяха поставени днес на карта. Нямаше място за колебание и той пристъпи към действие.

Вече наистина нямаше ни миг за губене. Преследвачите му се бяха раздвижили. Няколко от тях, на коне, сновяха по насипа край пътя пред горичката. Другите още лежаха под дърветата, ала конете им се събираха постепенно в средата на горичката.

Най-напред му хрумна да вземе някой от тях, ала съвсем основателно си каза, че те не са по-малко уморени от неговия. По-добре беше да се довери на този, който бе сигурен и който толкова добре му бе служил досега. Храброто животно, потулено във висок храсталак, се бе изплъзнало от погледите на узбеките. Пък и те не бяха стигнали до края на горичката.

Михаил Строгов запълзя по тревата, приближи се до коня си, който бе легнал на земята. Той го погали, заговори му шепнешком и успя да го накара да се вдигне безшумно. Точно тогава — благоприятно обстоятелство — факлите, напълно догорели, угаснаха и тъмнината бе достатъчно дълбока, поне под листвениците. Той сложи юздата на коня, нагласи седлото, изпробва ремъка на стремената и лекичко го поведе. Умното животно сякаш разбираше какво се иска от

него. То тръгна покорно след господаря си, без да изцвили макар най-тихо. И все пак някои коне вдигнаха глави и тръгнаха към края на горичката.

Михаил Строгов държеше в дясната си ръка револвер, готов да го стовари върху главата на първия татарин, който би се приближил до него. За щастие той не събуди никого и достигна десния край на горичката, където тя се допира до шосето. Наумил си бе, за да не го видят, да яхне коня си колкото може по-късно, поне след като мине завоя, на двеста крачки от горичката. За нещастие, тъкмо когато излизаше от нея един узбекски кон го подуши, изцвили и изскочи на пътя. Ездачът забеляза нечий силует, открояващ се смътно в предутринния здрач.

— Тревога! — извика той.

При този вик всички в бивака скочиха и се втурнаха към пътя.

На Михаил Строгов му оставаше само едно: да се метне на коня, да го пришпори и да препусне в галоп.

Двамата офицери излязоха напред, подканяйки хората си. Михаил Строгов обаче беше вече на седлото. В същия миг проехтя изстрел и той усети, че куршум пронизва ватенката му. Без да обърне глава, без да отговори, пришпори здравата коня, със страхотен скок се озова на шосето и с все сила препусна в посока към Об.

Узбекските коне не бяха оседлани и това му осигуряваше известна преднина, но конният отряд скоро щеше да препусне след него. И наистина само след две минути, едва напуснал горичката, той чу тропота на няколко коня, които постепенно го настигаха.

Започваше да се разсъмва и видимостта се простираше по-надалеч. Той извърна глава и забеляза един узбек, който бързо се приближаваше до него. Беше онбашията. Този офицер, яхнал превъзходен кон, беше начело на отряда и скоро щеше да настигне беглеца.

Без да се спира, Михаил Строгов насочи револвера си към него и без ръката му да трепне, се прицели за миг в него. Улучен право в гърдите, узбекският офицер се строполи на земята. Другарите му го следваха отблизо, но не се спряха, а възбудени от собствените си крясъци, забили шпори в хълбоците на конете си, намалиха постепенно разстоянието, което ги делеше от Михаил Строгов.

И все пак той успя да се задържи извън обсега на татарските оръжия още половин час, но чувствуваше вече, че конят му губи сили и се страхуваше да не би да се спъне и да падне, за да не стане.

Беше доста светло, макар слънцето, да не беше се показало още над хоризонта. Най-много на две версти се виждаше бледа линия, оградена с доста отдалечени едно от друго дървета. Това беше Об, която протичаше от югоизток към северозапад, почти наравно със земята и чиято долина бе самата степ.

Няколко пъти стреляха по Михаил Строгов, ала без да го засегнат. Няколко пъти и той изпразни револвера си по кавалеристите, които застрашително се приближаваха до него. И всеки път по един узбек се поваляше на шосето, сред разярените викове на другарите си.

На Об, свършено безлюдна, ни сал, ни лодка, която би могла да го пренесе.

— Смело, мое конче, напрегни се още веднъж! — извика Михаил Строгов и се хвърли в реката, широка на това място половин верста.

Течението беше много бързо и извънредно мъчно можеше да бъде преодоляно. Конят никъде не стигаше до дъното и трябваше без опорна точка да пресече с плуване буйните като планински поток води. Истински подвиг бе решението на царския куриер да се пребори с тях.

Конниците се спряха на брега на реката, но се поколебаха да нагазят в нея. В същото време обаче пенджабашията грабна пушката си, прицели се внимателно в беглеца, който вече беше по средата на течението. Куршумът изсвистя и конят на Михаил Строгов, улучен в хълбока, потъна под него. Михаил Строгов бързо освободи краката си от стремената точно когато животното изчезваше под водата. После се гмурна и заплува под дъжд от куршуми. Успя да стигне десния бряг и изчезна в тръстиките край него.

XVII СТИХОВЕ И ПЕСНИ

Михаил Строгов се радваше на относителна безопасност. Все пак положението му си оставаше страшно. Как би могъл да продължи пътуването си, след като верният кон, който тъй самоотвержено му бе служил, намери смъртта си във водите на реката?

Пеш, без храна, в разорена от нашественика страна, претърсвана от разузнавачите на емира, той беше все още доста далеч от желаната цел.

„С божия помощ ще я достигна! — възкликна той в отговор на всички малодушни доводи, които разумът му нашепна за миг. — Бог закриля свещената Русия!“

За момента Михаил Строгов бе извън досега на узбекските конници. Те не се осмелиха да го преследват в реката, пък и навярно бяха сметнали, че се е удавил, защото след като бе изчезнал във водите ѝ, не го бяха видели да излиза на десния ѝ бряг.

Ала плъзгайки се между гигантските тръстики на брега, Михаил Строгов бе стигнал до по-високо място не без мъка. Тъй като гъстата тиня, наслоена при прииждането на реката, беше труднопроходима.

Щом стигна по-здрава почва, Михаил Строгов обмисли какво трябва да направи. Преди всичко държеше да избегне Томск, окупиран от татарските войски.

Трябваше обаче да се добере до някое населено място или поне до пощенска станция, за да си набави кон. Намереше ли го, щеше да препусне, избягвайки пътищата и да тръгне по шосето за Иркутск едва когато наближи Красноярск. Тогава вече, стига само да побърза, той се надяваше, че пътят ще бъде все още свободен и би могъл да слезе на югоизток до крайбрежието на Байкал.

Но най-напред той се опита да се ориентира.

Две версти пред него, все по течението на Об, на малко възвишение, бе разположено амфитеатрално живописно градче. Няколко църкви със зелени и златни византийски куполи се очертаваха на сивото небе.

Това беше Коливан, където чиновниците и служителите от Камск и другите градове идваха през лятото, за да избегнат нездравия климат на Бараба. Според получените от кралския куриер сведения Коливан едва ли бе вече в ръцете на нашествениците. Татарските войски, разделени на две колони, се бяха насочили наляво към Омск, а надясно към Томск, пренебрегвайки междинната област.

Простият и логичен план на Михаил Строгов предвиждаше да стигне до Коливан преди узбекските конници, които се движеха по левия бряг на Об. Веднъж там, макар и срещу десеторна цена, щеше да си набави дрехи, кон и през южната степ щеше да излезе на шосето за Иркутск.

Беше три часът сутринта. Околностите на Коливан, съвсем спокойни в този час, изглеждаха съвършено безлюдни. Очевидно селяните, бягащи от нашествениците, на които не можеха да се противопоставят, се бяха изтеглили на север към Енисейск.

Затова Михаил Строгов пое бързо към Коливан, но до ушите му долетяха далечни гърмежи.

Той се спря и ясно различи глухите тътени, които разтърсваха въздушните пластове, а над тях едно по-сухо трещене, относно чийто произход не можеше да се заблуди.

„Оръдейни залпове! Пушечна стрелба! — каза си той. — Нима малкият руски корпус се е сблъскал с татарските войски? Ах, дано бог да ми помогне да стигна преди тях Коливан!“

Михаил Строгов не се лъжеше. Скоро гърмежите почнаха да се чуват по-ясно, а зад него, наляво от Коливан, изпаренията над хоризонта се сгъстяваха — това не бяха облаци от дим, а ясно очертани белезникави кълба от оръдейни изстрели.

На левия бряг на Об узбекските конници се бяха спрели, за да изчакат завършека на битката.

Михаил Строгов нямаше какво да чака. Затова той забърза към града.

Ала гърмежите ставаха двойно по-чести и осезателно по-близки. Не вече неясен тътен, а последователни, отчетливи топовни изстрели. В същото време пушекът, носен от вятър се издигаше нагоре и стана ясно, че сражаващите се бързо се спускаха на юг. Явно, Коливан щеше да бъде атакуван откъм северния му край. Но дали русите го отбраняваха от татарските войски или се опитваха да го отнемат от

воините на Теохар хан? Невъзможно беше да узнае. Затова Михаил Строгов изпадна в плен на мъчително недоумение.

Той се намираше вече само на половин верста от Коливан, когато дълъг огнен език избликна измежду къщите на града и камбанарията на една църква се срути сред облак прах и развихрени пламъци.

Нима боят се водеше в Коливан? Михаил Строгов бе принуден да допусне това и в такъв случай нямаше съмнение, че руси и татари се биеха по улиците на града. Уместно ли беше да търси убежище там? Не се ли излагаше на опасността да го заловят и щеше ли да успее да се измъкне, както се бе измъкнал от Омск?

Той си прехвърляше мислено всички вероятности. Спря за миг разколебан. Не беше ли по-добре, макар пеш, да свърне на юг или изток, към някое градче, например Дяшинск или някое друго и там на всяка цена да се снабди с кон?

Нямаше друг изход и отдалечавайки се тутакси от бреговете на Об, Михаил Строгов тръгна вдясно от Коливан.

В този миг топовните гърмежи станаха изключително силни. Скоро пламъци избликнаха и в лявата част на града. Пожарът обхващаше цял един квартал на Коливан.

Михаил Строгов тичаше през степта, опитвайки се да се прикрие под няколко дървета пръснати тук-там, но ето че един взвод татарски конници се появи вдясно от него.

Явно той не можеше вече да бяга в това направление. Конниците бързо напредваха към града и той мъчно би могъл да ги избегне.

Внезапно при няколко гъсто скупчени дървета, той съзря уединена къща, до която можеше да стигне, преди да го забележат. Тя бе най-малко на половин верста. Да изтича до нея, да се скрие, да измоли, да вземе, ако се наложи, някаква храна, за да подкрепи силите си, защото бе изтощен от глад и умора — само това му оставаше.

И той се втурна към къщата, която бе най-много на половин верста. Когато се приближи разбра, че е телеграфна станция. Две жици излизаха от нея в две посоки — на запад и на изток, а третата я свързваше с Коливан.

Можеше да се предположи, че при сегашното положение тя бе изоставена, но каквато и да бе, Михаил Строгов би могъл да се скрие в нея и да дочака, ако се наложи, нощта, преди да тръгне отново през степта, кръстосвана от татарските разузнавачи.

Михаил Строгов незабавно се затича към вратата на къщата и я блъсна силно.

Само един човек се намираше в помещението, където се предаваха телеграмите. Това бе спокоен флегматичен чиновник, равнодушен към онова, което ставаше навън. Верен на своите задължения, той чакаше зад гишето си някой да поиска услугите му.

Михаил Строгов изтича към него и със схванат от умора глас попита:

— Какво знаете?

— Нищо — отвърна чиновникът с усмивка.

— Русите и татарите ли се бият?

— Така казват.

— Но кой е победил?

— Не знам.

Подобно равнодушие, подобно безразличие в разгара на ужасните събития, бяха почти невероятни.

— Не е ли прекъсната връзката? — попита Михаил Строгов.

— Прекъсната е между Коливан и Красноярск. Но телеграфът все още работи между Коливан и руската граница.

— За руските власти ли?

— За руските власти, когато е нужно, за частни лица — срещу заплащане. Десет копейки на дума.

Когато пожелаете, господине.

Михаил Строгов се канеше да му отговори, че не възнамерява да праща никаква телеграма, а иска само малко хляб и вода. Но в същия миг вратата рязко се отвори.

Мислейки, че станцията е нападната от татарите, Михаил Строгов се готвеше да скочи през прозореца, но видя, че влязоха само двама мъже, които възможно най-малко приличаха на татари.

Единият държеше в ръка телеграма, написана с молив, и като изпревари другия, се втурна към гишето на невъзмутимия телеграфист.

С обяснимо удивление Михаил Строгов разпозна в тях двамата си познати, за които никак не мислеше и не предполагаше, че някога може да ги срещне.

Това бяха журналистите Хари Блънт и Алсид Жоливе, не вече спътници, а съперници, врагове, защото сега упражняваха професията си на бойното поле.

Бяха напуснали Ишим само няколко часа след заминаването на Михаил Строгов. И по същия път пристигнаха в Коливан преди него, като дори го изпревариха, единствено защото той изгуби три дни по бреговете на Иртиш.

А сега, след като и двамата бяха присъствали на схватката между руси и татари пред града, напускайки го, когато боят се водеше по улиците му, те изтичаха до телеграфната станция, за да пратят в Европа съперническите си информации и да отнемат един на друг първото съобщение за събитията.

Михаил Строгов се бе отдръпнал встрани, в неосветената част на помещението, и без да го видят, можеше да види и да чуе всичко. Сигурно щеше да научи интересни новини и да узнае трябва ли или не да отиде в Коливан.

По-припрян от колегата си, Хари Блънт се бе настанил пред гишето и вече подаваше телеграмата си, докато Алсид Жоливе обратно на привычките си, тъпчеше на място от нетърпение.

— Десет копейки на дума — каза чиновникът, като пое телеграмите.

Хари Блънт сложи на подставката купчина рубли, които колегата му погледна доста смаяно.

— Добре — отвърна телеграфистът и с възможно най-голямо хладнокръвие се зае да предава следната телеграма:

Дейли телеграф, Лондон

От Коливан, Омска губерния, Сибир, 6 август.

Стълкновение между руските и татарските войски...

Тъй като четеше на висок глас, Михаил Строгов чуваше всичко, което английският журналист съобщаваше на своя вестник.

Руските войски са отблъснати с големи загуби.
Татарите влязоха в Коливан днес...

Телеграмата завършваше с тези думи.

— Сега е мой ред! — извика Алсид Жоливе, който искаше да подаде телеграма до братовчедка си в предградието Монмартър.

Но това не устройваше английския кореспондент, който не възнамеряваше да освободи гишетото, за да може да продължи да предава в зависимост от развоя на събитията. Затова той не отстъпи на колегата си.

— Но нали свършихте! — извика Алсид Жоливе.

— Не съм свършил — отговори Хари Блънт без повече обяснения и продължи да пише дума след дума, като подаде после листа на телеграфиста, който прочете с равнодушния си глас:

В началото бог сътвори небето и земята!...

Хари Блънт телеграфира стихове от Библията, за да печели време и за да не отстъпи мястото си на своя съперник.

Това щеше да струва няколко хиляди рубли на вестника му, но затова път той щеше да бъде пръв информиран. Франция щеше да почака.

Можем да си представим яростта на Алсид Жоливе, който при всеки друг случай би решил, че играта е честна. Той се опита дори да принуди чиновника да приеме неговата телеграма преди тази на колегата му.

— Правото е на господина — отговори невъзмутимо телеграфистът, като посочи Хари Блънт и му се усмихна любезно.

После той продължи да предава точно за „Дейли телеграф“ първия стих от Библията. Докато телеграфистът работеше, Хари Блънт спокойно се приближи до прозореца и с лорнет на очите се зае да наблюдава какво става в околностите на Коливан, за да допълни съобщението си.

След няколко мига той отново зае мястото си пред гишетото и добави към телеграмата си:

„Две църкви са в пламъци. Изглежда, че пожарът се разпростира надясно. А земята беше безлюдна и пуста, тъмнина се разстилаше над бездната...“

Алсид Жоливе изпита просто неукротимо желание да удуши достопочтения дописник на „Дейли телеграф“.

Той още един път се обърна към чиновника, който му отговори, без да се двоуми:

— Има право, господине, има право... срещу десет копейки на дума.

И той предаде следната новина, която Хари Блънт му продиктува:

„Руски дезертъори бягат от града. И бог каза: Да бъде светлина.“
Алсид Жоливе буквално беснееше.

Междувременно Хари Блънт се върна при прозореца, но този път, разсеян може би от интересната гледка, която се разкри пред очите му, удължи малко повече наблюденията си. Затова когато чиновникът завърши предаването на третия стих от Библията, Алсид Жоливе се настани безшумно пред гишето и също както бе сторил колегата му, след като сложи тихо внушителна купчина рубли върху подставката, предаде своята телеграма, която чиновникът прочете на висок глас:

Мадлен Жоливе

10 предградие Монмартър, Париж
от Коливан, Омска Губерния, Сибир, 6 август

Дезертъори бягат от града. Русите са бити.
Татарската кавалерия ожесточено ги преследва.

И когато Хари Блънт не върна, Алсид Жоливе допълваше телеграмата си, тананикайки насмешливо:

*В Париж едно човече
сиво се цяло облече...*

Тъй като сметна, че е непристойно да се смесва, както се бе осмелил да стори колегата му, свещеното с делничното, Алсид Жоливе отговори с весел припев на цитираните от англичанина стихове от Библията.

— Ах! — въздъхна Хари Блънт.

— Точно така! — отвърна Алсид Жоливе.

Обаче положението край Коливан се усложняваше. Битката се приближаваше и оръдията бумтяха с пълна сила. В същия миг цялата телеграфна станция се разтърси. Един снаряд проби стената и облак прах изпълни помещението. Алсид Жоливе тъкмо дописваш стиховете:

*Разплут като пача
във джоба без петак...^[1]*

Ала той не довърши, спусна се към снаряда, сграбчи го с две ръце, преди да е избухнал, изхвърли го през прозореца и се върна при гишето. Всичкото само за един миг.

След пет секунди снарядът избухна навън. Като продължаваше най-хладнокръвно да доизкусурява телеграмата си, Алсид Жоливе писа:

Шесткалибрен снаряд проби стената на телеграфната станция. Очаквам и няколко други от същия тип...

За Михаил Строгов нямаше никакво съмнение, че русите са отблъснати от Коливан. Последната му възможност бе да поеме на юг през степта.

Точно тогава близо до телеграфната станция избухна ожесточена пушечна стрелба и град от куршуми изпотроши стъклата на прозореца. Ранен в рамото, Хари Блънт се свлече на пода. Алсид Жоливе в същия миг предаде следното допълнение:

*Хари Блънт, кореспондент на „Дейли телеграф“,
падна до мен, пронизан от куршум.*

А невъзмутимият пощенски чиновник му каза с неизменно безстрастния си глас:

— Господине, връзката е прекъсната.

И като се махна от гишето, той спокойно взе шапката си, избърса я с лакът и все така усмихнат излезе през една вратичка, която Михаил Строгов не беше забелязал.

Тогава в пощенската станция нахлуха татарските войници и нито Михаил Строгов, нито журналистите успяха да се измъкнат.

Алсид Жоливе с ненужната телеграма в ръка се спусна към проснатия на земята Хари Блънт и като храбрец, какъвто наистина беше, го метна на гърба си, за да избяга заедно с него... Много късно!

И двамата бяха пленени, а едновременно с тях и Михаил Строгов. Тъкмо когато се канеше да скочи през прозореца, той падна в ръцете на татарите.

---

[1] Стихове от Беранже. — Б.пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

I

ТАТАРСКИ ЛАГЕР

На един ден ход от Коливан, няколко версти преди градчето Дяшинск, се разстила обширна равнина с големи дървета тук-там, предимно борове и кедри.

В тази част от степта обикновено през топлия сезон се преселват сибирски пастири и тя е достатъчна за изхранването на многобройните им стада. Ала по това време напразно бихте търсили дори един от тези номади. Но не може да се каже, че беше пуста. Напротив, тя бе необикновено оживена.

Върху нея всъщност се издигаха татарски шатри, беше отседнал лагерът на Теохар хан, свирепият емир на Бухара и именно там на следващия ден, седми август, бяха доведени хората, пленени в Коливан след разгромяването на малкия руски корпус. От двете хиляди войници, влезли в бой с двете вражески колони, опрени едновременно на Омск и Томск, бяха останали едва няколкостотин. Събитията се развиха зле. Императорското правителство като че ли бе изгубило влиянието си отвъд Урал, поне временно, защото рано или късно русите не можеха да не отблъснат нахлулите орди. Тъй или иначе обаче враговете бяха стигнали до центъра на Сибир и нашествието щеше да се разпростре в разбунтувания район било в западните, било в източните губернии. Сега Иркутск беше напълно откъснат от Европа. Ако войските от Амур и Якутск не пристигнеха навреме, за да го подпомогнат, столицата на Азиатска Русия, охранявана само от недостатъчните си войски, би паднала под властта на татарите и преди да може да бъде завладяна отново, великия княз, братът на императора, щеше да бъде предоставен на отмъщението на Иван Огарьов.

Какво ставаше с Михаил Строгов? Огънал ли се бе под бремето на толкова изпитания? Смяташе ли се за сразен от поредицата неуспехи, които след приключението му в Ишим ставаха все по-сериозни? Считаше ли играта загубена, мисията си провалена и възложената задача неосъществима?

Михаил Строгов спадаше към хората, които се спират само в деня, когато умрат. А той бе жив, не бе дори ранен, императорското писмо бе още у него, инкогнито му бе опазено. Разбира се, той се намираше сред пленниците, които татарите влачеха след себе си като негоден добитък. Но приближавайки се до Томск, той се приближаваше и до Иркутск. С една дума, все още изпреварваше Иван Огарьов.

„Ще успея!“ — повтаряше си той. И след случилото се в Коливан целият му живот се съсредоточи в тази единствена мисъл: да бъде отново свободен! Как да се изплъзне от войниците на емира? Настъпеше ли подходящ момент, щеше да действа.

Лагерът на Теохар хан представяше великолепно гледка. Безброй шатри от кожа, плът или коприна блестяха под слънчевите лъчи. Щръкналите високо пера, украсяващи коничните им върхове, се люшкаха сред многоцветните флагчета, знаменца и байраци. Най-богатите шатри принадлежаха на саидите и ходжите, първенци в ханството. Специално знаме, украсено с конска опашка и с дръжка, затыкната в сноп от артистично преплетени червени и бели пръчки, отличаваше високопоставените татарски вождове. Зад тези шатри, докдето поглед стига, полето бе изпъстрено с няколко хиляди „караой“ туркменски палатки, пренесени на гърба на камилите.

Лагерът се състоеше от поне сто и петдесет хиляди войници, пехотинци и кавалеристи, обединени под името аламани. Сред тях като основен туркестански тип се открояваха таджиките — с бяла кожа, правилни черти, висок ръст, черни очи и коси; те образуваха ядрото на татарската армия. Ханствата на кокандите и кундузите бяха доставили контингент, едва ли не равен на контингента на различните раси, населяващи Туркестан или съседните страни: узбеките, ниски на ръст, с червени бради, подобни на войниците, които преследваха Михаил Строгов; киргизите с плоски лица, напомнящи калмиците, облечени в ризници, едни с копия, лъкове, пушки чакмаклии и „чакани“, бравички с къса дръжка нанасящи смъртоносни рани; монголци, средни на ръст, с черни коси, сплетени на плитка, падаща на гърба, с кръгли тъмни лица, хлътнали живи очи, рядка брадица, облечени в памучни дълги роби, украсени с черен плюш и препасани с кожен колан със сребърни токи, с ботуши, обшити с ярки ширити, и с копринени шапки, обточени с кожа, от които се спускаха три панделки.

Сред войниците се виждаха и афганистанци с мургави лица, араби, първични образци на красивата арабска раса, и туркмени с дръпнати очи, едва ли не без мигли — всички свикани под знамето на емира, знаме на подпалвачи и опустошители.

Освен тези свободни войници имаше и известен брой войници-роби, предимно перси, командвани от офицери, техни сънародници, и те безспорно бяха доста ценени в армията на Теохар хан.

Нека прибавим към изброените досега народности евреите, използвани като слуги, облечени в дълги ризи, препасани с връв, и носещи на главата малка шапчица от тъмно сукно, защото носенето на чалма им бе забранено. Да не забравяме и стотиците „календери“, един вид монаси-просяци в дрипави дрехи, но наметнати с леопардови кожи, и ще добиете почти пълна представа за този огромен конгломерат от най-различни племена, носещ общото название татарска войска.

Петдесет хиляди от нея бяха на коне, които, подобно на хората, също принадлежаха към най-различни породи. Навързани по десет на две опънати успоредни въжета, с пристегнати опашки и покрити с мрежи от черна коприна задници, сред тях личаха туркменските, с тънки крака, удължено тяло, блестящ косъм и благородна шия, узбекските, които бяха най-многочислени, кокандските, които носят не само ездача, а и две шатри заедно с всички кухненски принадлежности, киргизките, със светъл косъм, дошли от бреговете на река Емба, където ги ловят с „аркан“ татарското ласо, както и много други породи, получени чрез кръстосване, които се смятат второкачествени.

Имаше и хиляди товарни животни: дребни, но добре сложени камили, с дълъг косъм и падаща на шията гъста грива, кротки по-лесни за впрягане от едногърбите камили. Виждаха се и нари, едногърби камили с червеникави къдриви косми; освен това и издържливи на работа магарета, чиято високо ценена кожа съставлява отчасти храната на татарите. Скупчените тук-там кедри и борове хвърляха прохладна сянка върху множеството хора и животни, както и върху необхватното количество шатри, сянка, която слънчевите лъчи пробиваха на отделни места. Едва ли имаше нещо по-живописно от тази картина, за която някой разпален колорист би използвал всички багри на палитрата си.

Когато пленниците от Коливан пристигнаха пред шатрите на Теохар и висшите сановници в ханството, барабаните забиха, а тръбите засвириха. Към целия този страхотен шум се смесиха острите пушечни изстрели и по-плътният тътен на четири- и шесткалибрени оръжия, които съставляваха артилерията на емира.

Лагерът на Теохар хан беше чисто военен. Неговата цивилна листа, както бихме могли да я наречем, харемът му и харемите на съюзниците му се намираха в Томск, който сега беше под татарска власт. Щом вдигнеше лагера, Томск щеше да се превърне в резиденция на емира до деня, когато най-сетне Теохар хан щеше да го размени срещу столицата на Източен Сибир.

Шатрата на Теохар беше по-висока от съседните. Беше драпирана богато с лъскава коприна, повдигната при входа с кордон със златни ресни. Вятърът вееше като ветрило големия букет от дълги пера на върха. Шатрата бе опъната сред обширна поляна, оградена със завеса от великолепни брези и исполински борове. Пред нея върху лакирана масичка с инкрустирани скъпоценни камъни бе разгърната Свещената книга, Коранът, чиито страници бяха тънки листа от злато, изящно гравирани. Над шатрата се развяваше татарското знаме с герба на емира.

Около поляната в полукръг се намираха шатрите на висшите сановници на Бухара. Едната беше на началника на конюшната, който има право да придружава на кон емира през двора до вратата на двореца му. Там бяха шатрите на великия носач на соколи, „хушбегията“, пазител на ханския печат, топчибашията, началникът на артилерията, ходжата, който оглавява Съвета, получава целувки от владетеля и може да се яви пред него с разкопчан колан, шейх ул исляма, главен теолог, който представлява мохамеданското духовенство, казиаскерът, който при отсъствие на емира урежда всички спорове между военните, и най-сетни главния астролог, чието най-важно задължение е да се допитва до звездите при всяко придвижване на хана.

Когато пленниците бяха доведени в лагера, емирът се намираше в шатрата си. Той не излезе. За щастие, може би. Само един негов жест или дума биха били сигнал за кървава разправа. Той се затвори в типичното уединение, което е част от величието на източните владетели. Онзи, който не се показва, буди възхищение и главно страх.

Колкото до пленниците, щяха да ги затворят на някое оградено място, където измъчвани, едва хранени, изложени на жега, студ и дъжд, щяха да зависят от „кефа“ на Теохар.

Най-покорен или по-скоро най-търпелив беше, разбира се, Михаил Строгов. Той се оставяше да го водят, защото го водеха там, където сам той искаше да отиде, при това без да се излага на опасностите, които щяха да го дебнат по пътя от Коливан до Томск, ако беше свободен. Да избяга, преди да е стигнал в този град, бе равнозначно на риска да бъде заловен отново от разузнавачите, които кръстосваха степта. Най-източната линия, до която бяха стигнали татарските колони, беше отвъд осемдесет и втория меридиан, минаващ през Томск. Така че, минеше ли този меридиан, Михаил Строгов можеше да разчита, че ще бъде извън вражеската зона, че ще успее да прекоси безопасно Енисей и да отиде в Красноярск, преди Теохар хан да е завладял този край.

„Стигна ли до Томск — повтаряше си той, за да потисне изблиците си на нетърпение, които не винаги бе в състояние да овладее, — за няколко минути ще бъда отвъд предните постове. Изпреваря ли с дванайсет часа Теохар хан, изпреваря ли с дванайсет часа Огарьов, това ще ми бъде достатъчно, за да пристигна преди тях в Иркутск!“ Онова, от което той най-много се страхуваше, беше и трябваше да бъде присъствието на Иван Огарьов в татарския лагер. Освен опасността да бъде разпознат, Михаил Строгов инстинктивно чувстваше, че трябва да изпревари най-вече този предател. Даваше си сметка също, че присъединяването на войските на Иван Огарьов към тези на Теохар би означавало обединяване на армията на нашествениците, след което тя ще се насочи с пълни сили срещу столицата на Източен Сибир. Ето защо всичките му опасения се свеждаха до това и той час по час се слушваше да не би тръбачите да известят пристигането на помощника на емира.

С тази мисъл бе свързан и споменът за майка му и за Надя — старицата, задържана в Омск, и девойката, отвлечена от татарите, когато салът им плаваше по Иртиш и навярно пленница, както Марфа Строгова. Безсилен беше да направи каквото и да е за тях! Щеше ли да ги види някога? При този въпрос, на който не смееше да отговори, сърцето му болезнено се свиваше.

Заедно с Михаил Строгов и толкова други пленници, Алсид Жоливе и Хари Блънт също бяха доведени в татарския лагер. Някогашният им спътник, заловен с тях в телеграфната станция, знаеше, че и те като него бяха затворени на същото място, пазени от множество стражи, но не се опита да се приближи до тях. Малко го интересуваше какво мислят за него след инцидента в пощенската станция на Ишим. Впрочем, предпочиташе да е сам, за да действа сам, ако му се удаде случай. Затова стоеше настрана.

От мига, в който колегата му бе паднал край него, Алсид Жоливе не пестеше грижите си. По пътя от Коливан до лагера — няколко часа пеш — Хари Блънт можа да следва конвоя на пленниците, облегат на ръката на съперника си. Като английски поданик, той най-напред се опита да изтъкне тази своя привилегия, ала тя не му послужи за нищо пред варварите, които признаваха само един отговор — удар с копие или сабя. Така че дописникът на „Дейли телеграф“ трябваше да сподели общата участ с надеждата по-късно да поиска и евентуално да получи удовлетворение за понесените оскърбления и тормоз. Ала дългият преход беше особено мъчителен за него, защото раната го болеше и без помощта на Алсид Жоливе едва ли щеше да стигне до лагера.

Алсид Жоливе, който никога не се разделяше със своята практична философия, поддържаше физически и морално своя колега с всички възможни средства. Първата му грижа, когато ги затвориха зад оградата, бе да прегледа раната на Хари Блънт. Той успя да свали внимателно дрехата му и можа да установи, че рамото му беше само ожулено от избухналия снаряд.

— Няма нищо — заяви той, — обикновена драскотина. След две-три превръзки, драги колега, и следа няма да остане.

— Ами превръзките?... — попита Хари Блънт.

— Аз ще ги правя!

— Да не би да сте малко нещо лекар?

— Всички французи са малко нещо лекари.

И след това заявление Алсид Жоливе разкъса кърпата си, използва едното парче като харпия, а другото като тампон, взе вода от кладенчето, изкопано в средата на пленническия лагер, проми раната, която за щастие не беше дълбока, и много сръчно постави мокрите парчета върху рамото на Хари Блънт.

— Лекувам ви с вода — му каза той. — Тази течност е все още най-ефикасното успокоително средство за лекуване на рани и най-използвано понастоящем. Но на лекарите им бяха нужни шест хиляди години, за да открият това! Да, точно шест хиляди години!

— Благодаря ви, господин Жоливе — отвърна Хари Блънт, като се просна върху купчината сухи листа, които другарят му струпа под една бреза.

— Ами, няма за какво! И вие бихте сторили същото на мое място!

— Не съм сигурен — отвърна малко наивно Хари Блънт.

— Ех, шегаджия! Всички англичани са великодушни.

— Несъмнено, ами французите?...

— Е, французите са добродушни, дори простодушни, ако нямате нищо против! Но едно обстоятелство изкупва всичко — че са французи. Да не говорим повече за това, и дори, ако обичате, изобщо да не говорим. Абсолютно ви е необходим пълен покой.

Ала Хари Блънт нямаше никакво желание да мълчи. Ако раненият, воден от благоразумие, се стремеше към почивка, кореспондентът на „Дейли телеграф“ не бе готов да се вслуша в собствените си съвети.

— Господин Жоливе — попита той, — смятате ли, че последните ни телеграми са успели да минат руската граница?

— Защо не? — отвърна Жоливе. — Уверявам ви, че в този час щастливата ми братовчедка е наясно относно положението в Коливан.

— В колко екземпляра отпечатва телеграмите си вашата братовчедка? — попита Хари Блънт, който за пръв път зададе направо този въпрос на своя колега.

— Е добре! — отвърна смеешком Алсид Жоливе. — Моята братовчедка е твърде дискретна. Тя не обича да се говори за нея и би била отчаяна, ако наруши почивката, от която се нуждаете.

— Не ми се спи — отвърна англичанинът. — Какво мислите за положението в Русия?

— Че то се развива зле в момента. Но какво от това? Московското правителство е силно, то не може истински да се тревожи от някакво си варварско нашествие и няма да изпусне Сибир.

— Прекалено голямото тщеславие е погубвало и най-големите империи — отвърна Хари Блънт, който не бе лишен от известна доза

„английска“ завист по отношение на руските претенции в Централна Азия.

— О! Да не говорим за политика! — възкликна Алсид Жоливе. — Забранено е от медицинския факултет. Нищо по-вредно за раната в рамото!... Освен ако това ще ви приспи!

— Да поговорим тогава за онова, което ни предстои — отвърна Хари Блънт. — Господин Жоливе, нямам никакво намерение да остана безкрайно дълго пленник на тези татари.

— Нито пък аз, бога ми!

— Ще избягаме при първия удобен случай, нали?

— Да, ако няма друг начин да възвърнем свободата си.

— Нима ви е известен някакъв друг начин? — попита Хари Блънт, загледан в спътника си.

— Естествено, ние не сме воюваща страна, ние сме неутрални и ще протестираме!

— Пред този звяр, Теохар хан?

— Не, той не би разбрал — отвърна Алсид Жоливе. — Но пред помощника му Иван Огарьов.

— Та той е мошеник!

— Без съмнение, но този мошеник е русин. Той знае, че не трябва да се шегува с правата на хората и няма никакъв интерес да ни задържи. Напротив. Само че никак не ми се ще да поискам каквото и да било от този господин.

— Този господин обаче не е в лагера, или поне аз не съм го видял — забеляза Хари Блънт.

— Ще дойде. Не може да не дойде. Той трябва да се присъедини към емира. Сибир е разделен на две части сега и твърде вероятно армията на Теохар хан очаква само него, за да се насочи към Иркутск.

— А какво ще правим, щом се освободим?

— Щом се освободим, ще продължим да правим това, за което сме дошли и ще вървим след татарите, докато събитията ни дадат възможност да минем в противоположния лагер. Не трябва да изоставяме играта, дявол взел ги! Та ние едва-що сме започнали! Вие, колега, вече имахте щастието да бъдете ранен, служейки на „Дейли телеграф“, докато аз не съм получил още нищо, служейки на моята братовчедка. Хайде, хайде! Отлично, ето че заспива — продължи шепнешком Алсид Жоливе. — Няколко часа съм и няколко компреса

със студена вода, не е нужно нищо повече, за да се изправи на крака един англичанин. Тези хора са от желязо.

И докато Хари Блънт си почиваше, Алсид Жоливе бдеше над него, като извади бележника си и започна да си води бележки. Той впрочем беше решен да ги сподели със своя колега за най-голямо задоволство на читателите на „Дейли телеграф“. Събитията ги бяха събрали. Нямаше място за каквато и да било завист.

Така че онова, от което Михаил Строгов най-много се боеше, беше обект на най-силно желание от страна на двамата журналисти. Идването на Иван Огарьов очевидно можеше да им помогне, защото щом се установи, че са английски и френски журналисти, те най-вероятно ще бъдат освободени. Помощникът на емира ще вразуми Теохар, който не би се подвоумил да се отнесе с чуждестранните журналисти като с обикновени шпиони. Интересите на Алсид Жоливе и Хари Блънт бяха, както виждате, противоположни на интересите на Михаил Строгов. Той много добре бе разбрал положението и това бе още едно основание, покрай многото други, за да избягва всяко приближаване до бившите си спътници. И той положи усилия да не го забележат.

Минаха четири дни, по време на които положението остана съвсем същото. Пленниците не чува да се говори за вдигане на татарския лагер. Те бяха охранявани строго. Невъзможно бе да се проврат през кордона от пехотинци и кавалеристи, който ги пазеше денем и нощем. Що се отнася до храната, която даваха, тя едва им стигаше. Два пъти в денонощието им хвърляха по малко овчи черва, печени върху жар, или късчета сирене, наричано „крут“ и приготвено от вкиснало овче мляко. Това сирене, натопено в кобилешко мляко, е най-разпространеното киргизко ядене, „кумис“. Това бе всичко. Трябва да добавим, че и времето стана отвратително. Вследствие на големи атмосферни смущения избухнаха бури, заваля дъжд. Клетниците, лишени от подслон, трябваше да понесат тези нездравословни промени и страданията им не бяха с нищо облекчени. Умряха няколко ранени, както и няколко жени и деца, и пленниците сами трябваше да погребат труповете им, за които пазачите изобщо не благоволиха да се погрижат.

По време на тези тежки изпитания Алсид Жоливе и Михаил Строгов неуморно се раздаваха, всеки от своя страна. Оказваха

всевъзможни услуги. По-малко пострадали от мнозина други, здрави, силни, те бяха по-устойчиви и със съветите и грижите си помагаха на страдащите и отчаяните.

Щеше ли да продължава дълго това положение? Дали Теохар хан, доволен от първите си успехи, искаше да изчака известно време, преди да нападне Иркутск? Имаше такава опасност, ала нищо такова не стана. Сутринта на 12 август се случи събитието, за което Алсид Жоливе и Хари Блънт толкова копнееха и от което Михаил Строгов толкова се боеше.

Този ден тръбачите засвириха, барабаните забиха, започна пушечна стрелба. Огромен облак прах се виеше над коливанското шосе.

Иван Огарьов, следван от няколко хиляди души, влизаше в татарския лагер.

II ПОВЕДЕНИЕТО НА АЛСИД ЖОЛИВЕ

Иван Огарьов бе довел на емира едва ли не цяла армия. Кавалеристите и пехотинците бяха част от колоната, завзела Омск. Тъй като Иван Огарьов не успя да превземе горния град, където — не вярвам да сте забравили — бяха намерили убежище губернаторът и гарнизонът, той реши да продължи по-нататък, за да не забавя военните действия, които имаха за цел завладяването на Източен Сибир. Затова той остави достатъчно голям гарнизон в Омск. После тръгна със своите орди, към които пътем се присъединиха победителите на Коливан. Сега Огарьов щеше да ги влее в армията на Теохар.

Войниците на Иван Огарьов се спряха при предните постове на лагера. Той не им заповяда да се разположат на бивак. Явно не възнамеряваше да останат тук, а да вървят напред, за да могат за най-кратко време да превземат Томск, важен град, естествено предназначен да стане център на предстоящите военни действия.

Ведно с войниците си Иван Огарьов водеше и конвой от руси и сибиряци, пленени било в Омск, било в Коливан. Тези нещастници също не бяха отведени в отреденото за пленниците място, прекалено тясно и за затворените вече в него, така че останаха при предните постове, без подслон и почти без храна. Каква съдба готвеше Теохар хан за тези злочести хора? Щеше ли да ги интернира в Томск или някоя кървава екзекуция, обичайна за татарските военачалници, щеше да сложи край на живота им? Това беше тайна на своенравния емир.

Войската бе дошла от Омск и Коливан не без да влачи подире си тълпа просяци, мародери, търговци, цигани — обичайният ариергард на всяка армия в поход. Цялото множество живееше на гърба на земите, които прекосяваше, и след него не оставаше почти нищо за грабене. Така че бе необходимо да върви напред, макар и само за да се осигури прехраната на войската в поход. Цялата област между течението на Об и Ишим, напълно опустошена, не предлагаше вече

абсолютно нищо. Татарите оставяха пустош зад себе си и самите руси мъчно биха минали през нея.

Сред стеклите се от западните области цигани беше и циганската трупа, която бе придружила Михаил Строгов до Перм. Сангара беше там. Тази примитивна шпионка, до смърт предана на Иван Огарьов, бе неотлъчно край господаря си. Видяхме ги и двамата, докато подготвяха машинациите си в самата Русия, в Нижни Новгородската губерния. След като минаха Урал, те се бяха разделили само за няколко дни. Иван Огарьов бързо отиде в Ишим, а Сангара и трупата ѝ се отправиха откъм юг към Омск.

Не е трудно да се разбере каква помощ оказваше тази жена на Иван Огарьов. Посредством своите цигани тя проникваше навред, чуваше и докладваше всичко. Държеше Иван Огарьов в течение на всичко, което ставаше в самото сърце на завладените области. Той разполагаше със сто очи и сто уши, винаги широко отворени заради неговата кауза. Между другото, Огарьов заплащаше щедро шпионирането, от което извличаше голяма изгода. Замесена навремето в някаква много сериозна афера, Сангара бе спасена от руския офицер. Тя ни най-малко не бе забравила какво му дължеше и му се бе отдала тялом и духом. Когато тръгна по пътя на предателството, Иван Огарьов си даде сметка как може да използва тази жена. Каквото и да ѝ заповядваше, тя го изпълняваше. Някакъв необясним инстинкт, повластен от признателността, я подтикваше да се превърне в робиня на предателя, с когото се бе свързала в първите дни на изгнанието му в Сибир. Довереница и съучастничка, Сангара, която нямаше ни родина, ни семейство, охотно бе поставила живота си в услуга на нашествениците, които Иван Огарьов се канеше да насочи към Сибир. Сангара съчетаваше удивителната прозорливост, присъща на расата ѝ, с неукротима енергия и не знаеше нито прошка, нито милосърдие. Тя бе дивачка, готова да сподели шатрата на някой апач или колибата на някой папуас.

След като пристигна в Омск, където я чакаше Иван Огарьов тя вече не се раздели от него. Обстоятелствата около срещата на Михаил Строгов и Марфа Строгова ѝ бяха познати. Тя знаеше и споделяше опасенията на Иван Огарьов относно очаквания царски куриер, който трябваше да мине през Сибир. Когато затвориха Марфа Строгова, Сангара бе готова да я подложи на изтезания с изобретателността на

индианка, за да изтръгне тайната ѝ. Ала още не бе дошъл часът, когато Иван Огарьов щеше да накара старата сибирячка да проговори. Сангара бе принудена да чака, и тя чакаше, без да изпуска от очи жената, която шпионираше, без тя да подозира, дебнеше най-незначителните ѝ жестове, най-невинните ѝ думи, наблюдаваше я денем и нощем, мъчейки се да чуе думата „син“, изплъзнала се от устните ѝ, ала все оставаше изиграна от неизменно безстрастната Марфа Строгова.

Междувременно при първите звуци на фанфарите главнокомандващият татарската артилерия и началникът на конюшните на емира, следвани от бляскава свита узбекски кавалеристи, излязоха да посрещнат Иван Огарьов.

Когато дойдоха при него, те му отдадоха най-големи почести и го поканиха да ги придружи до шатрата на Теохар хан.

Невъзмутим, както винаги, Иван Огарьов отговори хладно на приветствията на дошлите да го посрещнат висши сановници. Той бе облечен скромно, но подтикван от нагло предизвикателство, носеше още униформата си на руски офицер.

Точно когато отпусна юздата на коня, за да влезе в лагера, Сангара се провря между кавалеристите от свитата му, приближи се до него и застана неподвижно.

— Нищо ли няма? — попита Иван Огарьов.

— Нищо.

— Бъди търпелива.

— Наближава ли часът, когато ще принудиш старицата да проговори.

— Наближава, Сангара.

— Кога ще проговори тя?

— Когато бъдем в Томск.

— А ние ще бъдем там?...

— След три дни.

Големите черни очи на Сангара блеснаха застрашително и тя се отдалечи, без да бърза.

Иван Огарьов пришпори коня и последван от генералния си щаб от татарски офицери, се отправи към шатрата на емира.

Теохар хан чакаше помощника си. Съветът, съставен от пазителя на печата, ходжата и няколко висши функционери, се беше настанил в

шатрата му.

Иван Огарьов слезе от коня, влезе и застана пред емира.

Теохар хан беше четиридесетгодишен висок мъж, с много бледо лице, зли очи и диво изражение. Черна къдрава брада се спускаше върху гърдите му. Във военната си униформа, ризница от злато и сребро, кожен презрамник, искрящ от скъпоценни камъни, извита като ятаган ножница, цялата в скъпоценности, ботуши със златни шпори, шлем с гребен от искрящи диаманти, Теохар изглеждаше по-скоро странен, отколкото страшен, приличаше на татарски Сарданапал, безспорен суверен, разполагащ с живота и богатствата на поданиците си, с неограничена власт, комуто по силата на специална привилегия е дадена в Бухара титлата емир.

Когато Иван Огарьов влезе, висшите сановници се бяха настанили върху общити със сърма възглавници. Самият Теохар стана от пищния диван в дъното на шатрата, застлана с дебел бухарски килим. Емирът се приближи до Иван Огарьов и го целуна. Недвусмислен жест, който означаваше, че помощникът му ще оглавява занапред Съвета и временно ще стои над ходжата.

После той се обърна към него.

— Няма да те разпитвам. Говори, Иване. Тук ще намериш само уши, готови да те слушат.

— Такшир^[1], ето какво ще съобщя.

Иван Огарьов говореше на татарски, използвайки превзетите обрати, присъщи на езика на ориенталците.

— Такшир, не е време за излишни приказки. Знаеш какво направих начело на тези войски. Ишим и Иртиш са в наши ръце. И туркменските конници могат да къпят конете си в техните води, днес вече татарски. Киргизките орди се разбунтуваха при повика на Теохар хан и главният сибирски път ти принадлежи от Ишим до Томск. Така че можеш да насочиш колоните си както на изток, където изгрява слънцето, така и на запад, където то залязва.

— А ако вървя със слънцето? — попита емирът, който го слушаше, без лицето му да издаде какво мисли.

— Ако тръгнеш със слънцето, ще се устремиш към Европа, ще завладееш бързо Сибир от Тоболск до Урал.

— А ако тръгна пред небесния факел?

— Тогава ще подчиниш на татарското владичество ведно с Иркутск най-богатите страни от Централна Азия.

— Ами войските на петербургския султан? — попита Теохар хан, обозначавайки с тази странна титла руския император.

— От нищо не трябва да се боиш нито на изток, нито на запад — отвърна Иван Огарьов. — Нахлухме внезапно и преди руската армия да може да им помогне, Иркутск и Тоболск ще бъдат в твои ръце. Войските на царя бяха разбити при Коливан и същото ще бъде навсякъде, където твоите воители ще се бият срещу безумните войници на Запада.

— А каква е причината за твоята преданост към татарската кауза? — попита емирът след кратко мълчание.

— Причината? — отговори припряно Иван Огарьов. — Да вървя пред слънцето! Да предоставя тревата на източните степи на туркменските коне! Да превзема Иркутск, столицата на източните провинции и заедно с нея заложника, който струва колкото цяла страна. Трябва, тъй като царят не е тук, великият княз, брат му, да падне в твоите ръце.

Това беше върховният резултат, който преследваше Иван Огарьов. Ако се съди по думите му, човек би го взел за един от жестоките потомци на Степан Разин, прочутия пират, опустошил Южна Русия през XVIII век. Да сложи ръка на великия княз, да му нанесе безжалостен удар, само тогава напълно би удовлетворил омразата си! Освен това превземането на Иркутск поставяше незабавно под татарско владичество целия Източен Сибир.

— Така ще стане, Иване — отвърна Теохар.

— Какво ще заповядаш, такшир?

— Още днес главната ми квартира да се пренесе в Томск.

Иван Огарьов се поклони и последван от хушбегията, се оттегли, за да изпълни заповедта на емира.

Тъкмо когато се качваше на коня си, за да отиде при предните постове, на известно разстояние от него, там, където се намираха пленниците, настана суматоха. Чува се викове и два-три пушечни изстрела. Дали беше опит за бунт или бягство, който на бърза ръка щеше да бъде осуетен? Иван Огарьов и хушбегията се отправиха натам, но почти в същото време двама души се изтръгнаха от ръцете на войниците и се приближиха до тях.

Без да се информира много-много, хушбегията замахна с ръка, жест, който ги обричаше на смърт, и главите на двамата пленници щяха да се търкулнат на земята, ако Иван Огарьов не бе казал няколко думи, които спряха вдигнатите вече над тях саби. Руският офицер разбра, че пленниците са чужденци и заповяда да ги доведат при него.

Това бяха Хари Блънт и Алсид Жоливе.

Още при пристигането на Иван Огарьов в лагера те помолиха да ги заведат при него. Войниците от охраната отказаха. В резултат последва сливане, опит за бягство, пушечни изстрели, които за щастие не улучиха двамата журналисти, ала без намесата на помощника на емира екзекуцията им едва ли щеше да се забави.

Огарьов погледна набързо двамата пленници, които му бяха съвсем непознати. Те между другото, присъстваха на сцената в пощенската станция на Ишим, когато Иван Огарьов удари Михаил Строгов, но грубият пътник изобщо не бе обърнал внимание на хората, които се намираха тогава в общото помещение.

Затова пък Хари Блънт и Алсид Жоливе веднага го познаха и Жоливе каза полугласно:

— Виж ти! Изглежда, че полковник Огарьов и грубиянът от Ишим са едно и също лице! — После добави на ухото на другаря си: — Изложете нашия случай, Блънт, ще ми направите услуга. Този руски полковник в татарския лагер ме отвращава и макар че благодарение на него главата ми още стои върху раменете ми, по-скоро бих извърнал презрително очи, отколкото да го погледна в лицето!

След тези думи Алсид Жоливе си придаде възможно най-гордо и безразлично изражение.

Дали Иван Огарьов разбра доколко държането на пленника бе оскърбително за него? Във всеки случай той не се издаде с нищо.

— Кой сте вие, господа? — попита ги той на руски с много хладен тон, но без обичайната си грубост.

— Двама кореспонденти на английски и френски вестници — отвърна лаконично Хари Блънт.

— Имате навярно у себе си документи, които позволяват да установите самоличността си?

— Ето писмата, с които сме акредитирани в Русия пред английското и френското консулства.

Иван Огарьов взе писмата, които му подаде Хари Блънт, и ги прочете внимателно. После каза:

— Искате разрешение, за да проследите нашите военни операции в Сибир?

— Искаме да бъдем свободни, това е всичко — отговори сухо английският журналист.

— Свободни сте, господа — отвърна Иван Огарьов, — и с любопитство бих прочел дописките ви в „Дейли телеграф“.

— Господине — отговори Хари Блънт с обичайната си неизменна флегматичност, — един брой струва шест пенса плюс пощенските разноски.

Като каза това, Хари Блънт се обърна към другаря си, който като че ли напълно одобри отговора му.

Иван Огарьов не трепна, яхна коня си и начело на свитата си скоро изчезна сред облак прах.

— Е, добре, господин Жоливе, какво мислите за полковник Иван Огарьов, главнокомандващ татарските войски? — попита Хари Блънт.

— Мисля, драги колега — отвърна с усмивка Алсид Жоливе, — че онзи хушбегия постъпи много добре, когато заповяда да ни отрежат главите!

Както и да е, каквито и съображения да бяха накарали Иван Огарьов да постъпи така спрямо двамата журналисти, те бяха свободни и можеха да обхождат на воля театъра на военните действия. Затова възнамеряваха да не се отказват от играта. Антипатията, която някога изпитваха един към друг, бе отстъпила място на искрено приятелство. Сближени от обстоятелствата, те и не мислеха вече да се разделят. Жалките спорове, породени от съперничеството им, бяха завинаги забравени. Хари Блънт помнеше какво дължеше на колегата си, който пък не държеше да си спомня това. И изобщо сближението, което улесняваше техните дописки, щеше да бъде в полза на читателите им.

— А сега, как ще използваме свободата си? — попита Хари Блънт.

— Ще злоупотребим с нея, естествено! — отвърна Алсид Жоливе — и ще отидем спокойно в Томск, за да видим какво става там.

— Докато в много близко бъдеще, надявам се, ще можем да се присъединим към някоя руска военна част.

— Точно така, драги Блънт! Не трябва дълго да се татаризираме! Хубавата роля играят все още тези, чиито армии цивилизоват и няма съмнение, че народите от Централна Азия всичко ще загубят и абсолютно нищо няма да спечелят от това нашествие, но русите ще успеят да ги изтласкат. Това е въпрос само на време!

Идването на Иван Огарьов, което върна свободата на Алсид Жоливе и Хари Блънт, представляваше, напротив, сериозна опасност за Михаил Строгов. Ако случаят срещнеше царския куриер с Иван Огарьов, който неизбежно щеше да разпознае в него пътника, с когото се бе държал така грубо неотдавна в Ишим, макар и Михаил Строгов да не бе отвърнал на обидата, както би сторил при всяка друга обстановка, царският куриер щеше да привлече вниманието му и това би затруднило изпълнението на неговата мисия.

Това беше неприятната страна от присъствието на Огарьов. Имаше обаче и една щастлива последица — заповедта да се вдигне лагерът още същия ден и главната квартира да се премести в Томск.

Така се сбъдваше най-силното желание на Михаил Строгов. Както знаем, той възнамеряваше да отиде до Томск заедно с другите пленници, тоест без да рискува да попадне в ръцете на разузнавачите, които гъмжаха в околностите на този важен град. Ала вследствие присъствието на Иван Огарьов и страха му да не би той да го познае, Михаил Строгов се питаше дали не би било по-разумно да се откаже от първоначалния си проект и да избяга по време на пътуването.

Той сигурно щеше да се спре на втория вариант, когато узна, че Теохар хан и Иван Огарьов са тръгнали вече за града начело на няколко хиляди кавалеристи.

„Ще изчакам — каза си той, — освен ако се представи някой изключителен случай да избягам. Отсам Томск лошите шансове са много, докато отвъд него добрите ще се умножават, защото само за няколко часа ще отмина последните татарски постове на изток. Още три дни търпение и бог да ми е на помощ!“

Наистина пленниците трябваше да изминат за три дни под надзора на многочислен отряд татари пътя през степта. Всъщност само сто и петдесет версти отделяха лагера от града. Лесно пътуване за войниците на емира, които не бяха лишени от нищо, но мъчително за нещастниците, изтощени от лишенията. Не един труп щеше да бележи етапите на този сибирски път.

В два часа следобед на 12 август при много висока температура и под съвсем безоблачно небе топчибашията даде заповед за тръгване.

Алсид Жоливе и Хари Блънт, които си бяха купили коне, тръгнаха по-рано за Томск, където логиката на събитията щеше да събере главните действащи лица на тази история. Сред пленниците, доведени от Иван Огарьов в татарския лагер, имаше една стара жена, чието мълчание сякаш я изолираше от другите жени, споделящи участта ѝ. Никакво оплакване не излизаше от устните ѝ. Като че ли бе статуята на горестта. Тази жена почти винаги неподвижна, по-отблизо пазена от всяка друга, беше явно, без да подозира или да се притеснява, наблюдавана от циганката Сангара. Въпреки възрастта си, тя бе принудена да следва пеш конвоя на пленниците, без ни най-малко страданията ѝ да бъдат облекчени.

Самото провидение обаче сякаш бе поставило край нея едно смело и милостиво създание, което да я разбере и утеши. Сред другарките ѝ по злочестина едно младо момиче, отличаващо се с красотата и безстрастието си, което по нищо не отстъпваше на сдържаността на сибирячката, като че ли си беше поставило за задача да бди над нея. Двете пленнички не бяха разменили нито една дума, но момичето винаги се оказваше до старата жена точно когато помощта му можеше да ѝ се окаже нужна. Отначало старицата приемаше с недоверие безмълвните грижи на девойката, нейната сдържаност и необяснимата симпатия, която общата им неволя породила между тях, победиха гордата студенина на Марфа Строгова. Така Надя — защото това беше тя — можа, без да я познава, да се отплати на майката за грижите, които самата тя бе получила от сина ѝ. Вроденото ѝ добросърдечие се оказа двойко благородно: посвещавайки ѝ грижовността си, Надя осигуряваше за собствената си младост и красота закрилата на възрастта на старата пленница. Сред тълпата нещастници, озлобени от страданията, двете безмълвни жени, едната от които като че ли беше бабата, а другата — внучката, вдъхваха на всички известно уважение.

След като бе отвлечена от татарските разузнавачи, когато се носеше със сала по река Иртиш, Надя бе отведена в Омск. Задържана като пленница в този град, тя сподели участта на всички, които войските на Иван Огарьов бяха пленили дотогава, следователно и на Марфа Строгова.

Ако не беше така енергична, Надя едва ли би издържала двойния удар, който ѝ бе нанесен. Прекъсването на пътуването ѝ и смъртта на Михаил Строгов е отчаяха и същевременно я изпълниха с възмущение.

Отдалечена може би завинаги от баща си, след толкова успешни усилия, които я бяха приближили до него, и като връх на нещастиято, разделена от нейния спътник, който като че ли сам бог бе изправил на пътя ѝ, за да я изведе до целта, тя бе загубила едновременно и наведнъж всичко. Мисълта за Михаил Строгов, пронизан пред очите ѝ от копие и изчезнал във водите на Иртиш, не излизаше от ума ѝ. Можеше ли подобен мъж да умре така? За кого бог отрежда своите чудеса, щом този праведник, безспорно воден от благородни помисли, можеше така жалко да бъде спрял по своя път? Понякога възмущението ѝ беше по-силно от мъката. Сцената с оскърблението, на което спътникът ѝ така странно бе реагирал в станцията Ишим, се връщаше в паметта ѝ. Кръвта ѝ се бунтуваше при този спомен.

„Кой ще отмъсти за смъртта му, след като сам не може вече да отмъсти за себе си?“ — казваше си тя.

И обръщайки се в сърцето си към бога, девойката възкликваше: „Господи, направи така, че аз да отмъстя за него!“

Ако поне преди да умре, Михаил Строгов ѝ бе поверил тайната си, ако макар че бе жена и още едва ли не дете, тя бе успяла да изведе до добър край недовършената мисия на този брат, който бог не бе трябвало да ѝ даде, след като толкова рано ѝ го отне!... Погълната от тези мисли, разбираемо е защо Надя оставаше безучастна към неволите на пленничеството си.

Именно тогава случаят я събра с Марфа Строгова, без самата тя ни най-малко да подозира коя е тя. Как би могла да допусне, че тази старица, пленница като нея, е майка на нейния другар, който за нея през цялото време бе търговецът Николай Корпанов? И как Марфа от своя страна би могла да отгатне чувството на признателност, което свързваше младата непозната с нейния син?

Онова, с което Марфа Строгова отначало порази Надя, бе тайното сходство в начина, по който всяка от тях понасяше суровите условия на живот. Марфа можеше да почерпи стоическото си безразличие спрямо материалните несгоди на ежедневието и презрението си към телесните страдания, само от някое душевно страдание, еднакво силно с нейното. Ето какво си мислеше Надя, и тя

не се лъжеше. Така че изпитваше неосъзната симпатия към онази част от страданието на Марфа Строгова, която тя не показваше. И именно тази симпатия най-напред насочи Надя към нея. Нейният начин да понася нещастieto си привлече гордата душа на младото момиче. То не ѝ предлагаше услугите си, а просто ѝ ги оказваше. На Марфа не ѝ се наложи нито да му откаже, нито да му благодари. На трудните места по пътя то просто се оказваше до нея и ѝ подаваше ръка. Когато раздаваха храната, старицата не би се помръднала, но Надя разделяше с нея оскъдния си дял. И така мъчителното пътуване премина за едната и за другата. Марфа Строгова можа да върви след войниците, които охраняваха пленниците, без да я привържат към нечие седло като толкова други нещастни жени и да я влачат по този страдалчески път.

— Бог да те възнагради, дъще, за това, което направи за старите ми дни — каза ѝ веднъж Марфа Строгова и за известно време това бяха единствените произнесени думи между двете злочести жени.

През няколкото дни, които им се сториха нескончаеми като векове, биха могли да заговорят за взаимното си положение — така поне изглеждаше. Ала водена от разбираеми опасения, Марфа Строгова бе говорила, и то много пестеливо, само за себе си. Не бе направила никакъв намек за сина си или за съдбоносната среща, която ги бе изправила лице срещу лице.

А и Надя дълго остана безмълвна или най-малкото не казваше нито една излишна дума. Ала все пак един ден, чувствайки, че има пред себе си искрена и благородна душа, тя не можа да сдържи чувствата си и ѝ разказа, без да скрие нищо, всичко, което се бе случило след заминаването ѝ от Владимир до смъртта на Николай Корпанов. Думите ѝ за младия ѝ спътник живо заинтересуваха старата сибирячка.

— Николай Корпанов! — повтори тя. — Разкажи ми още нещо за този Николай! Познавам само един човек, един-единствен сред днешните младежи, за който не бих се изненадала, ако се държи така! Николай Корпанов! Така ли се казваше? Сигурна ли си, дъще?

— Защо би ме излъгал за това, след като не ме излъга за нищо друго? — отвърна ѝ Надя.

Ала водена от странно предчувствие, Марфа Строгова задаваше на Надя въпрос след въпрос.

— Каза ми, че бил безстрашен, дъще. Доказа ли, че е бил такъв?

— Да, безстрашен — отговори Надя.

„Точно такъв би бил моят син“ — повтаряше си Марфа дълбоко в себе си. После подемаше:

— Каза ми още, че пред нищо не се спирал, че нищо не го учудвало, че бил толкова нежен при всичката си сила, че си имала в негово лице и сестра, и брат и че е бдял над тебе като майка!

— Да, да — отвърна Надя. — Брат, сестра, майка, той бе всичко за мен.

— И лъв, който да те защити?

— Истински лъв! — отговори Надя. — Да, лъв и герой.

„Моят син, моят син!“ — мислеше си старата сибирячка.

— Но казваш все пак, че е понесъл страшно оскърбление в онази пощенска станция в Ишим?

— Да, понесе го! — отвърна Надя и наведе глава.

— Понесъл го е! — прошепна Марфа Строгова, като потрепера.

— Майко, майко! — извика Надя. — Не го осъждайте! Имаше някаква тайна, някаква тайна, за която сега само Бог може да го съди!

Марфа вдигна глава и погледна Надя, сякаш се опитваше да прочете истината в дълбините на душата ѝ.

— И в този унизителен момент ти презря ли Николай Корпанов?

— Възхищавах му се, без да го разбирам — отвърна младото момиче. — Никога не съм го чувствала по-достоеен за уважение.

Старата жена замълча за миг.

— Висок ли беше? — попита тя.

— Много висок.

— И много красив, нали? Хайде, говори, дъще.

— Беше много красив — отвърна Надя, като цялата пламна.

— Това е бил моят син. Казвам ти, че е бил моят син! — извика старицата, като прегърна Надя.

— Твоят син! — Надя съвсем се обърка. — Твоят син!

— Хайде — подкани я Марфа, — разкажи ми докрай, мое дете! Твоят пътник, твоят приятел, твоят закрилник имаше ли майка? И никога ли не ти е говорил за майка си?

— За майка си ли? Говорил ми е за нея, както аз му говорих за баща си често, през цялото време! Той обожаваше майка си.

— Надя, Надя, ти току-що ми разказа историята на моя син — каза старата жена и добави поривисто: — Не трябваше ли да види

майка си, минавайки през Омск, щом казваш, че я е обичал?

— Не — отвърна Надя. — Не, не трябваше.

— Не? — възкликна Марфа. — Ти се осмели да кажеш не?

— Казах не, но трябва да добавя, че поради съображения по-важни от всичко друго, съображения, които не са ми известни, подразбрах, че Николай Корпанов трябваше да мине през тази област в пълна тайна. За него това бе въпрос на живот и смърт, нещо повече, въпрос на дълг и чест.

— На дълг наистина, на властен дълг — поде старата сибирячка, — дълг, заради който жертваш всичко, за чието изпълнение се отказваш от всичко, дори и от радостта да дариш с целувка — може би последна — старата си майка! Всичко, което ти не знаеш, Надя, всичко, което самата аз не знаех, сега го знам. Ти ми даде възможност да разбера всичко! Но светлината, която ти хвърли в моето потънало в дълбок мрак сърце, аз не мога да внеса в твоето. Щом моят син не ми е казал тайната си, Надя, аз трябва да му я запазя! Прости ми, Надя, но не мога да ти върна доброто, което ти ми стори!

— Аз не искам нищо, майко — отговори Надя.

Всичко бе станало ясно за старата сибирячка, всичко, дори необяснимото поведение на сина ѝ спрямо нея в странноприемницата в Омск, пред свидетелите на тяхната среща. За нея нямаше вече съмнение, че спътникът на младото момиче е бил Михаил Строгов и че някаква тайна мисия, някакво важно съобщение, което е трябвало да пренесе през завладяната от татарите територия, го е принудило да скрие, че е царски куриер.

„Ах, смелото ми момче! — помисли си Марфа Строгова. — Не, няма да те издам. Мъченията никога няма да изтръгнат от мен признанието, че си ти и че те видях в Омск!“

Марфа Строгова можеше с една дума да възнагради Надя за цялата ѝ всеотдайност спрямо нея. Би могла да ѝ каже, че спътникът ѝ Николай Корпанов или по-скоро Михаил Строгов не е загинал във водите на Иртиш, защото няколко дни след това произшествие тя го бе срещнала и бе разговаряла с него!...

Ала тя се въздържа, премълча и каза само:

— Надявай се, дете мое! Ще видиш отново баща си, предчувствам. А може би и онзи, който те е наричал сестра, не е мъртъв! Бог не може да допусне да загине безстрашният ти спътник!...

Надявай се, дъще, надявай се! Направи като мен! Черните дрехи, които
нося, не са още за моя син!

---

[1] Обръщение към султаните на Бухара, равнозначно на „Ваше
величество“. — Б.пр. ↑

III УДАР ЗА УДАР

Такова беше сега положението на Марфа Строгова и на Надя една спрямо друга: старата сибирячка бе отгатнала всичко, а ако младото момиче не знаеше, че приятелят, за когото толкова жалеше, е още жив, то поне знаеше какъв бе той за жената, която бе обикнала като майка, и благодареше на бога, че ѝ е дарил радостта да може да замести край пленницата сина, който тя бе изгубила.

Ала нито едната, нито другата знаеха, че Михаил Строгов, пленен в Коливан, се намираще в техния конвой и отиваше заедно с тях в Томск.

Пленниците, доведени от Иван Огарьов, бяха присъединени към охраняваните в татарския лагер. Тези клетници — руси или сибиряци, военни или цивилни, бяха няколко хиляди и образуваха колона, простираща се на няколко версти. Сред тях тези, които бяха считани по-опасни, бяха завързани с белезници за дълга верига. Имаше жени и деца, вързани или увиснали на седлата и влачени безжалостно по пътищата. Караха ги като добитък. Конните стражи, които ги ескортираха, ги принуждаваха да спазват известен ред и никой не изоставаше освен онези, които падаха, за да не се вдигнат вече.

Бяха така подредени, че Михаил Строгов, поставен в първите редици на пленниците, излезли от татарския лагер, тоест пленени при Коливан, да не се смеси с пленниците, дошли по-късно от Омск. Затова той не можеше да предположи, че майка му и Надя са в същия конвой, както и на тях двете и през ум не им минаваше, че и той е сред пленниците.

Това пътуване от лагера до Томск при описаните условия, под камшика на охраната, бе смъртоносно за мнозина и непоносимо за всички. Вървяха през степта по пътя, още по-прашен, след като по него беше минал емирът със своя авангард. Заповядано им бе да вървят бързо. Почивките, съвсем кратки, бяха давани на големи интервали. Сто и петдесетте версти, които трябваше да изминат под палещото слънце, сигурно им се бяха сторили безконечни, колкото и бързо да

вървяха. Областта, разстилаща се от десния бряг на Об до възвишението през Саянските планини, е неплодна. Само няколко хилави и опърлени от слънцето храсталаци нарушават тук-там огромната монотонна равна шир. Няма посеви, защото няма вода, и именно водата най-много липсваше на пленниците, изжаднели от изнурителното ходене. За да се стигне до някой приток, би трябвало да вървят петдесетина версти по на изток, край самото подножие на възвишението, което се явяваше вододел на басейните на Об и Енисей. Там тече река Том, малък приток на Об, която минава през Томск, преди да се влее в някоя от големите артерии на север. Там водата щеше да бъде изобилна, степта не тъй гола, и жегата не толкова непоносима. Ала началниците на охраната бяха получили най-строги нареждания да минат по най-краткия път за Томск, защото емирът се опасяваше да не бъде нападнат от страни и откъснат от някоя идваща от север руска войска. А големият сибирски път не минаваше покрай брега на Том, поне в участъка между Коливан и градчето Забедиеро, а те трябваше да минат по него.

Излишно е да се спираме на неволите на множеството нещастни пленници. Няколкостотин паднаха в степта и труповете им останаха там, докато вълците, доведени от зимата оглозгат костите им.

Също както Надя беше винаги на поста си, готова да подпомогне старата сибирячка, така Михаил Строгов, който не беше окован, оказваше на по-слабите си другари по нещастие всички услуги, което можеше при своето положение.

Ободряваше едни, подкрепяше други, раздаваше се, сновеше напред и назад, докато копието на някой от охраната не го принудеше да се върне на мястото си в отредената за него редица.

Защо не се опитваше да избяга? Защото беше твърдо решил да не се впусне в степта, докато тя крие опасности за него. Упорстваше в намерението си да отиде в Томск „на разноски на емира“ и, общо взето, имаше право предвид безбройните отреди, които кръстосваха равнината от двете страни на конвоя, ту откъм юг, ту откъм север; очевидно беше, че ще го уловят отново, преди да е изминал и две версти. Степта гъмжеше от татарски конници и понякога му се струваше, че те излизат от земята, подобно на вредните насекоми, които след проливен дъжд плъзват с хиляди по земната повърхност. Освен това всяко бягство при дадените условия би било изключително

трудно, ако не и невъзможно. Войниците от ескорта бяха непрекъснато нащрек, защото отговаряха с главите си, ако бдителността им изменеше.

Най-сетне привечер на 15 август конвойт стигна до градчето Забедiero на тридесетина версти от Томск. Там сибирският път стига до течението на река Том.

Първият порив на пленниците бе да се втурнат към водата на реката, ала пазачите не им позволиха да излязат от редиците, преди да организират отдиха им. Макар че през този сезон течението на реката е много силно, тя можеше да даде възможност на някои смели или отчаяни пленници да избягат. Затова бяха взети най-строги предохранителни мерки. С реквизирани в Забедiero лодки задръстиха течението на реката, за да образуват непреодолими препятствия. Колкото до границата на пленническия лагер, която стигаше до първите къщи на градчето, тя бе охранявана от кордон стражи, който никой не би могъл да разкъса.

Михаил Строгов, който можеше още в този момент да побегне в степта, се убеди, след като грижливо проучи положението, че при тези условия плановите му за бягство са почти неизпълними и тъй като не искаше да рискува, реши да изчака.

Пленниците трябваше да прекарат цялата нощ на бреговете на Том. Емирът бе отложил настаняването на войските си в Томск за другия ден. Решено бе да ознаменуват установяването на главната татарска квартира в този важен град с военно празненство. Теохар хан бе вече в крепостта, ала по-голямата част от войската му се бе разположила под стените на града в очакване на тържественото влизане в него.

Щом организираха почивката на пленниците, които бяха смазани от тридневното пътуване изтерзани от палеца жажда, нещастниците най-сетне можаха да я утолят и малко да си отдъхнат.

Слънцето вече беше залязло, но хоризонтът още аленееше, когато Надя, подкрепяйки Марфа Строгова, стигна до брега на Том. Дотогава и двете не бяха успели да си проправят път между хората, които задръстваха брега, и сега утолиха жаждата си на свой ред.

Старата сибирячка се наведе над прохладната река и Надя, загребвайки с шепя, поднесе вода към устните на Марфа. После

освежи лицето си на свой ред. Благотворните води на реката ободриха старицата и девойката.

Внезапно, тъкмо когато се отдръпнаха от брега, Надя се изправи и неволно от устните ѝ се изтръгна вик.

Михаил Строгов беше там, близо до нея! Това бе той!... Угасващият ден осветяваше лицето му.

При вика на Надя Михаил Строгов потрепера. Той обаче достатъчно умееше да се владее, за да не промълви нито дума, която би могла да го издаде.

При това в същия миг, когато съзря Надя, той видя и майка си!...

При тази неочаквана среща Михаил Строгов, загубил контрол над себе си, закри очи с ръка и мигом се отдалечи.

Надя се спусна несъзнателно да го настигне, ала старата сибирячка прошепна на ухото ѝ:

— Стой тук, дъще.

— Той е! — мълвеше Надя с пресипнал от вълнение глас. — Жив е, майко! Той е!

— Моят син — отвърна ѝ Марфа Строгова, — Михаил Строгов, а виждаш, че не направих нито стъпка към него. Постъпи като мен, дъще!

Михаил Строгов изпита едно от най-силните вълнения, които изобщо човек може да изпита. Майка му и Надя бяха там. Двете пленнички, които почти бяха слети в сърцето му. Бог ги бе тласнал една към друга в общото бедствие! Нима Надя знаеше кой е той? Не, защото той видя как Марфа я задържа, когато се канеше да се спусне към него. Значи майка му бе разбрала всичко и пазеше тайната му! През тази нощ много пъти Михаил Строгов бе изкушен да се опита да отиде при майка си, но той разбра, че трябва да устои на безмерното желание да я притисне в обятията си и да докосне още веднъж ръката на младата ѝ придружителка. Най-малкото неблагоприятие можеше да го погуби. Впрочем той се бе закълел, че няма да види майка си... и съзнателно нямаше да я види! Влезеше ли в Томск, тъй като тази нощ не можеше да избяга, щеше да поеме през степта, без дори да прегърне двете същества, които бяха за него най-скъпото нещо в света, и щеше да ги остави, изложени на толкова опасности!

Михаил Строгов можеше да се надява, че новата им среща в лагера в Забедиеро няма да има неприятни последици нито за майка

му, нито за него. Той обаче не знаеше, че колкото и бегла да беше разигралата се сцена, шпионката на Иван Огарьов, Сангара, бе доловила някои подробности.

Циганката се намираще на няколко крачки от тях, на брега и дебнеше както винаги старата сибирячка, без тя да я подозира. Сангара не успя да забележи Михаил Строгов, който бе изчезнал, когато тя се обърна, но от вниманието ѝ не се изплъзна жеста на майката, която задържа Надя, а и блесналите очи на девойката ѝ разкриха всичко. Нямахше съмнение, че синът на Марфа Строгова, царският куриер, се намираще в момента в Забедиеро сред пленниците на Иван Огарьов!

Сангара не го познаваше, но знаеше, че той е там! Затова тя не се опита да го открие, това бе невъзможно в мрака и сред многолюдната тълпа.

Ненужно беше също да продължава да шпионира Надя и Марфа. Двете жени очевидно щяха да бъдат нащрек и нямаше да направят нищо, което да компрометира царския куриер.

Така че циганката бе обсебена само от една мисъл: да предупреди Иван Огарьов. И тя тутакси напусна лагера.

Четвърт част по-късно пристигна в Забедиеро и я въведеха в къщата, където бе настанен заместникът на емира.

Иван Огарьов незабавно я прие.

— Защо си дошла при мен, Сангара? — попита я той.

— Синът на Марфа Строгова е в лагера — отвърна Сангара.

— Пленен?

— Пленен.

— Ах! Ще му дам да... — извика Иван Огарьов.

— Нищо няма да успееш да му направиш, защото дори не го познаваш.

— Но нали ти го познаваш! Видя ли го, Сангара?

— Не съм го видяла, ала майка му се издаде с един жест, който ми разкри всичко.

— Не се ли лъжеш?

— Не се лъжа.

— Знаеш колко е важно за мен да арестувам този куриер. — Каза Иван Огарьов. — Ако писмото, връчено му в Москва, пристигне в Иркутск, ако бъде предадено на великия княз, той ще бъде предупреден и аз няма да успея да се добера до него! Това писмо ми е

нужно на всяка цена! А ти идваш да ми казваш, че приносителят му е в моя власт! Пак те питам, Сангара, не се ли заблуждаваш?

Иван Огарьов говореше много възбудено. Вълнението му показваше колко много държи да притежава това писмо.

Сангара никак не се смути, че Иван Огарьов така настойчиво ѝ зададе повторно същия въпрос.

— Не се заблуждавам — потвърди тя.

— Но, Сангара, в лагера има няколко хиляди пленници, а ти казваш, че не познаваш Михаил Строго в.

— Не — отговори циганката с поглед, пълен с диво злорадство. — Не го познавам, но майка му го познава! Ще трябва да накараш майка му да проговори, Иване!

— Утре тя ще проговори! — възкликна Иван Огарьов.

После той подаде ръката си на циганската, а тя я целуна и в тази проява на уважение, привична за северните народи, нямаше нито сянка на раболепие.

Сангара се прибра в лагера. Тя откри мястото, където бяха се сгушили Надя и Марфа Строгова и прекара нощта в дебнене и на двете. Макар и смазани от умора, старицата и девойката не заспаха. Какви ли не тревожни мисли ги държаха будни. Михаил Строгов беше жив, ала пленен като тях! Знаеше ли това Иван Огарьов и ако не го знаеше, нямаше ли да го научи? Надя беше цялата погълната от мисълта, че спътникът ѝ е жив, а тя го бе смятала за мъртъв! А Марфа Строгова гледаше по-надалеч в бъдещето. И ако ѝ беше все едно какво ще стане с нея самата, съвсем основателно се страхуваше за сина си.

Сангара, която в тъмнината се плъзна съвсем близо до двете жени, не мръдна няколко часа, заслушвайки се напрегнато... Не чу нищо. Инстинктивно благоразумни, Надя и Марфа не размениха нито дума.

На другия ден, 16 август, към десет часа сутринта край лагера засвириха гръмко фанфари, татарските войници мигом се строиха с оръжията си.

Иван Огарьов бе напуснал Забедиеро и идваше тук, обграден от многоброен генерален щаб от татарски офицери. Лицето му по-мрачно от друг път и изопнатите му черти издаваха глух гняв, който само чакаше повод, за да избухне.

Потулен сред група пленници, Михаил Строгов го видя, когато мина. Обзе го предчувствие за грозеща опасност, защото Иван Огарьов знаеше сега, че Марфа Строгова е майка на Михаил Строгов, капитан от корпуса на царските куриери.

Щом стигна до центъра на лагера, Иван Огарьов слезе от коня, а кавалеристите от свитата му се наредиха в широк кръг около него.

В същия миг Сангара се приближи и му каза:

— Нямам нищо ново за теб, Иване.

В отговор той даде само кратка заповед на един от офицерите си.

Тутакси редиците на пленниците бяха грубо обходени от войници.

Подканени с камшик или тикани с дръжките на копията, нещастниците трябваше бързо да станат и да се подредят край границите на лагера, описващи широка окръжност. Четворен кордон от пехотинци и кавалеристи, строени зад пленниците, осуетяваше всяко бягство.

Тутакси се въдвори тишина и по знак на Иван Огарьов Сангара се насочи към групата, сред която се намираще Марфа Строгова.

Старата сибирячка видя, че тя идва към нея и разбра какво щеше да последва. Презрителна усмивка се появи на устните ѝ. Тя се наведе към Надя и ѝ каза тихо:

— Не ме познаваш вече, дъще! Каквото и да се случи и колкото и сурово да е изпитанието, нито дума, нито жест! Заради него, а не заради мен е всичко това!

В същия миг Сангара, след като я погледна бегло, сложи ръка върху рамото на сибирячката.

— Какво искаш от мен? — попита Марфа Строгова.

— Ела! — отвърна циганката.

И като я тикаше пред себе си, тя я заведе в запазеното празно място пред Иван Огарьов.

Михаил Строгов притвори клепачи, за да не би блясъкът на очите му да го издаде.

— Нали ти си Марфа Строгова? — попита Иван Огарьов.

— Да — отговори спокойно сибирячката.

— Отричаш ли онова, което ми отговори, когато преди три дни те разпитвах в Омск?

— Не.

— Значи не знаеш, че синът ти Михаил Строгов, царски куриер, е минал през Омск?

— Не зная.

— Ами човекът, когото си сметната за твой син, не беше ли той? Не беше ли твоят син?

— Той не беше моят син.

— А по-късно не го ли видя сред тези пленници?

— Не.

— А ако ти го покажем, ще го познаеш ли?

— Не.

При този отговор, издаващ непоклатимото й решение да не признава нищо, шепот на одобрение премина през тълпата.

Иван Огарьов не можа да се овладее и вдигна застрашително ръка.

— Слушай — каза й той, — синът ти е тук и ти незабавно ще ми го покажеш.

— Не.

— Всички мъже, уловени в Омск и Коливан, ще минат пред очите ти и ако ти не ми посочиш Михаил Строгов, ще получиш толкова удари с кнут, колкото мъже минат пред теб.

Иван Огарьов се бе убедил, че колкото и да я заплашват, колкото и да изтезават, неукротимата сибирячка няма да проговори. Затова, за да открие царския куриер, той разчиташе не на нея, а на самия Михаил Строгов. Струваше му с невъзможно, когато майката и синът застанат един срещу друг, някое неволно движение да не ги издаде. Естествено, ако искаше само да залови писмото на императора, просто щеше да заповяда да претърсят всички пленници, но възможно бе Михаил Строгов да е унищожил писмото, след като се е запознал със съдържанието му. И ако не бъде разпознат, ако успее да се добере до Иркутск, плановете на Огарьов щяха да се провалят. Така че предателят се нуждаеше не само от писмото на императора, а и от самия куриер.

Надя бе чула всичко и сега вече знаеше кой беше Михаил Строгов и защо държеше да мине през заетите от татарите провинции, без да го познаят.

По заповед на Иван Огарьов пленниците се спираха един по един пред Марфа Строгова, която стоеше неподвижна като статуя, а в

погледа ѝ се четеше пълно безразличие. Синът ѝ се намираше в последните редици. Когато и той на свой ред мина пред майка си, Надя затвори очи, за да не гледа.

Михаил Строгов беше привидно спокоен, но дланите му се разкървавиха от забитите в тях нокти.

Иван Огарьов бе победен и от майката, и от сина!

Застанала зад него, Сангара произнесе само една дума:

— Кнута!

— Да! — извика Иван Огарьов, престанал да се владее. — Кнута за тази стара измамница, докато умре!

Един татарин със страшното средство за изтезание в ръка се приближи до Марфа Строгова.

Кнутът се състоеше от няколко кожени ремъка със закачени в краищата им железни кукички. Изчислено е, че да те осъдят на сто и двадесет удара с подобен камшик, е равносилно на смъртна присъда. Марфа Строгова знаеше това, но знаеше също, че никое изтезание не бе в състояние да я накара да проговори.

И беше прежалила живота си.

Двамата войници я уловиха и я принудиха да коленичи на земята. През разкъсаната ѝ рокля се подаде голият ѝ гръб. Пред нея закрепиха сабя само на няколко сантиметра от гърдите ѝ. В случай че се превиеше от болка, острието щеше да се забие в тях.

Татаринът стоеше изправен. Той чакаше.

— Хайде! — заповяда Иван Огарьов.

Камшикът изсвистя във въздуха.

Ала преди да се стовари върху старицата, една силна ръка го изтръгна от татарина.

Михаил Строгов бе там. Когато се разигра тази сцена, той скочи. Ако в пощенската станция в Ишим се бе въздържал, когато Огарьов го шибна с камшика си, сега пред майка си, която щеше да бъде ударена, той не можа да се овладее.

Иван Огарьов постигна целта си.

— Михаил Строгов! — извика той и пристъпи към него. — Аха, непознатият от Ишим?

— Той същият — каза Михаил Строгов и като вдигна камшика, раздра с него лицето на Иван Огарьов. — Удар за удар! — възкликна той.

— Добре му го върна — се провикна един зрител, който за щастие се изгуби в суматохата.

Двадесет войници се нахвърлиха върху Михаил Строгов, за да го вържат.

Ала Иван Огарьов, който неволно извика от ярост и болка, ги спря, като вдигна ръка.

— Този човек трябва да бъде съден от емира — заяви той. — Претърсете го.

Намериха писмото с герба на императора на гърдите на Михаил Строгов, който не бе имал време да го унищожи и го дадоха на Иван Огарьов.

Зрителят, който бе произнесъл думите „Добре му го върна“, не беше никой друг, а Алсид Жоливе. Той и колегата му се бяха спрели в Забедиеро и присъстваха на тази сцена.

— Бога ми! — каза той на Хари Блънт. — Сурови мъже са тези, северняци. Признайте, че дължим извинение на нашия спътник! Корпанов или Строгов са еднакво достойни един за друг! Чудесен реванш за инцидента в Ишим.

— Да, наистина реванш — отговори Хари Блънт, — ала Строгов е вече мъртъв човек. В негов интерес беше може би да забрави Ишим.

— И да остави майки си да умре под кнута?

— Мислите ли, че с избухването си подготви по-добра участ и на нея, и на сестра си?

— Нищо не мисля и нищо не зная — отвърна Алсид Жоливе, — освен че самият аз не бих постъпил по-добре. Е, дявол взел го! Човек трябва да избухне понякога! Бог щеше да ни налее вода вместо кръв във вените, ако е държал да бъдем винаги и навсякъде невъзмутими!

— Чудесно произшествие за хроника! — забеляза Хари Блънт. — Ех, ако Иван Огарьов пожелаеше само да ни каже съдържанието на това писмо!

Колкото до писмото, след като изтри кръвта от лицето си, Иван Огарьов счупи печата. Бавно и внимателно го прочете и препрочете, сякаш искаше да вникне напълно в съдържанието му. После се разпореди да изпратят Михаил Строгов, здраво вързан, заедно с другите пленници в Томск. После пое командването на лагеруващите в Забедиеро войски и сред оглушителния шум на барабаните и тръбите се отправи към града, където го чакаше емирът.

IV ТРИУМФАЛНО ВЛИЗАНЕ

Основан в 1604 г. почти в сърцето на сибирската провинция, Томск е един от най-важните градове в Азиатска Русия. Тоболск, разположен над шейсетия паралел, Иркутск, застроен отвъд стотния меридиан, бяха свидетели на разрастването на Томск за тяхна сметка.

И все пак, както казахме, Томск не е столица на тази значителна област. Резиденцията на губернатора и административните учреждения се намираха в Омск. Но Томск е най-големият град в територията, която се простира до Алтай с други думи, на китайската граница с халказците. Склоновете на тази планина чак до долината на Том са покрити с платина, злато, сребро, мед, среброносно олово. Тъй като крайт е богат и градът е богат, защото е център на доходни предприятия. Затова с лукса на къщите си, на мебелировките им и на екипажите той може да съперничи с най-големите европейски столици. Томск е град на милионери, забогатели чрез търнокопа и мотиката и ако няма честта да служи за резиденция на представителя на царя, утешението му е, че в първите редици на градските първенци е старейшината на градските търговци, главен минен концесионер на царското правителство.

Някога се е смятало, че Томск е накрая на света. Ако някой пожелаеше да отиде там, това бе истинско пътешествие. Сега вече е обикновена разходка, когато пътят не е зает от нашественици, естествено. Скоро дори ще построят железопътна линия, която ще го свързва с Перм, пресичайки веригата на Урал.

Красив град ли е Томск? Не може да се отрече, че пътниците не са единодушни по този въпрос. Госпожа дьо Бурбулон, която е прекарала там няколко дни по време на пътуването си от Шанхай до Москва, го представя като не особено живописен. Ако съдим по нейното описание, той е незначителен със своите стари къщи от камък и тухли, с твърде тесните си улици, много различни от артериите, които обикновено прекосяват големите сибирски градове, с мръсни квартали, гъмжащи предимно от татари, където на всяка крачка се

срещат безобидни пияници, „апатични дори в пиянството си като всички северни народи“.

Пътешественикът Хенри Ръсел килау обаче е безусловно положителен във възхищението си от Томск, дали това се дължи на обстоятелството, че го е видял през зимата, под снежната му пелерина, докато госпожа дъо Бурбулон го е посетила през лятото? Възможно е и това би потвърдило убеждението, че някои северни страни могат да бъдат оценени през студения сезон, както някои топли — през топлия.

Както и да е, господин Ръсел Килау без уговорки твърди, че Томск е не само най-красивият град в Сибир, а и един от най-красивите градове в света, със сградите си, с колонада и перистил, с дървени тротоари, широки улици, петнадесет великолепни църкви, отразяващи се във водите на Том, река, по-широка от всяка френска река.

Истината се намира между тези две крайни мнения. Със своите двадесет и пет хиляди жители, Томск е живописно разположен върху дълъг и доста стръмен хълм.

Ала и най-красивият град на света се превръща в най-грозния, ако е окупиран от нашественици. Защитен от няколко казашки батальона пехотинци, постоянно квартируващи в него, той не може да устои на атаката на войските на емира. Част от населението му, което е от татарски произход, не посрещна зле неговите орди, също татари. И засега Томск не изглеждаше нито по-руски, нито по-сибирски град, отколкото ако бе пренесен в центъра на Кокандското или Бухарското ханство.

Емирът държеше да приеме победните си войски именно в Томск. В тяхна чест щеше да бъде устроено празненство с песни, танци, виртуозни номера на татарски конници, което щеше да завърши с шумна оргия.

За сцена на тази церемония, устроена съгласно азиатския вкус, бяха избрали широкото плато, което се издига стотина стъпки над течението на реката. Панорамата, която се разкрива оттам с изящните къщи и църквите с тумбести куполи, с многото извивки на реката, а на заден план горите, забулени от мараня, бе оградена от дивната зелена рамка на прекрасните гигантски борове и кедри.

Вляво от платото на пищен декор бе временно издигнат дворец със странна архитектура, може би образец на бухарските

полумаавритански, полутатарски исторически паметници. Над двореца, над минаретата, които стърчаха навред, между клоните на сенчестите дървета по платото кръжаха стотици опитомени щъркели дошли от Бухара ведно с татарската войска.

Терасите бяха запазени за двора на емира, за хановете, негови съюзници, за висшите сановници на ханството и за харемите на всеки от тези владетели на Туркестан.

Едни от султанките, повечето от които робини, купени от пазарите в Закавказието и в Персия, бяха с открити лица, други носеха воал, който ги скриваше от погледите. Всички бяха облечени изключително разкошно. Изящни фереджета със запретнати ръкави, съединени отзад по европейска мода, оставяха голи ръцете им, отрупани с гривни, свързани с верижки от скъпоценни камъни, и малките им ръце с къносани нокти. При всяко движение тези фереджета, едните от коприна, тънка като паяжина, другите, от мека памучна тъкан на тесни райета, които при движение шумоляха, тихо и така приятно за ушите на ориенталците. Под тази първа дреха проблясваха поли от брокат над копринени шалвари пристегнати малко над изящно изрязани и бродирани с перли. При жените с открити лица човек можеше да се възхити от дългите плитки, подаващи се изпод разноцветните им тюрбани, от дивните им очи, великолепните зъби, ослепителния тен, подчертан от черните вежди съединени с тънка чертичка, леко оцветените с въглен клепачи.

В подножието на терасите под знамена и хоругви бдеше личната охрана на емира с ятаган на хълбока, с кама на пояса и дълго десет стъпки копие в ръка. Някои от тези татари държава бели палки, други огромни секири, украсени с пискюли от сърма.

Околоръст чак в дъното на обширното плато, върху стръмните насипи, чиято основа се миеше от водите на Том, се беше струпала разнородна тълпа, съставена от всички местни елементи на Централна Азия. Сред нея се виждаха узбеки, с големите си калпаци и черна овча кожа червени бради, сини очи и скроена по татарска мода туника. Имаше и много туркмени в националните си костюми — ярки широки шалвари, с дреха и наметка от камилска върна, червени островърхи или широки шапки, с високи руски ботуши, с чакмак и нож, закачени с ремък на кръста. Близо до господарите им стояха жените им с коси, удължени с кози влакна, с отворена риза под „джубата“ на сини

пурпурни или зелени райета, със завързани с разноцветни панделки, кръстосани около глезена, сандали. И там като че ли цялото население на руско-китайската граница се бе отзовало на гласа на емира. Виждаха се манджури, обръснати над челото и слепоочията, със сплетени коси и дълги роби, пристегнати в кръста, с копринени ризи и кръгли шапки от червен атлас с ален пискюл, поръбени с черна кожа. Край тях можеха да се видят прекрасни образци на жените от Манджурия с кокетно забодени със златни игли изкуствени цветя и нежно кацнали пеперуди върху черните коси. Имаше най-сетне монголци, бухарци, перси, китайци от Туркестан, които допълваха тълпата, поканена на татарския празник.

Само сибиряци нямаше на приема на победителите. Онези, които не бяха успели да избягат, се бяха изпокрили в къщите си, опасявайки се от грабежите. Теохар хан може би щеше да ги разреши, като достоен завършек на победното празненство.

Емирът се появи едва в четири часа сред звуците на фанфарите, ударите на там-там, топовните салюти и пушечна стрелба.

Теохар яздеше любимия си кон, украсен с диамант на челото. Емирът бе останал с военната си униформа. От двете му страни вървяха кокандският и кундузкият ханове с висшите сановници на ханствата. Придружаваше ги и многочисленият му генерален щаб.

В същия момент на терасата се появи първата съпруга на Теохар, царицата, ако бихме могли да наречем така султанката на Бухара. Царица или робиня, тази жена от персийски произход беше удивително красива. Противно на мохамеданския обичай, вероятно по прищявка на хана, тя не бе забулила лицето си. Косите ѝ, сплетени на четири плитки, галеха ослепително белите ѝ рамене, покрити с копринен воал със златни нишки, който бе закачен отзад на шапчицата ѝ, осеяна с най-скъпи камъни. Под копринената си синя пола на широки по-тъмни райета се подаваше „зир джемах“ от копринен газ, а над талията ѝ се диплеше „пиран“, деколтирана риза от същата тъкан, която бе изящно набрана около шията ѝ. Но от главата до каката ѝ, обути в персийски пантофки, по нея имаш толкова много бижута — жълтици, нанизани на сребърна връв, броеници от тюркоаз, скъпоценни камъни от прочутите рудници в Елбурзия, огърлици от корали, ахати, изумруди, опали и сапфири, че нейният „пиран“ и полата ѝ бяха все едно тъкани от скъпоценности. Колкото до хилядите

диаманти, които блестяха по шията, ръцете, колана, глезените, милиони рубли не биха стигнали, за да ги платят, и по силния им блясък човек би предположил, че в центъра на всеки от тях някакъв ток запалваше волтова дъга от слънчев лъч.

Емирът и хановете слязоха от конете си, както и експортиращите ги висши сановници. Всички се настаниха във великолепна шатра, издигната в центъра на първата тераса. Както винаги, пред шатрата върху свещената масичка бе сложен коранът.

Заместникът на Теохар хан не накара да го чакат и преди да удари пет часът, звънки фанфари оповестиха пристигането му.

Иван Огарьов — „белязаният“, — както го наричаха вече, носеше този път униформа на татарски офицер и пристигна на кон пред шатрата на емира. Придружаваха го част от войниците от лагера Забедиеро, които се строиха от двете страни на площада, като в средата остана само пространството, запазено за игрите. Широка драскотина пресичаше косо лицето на предателя.

Иван Огарьов представи на емира висшите си офицери и Теохар хан, без да измени на студенината си, която беше в основата на неговото достойнство, ги прие така, че да останат доволни.

Така поне изтълкуваха сцената Хари Блънт и Алсид Жоливе, двамата неразделни вече съдружници в лова на новини. След като напусната Забедиеро, те бързо се отправиха към Томск. Бяха решили твърдо да изоставят татарите, да се присъединят възможно най-скоро към някоя руска част и ако им се удаде, да влязат с нея в Иркутск. Бяха дълбоко отвлечени от нашествието с неговите пожари, грабежи, убийства и бързаха да се влеят в редовете на сибирската армия.

Ала Алсид Жоливе даде на другаря си да разбере, че не може да напусне Томск, без да си вземе няколко бележки за триумфалното влизане на татарските войски, макар и само за да задоволи любопитството на братовчедка си, и Хари Блънт се съгласи да останат няколко часа. Същата вечер обаче трябваше да тръгнат към Иркутск и с добрите си коне те се надяваха, че ще изпреварят разузнавачите на емира.

И така Алсид Жоливе и Хари Блънт се смесиха с тълпата, стараейки се да не изпуснат нито една подробност от празненството, което щеше да им достави поне сто реда хроника, така те имаха възможност да се любуват на достолепния Теохар хан, на жените,

офицерите, охраната му и на цялото ориенталско великолепие, за което тържествените церемонии в Европа не могат да дадат никаква представа. Ала те се извърнаха с презрение, когато Иван Огарьов застана пред емира, и не без известно нетърпение зачакаха началото на празненството.

— Виждате ли, драги ми Блънт — каза Алсид Жоливе, — дойдохме много рано като простодушни буржоа, които не желаят да им идат нахалост парите. Всичко това е само вдигане на завесата, а бихме проявили повече вкус, ако бяхме дошли за балета.

— Какъв балет? — попита Хари Блънт.

— Неизбежният балет, дявол взел го! Но струва ми се, че завесата скоро ще се вдигне.

Алсид Жоливе говореше сякаш се намираше в операта и изваждайки лорнета от калъфа му, той се приготви да гледа като позна „първите балетисти“ от трупата на Теохар.

Ала една мъчителна церемония щеше да предшества забавните номера.

Всъщност триумфът на победителите не можеше да бъде пълен без публичното унижение на победените. Ето защо неколкостотин пленници бяха докарани от войниците под угрозата на камшика. Те бяха предназначени да дефилират пред Теохар хан и съюзниците му, преди да ги натъпчат в затворите на града заедно с останалите им другари по участ.

В първата редица сред тези пленници беше Михаил Строгов. Съгласно разпорежданията на Иван Огарьов, той беше специално охраняван от цял взвод войници. Майка му и Надя също бяха там.

Старата сибирячка, винаги енергична, когато се касаеше само за нея, беше смъртно бледна. Тя очакваше нещо ужасно. Не без основание бяха довели сина ѝ при емира. И тя трепереше за него. Ударен публично с камшик, вдигнат срещу нея, Иван Огарьов не беше човекът, който би простил, и отмъщението щеше да бъде безжалостно. Някакво изключително изпитание, обичайно за варварите от Централна Азия, застрашаваше Михаил Строгов. Ако Иван Огарьов го бе пощадил, когато войниците се бяха нахвърлили върху него, той го бе направил съвсем съзнателно, защото предпочиташе емирът да го съди.

Впрочем нито майката, нито синът бяха успели да разговарят след съдбоносната сцена в лагера в Забедиеро. Безжалостно ги бяха разделили един от друг. Сурово утежнение на страданията им, тъй като за тях би било облекчение да прекарат заедно няколкото дни на пленничество! Марфа Строгова щеше да поиска прошка от сина си за цялото зло, което неволно му бе причинила, защото тя се обвиняваше, че не бе успяла да овладее майчиното си чувство. Ако бе съумяла да се въздържи в Омск в онази пощенска станция, когато се срещна лице в лице с него, Михаил Строгов щеше да мине, без да го познаят, и колко нещастия щяха да бъдат избегнати!

А Михаил Строгов си мислеше от своя страна, че щом майка му е там, щом Иван Огарьов я бе изправил срещу него, целта му бе тя да се измъчва не само от собственото си наказание, но навярно и от чудовищната смърт на която бе обрекъл и нея, и него!

Колкото до Надя, тя се питаше какво би могла да направи, за да спаси и единия, и другия, как да помогне на сина и на майката. Нямахше представа, но чувстваше смътно, че преди всичко трябва да не привлече вниманието върху себе си, че трябва да се прикрие, да стане незабележима. Тогава може би ще успее да прегризе решетката, зад която е затворен лъвът. Тъй или иначе, ако ѝ се представеше случай да действа, тя щеше да действа, макар и да се наложеше да се пожертва заради сина на Марфа Строгова.

Междувременно повечето от пленниците се бяха вече изредили пред емира, като, минавайки, всеки бе длъжен да се просне на земята с чело в прахта в знак на покорство. Робството започваше с унижение! Когато тези клетници се навеждаха прекалено бавно, тежката ръка на палачите им грубо ги събаряше на земята.

Алсид Жоливе и другарят му не можеха да присъстват на подобно зрелище, без да изпитат искрено възмущение.

— Каква низост! Да си вървим! — предложи Алсид Жоливе.

— Не — отвърна Хари Блънт. — Трябва да видим всичко докрай.

— Да видим всичко?... Ах! — възкликна внезапно Алсид Жоливе, като стисна ръката на другаря си.

— Какво ви става? — попита го англичанинът.

— Погледнете, Блънт! Това е тя!

— Тя!?

— Сестрата на нашия спътник! Сама и пленена! Трябва да я спасим...

— Овладейте се! — строго го посъветва Хари Блънт. — Намесата ни в полза на това момиче би била по-скоро вредна, отколкото полезна за него.

Алсид Жоливе се канеше да се впусне към Надя, но се спря, а тя с полуприкрито от косите си лице, не ги видя и мина на свой ред пред емира, без да привлече вниманието му.

Ала след Надя дойде ред на Марфа Строгова и тъй като не се просна тутакси в прахта, пазачите я бутнаха брутално.

Тя падна.

Синът ѝ се дръпна рязко и охраняващите го войници едва го удържаха.

Старата Марфа се изправи и пазачите щяха да я отведат, но Иван Огарьов се намеси.

— Нека тази жена да остане!

Доведоха тогава и Михаил Строгов пред емира. Той остана прав, без да сведе очи.

— Просни се на земята! — извика му Иван Огарьов.

— Не! — отвърна Михаил Строгов.

Двама войника се опитаха да го принудят да коленичи, но те бяха повалени на земята от силната ръка на младия мъж.

Иван Огарьов пристъпи към него.

— Ти ще умреш! — заплаши го той.

— Ще умра — гордо отвърна Михаил Строгов, — ала лицето ти на предател, Иване, независимо от това, завинаги ще носи позорния отпечатък на кнута!

При този отговор Иван Огарьов побледня като смъртник.

— Кой е този пленник? — попита емирът с глас още по-страшен, защото бе спокоен.

— Руски шпионин — отговори Иван Огарьов.

Обявявайки го за шпионин, той знаеше, че присъдата ще бъде безпощадна.

Михаил Строгов направи крачка към Иван Огарьов.

Войниците го задържаха.

Тогав емирът вдигна ръка и цялата тълпа се поклони. Той посочи с ръка Корана и му го поднесоха. Отвори свещената книга и

сложи пръста си върху една страница.

Случайността или по-скоро Аллах според тези ориенталци щеше да реши съдбата на Михаил Строгов. Народите от Централна Азия наричат тази практика фатум.^[1] След като бъде изтълкуван смисълът на тристишието, докоснато от пръста на съдията, те изпълняват присъдата, каквато и да е тя.

Емирът държеше пръста си върху страницата на Корана. Главният теолог се приближи и прочете на висок глас тристишието, което завършваше с думите:

„И той няма да види повече земните неща.“

— Руски шпионин — каза Теохар хан, — дошъл си да видиш какво става в татарския лагер! Гледай тогава с двете си очи, гледай!

---

[1] Съдба (лат.) — Б.пр. ↑

V

ГЛЕДАЙ С ДВЕТЕ СИ ОЧИ, ГЛЕДАЙ!

Заставиха Михаил Строгов да стои с вързани ръце пред трона на емира, в подножието на терасата.

Сломена след толкова физически и душевни страдания, майка му се свлече на земята, не смеейки да гледа и да слуша.

„Гледай с двете си очи, гледай!“ — му бе казал Теохар хан, като простря заплашително ръка към него. Иван Огарьов, запознат с татарските нрави, навярно разбра значението на думите му, защото устните му за миг се разтегнаха в жестока усмивка. После той застана до хана.

Тутакси проеча тръба. Това бе сигналът за празненството.

— Ето балетът — каза Алсид Жоливе на Хари Блънт. — Само че обратно на всички обичаи, тези варвари го дават преди драмата!

На Михаил Строгов бе заповядано да гледа, и той гледаше.

Същински облак от танцьорки нахлу на площада пред шатрата. Какви ли не татарски инструменти, „дутара“, мандолина с дълга дръжка от черничево дърво с две струни от усукана коприна, и настроени през кварта, „кобиз“, нещо като отворено отпред виолончело с опънати конски косми, които вибрират, докоснати от лъка, „чибизга“, дълга тръстикова флейта, тромпети, барабани, там-там се сляха с гърлените гласове на певците в странна хармония. Трябва да прибавим и акордите на въздушния оркестър, съставен от дузина хвърчила, които обтегнати с връв, звънтяха, люшкани от вятъра като еолийски арфи.

Мигом започнаха танците.

Всички танцьорки бяха от персийски произход. Те не бяха роби и упражняваха свободно професията си. Някога бяха участвали официално в церемониите на двора в Техеран, ала след качването на трона на управляващата династия, изгонени от царството, те бяха принудени да подирят щастието си другаде. Облечени бяха в национални костюми и носеха много бижута. Малки златни триъгълници с дълги висулки се люшкаха на ушите им, сребърни

халки обхващаха шиите им гривни от два реда скъпоценни камъни блестяха на ръцете и глезените им. Пандативи, богато украсени с перли, тюркоази и корали трептяха на края на дългите им плитки. Коланът, който пристягаше талията им, бе закачен с блестяща пафта, напомняща голям европейски орден.

Танцърките изпълняваха много грациозно разнообразни танци, ту поотделно, ту на групи. Лицата им бяха открити, но от време на време те ги забулваха с лек воал и сякаш облак от газ се плъзваше върху всички тези блестящи очи, подобно на изпарение по звездно небе. Някои персийки носеха кожен презрамник, осеян с перли, на който висяха триъгълни кесийки с острия си край надолу, и в даден момент те ги отвориха. Измъкнаха от обшитите със сърма кесийки тесни ивици алена коприна, върху които бяха избродирани стиховете на Корана. Те опънаха тези ленти помежду си и други танцърки се плъзнаха под тях, без да прекъсват танца си, и минавайки пред всеки стих в зависимост от предписанието му, ту се просваха на земята, ту литваха в лек скок като че ли за да се наредят между хуриите^[1] на небето на Мохамед.

Ала най-забележителното, което, направи много силно впечатление на Алсид Жоливе, бе, че танцът на персийките изразяваше по-скоро нега, отколкото страст. Липсваше им стихийност и с вида на танците и с изпълнението им те напомняха по-скоро спокойните и благопристойни баядерки в Индия, отколкото страстния египетски кючек.

Когато завърши първата част, се чу дълбок глас, който произнесе:
— Гледай с двете си очи, гледай!

Мъжът, който повтори думите на емира, висок татарин, беше екзекуторът на важни поръчения. Застанал зад Михаил Строгов, той държеше сабя с извито острие, чиято сплав бе получена в прочутите оръжейници в Карши или Хисар.

Пазачите донесоха близо до него триножник с мангал, в който горяха, без да пушат, няколко нажежени въглена. Леките изпарения, които се носеха над мангала, се дължаха на специална ароматна смола, смес от тамян и смирна, с която бяха поръсени въглените.

Междувременно персийките бяха незабавно последвани от друга група танцърки от съвсем различна раса, която Михаил Строгов тутакси позна.

Изглежда, че тя бе позната и на двамата журналисти, защото Хари Блънт каза на колегата си:

— Циганки от Нижни Новгород!

— Същите! — възкликна Алсид Жоливе. — Предполагам, че очите на тези шпионки им донасят повече пари, отколкото краката им.

Смятайки ги за агентки в служба на емира, Алсид Жоливе, както знаем, не се лъжеше.

В първата редица на циганките беше Сангара. Великолепна в странния си живописен костюм, който подчертаваше красотата ѝ, тя не танцуваше, а стоеше като мим сред своите танцьорки, чийто причудлив танц бе взел по нещо от всички страни, които тяхната раса беше прекосила в Европа, от Бохемия, от Египет, Италия и Испания. Опиянени от думкането на цимбалите в ръцете им, звъна на дайретата, един вид барабанчета, от чиято чувствителна кожа пръстите им изтръгваха странни звуци.

С едно такова вибриращо дайре в ръцете си, Сангара възбуждаше трупата си от същински корибанти.^[2]

След малко се появи млад циганин, който едва ли бе навършил петнадесет години. Той държеше в ръцете си дутара и плъзгайки леко пръсти, засвири по двете ѝ струни и запя. Докато изпълняваше песен с много необикновен ритъм, една танцьорка застана неподвижно до него да го слуша. Но щом от устните на младия певец избликваше припевът, тя пак започваше да танцува и да премята дайрето си, тракайки оглушително с кастанетите.

След последния припев танцьорките увлякоха циганина в безбройните извивки на танца си.

В същия миг златен дъжд се изсипа от ръцете на емира и неговите съюзници, както и от ръцете на офицерите му, независимо от техния чин. И към звъна на монетите, които падаха върху цимбалите на танцьорките, се примесваха последните звуци на дутарите и тамбуриите.

— Разточителни като всички плячкаджии — прошепна Алсид Жоливе на ухото на другаря си.

И наистина крадени пари се изсипваха с шепи, защото ведно с татарски жълтици и сетини, валяха и московски рубли и дукати.

После за миг настана тишина, езекуторът сложи ръка на рамото на Михаил Строгов и гласът му пак произнесе същите думи, които

всеки път звучаха по-зловещо:

— Гледай с двете си очи, гледай!

Само че този път Алсид Жоливе забеляза, че не държи вече в ръката си голата сабя.

Слънцето се спускаше към хоризонта и здрач забулваше далечната равна шир. Скупчените кедри и борове ставаха все потъмни, а водите на Том, почти черни в далечината, се сливаха с първите мъгли. Скоро и платото на града щеше да потъне в мрак.

Ала в същия миг неколкостотин роби със запалени факли изтичаха на площада. Увлечени от Сангара, циганки и персийки пак се появиха пред трона на емира и контрастът между двете групи засили впечатлението от танца им. Дивата хармония на татарския оркестър се развихри ведно с гърлените крясъци на певците. Хвърчилата, прибрани на земята, пак литнаха в небето, превърнали се в съзвездия от разноцветни фенери и люшкани от прохладния вечерник, арфите им засвириха по-силно по време на тази въздушна феерия.

После един ескадрон от татари в живописните си униформи се смеси с танцьорките, изпаднали едва ли не в транс, и конниците започнаха виртуозните си номера, които предизвикаха всеобщо смайване.

С голи саби и дълги пищови, докато изпълняваха акробатичните си номера върху конете, те разтресоха въздуха със силни гърмежи, учестена стрелба, която се открояваше на фона на тамбури, дайрета и дутари. Пищовите им, заредени с цветен барут, по китайска мода, размесен с металически частици, изстрелваха дълги червени, зелени, сини струи и зрителите имаха впечатлението, че различните групи се движат сред фойерверките. Тази оргия напомняше донякъде военните танци на древните народи, чиито участници са играели сред насочени остриета на ками и саби, и не е изключено тази традиция да е била завещана на народите от Централна Азия. Ала татарският ѝ вариант бе още по-своеобразен, благодарение на разноцветните огньовете, които се виеха като змии около танцьорките, осеяни сякаш с пламтящи точки от отраженията им. Все едно калейдоскоп от искри, чиито комбинации се променяха безспир при всяко тяхно движение.

Колкото и един парижки журналист да е преситен от екстравагантните сценични ефекти на съвременните постановки, Алсид Жоливе неволно поклати одобрително глава, жест, който в

квартала между булевард Монмартър и Мадлената би означавал: „Бива си ги! Бива си ги!“

Изведнъж като по даден сигнал всички светлини на фееричното зрелище угаснаха, танците секнаха, танцьорките изчезнаха. Церемонията свърши и само факлите осветяваха платото, допреди няколко мига заляно от светлина.

По знак на емира Михаил Строгов бе доведен в средата на площада.

— Блънт — каза Алсид Жоливе на спътника си, — държите ли да видите края на тази ужасия?

— Ни най-малко — отвърна Хари Блънт.

— Не вярвам читателите на „Дейли телеграф“ да са жадни за подробностите на една екзекуция по татарски.

— Толкова, колкото и вашата братовчедка.

— Горкият младеж! — добави Алсид Жоливе, загледан в Михаил Строгов. — Храбрият воин заслужава да падне на бойното поле!

— Може ли да направим нещо за спасяването му? — попита Хари Блънт.

— Безпомощни сме.

Двамата журналисти си припомниха благородното държане на Михаил Строгов спрямо тях. Те знаеха сега през какви изпитания е трябвало да мине, роб на своя дълг, при това сред тези варвари, които не признават никаква жалост, но не можеха да направят нищо за него!

Тъй като нямаха особено желание да присъстват на изтезанията на този злочестник, те се прибраха в града.

Един час по-късно вече препускаха по пътя за Иркутск и щяха да се опитат в руска среда да проследят онова, което Алсид Жоливе наричаше предварително „поход за разплата“. През това време Михаил Строгов стоеше прав, гледайки гордо емира и презрително Иван Огарьов. Знаеше, че ще умре, но напразно бихме се мъчили да открием у него проява на малодушие.

Зрителите, останали край площада, както и генералния щаб на Теохар хан, за който това изтезание представляваше още едно развлечение, очакваха изпълнението на присъдата. След като задоволеше любопитството си, дивашката орда щеше да се отдаде на пиянство.

Емирът махна с ръка. Тласкан от пазачите си, Михаил Строгов се приближи до терасата и тогава Теохар хан му каза на татарски език, който той разбираше:

— Ти дойде да видиш, руски шпионино! Е, добре, за последен път виждаш света. След миг очите ти завинаги ще се затворят за светлината!

Не със смърт, а със слепота щеше да бъде наказан Михаил Строгов. Да загуби зрението си, по-страшно може би от загубването на живота! Нещастникът бе осъден да бъде ослепен!

И все пак, когато емирът произнесе присъдата му, Михаил Строгов не прояви никаква слабост. Остана безстрастен с широко отворени очи, като че ли искаше да съсредоточи целия си живот в последния си поглед. Излишно бе да умолява тези хора, а и недостойно за него. И през ум не му мина да го стори. Мислеше само за безвъзвратно провалената си мисия, за майка си, за Надя, която нямаше да види вече. Ала той не издаде нищо от това, което изпитваше.

После все пак чувство за мъст завладя цялото му същество. Той се обърна към Иван Огарьов.

— Иване — произнесе той със страшен глас, — предателю, последният ми заплашителен поглед ще бъде за теб!

Иван Огарьов повдигна рамене.

Ала Михаил Строгов се лъжеше. Очите му нямаше да угаснат завинаги, гледайки Иван Огарьов.

Марфа Строгова се изправи пред него.

— Майко! — възкликна той. — Да, да, за теб е последният ми поглед, а не за този подлец! Стой пред мен! Нека се порадвам още веднъж на твоето любимо лице! Нека очите ми се затворят, гледайки теб!

Старата сибирячка се приближи, без да промълви нито дума.

— Изгонете тази жена! — извика Иван Огарьов.

Двама войници отблъснаха Марфа Строгова. Тя отстъпи, но остана права, на няколко крачки от сина си.

Появи се езекуторът. Този път с голата си сабя в ръка. Беше я измъкнал нажежена до бяло от мангала с горящите уханни въглени.

Михаил Строгов щеше да бъде ослепен по стария татарски обичай, като доближат нажежена стомана пред очите му!

Той не се опита да се противопостави. Вече нищо друго не съществуваше за очите му освен майка му и той я поглъщаше с поглед! Целият му живот бе в нейния последен образ, който виждаше!

С безмерно широко отворени очи и протегнати към него ръце Марфа Строгова го гледаше!...

Нажеженото острие мина пред очите на Михаил Строгов. Чу се отчаят писък и старата Марфа се строполи безчувствена на земята.

Михаил Строгов бе сляп.

След изпълнението на заповедта му, емирът се оттегли с целия си двор. Скоро на площада остана само Иван Огарьов и факлоносците.

Дали този мизерник искаше още веднъж да оскърби жертвата си и да му нанесе последния удар след езекутора?

Иван Огарьов бавно се приближи към Михаил Строгов, който усети присъствието му и се изправи.

Предателят извади от джоба си царското писмо, разгъна го и като върховна гавра го поднесе пред угасналите очи на царския куриер с думите:

— Чети сега, Михаил Строгов, и иди да предадеш в Иркутск онова, което си прочел! Истинският царски куриер е Иван Огарьов!

Като каза това, той скри писмото на гърдите си и без да се обърне, се отдалечи от площада, факлоносците го последваха.

Михаил Строгов остана сам на няколко крачки от своята припаднала и може би мъртва майка.

От далечината долитаха викове, песни, обичайните за всяка оргия шумове. Томск, залян от светлина, блестеше като празнуващ град.

Михаил Строгов се послуша. Площадът бе тих и безлюден. Той се повлече пипнешком към мястото, където бе паднала майка му. Напипа ръката ѝ, наведе се над нея, доближи лице до нейното и се вслуша в ударите на сърцето ѝ. После като че ли ѝ заговори съвсем тихо.

Дали старата Марфа бе още жива, дали чу какво ѝ каза синът ѝ?

Във всеки случай тя не трепна.

Михаил Строгов целуна челото и белите ѝ коси. После се изправи и опипвайки с нозе земята, мъчейки се да протегне напред ръце, за да се ориентира, той бавно се насочи към края на площада.

И тогава се появи Надя.

Тя се спусна към приятеля си. Държеше в ръка кама и с нея преряза въжето, с което бяха вързани ръцете му.

Невиждащ нищо, той не знаеше кой го развързва, тъй като Надя не беше казала нито дума. Едва когато свърши, тя промълви:

— Братко!

— Надя! — прошепна Михаил Строгов. — Надя!

— Ела, братко — каза тя. — Отсега нататък моите очи ще бъдат твои и аз ще те заведа в Иркутск.

---

[1] Хубавица в мюсюлманския рай. — Бел.ред. ↑

[2] Свещенослужителки на богинята Церера. — Б. пр. ↑

VI ПРИЯТЕЛ ПО ГЛАВНИЯ ПЪТ

Половин час по-късно Михаил Строгов и Надя напуснаха Томск.

Същата нощ и доста други пленници успяха да избягат от Томск, защото и офицери, и войници, всички повече или по-малко поддали се на умората, се бяха отпуснали и несъзнателно намалиха бдителността си, смекчиха режима, спазван строго дотогава както в лагера при Забедиеро, така и по пътя. Затова Надя, отведена с другите пленници, успя да избяга и се върна на платото точно тогава, когато отведоха Михаил Строгов при емира.

Размесена с тълпата, тя всичко видя. Нито един вопъл не се изтръгна от устните ѝ, когато нажеженото до бяло острие мина пред очите на нейния спътник. Тя има силата да остане неподвижна и безмълвна. Провидението сякаш ѝ внуши да се пази, да остане свободна, за да заведе сина на Марфа Строгова до целта, която той се бе закълел да достигне. Сърцето ѝ за миг престана да бие, когато старата сибирячка падна в несвяст, но една мисъл ѝ възвърна цялата енергия.

— Ще бъда кучето на слепия! — каза си тя.

След като Иван Огарьов си отиде, Надя се спотаи в сянката. Тя изчака тълпата да слезе от платото. Михаил Строгов, изоставен като последен злочестник, безсилен да направи някому нещо, беше сам. Тя видя как той се довлече до майка си, наведе се над нея, за да я целуне по челото, а после се изправи и пипнешком се опита да избяга...

Само след няколко минути тя и той, хванати за ръка, слязоха от стръмния хълм и вървейки все край брега на Том до края на града се провряха благополучно през една пролука на градската стена.

Пътят за Иркутск беше единственият, който водеше на изток. Не можеха да се заблудят. Надя бързо повлече след себе си Михаил Строгов. Напълно възможно беше още на другия ден, само след няколко часа оргии разузнавачите на емира да се насочат пак през степта и да прекъснат всяка връзка... Затова трябваше непременно да ги изпреварят, да стигнат преди тях до Красноярск, на петстотин

версти от Томск, за да изоставят възможно най-късно главния път. Поемеха ли извън него, ги дебнеше несигурност, неизвестност и не след дълго — смърт.

Как Надя можа да понесе умората и напрежението през нощта на 16 срещу 17 август? Как намери необходимата физическа сила, за да издържи дългия преход? Как краката ѝ, разкървавени от усиленото ходене, можаха да я отнесат дотам? Почти е необяснимо. Вярно е обаче, че на другия ден сутринта, дванайсет часа след като излязоха от Томск, Михаил Строгов и тя стигнаха до градчето Семиловское, след като изминаха петдесет версти!

Михаил Строгов не бе промълвил нито дума. Не Надя държеше неговата ръка, а той нейната през цялата тази нощ. Но благодарение на тази ръка, която го водеше само със своя трепет, той бе вървял с обичайната си походка.

Градчето беше почти напълно изоставено. Страхувайки се от татарите, жителите бяха избягали в Енисейска губерния. Само две-три къщи бяха още обитавани. Всичко полезно или ценно беше отнесено от жителите с каруците им. При все това Надя бе принудена да се спре там за няколко часа. И двамата се нуждаеха от храна и отдих. Видяха пред себе си празна къща с отворена врата. Влязоха. Посред стаята имаше разнебитена дървена пейка близо до неизменната за всички сибирски къщи печка.

Едва тогава Надя погледна в лицето слепия си спътник, сякаш никога дотогава не беше го виждала. В погледа ѝ се четеше много повече от признателност, много повече от състрадание. Ако Михаил Строгов можеше да го види, той би отгатнал в красивия и отчаян поглед безкрайна преданост и нежност.

Клепачите на слепия, зачервени от нажежената сабя, бяха притворени върху съвсем сухите му очи. Бялото на очите му бе леко набръчкано и като че ли втвърдено, а зеницата странно увеличена. Ирисът беше по-тъмносин, отколкото преди. Миглите и веждите бяха отчасти обгорени. Ала поне привидно дълбокият поглед на младия мъж като че ли никак не бе променен. Ако не виждаше, ако бе съвсем сляп, вероятно чувствителността на ретината и на очния нерв е била напълно унищожена от силно нагорещената стомана.

В същия миг Михаил Строгов простря ръце.

— Тук ли си, Надя? — попита той.

— Да — отговори младото момиче, — до теб съм и няма вече да се разделя с теб, Михаил.

Като чу името си, произнесено за първи път от Надя, Михаил Строгов трепна. Той разбра, че неговата спътница знае всичко и е наясно кой е той и какво родство го свързва със старата Марфа.

— Надя — поде той, — ще трябва да се разделим.

— Да се разделим! Но защо, Михаил?

— Не искам да бъда пречка за твоето пътуване. Баща ти те очаква в Иркутск. Трябва да отидеш при него.

— Баща ми би ме проклетел, ако те изоставя след онова, което ти направи за мен.

— Надя, Надя! — отвърна Михаил Строгов, стискайки ръката ѝ, която тя бе сложила върху неговата. — Трябва да мислиш само за баща си!

— Михаиле — поде Надя, — ти имаш повече нужда от мен, отколкото баща ми! Трябва ли да се откажеш да отидеш в Иркутск?

— Никога! — извика Михаил Строгов с тон, който издаваше, че енергията му е непокътната.

— Но ти вече нямаш онова писмо!...

— Писмото, което Иван Огарьов ми открадна!... Какво от това? Ще съумея да мина без него, Надя! Отнесоха се с мен като с шпионин! И аз ще действам като шпионин! Ще разкажа в Иркутск всичко, което съм видял и чул и кълна се в бога, предателят ще се срещне един ден с мене лице в лице! Само трябва да отида в Иркутск преди него.

— И ти настояваш да се разделим?

— Надя, онези мизерници ми взеха всичко!

— Остават ми още няколко рубли и очите ми! Мога да виждам вместо теб, Михаил, и да те заведа там, където ти сам не можеш да отидеш.

— И как ще отидем до там?

— Пеш.

— И как ще преживеем?

— Ще просим.

— Да тръгваме, Надя!

— Ела, Михаил!

Двамата млади хора не се обръщаха вече един към друг с думите „братко“ и „сестро“. В общата си злочестина те се чувстваха още по-

тясно свързани. След като си отдъхнаха един час, те напуснаха къщата. Надя обходи градчето и си набави няколко парчета черен хляб, хляб, омесен от овес, и малко медовина, позната в Русия под името „мьод“. Нищо не плати за тях, защото бе започнала професията си на просякиня. Хлябът и медовината заситиха донякъде глада и жаждата на Михаил Строгов. Надя запази за него по-голямата част от оскъдната храна. Той ядеше зальците, които тя му подаваше един след друг, и пиеше от манерката, която Надя поднасяше до устните му.

— Ядеш ли, Надя? — няколко пъти я попита той.

— Да, Михаил — отвърщаше винаги момичето, задоволявайки се с остатъците.

Михаил и Надя напуснаха Семиловское и тръгнаха по трудния път към Иркутск. Девойката устояваше твърдо на умората. Ако Михаил Строгов можеше да я види, сигурно не би имал куража да продължат, но Надя не се оплакваше, а Михаил Строгов, не чувайки нито една въздишка, вървеше бързо, безсилен да овладее нетърпението си. И защо бързаше? Нима можеше все още да се надява, че ще изпревари татарите? Пеш, без пари, сляп и ако загубеше случайно Надя, би му оставало само да легне край пътя и да умре най-окаяно! И все пак, ако благодарение на енергията си, пристигнеха в Красноярск, може би всичко нямаше да бъде изгубено. Губернаторът, пред когото щеше да се разкрие, не би се колебал да му осигури възможност да отиде в Иркутск.

И Михаил Строгов крачеше, говорейки малко, погълнат от мислите си. Държеше Надя за ръка. Двамата бяха в постоянна близост. Струваше им се, че вече не се нуждаят от думи, за да споделят мислите си. Сегиз-тогиз той казваше:

— Говори ми, Надя!

— Има ли смисъл, Михаил? Ние мислим заедно — отговаряше момичето, стараейки се гласът му да не издаде умората. Понякога обаче ѝ се струваше, че сърцето ѝ спира за миг, краката ѝ се огъваха, пристъпваха по-бавно; ръката ѝ, хваната от Михаил Строгов, се опъваше, Надя изоставаше. Михаил Строгов се спираше, впиваше очи в нея, напругайки се сякаш да я види през мрака, който носеше в себе си. После, подкрепяйки я по-енергично, отново тръгваше напред.

Посред всички тези непрекъснати несгоди едно щастливо обстоятелство спести много умора и на двамата.

Бяха излезли от Семиловское преди около два часа, когато Михаил Строгов се спря:

— Безлюден ли е пътят? — попита той.

— Съвсем безлюден — отговори Надя.

— Не чуваш ли шум зад нас?

— Да, наистина.

— Ако са татарите, трябва да се скрием. Огледай се хубаво.

— Почакай ме — отвърна Надя и тръгна назад до мястото, където пътят завиваше надясно.

Михаил Строгов остана за малко сам, заслушвайки се.

Надя се върна почти веднага и каза:

— Една каручка. Кара я млад мъж.

— Сам ли е?

— Сам.

Михаил Строгов се поколеба за миг. Дали да не се скрие или, напротив, да си опита късмета и да се качат в каручката, ако не той поне Надя. Той щеше само да се опира с едната си ръка на нея и щеше да я тика при нужда, тъй като краката още дълго нямаше да му изменят. Той чувстваше обаче, че Надя, която се влачеше пеш, още откакто беше минала през Об, тоест повече от седмица, беше вече на края на силите си.

Реши да почака. Каручката скоро стигна до завоя. Тя беше доста разнебитена и можеше в краен случай да побере трима души, местните хора ѝ казваха „кибитка“.

Обикновено впрягат три коня в кибитката, но тази бе теглена само от един, с дълъг косъм и дълга опашка. Монголската му кръв се проявяваше в силата и издръжливостта му.

Един младеж я караше и кучето му бе легнало до него.

Надя разбра, че е русин. Лицето му бе кротко и флегматично, и вдъхваше доверие. Впрочем, изглеждаше, че никак не бърза. Караше спокойно, за да не преумори коня и по вида му никак не личеше, че се движи по път, който татарите можеха всеки миг да прекъснат.

Хванала Михаил Строгов за ръка, Надя се дръпна встрани.

Кибитката спря и водачът погледна усмихната девойката.

— И накъде сте се запътили така?... — попита я той, като я зяпаше добродушно.

Когато чу гласа му, Михаил Строгов си каза, че го е чувал някъде. Изглежда, че това му бе достатъчно, за да си спомни кой е собственикът на кибитката. И той тутакси се разведри.

— Е, добре, къде отивате? — запита повторно младежът, като този път се обърна направо към Михаил Строгов.

— Отиваме в Иркутск.

— О, батюшка, нима не знаеш, че има още сума ти версти до Иркутск?

— Зная.

— И си се запътил натам пеш?

— Пеш.

— Ти... може, ами госпожицата?...

— Това е сестра ми — каза Михаил Строгов, като сметна, че е по-благоразумно отново да я представи така.

— Да, сестра ти, батюшка, но вярвай ми, че тя никога няма да стигне до Иркутск.

— Приятелю — отвърна Михаил Строгов, като се приближи, — татарите ни ограбиха и не мога да ти предложа дори една копейка. Но ако се съ согласиш да вземеш сестра ми до себе си, аз ще вървя пеш след колата, ще тичам, ако се наложи, и няма да те забавя дори с един час.

— Братко, не искам! — извика Надя... — Не искам!... Господине, брат ми е сляп.

— Сляп! — повтори младежът с развълнуван глас.

— Татарите му изгориха очите! — отвърна Надя, като простря напред ръце, сякаш за да го омилостиви.

— Изгорили му очите! О, горкия човек! Аз отивам в Красноярск. Защо не се качиш в кибитката със сестра си? Като се постесним, ще се сместим и тримата. Впрочем кучето ми няма да откаже да повърви пеш. Само че не карам бързо, за да не моря кончето.

— Как се казваш, приятелю? — попита Михаил Строгов.

— Наричам се Николай Пигасов.

— Няма да забравя никога името ти.

— Е, добре, качи се, слепи батюшка. Сестра ти ще седне до тебе в дъното на каручката, а аз отпред, за да карам коня. Отдолу има кори от бреза и овесена слама. Същинско гнездо. Хайде, Серко, направи ни място!

Кучето слезе, без да го молят. Беше сибирска порода, сиво, средно на ръст, с добродушна и гальовна голяма глава, явно много привързано към господаря си.

Само след миг Михаил Строгов и Надя се настаниха в кибитката. Михаил Строгов протегна ръце, търсейки ръката на Николай Пигасов.

— Искаш да ми стиснеш ръката? Ето я, батюшка, стисни я, щом ти доставя удоволствие!

Кибитката потегли. Конят — Николай никога не го удряше — вървеше в раван. Очевидно Михаил Строгов нямаше да се придвижи по-бързо, но поне щеше да спести допълнителната умора на Надя.

Момичето беше така изтощено, че от еднообразното друскане на колата скоро се унесе в тежък сън. Михаил Строгов и Николай я настаниха възможно най-удобно върху брезовите клони. Отзивчивият младеж много се развълнува, а от очите на Михаил Строгов не се отрони ни една сълза, само защото нажежената стомана ги бе изсушила до последната.

— Миличка е — каза Николай.

— Да — отвърна Михаил Строгов.

— Горкичките момичета, опитват се да бъдат силни, батюшка, смели са, но всъщност са слаби. Отдалеч ли идвате?

— Много отдалеч.

— Клетите млади хора! Много трябва да те е боляло, когато са ти изгорили очите!

— Извънредно много — отговори Михаил Строгов и се обърна, сякаш искаше да види Николай.

— Не плака ли?

— Плаках.

— И аз бих плакал. Като си помисля само, да не можеш да виждаш вече хората, които обичаш! Ала те поне те виждат. Това е може би утешение!

— Да, може би! Кажи ми, приятелю, не съм ли те виждал някъде?

— Ти ли, батюшка? Не, никъде.

— Защото гласът ти ми е познат.

— Гледай ти! — отвърна Николай, усмихвайки се. — Познавал гласа ми! Може би ме разпитваш, за да узнаеш откъде идвам? О, ще ти кажа. Идвам от Коливан.

— От Коливан ли? Ами че там те срещнах. Ти беше в телеграфната станция, нали?

— Възможно е. Там живеех. Предавах по телеграфа.

— И остана на поста си до последния миг, нали?

— Точно тогава трябва да стоиш там!

— Беше в деня, когато един англичанин и един французин спореха с рубли в ръка пред твоето гише. И англичанинът телеграфира първите стихове на Библията.

— Възможно е, батюшка, само че не си спомням.

— Как, не си ли спомняш?

— Никога не чета телеграмите, които предавам. Тъй като мой дълг е да ги забравя, най-простият начин е да не зная съдържанието им.

Този отговор достатъчно обрисуваше Николай Пигасов.

Междувременно кибитката се клатушкеше бавничко, а на Михаил Строгов му се искаше да подкара по-бързо коня. Само че Николай и конят му бяха свикнали така и не можеха да отвикнат нито единият, нито другият. Конят вървеше три часа и си почиваше един, и така денем и нощем. През почивките той пасеше, а пътниците в кибитката ядяха в компания на верния Серко. Кибитката беше запасена най-малко за двайсет души и Николай щедро предложи провизиите си на двамата си гости, които смяташе за брат и сестра.

След цял ден почивка Надя отчасти възстанови силите си. Николай бдеше да ѝ бъде възможно най-удобно. Пътуваха при поносими условия, бавно наистина, но сигурно и понякога нощем, докато караше, Николай заспиваше, като спокойното му хъркане говореше за чиста съвест. Може би тогава, ако някой се вгледаше внимателно, щеше да види ръката на Михаил Строгов, която търси юздите на коня и го подкарва по-бързо, за голямо учудване на Серко, който обаче не казваше нищо. После от тръс конят незабавно преминаваше пак към раван, щом Николай се събудеше, ала кибитката все пак бе изминала няколко версти повече.

Така прекосиха реката Ишимка, градчетата Ишимское, Берикилское, Кюрское, реката Мариинска и едноименното градче, Боготолское и най-сетне Чуна, рекичката, която разделя Западен от Източен Сибир. Шосето се виеше било през обширна степ, където

погледът се губеше, било под гъсти и безконечни борови гори, от които им се струваше, че никога няма да излязат.

Навред беше безлюдно. Селяните бяха избягали отвъд Енисей, смятайки, че широката река може би ще спре татарите.

На 22 август кибитката стигна до градчето Ачинск, на триста и осемдесет версти от Томск. Още сто и двайсет версти ги делиаха от Красноярск. Никакво произшествие не беше смутило пътуването им. През шестте дни, откакто бяха заедно, Николай, Михаил Строгов и Надя си бяха останали същите, единият затворен в неизменното си спокойствие, другите двама тревожни, загрижени за момента, когато спътникът им щеше да се раздели с тях.

Можем да кажем, че Михаил Строгов виждаше изминатия път през очите на Надя и Николай. Ту единият, ту другият му описваха местностите, през които минаваше кибитката. Той знаеше дали е в гора или в равнина, дали в степта се вижда колиба, дали някой сибиряк не се появява на хоризонта. Николай не млъкваше. Той обичаше да разговаря и независимо от начина, по който възприемаше нещата, беше приятно да го слушаш.

Един ден Михаил Строгов го попита какво е времето.

— Доста хубаво, батюшка, ала това са последните дни на лятото. Есента в Сибир е къса и скоро ще ни налегнат първите зимни студове. Навярно татарите възнамеряват да отседнат тук през лошия сезон.

Михаил Строгов поклати недоверчиво глава.

— Не ти ли се вярва, батюшка? — подзе Николай. — Мислиш, че ще отидат в Иркутск.

— Опасявам се, че е така.

— Имаш право. При тях е един лош човек, който няма да им даде мира по пътя. Чул ли си да се говори за Иван Огарьов?

— Да.

— Не намираш ли, че е лошо да измениш на страната си?

— Да, не е хубаво — отвърна Михаил Строгов, опитвайки се да изглежда спокоен.

— Батюшка — поде Николай, — струва ми се, че не се възмущаваш достатъчно, когато говоря пред теб за Иван Огарьов. Всяко руско сърце трябва да се разбунтува, когато се произнася това име!

— Повярвай ми, приятелю, аз го мразя повече, отколкото би могъл да го мразиш ти — заяви Михаил Строгов.

— Това е невъзможно — отговори Николай, — да, не е възможно! Когато мисля за Иван Огарьов, за злото, което нанесе на нашата свещена Русия, така ме е яд, че ако можех да го заловя...

— Ако можеше да го заловиш?...

— Мисля, че бих го убил.

— А пък аз съм сигурен, че ще го убия — отговори спокойно Михаил Строгов.

VII

ПРЕМИНАВАНЕТО НА ЕНИСЕЙ

На 25 август вечерта кибитката наближи Красноярск. Пътуването от Томск дотук бе продължило осем дни. Не го извършиха в по-кратък срок, въпреки желанието на Михаил Строгов, главно защото Николай спа много малко. Затова бе невъзможно да се активизира конят му, който в други ръце би изминал същото разстояние само за шейсет часа.

За щастие все още никой не говореше за татари. По изминатия от кибитката път нито един техен разузнавач не се бе мяркал. Това изглеждаше едва ли не необяснимо и очевидно сериозни обстоятелства бяха възпрепятствали емира да се насочи незабавно към Иркутск.

И такива обстоятелства действително бяха налице. Нов руски корпус, събран набързо в Енисейската губерния, бе заминал за Томск, за да се опита да завладее отново града. Твърде слаб обаче за обединените войски на емира, той бе принуден да се оттегли. Армията на Теохар хан с неговите войници и дошлите от Кокандското и Кундузкото ханства наброяваше тогава двеста и петдесет хиляди души, срещу които руското командване не можеше все още да противопостави достатъчно голяма войска. Затова нямаше изгледи нашествениците да бъдат скоро прогонени, и цялото татарско множество щеше да се отправи към Иркутск.

Битката при Томск се състоя на 22 август — Михаил Строгов не знаеше това — и именно поради тази причина авангардът на емира все още не се бе появил в Красноярск на 25 август.

Както и да е, макар и да не можеше да бъде осведомен за събитията, станали след неговото заминаване, Михаил Строгов знаеше поне едно: че бе изпреварил татарите с няколко дни и затова можеше да се надява да стигне преди тях в Иркутск, който се намираще на още осемстотин и петдесет версти от Красноярск.

Той разчиташе впрочем, че в Красноярск, чието население е около дванайсет хиляди души, не можеха да му липсват превозни средства. Тъй като Николай Пигасов щеше да остане там, налагаше се

да го замести друг водач и да смени кибитката с по-бърза кола — това лесно щеше да му се удаде — той не се съмняваше, че ще бъде в състояние да стигне възможно най-бързо в Иркутск. Тогава щеше само да благодари на славния Николай Пигасов и да замине незабавно с Надя, защото не искаше да се раздели с нея, преди да я предаде в ръцете на баща ѝ.

Николай обаче бе решил да остане в Красноярск само „при условие, че намери там някаква служба“.

Този образцов чиновник, останал до последната минута на поста си в Коливан, държеше да се постави отново на разположение на администрацията.

— Защо да получавам заплата, без да съм я заслужил? — повтаряше той.

Така че ако не успееше да си намери служба в Красноярск, който сигурно бе в телеграфна връзка с Иркутск, той възнамеряваше да отиде било в станцията Удинск, било дори в столицата на Сибир. И в такъв случай щеше да продължи пътуването си с брата и сестрата, а в лицето на кого друго те биха намерили по-сигурен водач и по-верен приятел?

Кибитката беше вече само на половин верста от Красноярск. Отдясно и отляво се виждаха много дървени кръстове по пътя към града. Беше седем часът вечерта. Върху ясното небе се открояваха силуетите на църквите и на къщите, застроени по високия бряг на Енисей. Водите на реката блещукаха под последните зари на деня.

Кибитката спря.

— Къде сме? — попита Михаил Строгов.

— Най-много на половин верста от първите къщи — отговори му Надя.

— Нима градът спи? — поде Михаил Строгов.

— До ушите ми не достига никакъв шум.

— И не виждам никакви светлини в здрача, никакъв дим не се издига във въздуха — добави Надя.

— Странен град — забеляза Николай. — Не вдигат никакъв шум и си лягат в седем часа!

Лошо предчувствие обзе Михаил Строгов. Той не бе споделил с Надя надеждите, които възлагаше на Красноярск, където разчиташе да намери средство да завърши безопасно пътуването си. Страхуваше се

да не би да останат пак излъгани! Ала Надя бе отгатнала мислите му, макар и да не разбираше защо той толкова бърза да стигне в Иркутск, след като вече нямаше у себе си царското писмо. Един ден тя дори му загатна за това.

— Заклех се да отида в Иркутск — се задоволи да ѝ отговори той.

Само че за да изпълни мисията си бе необходимо да намери в Красноярск по-бързо средство за придвижване.

— Е, добре, приятелю, какво чакаме? — обърна се той към Николай.

— Боя се да не разбудим жителите на града с моята каручка!

И като шибна леко коня, той го подкани да тръгне. Серко изляя и кибитката се впусна в лек тръс по пътя към Красноярск. След десетина минути тя беше на главната улица.

Градът беше пуст! Нямаше вече нито един атинянин в тази „северна Атина“, както го нарича госпожа дъо Бурбулон. Нито една от блестящо впрегнатите карети не минаваше по чистите широки улици. Нито един минувач не се мяркаше по тротоарите пред великолепните дървени къщи, които изглеждаха така внушителни. Нито една изящна сибирячка, облечена по последна френска мода, не се разхождаше в прекрасния парк, врязан в брезовата гора, простираща се чак до Енисей! Голямата камбана на катедралата немееше и другите църкви мълчаха, а рядко се случва в някой руски град да не ехти камбанен звън! Красноярск бе напълно изоставен. Нямаше жива душа в този град, обикновено тъй оживен.

Последната телеграма от кабинета на царя, предадена преди прекъсването на телеграфа, съдържаше заповед до губернатора, гарнизона и жителите, независимо от народността им, да напуснат Красноярск, като отнесат всичко ценно или евентуално полезно за татарите и да избягат в Иркутск. Същата заповед важеше и за жителите на провинциалните градове. Московското правителство искаше да създаде пустиня пред нашествениците. Никой и не помисли да спори относно тези разпоредби в духа на Разтопшин. Те бяха просто изпълнени и затова в Красноярск нямаше жива душа.

Михаил Строгов, Надя и Николай пребродиха безмълвно улиците на града. Неволно се изпълниха с недоумение. Те единствени вдигаха единствения шум, който се разнасяше в мъртвия град. Михаил

Строгов не издаде нищо от онова, което изпитваше, но навярно бе вбесен от преследващия го лош шанс. Още веднъж надеждите му бяха излъгани.

— Господи! — извика Николай. — Та аз никога няма да си изкарам заплатата в тази пустош!

— Приятелю, трябва да тръгнете с нас към Иркутск.

— Действително ми се налага да го сторя — съгласи се Николай.
— Навярно още работи телеграфът между Удинск и Иркутск. Да тръгваме ли, батюшка?

— Да изчакаме до утре — отговори Михаил Строгов.

— Прав си. Предстои ни да преминем Енисей и трябва да го сторим по видело!

„По видело“ — прошепна Надя, мислейки за слепия си спътник.

Николай я чу и се обърна към Михаил Строгов.

— Прощавай, батюшка, уви, вярно е, че за теб нощ или ден е все едно.

— Не се упреквай, приятелю — отвърна Михаил Строгов, като прокара ръка по очите си. — С водач като теб все още мога да направя нещо. Отдъхни си няколко часа, нека и Надя си почине. Утре ще бъде светло.

Михаил Строгов, Надя и Николай не търсиха дълго къде да се подслонят. Първата къща, чиято врата бутнаха, бе празна, подобно на всички други. Имаше само малко шума. По липса на нещо по-добро, конят трябваше да се задоволи с тази слаба храна. Провизиите в кибитката не бяха изчерпани и всеки хапна по нещо. После коленичиха пред скромната икона на Богородица, окачена на стената и все още осветена от догарящата лампа. Николай и Надя заспаха, а Михаил Строгов остана буден. Сън не го хващаше.

На другия ден, 26 август, преди още да се е разсъмнало, кибитката, впрегната отново, прекоси парка с брезите, за да стигне до брега на Енисей.

Михаил Строгов беше сериозно загрижен. Как щяха да преминат реката, ако всички лодки или салове, както предполагаше, бяха унищожени с оглед да се забави напредването на татарите? Той познаваше Енисей, няколко пъти я бе прекосявал. Знаеше, че течението ѝ, доста широко в двойното корито, което реката си бе издълбала между островите, беше много буйно. При обикновени условия,

посредством саловете, построени специално да превозват пътници, каруци и коне, преминаването на Енисей изисква три часа и с голяма мъка приближават саловете до отсрещния бряг. А при липса на какъвто и да е плавателен съд, как щяха да пренесат кибитката на отсрещния бряг?

— И все пак ще премина! — повтори Михаил Строгов.

Съмваше се, когато кибитката стигна до левия бряг точно там, където свършваше една от големите алеи на парка. На това място брегът се издигаше сто метра над течението на реката. Затова можеха да я огледат на по-голямо разстояние.

— Виждате ли някой сал? — попита Михаил Строгов, като жадно местеше очи от едната на другата страна, машинално, навярно по навик, сякаш можеше да види сам.

— Едва сега съмна, братко — отвърна Надя. — Мъглата над реката е още гъста и водата не се вижда.

— Но аз чувам бученето й!

И действително изпод долните пластове мъгла долиташе глухият плясък на противоположното течение. Доста високите през този сезон води навярно се носеха с голяма сила. И тримата слушаха очаквайки да се вдигне мъглата. Слънцето бързо се издигаше над хоризонта и първите му лъчи скоро щяха да я разпръснат.

— Е, добре? — попита Михаил Строгов.

— Мъглите се повдигат, братко, и слънцето прониква вече през тях.

— Не се ли вижда още нивото на реката?

— Не още.

— Малко търпение, батюшка — обади се Николай. — Цялата мъгла ще се стопи! Виж! Ето че задуха вятър. Той започва да разкъсва мъглата. Виждат се вече дърветата по високите хълмове на десния бряг. Всичко си отива! Всичко отлита! Лъчите на слънцето подгонват тези купища мъгли! Ах, колко е красиво, бедни слепи приятелю, и какво нещастие е, че не можеш да се любоваш на тази гледка!

— Съзираш ли някоя лодка?

— Нито една.

— Огледай добре, приятелю, и този, и отсрещния бряг, докъдето ти стига погледът. Сал, лодка, какво да е!

Държейки се за последните брези, надвиснали над стръмния бряг, Надя и Николай се наведоха над реката. Пред тях се разкри необхватна гледка. На това място Енисей е широка най-малко верста и половина и образува два нееднакви ръкава, по които водите течаха бързо. Между двата ръкава има няколко острова, обрасли с елхи, върби и тополи и напомнящи зелени кораби, хвърлили котва в реката. Отвъд тях се редуваха високите възвишения на източния бряг, увенчани с гори; върховете на дърветата аленееха под лъчите на изгрева. Нагоре и надолу по течението си Енисей се разстилаше докъдето поглед стига. За човешкия взор тази прекрасна панорама обхващаше периметър от петдесет версти.

Ала никакъв плавателен съд нито на левия, нито на десния бряг, нито на брега на островите. Всичките бяха откарани или унищожени. По всяка вероятност ако татарите не докараха от юг необходимите материали за понтон, походът им към Иркутск щеше да бъде забавен известно време от препятствието, което представляваше река Енисей.

— Спомням си — каза Михаил Строгов, — че по-горе, при последните къщи на Красноярск има малко пристанище за лодки. Там именно спират саловите. Приятелю, да тръгнем обратно на течението на реката и виж дали някоя лодка не е забравена по брега.

Николай подкара в посоченото направление. Надя бе уловила Михаил Строгов за ръка и го поведе бързо натам. Една лодка, най-обикновена лодка, доста широка, за да побере кибитката, или ако това е невъзможно поне пътниците, които бе довела дотук и Михаил Строгов нямаше да се поколебае да прекоси реката.

След двацет минути и тримата стигнаха до малкото пристанище за лодки, където крайните къщи са наравно с нивото на реката, нещо като село, застроено под Красноярск.

На брега обаче нямаше нито един сал, нито една лодка край моста, който служеше за пристанище, нямаше дори нищо, от което да построят сал за трима души.

Михаил Строгов разпита Николай и неговия отговор бе отчайващ. Според него беше абсолютно невъзможно да минат през реката.

— Ще я преминем — заяви Михаил Строгов.

И те продължиха да търсят. Претършуваха няколко къщи по брега, изоставени както всички сгради в Красноярск. Достатъчно бе да

бутнат вратата. Оказаха се колиби на бедняци, съвършено празни. Николай оглеждаше една, Надя — друга, дори и Михаил Строгов влизаше тук-там и се опитваше да напипа някоя полезна вещ.

Николай и Надя претърсиха напразно колибите и се канеха вече да изоставят издирването, когато чува гласа на Михаил Строгов. Те се върнаха на брега и го съзряха на прага на една къща.

— Влезте — извика им той.

Николай и Надя тутакси изтичаха към него и влязоха в колибата.

— Какво е това? — попита ги Михаил Строгов докосвайки някакви предмети в килера.

— Делви! — отговори Николай. — И бога ми, поне половин дузина!

— Пълни ли са?...

— Да, пълни с кумис, и той е добре дошъл, за да допълни провизиите ни.

Кумисът е питие, направено от кобилешко и камилско мляко, много питателна и дори опияняваща напитка и Николай можеше само да го поздрави за находката.

— Сложи една настрана — му каза Михаил Строгов — и изпразни всички други.

— Веднага, батюшка.

— Ето кой ще ни помогне да минем Енисей.

— А салът?

— Сал ще бъде самата кибитка. Тя е достатъчно лека, за да плава. Впрочем ние ще я крепим, както и конят, задно с делвите.

— Хубаво го измисли, батюшка! — възхити се Николай. — И с бога напред, ще стигнем до някое пристанище... макар и не в права линия, защото течението е бързо.

— Няма значение! Нека минем най-напред през Енисей, после ще съумеем да намерим пътя за Иркутск отвъд нея — каза Михаил Строгов.

— На работа! — подкани ги Николай и се зае да изпразва делвите и да ги пренася до кибитката.

Оставиха една делва кумис, а другите грижливо затворени, пълни само с въздух, използваша като плаващи приспособления. Две делви, завързани за хълбоците на коня, трябваше да го държат над водата. Две други, закрепени за стръките на каручката, между двете

колела, трябваше да ѝ осигурят хоризонтално положение и по този начин да я превърнат в сал.

Бързо свършиха работата.

— Нали не се страхуваш, Надя? — попита Михаил Строгов.

— Не, братко — отвърна девойката.

— А ти, приятелю?

— Аз ли? — възкликна Николай. — Знаеш ли, че се сбъдна една моя мечта: да плавам с каруца!

На това място доста полегатият бряг бе благоприятен, за да пуснат кибитката в реката. Конят я завлече до водата и скоро съоръжението и моторът изплуваха на повърхността на реката. Колкото до Серко, той смело се гмурна във водата.

Прави върху кибитката, тримата пасажери се бяха събули от предпазливост, но благодарение на делвите, водата не стигаше дори до глезените им.

Михаил Строгов държеше поводите на коня и слушайки указанията на Николай, насочваше косо животното, като го щадеше, защото не искаше да изчерпи силите му в борба срещу течението. Докато кибитката се носеше по него, всичко вървеше добре и само след няколко минути салът отмина кейовете на Красноярск. Отклоняваше се на север и беше явно, че ще стигне до другия бряг доста по-долу от града. Но това нямаше никакво значение.

Можеха да преминат Енисей без особени трудности дори с този несъвършен плавателен съд, ако течението на реката бъде равно. Но за съжаление на повърхността ѝ се образуваха много конусообразни водовъртежи и не след дълго въпреки усилията на Михаил Строгов да я отклони, един такъв водовъртеж неудържимо подхвана кибитката.

Опасността стана много голяма. Кибитката вече не плаваше към източния бряг, тя просто се въртеше извънредно бързо, наклонена към центъра на водовъртежа, подобно на ездач по писта на цирк. Скоростта ѝ беше огромна. Конят едва успяваше да задържи главата си над водата и рискуваше да се задуши. Серко се бе опрял на кибитката.

Михаил Строгов си даде сметка за положението. Усети, че са увлечени по окръжност, която постепенно се стесняваше, без кибитката да може да излезе от нея. Не каза нито дума. Защо не можеше да види опасността, та да я избегне? Ала очите му вече не виждаха.

И Надя мълчеше. Ръцете ѝ се бяха вкопчили в една от дъгите на каручката, за да не подскача при всеки тласък, докато кибитката все повече и повече се наклоняваше към центъра на водовъртежа.

Дали Николай си даваше сметка за опасността? Какво означаваше държането му? Флегматичност или презрение към опасността, смелост или безразличие? Нима животът нямаше стойност за него и както казват ориенталците, бе само „хотел за пет дни“, който щеш или не щеш трябва да напуснеш на шестия? Във всеки случай усмихнатата му физиономия не се промени нито за миг.

И така, кибитката беше въввлечена във водовъртеж, конят — на края на силите си. Изведнъж Михаил Строгов смъкна дрехите, които можеха да му пречат, и се хвърли във водата. После сграбчи с едната ръка юздата на изплашения кон и толкова силно го дръпна, че успя да го измъкне извън радиуса на притеглянето и подхваната тутакси от бързото течение на реката, кибитката се отклони, променяйки скоростта си.

— Ура! — извика Николай.

Само два часа след отплаването им, кибитката пресече големия ръкав на реката, и стигна до брега на един остров, шест версти по-долу от мястото на тръгването им. Там конят изтегли каручката на брега и на смелото животно бе даден един час отдых. После пресякоха острова по ширина, под сянката на великолепни брези и кибитката се озова на брега на малкия ръкав на Енисей. Прекосиха го по-лесно. Във второто корито на реката нямаше водовъртежи, но течението беше толкова бързо, че кибитката стигна до отсрещния бряг пет версти по-надолу по реката. Или общо единайсет версти отклонение.

Тези големи водни пътища в Сибир, над които още не е построен нито един мост, са сериозна пречка за лесните съобщения. Те всички се бяха оказали гибелни за Михаил Строгов. На Иртиш салът, на който се намираше с Надя, беше нападнат от татарите, на Об, след като конят му бе улучен от куршум, самият той по чудо се изплъзна от преследващите го кавалеристи. Преминаването на Енисей, общо взето, се оказа най-благополучно.

— Нямаше да бъде толкова забавно, ако не беше толкова трудно — заяви Николай, потривайки ръце, когато слезе на десния бряг на реката.

— Онова, което бе само трудно за нас, приятелю, ще се окаже може би непреодолимо за татарите — отговори му Михаил Строгов.

VIII

ЗАЕК ИМ МИНАВА ПЪТЯ

Най-сетне Михаил Строгов можеше да сметне, че пътят за Иркутск е свободен. Изпреварил беше татарите, задържани в Томск и когато войниците на емира щяха да пристигнат в Красноярск, те щяха да заварят само един изоставен град. Нямаше да разполагат с никакво бързо съобщително средство между двата бряга. Следователно, щяха да закъснеят с няколко дни, докато успеят да минат по понтон, труден за построяване.

За пръв път след съдбоносната си среща с Иван Огарьов в Омск, царският куриер не бе така тревожен и можеше да се надява, че никаква нова пречка няма да изникне между целта му и него.

Поеха косо на югоизток през степта в продължение на петнадесетина версти, намериха отново главното шосе и тръгнаха по него.

Пътят беше добър, при това частта между Красноярск и Иркутск се смята за най-добрата по цялото му протежение. По-малко тръскане за пътниците и големи сенки, които ги защитават от жегата, понякога борови или кедрови гори, простиращи се на около сто версти. Ала този богат край бе запустял. Навред изоставени селища. Нямаше ги сибирските селяни, след които преобладава славянския тип. Истинска пустош, и то както знаем, пустош по заповед.

Времето беше хубаво, но охладеният нощен въздух вече побавно се стопляше от слънчевите лъчи. Наближаваха първите дни на септември и в тази област, с по-голяма географска ширина, дневната дъга видимо се скъсяваше над хоризонта. Тук есента е кратка, макар тази част от Сибир да е разположена над петдесет и петия паралел, който минава през Единбург и Копенхаген. Понякога дори зимата настъпва почти непосредствено след лятото. Зимите в Азиатска Русия трябва да настъпват рано, щом през тях температурата спада до точката на замръзване на живака и щом средната температура от двайсет градуса под нулата се смята там за поносима.

И така, времето бе благоприятно за пътниците. Нито бури, нито дъждове. Горещината бе умерена, нощите — прохладни. Здравословното състояние на Надя и на Михаил Строгов се стабилизира и откакто бяха напуснали Томск постепенно се свързеха от понесените изпитания.

Колкото до Николай Пигасов, той никога не се бе чувствал толкова добре. Това пътуване бе за него разходка, приятна екскурзия, за която използваше отпуската си на държавен служител без служба.

— Безспорно е по-приятно — казваше си той, — отколкото да стоиш по дванайсет часа завинтен на стол и да манипулираш с един апарат!

Междувременно Михаил Строгов бе успял да издейства от Николай да кара малко по-бързо коня си. За да постигне този резултат той му довери, че двамата с Надя отиват при баща си, заточеник в Иркутск, и много бързат да се срещнат с него. Естествено не трябваше да пресилват коня, защото твърде вероятно не биха могли да го сменят с други; осигурявайки му обаче доста чести почивки, например след всеки петнайсет версти, можеха с лекота да преминават по шейсет версти на денонощие. Впрочем, конят беше силен, а и от такава порода, че бе издръжлив на продължителна умора. Не му липсваха покрай пътя тлъсти пасбища — тревата бе изобилна и сочна. Още една възможност да искат от него повече работа.

Николай отстъпи пред тези доводи. Много го развълнува положението на двамата млади хора, които отиваха да споделят изгнанието на баща си. Нищо не му се струваше по-трогателно. Затова с каква само усмивка казваше на Надя:

— Божествена доброта! Как ли ще се зарадва господин Корпанов, когато ви види с очите си, когато ви стисне в прегръдките си! Ако дойда до Иркутск — това сега ми се струва доста вероятно, — ще ми позволите ли да присъствам на срещата ви? Да, нали? — После се удари по челото: — Само че като си помисля и каква горест ще изпита, че горкият му син е сляп! Ах, всичко е така объркано на този свят!

В крайна сметка резултатът бе, че кибитката тръгна по-бързо и според изчисленията на Михаил Строгов сега изминаваше по десет-дванайсет версти на ден.

Така че на 28 август те отминаха градчето Балайст, на осемдесет версти от Красноярск, а на 29 — Рибинск, четирийсет версти по-далеч.

На другия ден след още трийсет и пет версти, пристигнаха в Камск, малко по-голям град, през който протича едноименна река, малък приток на Енисей, извиращ от Саяните.

Градът не се отличаваше с нищо особено освен с живописно скупчените около площада дървени къщи, над които се възвисяваше високата камбанария на катедралата. Златният ѝ кръст блестеше под слънчевите лъчи.

Празни къщи, безлюдна църква. Нито една обитавана пощенска станция или кръчма. Нито един кон в конюшните. Нито едно домашно животно в степта. Разпорежданията на московското правителство бяха изпълнени съвсем стриктно: това, което не бе отнесено, бе унищожено.

Когато излязоха от Камск, Михаил Строгов събщи на Надя и Николай, че преди Иркутск ще минат само през един малко по-голям град, Нижни Удинск. Николай забеляза, че знае за него, главното, защото там има телеграфна станция. Така че ако и Нижни Удинск бъде така изоставен, както Камск, ще му се наложи да потърси работа чак в столицата на Източен Сибир.

Кибитката успя да мине при брода без особени затруднения малката река, която пресича пътя отвъд Камск. Впрочем между Енисей и един от големите ѝ притоци, Ангара, която минава през Иркутск, те нямаше да бъдат спрени по пътя си от никоя пълноводна река, освен може би Динка. Така че пътуването им нямаше да бъде забавено поради тази причина. Разстоянието от Камск до най-близкото градче бе много голямо приблизително сто и трийсет версти. Естествено, спазваха редовните почивки, иначе, както казваше Николай, — „ще си навлечем справедлива рекламация от страна на коня“. Уговорили се бяха той да си почива всеки петнайсет версти. А когато се договаря дори с животни, справедливостта изисква да не се нарушават клаузите на договорите.

След като прекосиха рекичката Берьозка, те пристигнаха в Берьозинск сутринта на 4 септември.

Там за щастие Николай, който бе установил, че провизиите им са на привършване, намери в една изоставена фурна дузина „погачи“, един вид баница с овча мас и много варен ориз. Тази добавка навреме се присъедини към кумиса, с който се бяха снабдили в Красноярск.

След поредната почивка на 8 септември след вечеря подновиха пътуването. Оставаха им само петстотин версти до Иркутск. Зад тях нищо не издаваше присъствието на татарски авангарди. Затова Михаил Строгов съвсем основателно мислеше, че вече няма да срещне пречки и след осем, най-много десет дни ще се яви пред княза.

Когато излизаха от Берьозинск, заек прекоси шосето на трийсет крачки пред кибитката.

— Ах! — възкликна Николай.

— Какво има, приятелю? — тревожно го попита Михаил Строгов, нащрек като всеки слепец при най-малкия шум.

— Не видя ли?... — попита Николай, чието усмихнато лице внезапно помръкна. После веднага добави: — Ах, не, ти не си могъл да видиш, и толкова по-добре за теб, батюшка!

— И аз нищо не видях — обади се Надя.

— Толкова по-добре! Толкова по-добре! Само че аз... аз видях!

— Но какво беше? — настоя Михаил Строгов.

— Заек ни мина път.

Съгласно едно руско народно поверие, когато заек пресече пътя на някой пътник, това е знамение за близко нещастие.

Суеверен като повечето руси, Николай спря кибитката.

Михаил Строгов разбра, че спътникът му е разколебан и макар сам да не споделяше наивното му опасение от минаващи зайци, той се опита да го успокои:

— Няма нищо страшно, приятелю.

— Нищо за теб и за нея, зная, батюшка, но не и за мен! — И добави: — Съдба!

После подкара коня в тръс.

Ала въпреки лошото предзнаменование денят мина без никакво произшествие.

На следващия ден, 6 септември, по обед кибитката спря за почивка в градчето Алзалевск, също така пусто, както цялата околност.

Там, на прага на една къща, Надя намери два от ония ножове със здраво острие, използвани от сибирските ловци. Тя даде единия на Михаил Строгов, който го мушна под дрехата си, а другия запази за себе си. Кибитката беше вече само на седемдесет и пет версти от Нижни Удинск.

През последните два дни Николай не можа да си възвърне обичайното добро настроение. Лошото предзнаменование го бе засегнало повече, отколкото можеше да се предположи и той, който дотогава не бе в състояние да стои безмълвен повече от час, сега изпаднаше в продължителни мълчания, от които с мъка го изтръгваха. Това действително бяха симптоми на травмиран човек, и е напълно обяснимо, когато става дума за хора от северните раси, чиито суеверни предци са създатели на митологията на полярните обитатели.

След Екатеринбург пътят за Иркутск върви почти успоредно на петдесет и петия паралел, но излизайки от Берьозинск, той завива рязко на югоизток, така че пресича косо стотния меридиан, избирайки най-краткото разстояние до столицата на Източен Сибир, като прекосява последните склонове на Саяните. Самите те представляват разклонение на голямата алтайска верига, която се вижда от двеста версти.

И така, кибитката се носеше бързо по този път. Тя направо препускаше! Личеше си, че Николай вече не мисли да щади коня си и че той самият сега бързаше да стигне до Иркутск. Въпреки едва ли не фаталистичното си примирение, той щеше да се почувства по-сигурен само зад неговите стени. Много руси мислеха като него и не един от тях би обърнал назад коня си, ако му мине път заек. Каквито и забележки да правеше обаче, чиято правота Надя проверяваше, предавайки ги на Михаил Строгов, те навеждаха на мисълта, че върволицата изпитания може би още не бе секнала за тях.

И наистина, ако територията след Красноярск бе пощадена по отношение на природните си богатства, сега горите бяха белязани от огъня и желязото, ливадите от двете страни на пътя бяха изпогазени и по всичко личеше, че многочислена войска бе минала през тях.

Трийсет версти преди Нижни Удинск следите от неотдавнашното опустошение се натрапваха вече на погледа и можеха да се обяснят единствено с присъствието на татари.

Вече не само полята бяха изпотъпкани от копитата на конете, а горите изпосечени. Малкото къщи, пръснати край пътя, не бяха само празни: едни от тях бяха полуразрушени, а други — полуопожарени. По стените им личаха следи от куршуми.

Можем да си представим тревогата на Михаил Строгов. За него вече нямаше съмнение, че татарски корпус е минал наскоро по тази

част от пътя и все пак бе невъзможно това да са били войските на емира, защото те не можеха да го изпреварят, без да ги забележи. Кой бяха в такъв случай новите нашественици? По кой заобиколен път в степта бяха успели да излязат на главния път за Иркутск? С кои нови неприятели щеше да се сблъска царският куриер?

Михаил Строгов не сподели опасенията си нито с Николай, нито с Надя. Не искаше да ги тревожи. Пък и той бе твърдо решен да върви напред, докато някое непреодолимо препятствие не го спре. По-късно щеше да съобрази какво бе уместно да стори.

На следния ден стана още по-очевидно, че голяма войска от пехотинци и кавалеристи бе минала оттук. Забелязаха облаци дим на хоризонта. Кибитката напредваше предпазливо. Няколко къщи в изоставените градчета още горяха и те явно бяха подпалени преди повече от едно денонощие. Конят отказа да върви. Серко злокобно зави.

— Какво има? — попита Михаил Строгов.

— Един труп! — извика Николай, който слезе от каручката.

Беше трупът на мужик, жестоко осакатен и вече изстинал.

Николай се прекръсти. После, подпомогнат от Михаил Строгов, го пренесе върху крайпътния насип. Искеше да го погребее както подобава, да го зарови дълбоко, та хищниците в степта да не разкъсат жалките останки. Но Михаил Строгов не му остави време.

— Да тръгваме, приятелю, да тръгваме — извика той. — Не можем да се бавим нито час!

И кибитката потегли.

Впрочем, ако Николай би желал да изпълни последните си задължения към всички мъртъвци, които тепърва щеше да срещне по главния сибирски път, той не би могъл да им насмогне! Наближавайки Нижни Удинск, намираха по двадесетина проснати на земята.

А бяха принудени да продължават по същия път, докато стане явно невъзможно, без да попаднат в ръцете на нашественици. Така че те не промениха маршрута си, ала опустошенията и развалините бяха все повече във всяко ново селище. Всички тези села, чиито имена показваха, че са били населени от заточени поляци, бяха жестоко ограбени и опожарени. Кръвта на жертвите още не се бе съсирила напълно. Колкото до условията, при които бяха извършени тези

безчинства, Михаил Строгов и спътниците му бяха в пълно неведение. Не бе оцеляло нито едно живо същество, за да им разкаже.

Същия ден към четири часа Николай посочи на хоризонта високите камбанарии на църквите в Нижни Удинск. Над тях се виеха плътни изпарения, които едва ли бяха облаци.

Николай и Надя гледаха и споделяха с Михаил Строгов резултата от наблюденията си. Трябваше да вземат някакво решение. Ако градът бе изоставен, можеха без опасност да минат през него, но ако поради необяснимо хрумване татарите бяха още там, на всяка цена трябваше да го заобиколят.

— Карай напред, много внимателно, но все напред! — каза Михаил Строгов.

Изминаха още една верста.

— Това не са облаци, а дим! — извика Надя. — Братко, татарите подпалват града.

И наистина сега това личеше съвсем ясно. Сред изпаренията проблясваха светли езици. Облаците дим ставаха все по-гъсти и се виеха към небето. Не се виждаше обаче нито един беглец. Вероятно подпалвачите бяха намерили града изоставен и само го опожаряваха. Но татарите ли правеха това или самите руси, подчинявайки се на разпорежданията на великия княз? Дали царското правителство не бе пожелало нито един град или село отвъд Красноярск и река Енисей да предостави убежище на войските на емира? А самият Михаил Строгов трябваше ли да спре или да продължи пътя си?

Не можеше да реши. И все пак, след като прецени всички „за“ и „против“, той стигна до извода, че колкото и да е уморително пътуването през степта без прокаран път, той не трябва да се излага на опасността повторно да попадне в ръцете на татарите. И се нареди да предложи на Николай да напуснат шосето и ако бе абсолютно наложително, да се върнат на него едва след като заобиколят Нижни Удинск, но точно в този миг отдясно се чу изстрел. Изсвистя куршум и конят, улучен в главата, се строполи мъртъв. В същия миг дванадесетина конници изскочиха на пътя и обкръжиха кибитката. Преди да се опомнят, Михаил Строгов, Надя и Николай бяха пленени и бързо повлечени към Нижни Удинск.

При това внезапно нападение хладнокръвието нито за миг не измени на Михаил Строгов. Тъй като не бе могъл да види враговете си,

през ум не му бе минало да се защити. Но дори и ако можеше да използва зрението си, едва ли би се опитал да го стори. Това би означавало да предизвика кървава разправа. Той не виждаше, но затова пък чуваше и разбираше какво казват.

Така узна, че войниците са татари и по думите им предшестват армията на нашествениците.

Ето впрочем какво узна той както от разменените тогава пред него думи, така и от откъслечния разговор, който дочу, по-късно.

Тези войници не бяха пряко подчинени на емира, задържан все още отвъд Енисей. Бяха част от трета колона, съставена главно от татари от Кокандското и Кундузкото ханства, към която армията на Теохар щеше да се присъедини в околностите на Иркутск.

Следвайки съветите на Иван Огарьов с оглед на успешното завладяване на източните губернии, след като премина границата на Семипалатинската губерния, тази колона се спусна на юг от езерото Байкал и известно време вървя в подножието на Алтай. Грабейки и опустошавайки под предводителството на един офицер на кундузкия хан, тя стигна до горното течение на Енисей. Там, предвиждайки мерките, взети в Красноярск по заповед на царя и за да улесни преминаването на реката от войските на емира, този офицер бе пуснал по течението ѝ цяла флотилия от лодки, които, използвани било като плавателни съдове или за направа на понтон, щяха да дадат възможност на Теохар да мине на десния бряг и да продължи по пътя за Иркутск. После тази трета колона, като заобиколи в подножието планините, се спусна към долината на Енисей и излезе на същия този сибирски път при Алзалевск. На това се дължаха след това градче купищата развалини, отличителен белег на войните на татарите. Нижни Удинск бе понесъл наскоро общата участ и татарите, на брой петдесет хиляди, го бяха вече напуснали, за да заемат предните позиции пред Иркутск. Не след дълго към тях щяха да се присъединят войските на емира.

Такова беше положението на тази дата — възможно най-сериозно за онази част от Източен Сибир, напълно откъсната, както за сравнително малобройните защитници на нейната столица.

Ето какво научи Михаил Строгов: пред Иркутск бе пристигнала трета татарска колона, а към авангарда на емира и Иван Огарьов скоро щеше да се присъедини основното ядро на войската им.

Следователно обкръжаваното и впоследствие падането на Иркутск беше вече само въпрос на време, може би съвсем кратко.

Лесно е да си представим какви мисли връхлетяха Михаил Строгов. Би ли се учудил някой, ако при това положение той най-сетне загубеше всяко дръзновение, всяка надежда? Нищо такова не се случи обаче и устните му изговориха не някои други, а следните думи:

— Ще отида там!

Половин час след нападението на татарските конници Михаил Строгов, Николай и Надя влязоха в Нижни Удинск. Вярното куче ги следваше, но отдалеч. Те нямаше да останат в града, който бе в пламъци, и скоро щеше да бъде напуснат от последните мародери.

Затова татарите метнаха пленниците върху коне и бързо ги повлякоха със себе си. Николай, примирен както винаги, Надя, все така твърдо вярваща в Михаил Строгов, а самият Михаил Строгов, привидно безразличен, но готов да използва всеки случай, за да избяга.

Татарите не можеха да не забележат, че единият от пленниците им е сляп и присъщата им примитивност ги подтикна да си устроят развлечение с нещастника. Те яздеха бързо. Тъй като сам караше коня си, той вървеше наслуки, често се отклоняваше от колоната и внасяше безредие в отряда. Затова Михаил Строгов стана обект на псувни и грубости, които разкъсваха сърцето на Надя и изпълваха с възмущение Николай. Какво можеха обаче да сторят? Те не говореха татарски и всеки опит да се застъпят бе безмилостно осуетяван.

Нещо повече, не след дълго, подтикнати от примитивната си изобретателност, те смениха коня на Михаил Строгов с друг, който този път беше сляп. Повод за смяната бе забележката на един от кавалеристите, която Михаил Строгов чу:

— Но русинът може би вижда!

Тази сцена се разигра на шейсет версти от Нижни Удинск между селищата Татан и Чибарлинская. Закрепиха Михаил Строгов върху слепия кон, като подигравателно му пъхнаха в ръката юздите. После с камшици, камъни и кръсъци подгониха коня в галоп.

Тъй като ездачът му, сляп като него, не можеше да го направлява, конят ту се удряше в някое дърво, ту излизаше извън пътя. В резултат — сблъсквания, дори падания, които можеха да се окажат гибелни.

Михаил Строгов не протестираше. Нито пък се оплакваше. Паднеше ли конят му, чакаше да го вдигнат. Наистина го вдигаха и

жестоката игра продължаваше.

Николай не можеше да понесе издевателствата спрямо него. Искаше да се притече на помощ на спътника си. Обаче татарите го спираха грубо и го биеха.

Накрая те щяха да продължат още дълго тази игра за голямо тяхно забавление, но едно сериозно произшествие ѝ сложи край.

По едно време слепият кон започна да буйства и изтича право към един изкоп край пътя, дълбок трийсет — четирийсет стъпки.

Николай понечи да се втурне натам. Задържаха го. Конят, не направляван, се строполи с ездача си в изкопа.

Когато отидоха да го вдигнат, Михаил Строгов, който бе успял да скочи от седлото, бе невредим, но горкият кон си бе счупил двата крака и бе вече негоден за нищо.

Оставиха го да умре там, без дори да го застрелят. И Михаил Строгов, завързан за седлото на един татарин, трябваше да следва пеш отряда.

Той пак не се оплака, нито протестира. Вървеше бързо, така че почти не опъваше въжето, с което бе вързан. Все още си оставаше „човекът от желязо“, както генерал Кисов го бе описал на царя!

На другия ден, 11 септември, отрядът мина през Чибарлинская. Тогава се случи едно произшествие, чиито последици бяха трагични.

Беше вече нощ. Татарските кавалеристи си бяха дали почивка и бяха кой повече, кой по-малко пияни. А сега се канеха да тръгнат отново.

Надя, към която дотогава като по чудо войниците се отнасяха с уважение, сега бе оскърбена от един от тях.

Михаил Строгов не беше в състояние да види нито оскърблението, нито оскърбителя, затова пък. Николай бе видял всичко вместо него.

И съвсем невъзмутим, без да разсъди, без дори може би да осъзнае какво върши, Николай отиде право при татарина и преди той да се опита да го спре, измъкна пистолета от кобура на седлото и го изпразни в гърдите му. Офицерът, който командваше отряда, се притече тутакси, щом проехтя изстрела.

Кавалеристите щяха да съсекат на място горкия Николай, но по знак на офицера го завързаха, метнаха го на един кон и отрядът тръгна в галоп.

Въжето около китките на Михаил Строгов, което той бе прегризал със зъби, се скъса, когато конят препусна в галоп ездачът полупиян, увлечен от бързия му бяг, не забеляза нищо.

Михаил Строгов и Надя се озоваха сами на пътя.

IX В СТЕПТА

Михаил Строгов и Надя, бяха впрочем свободни още веднъж както по време на прехода от Перм до бреговете на Иртиш. Но колко различни бяха условията на пътуването им! Тогава удобен тарантас, често сменяни коне, добре поддържани пощенски станции им осигуряваха бързо пътуване. Сега, пеш, без възможност да си набавят превозно средство, без храна, без да знаят дори как ще се справят с най-елементарните жизнени потребности, трябваше да изминат още четиристотин версти! Като връх на неволята им Михаил Строгов виждаше само с очите на Надя. Колкото до приятеля, който случаят им бе дарил, малко преди това го бяха изгубили при най-трагични обстоятелства.

Михаил Строгов се свлече върху насипа край пътя. Надя, права, чакаше само една негова дума, за да тръгне наново на път.

Беше десет часът вечерта. Преди три часа и половина слънцето се бе скрило зад хоризонта. Не се виждаше нито къща, нито колиба. Последните татари се изгубиха в далечината. Михаил Строгов и Надя бяха съвсем сами.

— Какво ли ще направят с приятеля ни! — извика девойката. — Бедният Николай! Срещата му с нас се оказа гибелна за него!

Михаил Строгов не отговори.

— Михаиле — поде Надя, — забрави ли, че той те защити, когато татарите се гавреха с теб, че рискува живота си заради мен!

Михаил Строгов продължаваше да мълчи. За какво мислеше неподвижен, подпрял лице на ръцете си? Чу ли я поне, макар че не и отговори?

Да, чул я бе, защото когато тя го попита:

— Накъде да те вода, Михаил?

— В Иркутск! — отвърна той.

— По главния път?

— Да, Надя.

Михаил Строгов беше все още куриерът, заклея се да постигне целта си. Да върви по главния път означаваше да отиде в Иркутск по най-краткия път. Ако авангардът на войските на Теохар хан се появеше, все щеше да има време да кривне встрани.

Надя хвана отново Михаил Строгов за ръка и тръгнаха.

На другата сутрин, 12 септември, двадесет версти по-нататък, в селото Тулуновское спряха за малко да си отдъхнат. Селото бе изгорено и пусто. През цялата нощ Надя оглеждаше, вървейки, пътя да не би трупът на Николай да е захвърлен там, но напразно се ровеше в развалините и проверяваше сред убитите. До този момент изглеждаше, че той е бил пощаден. Но дали не му отреждаха по-жестоко наказание, щом стигнат лагера при Иркутск?

Изтощена от глада, от който и спътникът и страдаше много, Надя има щастието да намери в една селска къща известно количество пастърма и сухари, изсушени на пара парчета хляб, които запазват хранителните си качества неограничено дълго време. Те взеха със себе си колкото можеха да носят. Така храната им бе осигурена за няколко дни. Вода нямаше да им липсва в този край, набразден от хилядите малки притоци на Ангара.

Те отново тръгнаха на път. Михаил Строгов пристъпваше уверено и забавяше крачка само заради Надя. А тя, не искайки да изостава, се насилваше да върви. За щастие спътникът ѝ не можеше да види до какво окаяно състояние я бе довела умората. И все пак той предугаждаше това.

— Ти си на края на силите си, бедно дете — ѝ казваше понякога.

— Не — отричаше тя.

— Когато няма да можеш вече да ходиш, ще те нося, Надя.

— Добре, Михаил.

Този ден трябваше да прекосят малката река Ока, но по нея имаше бродове и не срещнаха трудности.

Небето беше облачно, температурата поносима. Имаше опасност обаче времето да се развали и това щеше допълнително да ги измъчи. Преваляха даже няколко проливни, но кратки дъждове. В колибите Надя отново намери същата така разпространена в този край пастърма, която струва само две копейки и половина ливрата.

Обратно обаче на надеждите на Михаил Строгов, не срещнаха нито едно товарно животно. Кон или камила, всичко бе избито или

отвлечено, така че те трябваше да продължават пеш през безкрайната степ.

Следите от третата татарска колона, насочила се на изток, не липсваха. Тук убит кон, там изоставена каруца. Телата на нещастни сибиряци осейваха и шосето, щом приближеха някое село. Овладейвайки погнусата си, Надя оглеждаше всеки труп.

Общо взето, дебнеше ги опасност не пред, а зад тях. Авангардът на голямата армия на емира, предвождан от Иван Огарьов, можеше да се появи всеки миг. Лодките, изпратени от Долни Енисей, сигурно бяха пристигнали в Красноярск и веднага са послужили за преминаване на реката. В такъв случай пътят беше свободен за нашествениците. Никой руски корпус не можеше да го прегради между Красноярск и езерото Байкал. Така че Михаил Строгов очакваше татарските разузнавачи. Затова при всяка почивка Надя се изкачваше на някоя височинка и внимателно гледаше на запад, но никаква вихрушка от прах не известяваше все още пристигането на кавалерийска войскова част.

После те пак тръгваха и почувствуваха ли, че влачи бедната Надя, Михаил Строгов забавяше крачка. Разговаряха малко и все за Николай. Девојката си спомняше какво бе той за тях през дните на съвместното им пътуване.

Отговаряйки ѝ, Михаил Строгов се мъчеше да ѝ даде малка надежда, но самият той не таеше никаква в себе си, защото бе сигурен, че клетникът няма да избегне смъртта.

Един ден Михаил Строгов каза на Надя:

— Никак не заговорваш за майка ми, Надя.

За майка му! Надя съзнателно правеше това. Защо да разврежда раната му? Та нали старата сибирячка бе мъртва! Нима синът ѝ не бе целунал челото ѝ за последен път, когато трупът ѝ бе проснат върху платото на Томск?

Михаил Строгов обаче настоя:

— Говори ми за нея, Надя! Говори! Ще ми доставиш удоволствие.

Тогава Надя направи онова, което дотогава избягваше. Разказа му всичко, което се бе случило между Марфа и нея след срещата им в Омск, където двете се бяха видели за първи път. Каза му как необясним инстинкт я бе тласнал към старата пленничка, без да я познава, какви грижи бе положила за нея, каква морална опора бе

получила самата тя. Тогава Михаил Строгов бе за нея само Николай Корпанов.

— Трябваше докрай да остана Николай Корпанов! — отвърна Михаил Строгов и лицето му помръкна. После той добави: — Не устоях на клетвата си, Надя. Заклел се бях да не я видя.

— Но ти не си я видял по своя воля! Единствено случаят те е срещнал с нея!

— Бях се заклел каквото и да се случи, да не издам кой съм!

— Михаиле, Михаиле, можеше ли да устоиш, като видя вдигнат над майка ти камшик? Не! Няма клетва, която да попречи на един син да защити майка си!

— Измених на клетвата си, Надя — отвърна Михаил Строгов. — Дано бог и царят батюшка да ми простят!

— Михаиле — каза тогава девойката, — искам да те попитам нещо. Не ми отговаряй, ако смяташ, че не трябва. Нищо, което изхожда от теб, не може да ме нарани.

— Говори, Надя.

— Защо, след като ти отнеха царското писмо, пак бързаш да пристигнеш в Иркутск?

Михаил Строгов стисна по-силно ръката ѝ, но не отговори.

— Нима не знаеше съдържанието му, преди да напуснеш Москва? — попита Надя.

— Не, не го знаех.

— Трябва ли да мисля, че само желанието ти да ме предадеш в ръцете на баща ми те тласка към Иркутск?

— Не, Надя — отговори ѝ сериозно Михаил Строгов. — Бих те излъгал, ако те оставя да мислиш така. Отивам там, където дългът ми повелява, а колкото до завеждането ти в Иркутск, нали сега ти всъщност ме водиш там! Нали с твоите очи виждам! Нали твоята ръка ме направлява? Не ми ли върна стократно услугите, които можах отначало да ти окажа? Не зная дали съдбата ще престане да ни преследва, но в деня, когато ще ми благодариш, че съм те предал в ръцете на баща ти, аз ще ти благодаря, че си ме завела в Иркутск!

— Клетви Михаиле! — отвърна Надя силно развълнувана. — Не говори така! Не този отговор искам от теб. Питам те защо сега толкова бързаш да отидеш там?

— Защото трябва да бъда в Иркутск преди Иван Огарьов! — извика Михаил Строгов.

— И сега ли?

— И сега. И ще бъда!

Произнасяйки последните думи, Михаил Строгов не говореше само от омраза към предателя. Надя разбра, че не ѝ каза всичко, че не може да ѝ каже всичко.

На 12 септември, три дни по-късно, двамата стигнаха градчето Куйтунское на седемдесет версти от Тулуновское. Девојката вървеше с голяма мъка. Изранените ѝ крака едва я държаха, ала тя се мъчеше да устои, бореше се срещу умората и единствената ѝ мисъл беше: „Тъй като не може да ме види, ще вървя, докато падна.“

Между другото, в тази част от пътя не се появи никаква пречка и никаква опасност, след като татарите бяха отминали. Само безкрайна умора.

Цели три дни беше все така. Явно беше, че третата колона на нашествениците се придвижва бързо на изток. Това личеше от развалините, които оставяха подире си, от пепелищата, които вече не пушеха, от разложените трупове по земята.

И на запад нищо. Авангардът на емира не се появяваше. Михаил Строгов стигаше до най-невероятни предположения, за да си обясни закъснението му. Дали русите е достатъчно голяма войска заплашваха непосредствено Томск или Красноярск? Дали третата колона, изолирана от другите две, рискува да бъде откъсната? Ако бе така, великият княз лесно щеше да защити Иркутск, а спечеленото време спрямо нашественика е начало на отблъскването му.

Михаил Строгов се поддаваше понякога на подобни надежди, ала скоро си даваше сметка колко химерични са те и разчиташе само на себе си, сякаш спасението на великия княз беше единствено в негови ръце!

Шестдесет версти делят Куйтунское от Кимилтейское, малко градче, разположено близо до Динка, приток на Ангара. Михаил Строгов мислеше не без страх за препятствието, което този доста голям приток поставяше на пътя им. И дума не можеше да става да намери сал или лодка. И той си спомняше, че я беше преминавал в пощастливи за него дни и знаеше, че е трудно преодолима. Но преминеха ли я, никоя друга река, плавателна или не, нямаше да им попречи да

следват пътя, който след двеста и трийсет версти щеше да ги отведе в Иркутск.

Нужни им бяха поне три дни, за да отидат в Кимилтейское. Надя се влачеше. Колкото и да бе силна духом, физическите ѝ сили обаче щяха да ѝ изменят. Михаил Строгов си даваше напълно сметка за това.

Ако не беше сляп, тя сигурно щеше да му каже: „Върви сам, Михаил! Остави ме в някоя колиба. Иди в Иркутск! Изпълни мисията си! Виж баща ми! Кажи му къде съм, кажи му, че ще го чакам. Двамата заедно ще успеете да ме намерите. Не се страхувам! Ще се укрива от татарите. Ще се съхраня заради него, заради теб. Върви, Михаиле! Аз повече не мога...“ Много пъти Надя трябваше да се спира. Тогава Михаил Строгов я вземаше на ръце и тъй като я носеше, вече не изпитваше угризения, мислейки за умората ѝ, и крачеше по-бързо, неуморим.

На 18 септември в десет часа вечерта най-сетне влязоха в Кимилтейское. От върха на едно възвишение Надя забеляза малко потъмня ивица на хоризонта. Река Динка. Няколко светкавици, непридружени от гръмотевици, се отразиха във водите ѝ и осветиха небето.

Надя поведе спътника си през разрушеното селище. Пепелта от пожара бе вече изстинала. Татарите бяха минали оттук преди най-малко пет-шест дни.

Щом стигна до последните къщи, Надя се отпусна върху една каменна пейка.

— Да спрем ли? — попита я Михаил Строгов.

— Ноцта се спусна, Михаил. Не искаш ли да отдъхнем няколко часа? — предложи Надя.

— Щеше ми се да минем Динка, да я изпречим между нас и авангарда на емира. Ала ти не можеш дори да се влачиш, мила ми Надя.

— Да вървим, Михаил! — отвърна тя, като го улови за ръка и го поведе.

Река Динка пресичаше пътя на две или три версти оттам. Младото момиче се опита да си наложи това последно усилие, което Михаил Строгов искаше от него. И те тръгнаха по осветения от светкавиците път. Намираха се сред безбрежна пустош, сред която се губеше малката река. Нито едно дръвче, нито една могилка не

нарушаваха равната шир. Край тях отново се разстилаше сибирската степ. Никакъв полъх не раздвижваше въздуха, най-малкият шум отекваше надалече в пълната тишина. Внезапно Михаил Строгов и Надя се спряха, сякаш нозете им се заклециха в някоя пукнатина на почвата.

В степта се бе разнесъл кучешки лай.

— Чу ли? — попита Надя.

Жален, сърцераздирателен вик последва кучешкия лай. Последен зов на умиращо човешко същество.

— Николай! Николай! — извика девойката, обзета от злокобно предчувствие.

Заслушан във вика, Михаил Строгов поклати глава.

— Ела, Михаил, ела! — помоли го Надя.

И макар доскоро едва да се мъкнеше, силите ѝ внезапно се възвърнаха под напора на силната възбуда.

— Излязохме ли от шосето? — попита Михаил Строгов, усетил, че стъпва не вече по прах, а по трева.

— Да... трябва! — промълви Надя. — Викът дойде оттук, отдясно!

След няколко минути двамата бяха на половин верста от реката.

Кучешкият лай проехтя за втори път, по-слабо, но по-близо.

Надя се спря.

— Да, Серко лае!... Той е тръгнал след господаря си — забеляза Михаил Строгов.

— Николай! — извика девойката.

Зовът и остана без отклик.

Само няколко хищни птици литнаха и изчезнаха в небесната вие.

Михаил Строгов се послуша. Надя огледа блещукащата като огледало равнина, над която се носеха синкави изпарения, но не забеляза нищо. Ала гласът повторно се обади. Този път те чува жаловит шепот:

— Михаил!

После едно куче, цялото окървавено, се спусна към Надя. Беше Серко.

Николай сигурно бе наблизил. Само той би могъл да прошепне името „Михаил“. Къде беше той? Надя нямаше вече сила дори да извика.

Пълзейки по земята, Михаил Строгов търсеше пипнешком.

Изведнъж Серко отново излая и се спусна към една огромна птица, която летеше ниско до земята. Беше лешояд. Когато Серко връхлетя върху него, той литна нагоре, но пак се върна и клъвна кучето. То отново скочи към него... Един страхотен удар по главата с човката и този път Серко падна безжизнен на земята.

В същия миг вик на ужас се изтръгна от гърдите на Надя.

— Тук, тук!

Една глава се подаваше над земята. Надя щеше да я настъпи, ако небето не бе така осветено.

Девојката падна на колене пред главата.

Заровен до шията, съгласно жестокия татарски обичай, Николай бе изоставен в степта, за да умре от глад и жажда, а може би и от вълчи зъб или клюн на хищна птица. Ужасно изтезание за жертвата. Пленница на пръстта, притискана от нея, без да може да се измъкне, защото ръцете и са вързани здраво за тялото, както на някои мъртъвци в ковчезите! В този калъп от глина осъденият на това изтезание, безсилен да го строши, само се моли да настъпи прекалено бавната смърт!

Преди три дни татарите бяха заровили там своя пленник... От три дни Николай чакаше помощ, ала тя дойде прекалено късно!

Лешоядите бяха съзрели главата наравно със земята и от няколко часа кучето бранеше господаря си от безпощадните птици.

Михаил Строгов се зае да дълбае земята с ножа си, за да изрови погребания жив.

Очите на Николай до този миг затворени, се отвориха. Той позна Михаил Строгов и Надя и прошепна:

— Сбогом, приятели. Доволен съм, че ви видях отново! Молете се за мен!...

Това бяха последните му думи.

Михаил Строгов продължи да дълбае земята, толкова отгъпкана, че бе станала твърда като камък. И най-сетне успя да измъкне тялото на злочестника. Наведе се да чуе дали сърцето му още тупти... То бе спряло.

Тогава Михаил Строгов се опита да го погребее, за да не остане непогребан в степта. Разшири с ножа си дупката, в която бе заровен

жив, така че да може да го положи в нея мъртъв. Редно беше верният Серко да лежи до господаря си.

В същия миг на около половин верста, откъм пътя долетяха викове и тропот. Михаил Строгов се послуша. По шума различи, че конен отряд се приближава до Динка.

— Надя, Надя! — прошепна той тихо.

Когато чу гласа му, Надя, която се молеше коленичила, се изправи.

— Виж! Виж!

— Татарите! — промълви тя.

И наистина това бе авангардът на емира, който препускаше по пътя за Иркутск.

— Няма да ми попречат да го погребя! — каза Михаил Строгов и продължи работата си.

Скоро положиха в гроба тялото на Николай със скръстени на гърдите ръце. Михаил Строгов и Надя коленичиха и за последен път се помолиха за клетото безобидно и добросърдечно създание, заплатило с живота си своята преданост към тях.

— Сега поне — каза Михаил Строгов, засипвайки гроба с пръст, — степните вълци няма да го разкъсат!

После вдигна заплашително юмрук след отдалечаващите се конници.

— На път, Надя! — каза той.

Не можеха да вървят по шосето, заето от татарите, трябваше да поемат през степта и да заобиколят Иркутск.

Не им се налагаше вече да прекосят Динка.

Безсилна дори да се влачи, Надя поне можеше да вижда вместо него. Той я взе на ръце и навлезе в югоизточния район на областта.

Оставаха му още над двеста версти. Как ги измина? Как не рухна след толкова изпитания? От какво се хранеше по пътя? Каква свръхчовешка енергия му помогна да преодолее подстъпите на Саяните? Нито Надя, нито той биха могли да кажат.

Тъй или иначе след дванайсет дни, на 2 октомври, шест часа вечерта огромна водна шир се просна пред нозете му.

Байкал!

Х БАЙКАЛ

Езерото Байкал е разположено на хиляда и седемстотин стъпки над морското равнище. Дълго е около деветстотин версти, а широко — сто. Не е известна дълбочината му. Госпожа дьо Бурбулон пише, че според моряците то искало да го наричат „госпожа“. Нарекат ли го „господин“, тутакси се разярявало. И все пак съгласно легендата никои русин не се е удавил в него.

Този огромен сладководен басейн, подхранван от триста реки, е опасан от великолепа верига вулканични планини. За преливник му служи само Ангара, която след Иркутск се влива в Енисей, малко погоре от град Енисей. Колкото до обграждащите го планини, те са разклонение на Тунгуските и са част от обширната алтайска орографска система. Още по това време на годината тук вече се усещат студовете. Така става в тези области, подчинени на по-специални климатични условия. Ранната зима сякаш поглъща есента. Беше началото на октомври, а слънцето вече се скриваше зад хоризонта още в пет часа и през дългите нощи температурата спадаше под нулата. Първите снегове, които щяха да се задържат чак до лятото, се белееха вече по върховете около Байкал. По време на сибирската зима това вътрешно море, заледено на няколко стъпки дълбочина, бе кръстосвано от шейни на куриери и кервани.

Дали защото не спазват благоприличие, наричайки го „господин“, или поради съвсем други метеорологични причини, в Байкал се развихрят силни бури. Вълните му, много къси като на всички вътрешни морета, са много опасни за саловете, гемеите и параходите, които го кръстосват лете.

Преди малко Михаил Строгов бе излязъл на югозападния му край с Надя на ръце. Девојката бе съсредоточила, така да се каже, целия си живот в очите си. Какво друго ги очакваше в този див край, освен да умрат от изтощение и нищета? Ала от друга страна каква част от дългия шест хиляди версти път трябваше още да измине царският куриер, за да стигне до предназначението си? Само шейсет версти до

устие на Ангара и още осемдесет от нейното устие до Иркутск. Общо сто и четирийсет версти или три дни път за здрав и силен мъж, дори ако върви пеш.

Може ли Михаил Строгов да бъде все още здрав и силен?

Небето навярно не искаше да го подложи на това изпитание. Съдбата, така настървена срещу него, като че ли пожела за миг да го пощади. Този бряг на Байкал, тази част от степта, която смяташе безлюдна и която обикновено е такава точно сега се оказа населена.

Петдесетина души се бяха събрали на югозападния край на езерото.

Когато Михаил Строгов с Надя на ръце излезе от планинската клисура, тя най-напред съзря именно тази група.

За миг девойката се уплаши да не би да е татарски отряд, изпратен да претърси бреговете на Байкал. В такъв случай бягството им бе обречено на провал.

Скоро обаче разбра заблуждението си и извика:

— Руси!

След това последно усилие клепачите ѝ се затвориха и главата ѝ се отпусна върху гърдите на Михаил Строгов.

Бяха ги забелязали обаче и няколко души изтичаха към тях и доведоха слепеца с девойката до песъчливия бряг, където бе привързан сал.

Салът се готвеше да отплава. Тези руси бяха бегълци с различно обществено положение, обединени от общия си интерес на това място край Байкал. Подгонени от татарските разузнавачи, те търсеха убежище в Иркутск и тъй като не можеха да отидат там по суша, — нашествениците бяха заели позиция по двата бряга на Ангара, — те се надяваха да слязат по нейното течение: тя минаваше край града.

Сърцето на Михаил Строгов усилено заби, като узна намерението им. Един последен шанс в опасната му игра. Ала той си наложи да се преструва, държейки да запази още по-строго, отколкото досега своето инкогнито.

Планът на бегълците беше прост. Едно течение в Байкал минава покрай горния бряг на езерото до устието на Ангара. Те смятаха да използват именно него, за да стигнат най-напред до там. Бързите води на реката със скорост десет-дванайсет версти в час, щяха да ги отнесат

до Иркутск. Така че за ден и половина щяха да бъдат пред сибирската столица.

На това място на езерото нямаше никакъв плавателен съд. Трябваше сами да си измайсторят. Построиха сал или по-скоро платформа от дървета като тези, които обикновено се виждат по сибирските реки. Боровата гора на брега им достави дървения материал. Трупите, завързани помежду им с тръстикови стъбла, образуваха обширна платформа, върху която лесно можеха да се поберат стотина души.

Пренесоха Михаил Строгов и Надя на сала. Девојката дойде на себе си. Дадоха ѝ малко храна, както и на другаря ѝ. После тя легна върху постелята от шума и се унесе в дълбок сън.

Михаил Строгов не разказа нищо за случилото се в Томск на хората, които го разпитваха. Представи се за жител на Красноярск, не успял да избяга в Иркутск, преди войските на емира да стигнат до левия бряг на Динка. Добави, че вероятно голямата татарска армия е на позиция пред сибирската столица.

Нямаха нито миг за губене. Впрочем студът ставаше все по-силен. През нощта температурата падаше под нулата. По повърхността на Байкал плаваха вече няколко ледени късове. Ако салът можеше лесно да маневрира в езерото, нямаше да бъде същото между бреговете на Ангара, в случай че ледени блокове задръстят течението.

Поради всички тези съображения бегълците трябваше да тръгнат незабавно. В осем часа вечерта отвързаха сала и повлечен от течението, той се понесе край брега. Няколко яки мужици с дълги прътове регулираха посоката му.

Един стар моряк от Байкал пое командването на сала. Той бе шейсет и пет годишен мъж, обгорял от ветровете на езерото; доста гъста брада се спускаше върху гърдите му. Кожен калпак покриваше главата му, а лицето му имаше сериозно и строго изражение. Широкият му, дълъг до петите кафтан беше препасан с колан. Този мълчалив старец, седнал в задната част на сала, командваше само с жестове и за десет часа едва ли казваше десет думи. Впрочем цялото маневриране се свеждаше до едно: да не се допусне салът да се отклони от течението край брега на езерото. Казахме, че руси с различно обществено положение се бяха качили на него. И наистина към бедните мужици — мъже, жени, старци и деца — се бяха

присъединили двама-трима поклонници, няколко монаси и един поп. Поклонниците носеха тояги, манерка на кръста и пееха протяжно псалми. Единият идваше от Украйна, другият от Жълто море, а третият от Финландия. Този последният, доста възрастен вече, носеше на пояса си кутия за събиране на пари, заключена с катинар, каквито се виждат пред входа на църквите.

От всичко събрано при обиколките му, нищо не оставаше за него и той нямаше дори ключ от катинара. Отваряха кутията, когато се върнеше.

Монасите идваха от северните губернии и бяха напуснали Архангелск преди три месеца. Някои пътешественици с право намират, че този град има облика на ориенталските градове. Те бяха посетили Свещените острови близо до брега на Карелия, Соловецкия манастир, Троица Сергиевската и Печорската лавра на свети Антоний и Теодосий в Киев, манастирите Симеонов и Казански, както и староверската църква в Москва. Сега отиваха в Иркутск, облечени с расо, качулка и вълнен плащ.

Попът беше скромен селски свещеник, един от шестстотинте хиляди народни пастори в руската империя. Беше облечен също така бедно като мъжиците, а и всъщност с нищо не ги превъзхождаше, защото нямаше нито висок сан, нито власт в църквата. Ореше като тях парчето си земя, кръщаваше, венчаваше, опяваше. Беше успял да спаси жена си и децата си от издевателствата на татарите, като ги изпрати на север, а самият той бе останал в енорията си до последния момент. После се бе наложило да избяга и тъй като пътят за Иркутск бе затворен, се бе насочил към Байкал.

Тези различни божи служители, струпани в предната част на сала, се молеха през определени интервали и гласовете им се извисяваха в безмълвната нощ като на края на всяка строфа мълвяха: „Слава на бога!“

Никакво произшествие не смути плаването им.

Надя през цялото време спа. Михаил Строгов бдеше над нея. Сънят надвиваше умората му на големи интервали, а мисълта му винаги оставаше будна.

Призори салът, забавен от силния насрещен вятър, който задържаше течението, се намираще все още на четирийсет версти от устието на Ангара. Вероятно след три-четири часа щеше да стигне

дотам. Това не беше неудобно, напротив, защото бегълците щяха да плават по реката през нощта и тъмнината щеше да улесни отиването им в Иркутск.

Единственото опасение, което изрази на няколко пъти старият моряк, бе във връзка със залеждането на водната повърхност. Нощта беше изключително студена. Виждаха се много ледени късове, носени на запад от вятъра. Нямаше основание да се страхуват от тях — те нямаше да влязат в Ангара, защото бяха отминали вече устието ѝ. Можеше обаче да се предположи, че ледените блокове, които идваха от източната част на езерото, ще се отклонят и ще заплават между двата бряга на реката. Това щеше да предизвика затруднение, евентуално забавяне, а и непреодолимо задръстване, което да спре сала.

Така че Михаил Строгов живо се интересуваше от състоянието на езерото и от количеството на ледените блокове. Тъй като Надя бе вече будна, той час по час я питаше и тя го осведомяваше за всичко, което ставаше по повърхността на водата. Докато ледените блокове се носеха така, на повърхността на Байкал се наблюдаваха интересни явления. Това бяха величествените избликвания на гореща вода от артезианските кладенци, издълбани от самата природа в дъното на Байкал. Водните струи се издигаха на голяма височина и падаха сред изпарения, оцветени с цветовете на дъгата от слънчевите лъчи, и почти тутакси кондензирани от студа. Тази любопитна гледка сигурно би смаяла някой турист, пътуващ спокойно за свое удоволствие по това сибирско море.

В четири часа след обяд старият моряк посочи устието на реката между високите гранитни скали на брега. На десния бряг се виждаше малкото пристанище Лиственичная с църквата и къщите, построени на брега.

Само че — много тревожно обстоятелство — първите ледени блокове, идващи от изток, се отклоняваха и навлизаха между бреговете на реката, и следователно се насочваха към Иркутск.

Броят им все още не беше голям, а и студът не беше толкова силен, за да ги превърне в едно цяло.

Салът се приближи до малкото пристанище и спря. Старият моряк бе решил да останат един час там, защото се налагаше известен ремонт. Трупите се бяха разединили и имаше опасност сала да се

разпадне, трябваше да ги вържат по-здраво, за да устоят на прекалено бързото течение на Ангара.

През хубавия сезон на пристанището Лиственичная се качват и слизат пътуващите по езерото Байкал, било на отиване в Кяхта, последния град на руско-китайската граница, било на връщане оттам. Така че то е често посещавано от параходите и всички крайбрежни корабчета. Сега обаче бе изоставено. Жителите не можеха да се задържат там, изложени на грабежите на татарите, които обхождаха двата бряга на Ангара. Изпратили бяха в Иркутск флотилията си от лодки и кораби, която обикновено зимуваше в тяхното пристанище, и отнасяйки със себе си всичко, което можеха да вземат, навреме бяха потърсили убежище там.

Така че старият моряк не очакваше на пристанището на Лиственичная да се качат нови пътници, обаче докато салът акостираше двама пасажери изтичаха от една празна къща към брега.

Седнала в задната част на сала, Надя гледеше разсеяно. Тя едва сдържа вика си. Сграбчи ръката на Михаил Строгов, който вдигна глава.

— Какво има, Надя? — попита я той.

— Французинът и англичанинът, които срещнахме в дефилето на Урал.

Михаил Строгов трепна, защото имаше опасност те да разкрият инкогнитото му, което той така държеше да запази.

И наистина Алсид Жоливе и Хари Блънт щяха да видят в него не вече Николай Корпанов, а истинския Михаил Строгов, царския куриер. Двамата журналисти два пъти вече го бяха срещали след раздялата им в пощенската станция в Ишим; първия път в лагера при Забедиеро, когато раздра с камшик лицето на Иван Огарьов, втория в Томск, когато бе осъден от емира. Така че те бяха наясно кой е и каква служба изпълнява.

Той бързо взе решението си.

— Надя, щом французинът и англичанинът се качат, помоли ги да дойдат при мен.

Това наистина бяха Хари Блънт и Алсид Жоливе. Не случаят, а неумолими обстоятелства ги бяха довели в пристанището на Лиственичная, както бяха довели и самия Михаил Строгов.

Знаем, че след като присъствуваха на влизането на татарите в Томск, те си тръгнаха преди дивашката екзекуция, с която завърши празненството. Не се съмняваха, че някогашният им спътник е убит и не знаеха, че бе само ослепен по заповед на емира.

И така, след като се бяха снабдили с коне, те бяха напуснали Томск още същата вечер, твърдо решени да изпращат занапред дописките си от руските лагери в Източен Сибир.

Алсид Жоливе и Хари Блънт бързо се бяха отправили към Иркутск. Надяваха се да изпреварят Теохар хан и сигурно щяха да го сторят без неочакваното появяване на третия татарски корпус, дошъл от юг през долината на Енисей. Също както Михаил Строгов и те бяха отрязани, преди дори да стигнат до Динка. Затова се бяха принудили да се спуснат надолу към Байкал.

Когато пристигнаха в Лиственичная завариха пристанището вече пусто. Невъзможно им бе от друга страна да влязат в Иркутск, обсаден от татарските войски. И те от три дни стояха там, чудейки се какво да правят, когато пристигна салът.

Бегълците споделиха с тях плана си. Безспорно имаше известен шанс да минат незабелязани през нощта и да проникнат в града. Двамата журналисти решиха да си опитат късмета.

Алсид Жоливе тутакси се свърза със стария моряк и го помоли да вземат на сала него и спътника му, като предложи да плати сумата, която му поискат, независимо от размера ѝ.

— Тук не се плаща — строго му отговори старият моряк. — Тук просто рискуваш живота си, това е всичко.

Двамата журналисти са качиха и Надя видя, че седнаха в предната част на сала.

Хари Блънт си оставаше все същият студен англичанин, който едва я бе заговорил през цялото пътуване през Урал.

Алсид Жоливе изглеждаше по-сериозен отпреди и ще се съгласим, че държането му бе оправдано от още по-сериозни обстоятелства.

И така, той се бе настанил вече в предната част на сала, когато нечия ръка докосна неговата. Той се обърна и позна Надя, сестрата на онзи, който беше не вече Николай Корпанов, а Михаил Строгов, царския куриер.

— Елате с мен — помоли го тя.

И Алсид Жоливе тръгна след нея с равнодушно изражение, кимвайки на Хари Блънт да го придружи.

Двамата журналисти обаче много се изненадаха, когато видяха Михаил Строгов, тъй като не можеха да допуснат, че е още жив.

Михаил Строгов не помръдна, когато те се приближиха към него. Алсид Жоливе се обърна озадачен към Надя.

— Той не ви вижда, господа, татарите му изгориха очите! Клетият ми брат е сляп!

Искрено съжаление се изписа по лицата и на двамата чужденци.

Само след миг, седнали до Михаил Строгов, те му стискаха ръката и очакваха да заговори.

— Господа — каза Михаил Строгов тихо. — Правете се, че не знаете кой съм и защо съм дошъл в Сибир. Моля ви да пазите тайната ми. Обещавате ли?

— Давам ви честната си дума! — отвърна Алсид Жоливе.

— Давам ви джентълменската си дума! — прибави Хари Блънт.

— Добре, господа.

— Може ли да ви бъдем полезни? — попита Хари Блънт. — Искате ли да ви помогнем да изпълните задачата си?

— Предпочитам да действам сам — отвърна Михаил Строгов.

— Но тези мерзавци са изгорили очите ви! — каза Алсид Жоливе.

— Имам Надя и нейните очи ми стигат.

Половин час по-късно салът бе вече напуснал пристанището на Лиственичная и плаваше по реката. Тя беше много тъмна и студена, защото температурата бе спаднала под нулата.

Макар и да обещаха да опазят тайната на Михаил Строгов, Алсид Жоливе и Хари Блънт останаха край него. Те разговаряха тихо и слепият, допълвайки онова, което знаеше вече, със сведенията, които те му дадоха, можа да си изгради ясна представа за положението.

Безспорно бе, че понастоящем татарите обсаждат Иркутск и че трите корпуса се бяха съединили. Нямаше съмнение, че емирът и Огарьов са пред столицата на Сибир.

Но защо тогава царският куриер толкова бързаше да отиде там, след като вече не можеше да връчи на великия княз царското писмо, а и не знаеше съдържанието му? Алсид Жоливе и Хари Блънт така и не разбраха, както не бе разбрала и Надя.

Впрочем те заговориха за миналото само когато Алсид Жоливе сметна за свой дълг да каже на Михаил Строгов:

— Ние ви дължим едва ли не извинение, задето не ви стиснахме ръка, преди да се разделим с вас в Ишим.

— Не, вие с право можехте тогава да ме сметнете за малодушен!

— Във всеки случай — добави Алсид Жоливе — великолепно шибнахте през лицето онзи мизерник и той дълго ще носи белега!

— Не, не много дълго! — каза Михаил Строгов.

През този половин час след заминаването им от Лиственичная Алсид Жоливе и Хари Блънт бяха поставени в течение на жестоките изпитания, през които едно след друго бяха минали Михаил Строгов и спътницата му. Те най-искрено се възхитиха от неговата неуморна енергия, равна единствено на всеотдайността на девойката. И си помислиха за Михаил Строгов същото, което бе казал царят за него в Москва: „Наистина това се казва мъж!“

Салът се носеше бързо сред ледените късове влачени от реката. Панорамата по двата бряга се сменяше и вследствие на зрителна измама, им се струваше, че салът стои на място, а живописните картини се движат. Тук гранитни скали с причудливи профили, там диви клисури с разпенени буйни реки; после се ширваше равен бряг с някое още димящо село, а по-нататък започваха гъсти борови гори, от които избликваха огнени езици. Ала, макар и да бяха оставили навред следи от преминаването си, татарите още не се виждаха, защото се бяха струпали главно близо до Иркутск.

През това време поклонниците продължаваха да се молят на висок глас, а старият моряк, оттласквайки с прът най-близките ледени блокове, невъзмутимо удържаше сала по средата на бързото течение на Ангара.

XI МЕЖДУ ДВА БРЯГА

В осем часа вечерта, както предсказваше облачното небе, дълбок мрак обгърна всичко наоколо. Имаше новолуние и месецът нямаше да изгрее на хоризонта. От средата на реката бреговете ѝ не се виждаха. Отвесните скали се сливаха с надвисналите тежки облаци. От време на време подухваше лек ветрец и сякаш замираще в тясната долина на Ангара.

Тъмнината до голяма степен подпомагаше намеренията на бегълците. Всъщност, макар че предните татарски постове сигурно бяха поставени на малки разстояния по двата бряга, салът имаше реални възможности да мине, без да го забележат. Едва ли обсаждащите бяха заприщили реката над Иркутск, защото знаеха, че руснаците не могат да очакват никаква помощ от южната част на губернията. Скоро впрочем самата природа щеше да прегради този воден път, когато студът екове струпаните между двата бряга ледени блокове.

На борда на сала сега цареше пълна тишина. Откакто плаваха по реката, гласът на поклонниците не се чуваше. Те пак се молеха, но молитвата им беше само шепот, който не можеше да стигне до брега. Налягали върху платформата, бегълците едва-едва нарушаваха с телата си хоризонталната линия на водата. Изтегнат на носа, близо до своите помощници, старият моряк имаше само една грижа — да отблъсква ледените блокове, маневра, която се провеждаше безшумно.

Самото отклоняване на блоковете към реката беше благоприятно обстоятелство при условие да не вдигне по-късно непреодолима преграда пред сала. Всъщност ако това съоръжение плаваше съвсем само по водите на Ангара, то щеше да бъде изложено на риска да го открият дори в гъстия мрак, докато сега се сливаше с тези подвижни грамади, разнообразни по форма и големина и трясъкът при сблъскването им заглушаваше всеки друг подозрителен шум.

Остър студ пронизваше въздуха. Бегълците страдаха жестоко от него, защото на сала имаше само няколко брезови клони. Те се

притискаха един до друг, за да понесат по-леко понижението на температурата, която през нощта щеше да падне до десет градуса под нулата. Ветрецьт, който подухваше откъм източните планински вериги, покрити със сняг, мъчително щипеше лицата им.

Легнали в задната част на сала, Надя и Михаил Строгов понасяха, без да се оплакват, това допълнително изтезание. Застанали до тях, Алсид Жоливе и Хари Блънт устояваха, доколкото силите им позволяваха, на първите пристъпи на сибирската зима. Те вече не разговаряха помежду си дори шепнешком. Всеки миг можеше да ги изненада опасност, дори катастрофа, от която едва ли биха се измъкнали невредими.

За човек, който възнамерява да постигне скоро целта си, Михаил изглеждаше необяснимо спокоен. Впрочем в най-опасните ситуации енергията нито за миг не му бе изменила. Той почти виждаше вече момента, когато най-сетне ще му бъде позволено да помисли за майка си, за Надя, за себе си! Той се опасяваше само от един последен коварен удар на съдбата: салът да бъде напълно спрял от бараж от ледени блокове, преди да стигне до Иркутск. Мислеше само за това, решен ако се наложи да извърши нещо безкрайно дръзко.

Възстановена от няколкото часа отдих, Надя си беше възвърнала физическата енергия, която негодите понякога сломяваха, без обаче никога да разклатят душевната ѝ сила. Тя също си мислеше, че ако Михаил Строгов бъде принуден да положи нови усилия, за да постигне целта си, тя трябва да бъде до него, за да го води. Ала с приближаването до Иркутск, в съзнанието ѝ все по-ясно изплуваше образът на баща ѝ. Представяше си го в обсадения град, далеч от любимите му близки, но борейки се — тя не се съмняваше — срещу нашествениците с целия си пламенен патриотизъм. Преди да минат няколко часа, ако небето най-сетне е благосклонно към тях, тя щеше да бъде в прегръдките му, щеше да му предаде последните думи на майка си и нищо вече нямаше да ги раздели. Ако заточението на Василий Федор не бъде отменено, тя ще остане заточена заедно с него. После най-естествено мисълта ѝ се връщаше към мъжа, благодарение на когото щеше да види баща си, към благородния ѝ спътник, към „брата“, който след като бъдат отблъснати татарите, щеше да тръгне обратно към Москва и тя повече може би никога нямаше да го види!...

Колкото до Алсид Жоливе и Хари Блънт, те си мислеха едно и също: че положението е крайно драматично и ако бъде разказано майсторски, би се получила най-интересна дописка. Англичанинът впрочем имаше предвид читателите на „Дейли телеграф“, а французинът — читателите на своята братовчедка Мадлен. Всъщност и двамата бяха еднакво развълнувани. „Ех, да става каквото ще! — казваше си Алсид Жоливе. — Трябва сам да си развълнуван, за да развълнуваш другите. Струва ми се дори, че има един прочут стих по този повод, но дявол да ме вземе, ако си го спомням!...“

И с тренираните си очи той се опитваше да прониже мрака, обгръщащ реката.

Междувременно сегиз-тогиз лумваха потоци светлина, които придаваха фантастични очертания на скалистите брегове. Подпалена гора или още горящо село, злокобна репродукция на дневните пейзажи с една притурка — контраста на нощта.

Ледовете по реката бяха безброй огледала, отразяващи пламъците под всевъзможни ъгли и във всички цветове. Примесен с тези плаващи тела, салът оставаше незабелязан.

Опасността още се бавеше.

Ала угроза от друго естество заплашваше бегълците. Те не можеха да я предвидят, нито, главно да я предотвратят.

Алсид Жоливе случайно я откри и ето при какви обстоятелства.

Легнал от дясната страна на сала, той бе потопил ръка във водата. Внезапно го изненада усещането при допир с повърхността на реката. Тя му се стори хлъзгава, сякаш докосваше не вода, а минерално масло.

Той тутакси провери осезанието чрез обонянието. И то не го излъга. Наистина върху повърхността на реката имаше тънък слой течен нефт.

Дали наистина салът плаваше върху толкова огнеопасно вещество? Откъде идеше този нефт? Дали поради някакво природно явление той просто течеше по повърхността на реката или бе предназначен да послужи като унищожително средство от татарите? Нима те искаха да пренесат пожара в Иркутск по начини, които военното право никога не оправдава между цивилизовани нации?

Алсид Жоливе си постави тези два въпроса, но сметна за уместно да уведоми само Хари Блънт и двамата единодушно решиха

да не тревожат спътниците си, разкривайки им тази нова опасност.

Знаем, че почвата в Централна Азия прилича на гъба, напоена с течен водороден карбид. В пристанището на Баку, на персийската граница, на полуостров Абхерон, на Каспийско море, Мала Азия, Китай, Юнг Хиан, Бирма на повърхността на земята избликват хиляди петролни извори. Тя е страната на петрола, подобно на наричаната така област в Северна Америка.

По време на някои религиозни празници, главно в пристанището на Баку, местните жители, почитатели на огъня, хвърлят върху морската повърхност течен нефт, който изплува отгоре като по-лек от водата. После щом се мръкне, след като този слой залее повърхността на Каспийско море, те го запалват и си предлагат несравнимата гледка на пламтящ океан, който се дипли и разбива в брега под напора на вятъра.

Това обаче, което за Баку е развлечение, би било истинско бедствие върху водите на Ангара. Дали нефтът ще бъде подпален от зъл умисъл или по невнимание, само за миг пожарът щеше да се разпростре и отвъд Иркутск.

Във всеки случай върху сала нямаше опасност от нечия непредпазливост. Ала пожарите по двата бряга на Ангара бяха изключително опасни. Достатъчно беше една главня или дори искра да падне в реката, за да подпали разляния по повърхността ѝ нефт.

По-лесно е да разберем, отколкото да опишем опасенията на Алсид Жоливе и Хари Блънт. Нямаше ли да бъде за предпочитане пред тази нова опасност да спрат край един от бреговете, да слязат и да изчакаат? Те си задаваха този въпрос.

— Във всеки случай — каза Алсид Жоливе, — каквато и да е опасността, познавам един човек, който не би напуснал сала.

Той намекваше за Михаил Строгов.

Междувременно салът бързо се провираше между ледените блокове, които все повече и повече се сгъстяваха. Дотогава не бяха забелязали нито един татарски отряд по бреговете на Ангара, което означаваше, че салът още не беше стигнал до предните постове. Към десет часа вечерта обаче на Хари Блънт му се стори, че множество черни силуети се движеха по повърхността на ледените блокове. Те скачаха от един на друг и бързо се приближаваха към тях.

„Татарите!“ — помисли си той, и като се приближи до стария моряк, който седеше на носа на сала, му показва подозрително движещите се фигури.

Старият лодкар се вгледа внимателно.

— Само вълци! — каза той. — Предпочитам тях, отколкото татарите. Ще трябва да се отбраняваме, но безшумно.

И наистина на бегълците се наложи да се сражават срещу жестоките хищници, подгонени от глада и студа из цялата област. Те ги бяха подушили и скоро нападнаха сала. Бегълците бяха принудени да се отбраняват, но без да използват огнестрелно оръжие, защото сигурно не бяха далеч от татарските постове. Жените и децата се скупчиха в средата на сала, а мъжете, едни, въоръжени с канджите, други с ножовете си, а повечето с тояги започнаха да отблъскват нападателите. Те не издаваха никакъв вик, но виенето на вълците раздираше въздуха.

Михаил Строгов не пожела да остане бездеен. Той се просна върху онази страна на сала, която бе нападната от вълците. Извадил бе ножа си и наближеше ли го вълк, ръката му съумяваше да промуши гърлото му. Хари Блънт и Алсид Жоливе също не стояха със скръстени ръце и свършиха добра работа. Другите им спътници смело им помагаха. Цялото това клане се извършваше безмълвно, макар и много пътници да не успяха да избягнат сериозни ухапвания.

Изглеждаше обаче, че борбата няма да свърши скоро. Глутницата вълци постоянно се подновяваше, навярно десният бряг на Ангара гъмжеше от тях.

— Няма ли да има край! — възкликна Алсид Жоливе, размахвайки окървавения си нож.

И наистина половин час след атаката вълците все още тичаха със стотици по ледените блокове.

Бегълците, изтощени, явно губеха сили. Борбата не се развиваше благоприятно за тях. В миг десетина големи вълци разярени от глад, с блестящи като въглени очи в мрака, нахлуха върху платформата на сала.

Алсид Жоливе и Хари Блънт се хвърлиха сред страшните зверове, а и Михаил Строгов запълзя към тях, но изведнъж настъпи рязка промяна. За няколко секунди вълците изоставиха не само сала, а и ледените блокове по реката. Черните им тела се пръснаха и скоро се

разора със сигурност, че съвсем бързо са се върнали на десния бряг на Ангара.

На вълците е нужен мрак, за да нападат. А в този миг силна светлина заля цялото течение на реката.

Светлината на огромен пожар. Градчето Пошкавск гореше цялото. Този път татарите бяха там и вършеха своето дело. От тази точка те бяха заели бреговете чак отвъд Иркутск. Бегълците бяха стигнали опасната зона на прехода си, а се намираха на трийсет версти от столицата!

Беше единайсет и половина вечерта. Салът продължаваше да се плъзга в мрака сред ледените блокове, с които напълно се сливаше, ала от време на време големи светли петна стигаха и до него. Затова легнали върху платформата, бегълците не си позволяваха и най-малкото движение, което би могло да ги издаде.

Огнената стихия в градчето бушуваше със страшна сила. Къщите, построени от чамов материал, горяха като борина. Най-малко сто и петдесет наведнъж. Към пращането на огъня се примесваха крясъците на татарите. Опирайки канджката си на съседен леден блок, старият моряк успя да тласне сала към десния бряг и триста-четиристотин стъпки го делиха вече от пламтящия бряг на Пошкавск. Независимо от това, осветените от време на време бегълци сигурно щяха да бъдат открити, ако подпалвачите не бяха прекалено заети с разрушаването на градчето. Но може да си представите какъв страх изпитваха Алсид Жоливе и Хари Блънт, мислейки за запалителната течност, върху която плаваше салът. Снопове искри изхвърчаха от къщите, превърнати в пламтящи пещи. Искрите излитаха на височина петстотин-шестстотин стъпки сред облаци дим и бе достатъчно само една да падне на повърхността на Ангара, за да разпространи пожара по цялата река и бедствието да се разпростре от единия до другия бряг. Това означаваше гибел на сала и на всички върху него.

За щастие лекият вечерен вятър не духаше в тази посока. Може би бегълците щяха да успеят да избягнат поне новата опасност.

Най-сетне отминаха пламтящото градче. Малко по малко ярката светлина на пожара понамаля, пращането на огъня стихна, и последните отблясъци изчезнаха зад високите скалисти брегове при един завой на Ангара.

Беше около полунощ. Сгъстилият се мрак отново предпазваше сала.

Татарите все още сновяха по двата бряга. Те не се виждаха, но се чуваха. Огньовете на предните постове горяха много силно.

Вече бе необходимо да лавират много точно сред ледовете, почти плътно прилепени един до друг.

Старият моряк се изправи, мъжиците взеха отново канджите. Всички работеха усилено, ала салът напредваше все по-трудно, защото коритото на реката явно се задръстваше от ледовете.

Михаил се промъкна към носа на сала. Алсид Жоливе го последва. Двамата се заслушаха в разговора между стария моряк и мъжиците.

— Внимавай, надясно!

— Ледовете се скупчват вляво!

— Разбутай ги! Разбутай ги с канджата си!

— Няма да мине и час и ще спрем.

— Ако е казал господ! — отвърна старият моряк. — Нищо не можем да направим против волята му.

— Чувате ли ги? — попита Алсид Жоливе.

— Да — отвърна Михаил Строгов. — Само че бог е с нас!

Положението обаче все повече се влошаваше. Ако салът престанеше да напредва, бегълците не само нямаше да стигнат до Иркутск, но щяха да бъдат принудени да изоставят плавателното си съоръжение, което смазано от блоковете, скоро щеше да потъне под тях. Въжетата от тръстика щяха да се скъсат, разединените борови трупи щяха да потънат под ледената кора и нещастниците щяха да потърсят спасение върху самите ледени блокове. Съмне ли, татарите щяха да ги открият и безжалостно щяха да ги избият.

Михаил Строгов се върна на задната част на сала, където го чакаше Надя. Той се приближи до нея, хвана я за ръката и ѝ зададе неизменния си въпрос:

— Готова ли си, Надя?

— Готова съм! — отговори тя както винаги.

В продължение на още няколко версти салът продължаваше да се провира между плаващите ледове. Ако Ангара станеше по-тясна, те щяха да образуват истинска преграда и салът нямаше да може да плава по течението ѝ. Той вече лавираше много бавно. Час по час се

блъскаше в ледените късове или ги заобикаляше: тук, за да избегне сблъсък, там, за да се провере между тях. В резултат — закъснение, при това твърде обезпокоително.

Всъщност само след няколко часа щеше да се разсъмне. Не стигнеха ли до Иркутск преди пет часа сутринта, те трябваше да се откажат от всяка надежда да влязат в него.

А ето че в един и половина, въпреки всички усилия, салът се блъсна в дебела преграда от блокове и окончателно спря. Плаващите ледове зад него го настигнаха, блъснаха го и го притиснаха така сякаш се бе натъкнал на подводни скали.

На това място Ангара се стесняваше и коритото ѝ бе двойно по-малко от обичайната ѝ ширина. Това предизвикваше натрупване на ледовете, които постепенно се долепиха един до друг под двойното въздействие на налягането и удвоения студ. Петстотин стъпки по-долу коритото на реката отново се разширяваше, ледовете постепенно се откъсваха един по един и продължаваха пътя си по течението към Иркутск. Така че вероятно без това стеснение на коритото ѝ нямаше да се образува задръстването и салът щеше да продължи да плава по течението. Нещастieto бе непоправимо и бегълците трябваше да се откажат от надеждата да стигнат до целта на пътуването си.

Ако разполагаха със сечива, каквито употребяват обикновено китоловците, за да си отворят канали в ледената маса, ако можеха да прережат ледовете до мястото, където реката се разширява, може би времето щеше да им стигне. Те обаче нямаха нито трион, нито търнокоп, нищо, с което да атакуват ледената кора, втвърдена като гранит от силния студ.

Какво да правят?

В този миг от десния бряг на Ангара проехтяха пушечни изстрели. Дъжд от куршуми се изсипа върху сала. Нима нещастниците бяха забелязани? Очевидно, защото и други гърмежи се чува откъм левия бряг. Попаднали между два огъня, бегълците станаха прицел на татарските стрелци. Няколко души бяха ранени от куршумите им, макар че в тъмнината татарите стреляха наслуки.

— Ела, Надя! — прошепна Михаил Строгов на ухото на девойката.

Без ни най-малко възражение, „готова на всичко“, Надя улови Михаил Строгов за ръка.

— Трябва да прекосим преградата от ледове. Води ме, Надя, но гледай никой от сала да не ни види!

Надя се подчини. Скоро Михаил Строгов и тя се плъзгаха по заледената повърхност сред дълбоката тъмнина, разкъсвана от време на време от просветващите дула на пушките.

Надя лазеше пред другаря си. Куршумите се сипеха край тях и плющяха по леда. Грапавата повърхност и острите ръбове на късовете лед разкървавиха ръцете им, но те напредваха.

Десет минути по-късно стигнаха до долния край на ледената преграда. Там водите на Ангара отново бяха свободни. Няколко ледени блока, откъснали се от другите, се носеха вече по течението и слизаха към града.

Надя разбра какво възнамерява да направи Михаил Строгов. Тя видя един такъв блок, който едвам се крепеше за другите.

— Ела! — подкани го тя.

И двамата се проснаха върху леда, лекото му разклащане го освободи и той заплава по разширеното вече корито на реката. Пътят беше свободен.

Михаил Строгов и Надя чуваха гърмежите, отчаяните вопли, дивите крясъци на татарите зад себе си... После постепенно тези отгласи на смъртна тревога и зверска радост затихнаха в далечината.

— Горките ни спътници! — прошепна Надя.

В продължение на половин час течението бързо влачеше ледения къс с Михаил Строгов и Надя. Всеки миг те трепереха да не би да се разпадне под тях. Носен от течението, той плаваше по средата и нямаше нужда да сменят посоката му, освен когато доближеха кейовете на Иркутск.

Стиснал зъби, напрегнал слух, Михаил Строгов не промълвяше нито дума. Никога досега не е бивал тъй близо до целта. Чувстваше, че щеше да я достигне!...

Към два часа сутринта двойна редица светлини освети мрачния хоризонт, където се губеха бреговете на Ангара. Вдясно — светлините на Иркутск, вляво — огньовете на татарския лагер.

Михаил Строгов беше вече само на половин верста от града.

— Най-сетне! — прошепна той.

Ала внезапно Надя нададе вик. При възклика ѝ Михаил Строгов се изправи върху леда, който се залюля. Той простря ръка натам,

откъдето бяха дошли. Лицето му, осветено от синкави отражения, стана страшно и тогава очите му сякаш отново прогледнаха за светлината.

— Ах! — извика той. — Нима самият бог е против нас?

ХІІ ИРКУТСК

Иркутск, столицата на Източен Сибир, е град, населен обикновено от трийсет хиляди жители. Върху доста високия десен бряг на Ангара са разположени църквите му, сред които се възвишава катедралата и са застроени къщите му, живописно и безредно.

Гледан от известно разстояние, от билото на планината, която се издига на двајсетина версти край главния сибирски път, със своите куполи, камбанарии, издути като японски делви кубета, градът има едва ли не ориенталски облик. Ала той изчезва за пътника, щом влезе в него. Полувизантийски, полукитайски, градът става отново европейски със застланите с чакъл улици с тротоари от двете страни, пресечени от канали, оградени с гигантски брези, с къщите си от тухли и дърво, някои от които многоетажни, с безбройните екипажи, които я кръстосват — не само тарантаси и брички, но купета и каляски, — най-после с цялата категория граждани, усвоили напредъка на цивилизацията и приобщили се към най-новите парижки моди.

По онова време Иркутск, убежище на сибиряците от провинцията, беше претърпан с всевъзможни продукти. Иркутск е склад на неизброимите стоки, разменяни между Китай, Централна Азия и Европа. Затова властите му не се бяха побояли да приютят селяните от долината на Ангара, монголци, тунгуси, буряти и да създадат пустиня между нашествениците и града.

Иркутск е резиденция на генерал-губернатора на Източен Сибир. На него са подчинени цивилният управител на града, който ръководи администрацията на губернията, началникът на полицията, твърде зает в град, където има извънредно много заточеници, и най-сетне кметът, оглавяващ търговците, важна личност с огромното си богатство и влиянието над подведомствените си.

Гарнизонът на Иркутск се състоеше тогава от един пехотински казашки полк, наброяващ приблизително две хиляди души и жандармерийски корпус с каски и сини униформи със сребърни галони.

Знае се освен това, че вследствие на особени обстоятелства братът на царя беше затворен в града още от началото на нашествието.

Налага се да изясним това положение.

Важни политически причини бяха довели великия княз в тези отдалечени губернии на Източна Азия. След като бе обходил главните сибирски градове, пътувайки по-скоро като офицер, отколкото като княз, без никакъв външен блясък, придружен от офицерите си и ескортиран от отряд казаци, великият княз бе посетил дори трансбайкалските губернии. И последният руски град, разположен на крайбрежието на Охотско море, Николаевск, бе почетен от него.

Стигнал до границата на огромната московска империя, великият княз се бе върнал към Иркутск, откъдето възнамеряваше да замине отново за европейска Русия, когато му съобщиха за татарското нашествие, не само внезапно, но и опасно. Той побърза да се прибере в столицата на Сибир, но когато пристигна там, съобщенията с Русия много скоро щяха да бъдат прекъснати. Той получи само няколко телеграми от Петербург и Москва, и успя да им отговори. После телеграфната връзка се прекъсна при познатите вече от нас обстоятелства.

Иркутск бе изолиран от останалия свят.

На великия княз не му оставаше друго, освен да организира съпротивата и той направи това с присъщата си твърдост и хладнокръвие, качества, които бе доказал неоспоримо при други обстоятелства.

Новините за падането на Ишим, Омск и Томск една след друга пристигнаха в Иркутск. Столицата на Сибир трябваше на всяка цена да се спаси от окупация. Не можеха да разчитат на помощ в близко бъдеще. Малкото войски, пръснати в провинциите на Амур и Якутска губерния нямаше да бъдат толкова многочислени, че да спрат татарските колони. Тъй като Иркутск явно нямаше да избегне обсадата, най-важно беше да издържи доста дълго.

Тези мероприятия бяха започнати в деня, когато Томск падна в ръцете на татарите. Заедно с тази последна новина великият княз научи, че емирът на Бухара и съюзниците му ханове ръководят лично похода, но той не знаеше, че първият им помощник е Иван Огарьов, руски офицер, когото самият той бе разжалвал, без да го познава.

Както видяхме, най-напред бе наредено на жителите на Иркутска губерния да изоставят всички градове и села. Онези, които нямаше да се приютят в Иркутск, трябваше да се отдръпнат назад, отвъд езерото Байкал, докдето вероятно нашествениците нямаше да разпрострат опустошенията си. Житната и фуражната реколта бе реквизирана за нуждите на града и тази последна крепост на московското могъщество в Далечния изток се подготви да се съпротивлява известно време.

Основан в 1611 година, Иркутск се простира на десния бряг на Ангара там, където тя се слива с Иркут.

Двата дървени моста, построени върху пилоти така, че да се вдигат и да освобождават цялата река с оглед на мореплаването, свързват града с предградията му върху левия бряг. От тази страна отбраната беше лесна. Изоставиха предградията и събориха мостовете. Невъзможно би било да се мине Ангара, доста широка на това място, под обстрела на обсадените. Ала реката можеше да бъде прекосена преди и след града, следователно Иркутск рискуваше да бъде атакуван откъм източната си страна, която не бе защитена с крепостна стена.

Така че първоначално жителите се заеха с построяване на укрепителни съоръжения. Работеха денем и нощем. Великият княз намери население, усърдно в труда и както се оказа по-късно, храбро в боя. Войници, търговци, заточеници, селяни, всички се трудеха всеотдайно за общото спасение. Една седмица преди татарите да се появят на Ангара, издигнаха стени от пръст. Изкопаха ров, напълнен с водите на Ангара, между вътрешния и външния насип. Градът не можеше вече да бъде щурмуван. Трябваше да го обкръжат и обсадят.

Третата татарска колона — тази, която наскоро бе дошла по долината на Енисей, — се появи на 21 септември срещу Иркутск. Тя тутакси зае изоставените предградия, където и къщите бяха разрушени, за да не пречат на действията на артилерията на великия княз, за съжаление недостатъчна.

Татарите се окопаваха в очакване на другите две колони, командвани от емира и съюзниците му.

На 25 септември в лагера край Ангара трите различни корпуса се обединиха и цялата армия, с изключение на гарнизоните, оставени в главните завладени градове, бе събрана на едно и подчинена на Теохар хан.

Тъй като Иван Огарьов смяташе, че е невъзможно да преминат Ангара при Иркутск, голяма войскова част пресече реката няколко версти по-надолу с понтони, построени за тази цел. Великият княз не се опита да се противопостави. Той бе в състояние само да затрудни, но не и да осуети преминаването, тъй като не разполагаше с полска артилерия. Затова съвсем основателно остана затворен в Иркутск.

И така, татарите заеха десния бряг на реката. После те се качиха към града, изгориха пътьом лятната къща на генерал-губернатора, разположена в горите над Ангара, и заеха окончателна позиция за обсада, като напълно обкръжиха Иркутск.

Ловък инженер, Иван Огарьов безспорно беше в състояние да ръководи операциите на една нормална обсада, само че му липсваха материални средства, за да действа бързо. Затова той се надяваше да изненада Иркутск — целта на всичките му усилия.

Виждаме, че нещата се бяха развили по-различно, отколкото той предвиждаше. От една страна походът на татарите бе забавен от битката при Томск, от друга, бързото изграждане на защитните съоръжения. Тези две причини бяха достатъчни, за да провалят плановете му. Той бе изправен впрочем пред необходимостта да проведе редовна обсада.

Все пак по негово внушение емирът на два пъти се опита да превземе града с цената на много жертви. Той хвърли войниците си срещу земните укрепления, които имаха някои слаби места, ала и двете нападения бяха храбро отблъснати. Великият княз и офицерите му никак не се щадяха в този момент. Те дадоха личен пример и изпълниха бляскаво дълга си, като увлякоха цялото население на укрепленията; граждани и селяни се справиха отлично. При втория пристъп татарите успяха да влязат през една от вратите на крепостната стена. Сражението се водеше по дългата две версти улица Болшая, която излиза на брега на Ангара. Казаците, жандармеристите и гражданите им оказаха упорита съпротива и ги принудиха да се върнат на позициите си.

Тогава Иван Огарьов реши да постигне с измама онова, което не можеше да постигне със сила. Знаем, че възнамеряваше да проникне в града, да се добере до великия княз, да спечели доверието му и в даден момент да предаде една от портите на обсаждащите, а след като направи това, да утоли мъстта си спрямо братя на царя.

Циганката Сангара, която го придружаваше в лагера на Ангара, го подтикна да изпълни плана си.

Наистина се налагаше да действа незабавно. Войските от Якутска губерния идваха към Иркутск. Те бяха съсредоточени по горното течение на Лена и изкачваха долината ѝ. Най-много след шест дни щяха да пристигнат. Следователно Иркутск трябваше преди това да бъде превзет чрез предателство.

Иван Огарьов сложи край на колебанията си.

Вечерта на 2 октомври в голямата зала в двореца на генерал-губернатора бе свикан военен съвет. В този дворец бе настанен великият княз.

Построен в края на улица Болшая, той се възвисяваше над реката по протежение на брега. През прозорците на главната му фасада се виждаше татарският лагер и всяка по-далекобойна артилерия от татарската би го направила необитаем.

Великият княз, генерал Воронцов и управителят на града, ведно с няколко висши военни току-що бяха взели различни решения.

— Господа — каза великият княз, — имате съвсем точна представа за положението. Твърдо се надявам, че ще можем да издържим до идването на войските от Якутск. Тогава ще съумеем да прогоним татарските орди и във всеки случай те ще платят скъпо за нахлуването си на руска територия!

— Ваше височество знае, че може да разчита на цялото население на Иркутск — отговори генерал Воронцов.

— Да, генерале — каза великият княз, — и аз високо ценя неговия патриотизъм. Благодарение на бога то още не е подложено на ужасни епидемии или глад и с основание вярвам, че ще ги избегнем. На укрепленията можех само да се възхищавам на храбростта му. Чувате моите думи, господин кмете — обърна се той към старейшината на търговците и ще ви помоля да им ги предадете.

— Благодаря на ваше височество от името на града — отговори кметът. — Мога ли да се осмеля да ви попитам кога най-късно ще пристигне Якутската армия?

— Най-много след шест дни, господине — отвърна великият княз. — Един съобразителен и смел куриер успя да проникне тази сутрин в града и ми съобщи, че петдесет хиляди руси под командването на генерал Кисельов са тръгнали на далечен поход към

нас. Преди два дни те са били на бреговете на Лена в Киренск, а сега нито студът, нито снеговете ще им попречат да пристигнат. Петдесет хиляди славни воители ще нападнат във фланг татарите и скоро ще ни освободят.

— Ще добавя — обади се кметът, — че в деня, когато ваше височество ще заповяда да атакуваме, ще бъдем готови да изпълним заповедите му.

— Добре, господине — каза великият княз. — Да изчакаме да се появят първите редици по височините и ще смажем татарите.

— Нека ваше височество ми позволи да направя една забележка — каза кметът.

— Кажете, господине.

— Неведнъж съм виждал температурата да спада до трийсет-четирийсет градуса под нулата и Ангара винаги да влачи ледове, без да замръзне напълно. Това безспорно се дължи на бързото ѝ течение. Така че, ако татарите не разполагат с други средства, за да минат през реката, гарантирам ви, че няма да влязат в Иркутск по този път.

Генерал-губернаторът потвърди неговото предположение.

— Това е едно щастливо обстоятелство — заяви той, — ала все пак нека бъдем готови за всяка изненада. — После се обърна към началника на полицията. — Нямате ли да ми кажете нещо, господине?

— Имам да предам на ваше височество една молба, отправена чрез мен.

— Отправена от?...

— От заточениците в Сибир, които както ваше височество знае, са петстотин души в нашия град.

Политическите заточеници, разпределени в цялата губерния, действително бяха концентрирани в Иркутск от началото на нашествието. Те се подчиниха на заповедта и изоставиха селищата, където упражняваха различни професии — едни като лекари, други като учители, било в гимназията, било в японското или морското училище. Още в началото великият княз, вярвайки, както и самият цар в техния патриотизъм, им бе раздал оръжие и бе срещнал в тяхно лице смели защитници.

— Какво искат заточениците? — попита великият княз.

— Искат ваше височество да им разреши да образуват специален корпус и да бъдат в първите редици, когато излезем от градските

стени.

— Добре — отвърна великият княз, без да се опитва да скрие вълнението си. — Тези заточеници са руси и тяхно право е да се сражават за отечеството си.

— Мисля, че мога да уверя ваше височество, че няма да има по-храбри войници от тях.

— Нужен им е обаче командир — забеляза великият княз. — Кой ще бъде той?

— Те биха желали ваше височество да одобри един от тях, който се е отличил в не един случай.

— Русин ли е?

— Да, русин от Балтийските губернии.

— Той се нарича?...

— Василий Федор.

Този заточеник бе бащата на Надя.

Както знаем, Василий Федор упражняваше в Иркутск лекарската си професия. Той беше образован, състрадателен, изключително смел и същевременно най-искрен патриот. Цялото време, което не посвещаваше на болните, той отдаваше за организиране на съпротивата. Именно той бе обединил другарите си по изгнание за обща дейност против врага. Дотогава смесени с населението, заточениците се бяха държали така, че да привлекат вниманието на великия княз. При няколко нападения бяха платили с кръвта си своя дълг към свещената Русия, наистина свещена, и боготворена от чадата си. Василий Федор се бе държал геройски. Името му бе споменато многократно, но той никога не бе поискал нито милост, нито привилегия. И когато заточениците в Иркутск намислиха да сформират отделен корпус, той дори не знаеше, че възнамеряват да го изберат за свой командир.

Щом началникът на полицията произнесе името му пред великия княз, той отговори, че го познава.

— Действително — обади се генерал Воронцов, — Василий Федор е ценен и смел човек. Винаги е имал голямо влияние върху другарите си.

— Откога е в Иркутск? — попита великият княз.

— От две години.

— А поведението му?...

— Поведението му е на човек, който се подчинява на специалните закони, уреждащи статута на заточениците.

— Генерале — каза великият княз, — генерале, доведете ми го веднага.

Заповедта на великия княз бе изпълнена и само след половин час Василий Федор бе въведен при него.

Той беше най-много четиридесетгодишен, висок, със строго и тъжно изражение. Чувстваше се, че целият му живот се свежда до една дума: борба. И той се бе борил и страдал. Чертите на лицето му поразително напомняха чертите на дъщеря му Надя Федор.

Татарското нашествие го бе засегнало в най-съкровено то му чувство, повече от всекиго друго и бе разрушило последната надежда на този баща, заточен на осем хиляди версти от родния си град. Той бе узнал от едно писмо за смъртта на жена си и едновременно за отпътуването на дъщеря си, която бе издействала от властите разрешение да отиде при него в Иркутск.

Надя трябваше да напусне Рига на 10 юли. Татарите нахлуха в Русия на 15 юли. Ако Надя бе преминала границата по това време, какво е станало с нея, попаднала сред нашествениците? Разбираемо е, че злочестият баща бе жестоко терзан от тревога, тъй като оттогава нямаше никаква вест от дъщеря си.

Когато го въведоха при великия княз, Василий Федор се поклони и зачака да го заговорят.

— Василий Федор — обърна се великият княз към него, — другарите ти по изгнание са пожелали да сформират елитен корпус. Знаят ли, че всички войници от този корпус трябва да са готови да умрат до един?

— Те знаят това — отвърна Василий Федор.

— Искат ти да бъдеш техен командир.

— Аз ли, ваше височество?

— Съгласен ли си да застанеш начело на този корпус?

— Ако благо то на Русия изисква това.

— Майор Федор — каза великият княз, — ти вече не си заточеник.

— Благодаря, ваше височество, но мога ли да командвам хора, които са още заточеници?

— И те вече не са такива.

Това означаваше помилване на всички негови другари по изгнание, а сега другари по оръжие, от брата на царя!

Василий Федор стисна развълнувано ръката, която му подаде великият княз и излезе.

А князът се обърна към офицерите си:

— Царят няма да откаже да подпише заповедта за помилване, която издавам от негово име! — каза с усмивка той. — Нужни са ни герои, за да бранят столицата на Сибир и току-що подготвих такива.

Действително щедро оказаната милост на заточениците в Иркутск беше акт на добро правосъдие и добра политика.

Вече беше нощ. През прозорците на двореца се виждаха огньовете на татарите отвъд Ангара. Реката влачеше множество ледени блокове, някои от които се спираха при първите пилони на разрушените дървени мостове, а останалите, които течението отклоняваше към канала, се носеха с голяма скорост.

Както бе изтъкнал кметът, очевидно Ангара мъчно би замръзнала по цялото си протежение. Затова опасността да бъдат нападнати от тази страда нямаше защо да тревожи защитниците на Иркутск.

Часовникът изби десет. Великият княз тъкмо се канеше да се сбогува с офицерите си и да се оттегли в покоите си, когато пред двореца настана суматоха.

Почти веднага след това вратите на залата се разтвориха, появи се един адютант, който се приближи до великия княз.

— Царски куриер, ваше височество!

XIII

ЦАРСКИЯТ КУРИЕР

Всички членове на съвета едновременно обърнаха глави към вратата. Царски куриер в Иркутск! Ако офицерите поне малко бяха размислили колко невероятен е подобен факт, те сигурно биха го сметнали невъзможен.

Великият княз бързо пристъпи към адютанта си.

— Доведете куриера!

Един мъж влезе. Изглеждаше изтощен от умора. Облечен бе като сибирски селянин, в износени, едва ли не скъсани дрехи, по които личаха дупки от куршуми. Носеше на главата си московски калпак. Незараснала следа от удар с кнут пресичаше лицето му. Явно бе извървял дълъг и мъчителен път. Жалкото състояние на обувката му доказваше, че е изминал пеш част от него.

— Негово височество великият княз! — извика той, влизайки.

Великият княз се доближи.

— Ти ли си царският куриер?

— Да, ваше височество.

— Идваш от...?

— От Москва.

— Напусна Москва на...?

— На 15 юли.

— Името ти...?

— Михаил Строгов.

Беше Иван Огарьов, присвоил името и длъжността на онзи, когото смяташе напълно безпомощен. Нито великият княз, нито който и да е друг го познаваше в Иркутск. Затова не бе сметнал за нужно да преправя чертите си. Тъй като бе в състояние да докаже мнимата си идентичност, никой не би могъл да се усъмни в него. Така той бе дошъл, поддържан от желязната си воля, да ускори чрез предателство и убийство развързката на нашествието.

След отговора на Иван Огарьов по знак на великия княз всички офицери се оттеглиха.

Мнимият Михаил Строгов и той останаха сами в залата.

Великият княз изгледа изпитателно Иван Огарьов.

— Ти беше на 15 юли в Москва? — попита го той.

— Да, ваше височество, и през нощта на 14 срещу 15 юли бях при негово величество царя в Новия дворец.

— Носиш ли писмо от царя?

— Да, ето го.

И Иван Огарьов подаде на княза императорското писмо, сведено до почти микроскопични размери.

— В такъв вид ли ти бе дадено писмото?

— Не, ваше височество, трябваше да скъсам плика, за да го укрия по-добре от войниците на емира.

— Значи бе пленен от татарите?

— Да, ваше височество, за няколко дни — отговори Иван Огарьов. — На това се дължи, че тръгнах на 15 юли от Москва, както показва датата на това писмо, а пристигнах в Иркутск едва на 2 октомври, след седемдесет и деветдневно пътуване.

Великият княз взе писмото. Той го разгъна и разпозна подписа на царя и написаната собственоръчно от него обичайна формула. Така че никак не можеше да се усъмни в автентичността на писмото, както и на куриера. Ако суровото изражение на Иван Огарьов му бе вдъхнало първоначално известно недоверие, което великият княз с нищо не издаде, то тутакси се разсея. Той остана известно време безмълвен. Четеше бавно писмото, за да вникне добре в смисъла му. После подзе:

— Михаил Строгов, познато ли ти е съдържанието на писмото?

— Да, ваше височество, можех да бъда принуден да го унищожа, за да не попадне в ръцете на татарите, а държах да предам точно съдържанието на ваше височество.

— Знаеш ли, че това писмо ни нарежда да умрем по-скоро в Иркутск, отколкото да го предадем?

— Зная.

— Известно ли ти е също, че то посочва движението на войските, които трябва да спрат татарското нашествие?

— Да, ваше височество, но техните придвижвания не се осъществиха.

— Какво искаш да кажеш?

— Искам да кажа, че Ишим, Омск, Томск, за да спомена само главните градове на Западен и Източен Сибир, бяха последователно окупирани от войниците на Теохар хан.

— Но имаше ли сражения? Срецнаха ли се нашите казаци с татарите?

— Няколко пъти, ваше височество.

— И бяха отблъснати?

— Те бяха малобройни.

— Къде станаха стълкновенията, за които говориш?

— При Коливан, Томск...

Дотук Иван Огарьов казваше само истината, но с цел да разколебае защитниците на Иркутск, той преувеличи предимствата, които си бяха извоювали войските на емира и добави:

— И трети път пред Красноярск.

— Ами при тази последна схватка? — запита великият княз, който така бе стиснал устни, че думите едва излизаха от устата му.

— Това беше нещо повече от схватка, ваше височество, истинска битка.

— Битка!

— Двайсет хиляди руси, дошли от граничните области и от Томска губерния, се сблъскаха със сто и петдесет хиляди татари и въпреки храбростта си, бяха разгромени.

— Лъжеш! — извика великият княз, който напразно се опита да овладее гнева си.

— Казвам истината, ваше височество — хладно отговори Иван Огарьов, — присъствувах на тази битка при Красноярск и именно по време на нея ме плениха!

Великият княз се успокои и кимна с глава в знак, че не се съмнява в искреността на думите му.

— Кога стана битката при Красноярск?

— На 2 септември.

— А сега всички татарски войски са съсредоточени край Иркутск?

— Всички.

— И ти ги изчисляваш на...

— Четиристотин хиляди души.

Още едно преувеличение на Иван Огарьов при изчисляване на татарските войски, преследващо все същата цел.

— Не трябва ли да очаквам никаква помощ от западните провинции?

— Никаква, ваше височество, не поне преди края на зимата.

— Така да е! Чуй сега, Михаил Строгов! Дори ако никаква помощ не дойде нито от запад, нито от изток, и дори ако тези варвари са шестстотин хиляди, пак няма да предам Иркутск!

Злите очи на Иван Огарьов леко се присвиха. Предателят сякаш искаше да каже, че братът на царя си прави сметките без измяната.

Избухлив по темперамент, великият княз едва запази самообладание, чувайки тези катастрофални новини. Той се заразхожда напред-назад в залата пред очите на Иван Огарьов, който го дебнеше като запазена за неговото отмъщение жертва. Великият княз се спираше пред прозорците, гледаше огньовете на татарския лагер, мъчеше се да долови шумовете, повечето от които се дължаха на сблъскващите се ледове по течението на Ангара.

Измина четвърт час, без да зададе друг въпрос. После взе отново писмото, препрочете един пасаж и каза:

— Знаеш ли, Михаил Строгов, че в това писмо става дума за един предател, от когото трябва да се пазя?

— Да, ваше височество.

— Той щял да се опита да се вмъкне дегизиран в Иркутск и да предаде, дойде ли часът, града на татарите.

— Известно ми е всичко това, ваше височество. Зная също, че Иван Огарьов се е закълел лично да отмъсти на братя на царя.

— За какво?

— Казват, че този офицер бил наказан от великия княз с унижително за него разжалване.

— Да... спомням си... Но този мизерник, който по-късно е служил против отечеството си и е предвождал варварското нашествие, напълно го заслужава.

— Негово величество царят държеше главно да бъдете предупреден за престъпните планове на Иван Огарьов спрямо вашата особа.

— Да... В писмото той ме осведомява за това...

— И негово величество ми каза лично това, съветвайки ме да се пазя главно от този предател.

— Срещна ли го?

— Да, ваше височество, след битката при Красноярск. Ако можеше да предположи, че нося писмо до ваше височество, което разкрива плановете му, не би ме оставил жив.

— Да, ти щеше да бъдеш изгубен! — забеляза великият княз. — И как успя да избягаш?

— Хвърлих се в Иртиш.

— А как влезе в Иркутск?

— Благодарение на вашите войници, които излязоха тази вечер, за да отблъснат татарски отряд. Смесих се със защитниците на града, разкрих им кой съм и тутакси ме доведоха при ваше височество.

— Добре, Михаил Строгов. Ти си проявил смелост и усърдие по време на трудната си мисия. И няма да го забравя. Искаш ли някоя милост от мен?

— Никаква, освен да се бия до ваше височество — отвърна Иван Огарьов.

— Така да бъде, Михаил Строгов! От днес си аташиран към мен и ще бъдеш настанен в този дворец.

— А ако съгласно намерението си Иван Огарьов се представи на ваше височество под фалшиво име?

— Ще го разобличим благодарение на теб, който го познаваш, и ще заповядам да го пребият с кнут.

Не забравяйки, че е капитан от корпуса на царските куриери, Иван Огарьов отдаде чест на великия княз и се оттегли.

И така, Иван Огарьов изигра успешно недостойната си роля. Великият княз му гласува пълно и безгранично доверие. Той можеше да злоупотреби с него където и когато му потрябва. Щеше да живее в същия този дворец. Щеше да бъде посветен в тайните операции на отбраната. Положението беше в негови ръце. Никой в Иркутск не го познаваше. Никой не можеше да смъкне маската му. Той реши незабавно да се залови за работа.

Всъщност нямаше много време. Градът трябваше да падне, преди да дойдат русите от север и от изток, а това бе въпрос на няколко дни. Станеха ли татарите господари на Иркутск, за русите нямаше да бъде лесно да си го възвърнат.

Тъй или иначе, дори ако се наложеше да го напуснат, татарите нямаше да направят това, преди да го разрушат до основи и преди главата на великия княз да се търкулне в краката на Теохар хан.

Получил пълна възможност да наблюдава, да слухти и да действа, Иван Огарьов още на следния ден обиколи крепостните съоръжения. Навсякъде бе посрещнат със сърдечни поздравления от офицерите, войниците и гражданите. Царският куриер бе за тях човекът, който отново ги свърза с империята. А Иван Огарьов разказваше с неизменна самоувереност измислените перипетии при пътуването си. После ловко, отначало без да набляга, заговори за тежкото им положение, преувеличавайки успехите на татарите, както бе сторил в разговора си с великия княз, и силите, с които варварите разполагаха. Според него дори ако очакваната помощ пристигнала, тя щяла да бъде недостатъчна и имало опасност всяко сражение, водено под стените на Иркутск, да се окаже също толкова злополучно, както битките при Коливан, Томск и Красноярск.

Иван Огарьов не прекаляваше с тези свои обезпокоителни намеци. Предпазливо и постепенно ги внушаваше на защитниците на Иркутск. Отговаряше им едва ли не неохотно, само когато те го разпитваха настойчиво, и сякаш със съжаление. И за всеки случай винаги добавяше, че трябва да се защитават до последния човек и по-скоро да хвърлят във въздуха града, отколкото да го предадат на татарите!

Тактиката му непременно щеше да се окаже гибелна, ако успееше да постигне ефект. Ала гарнизонът и населението на Иркутск бяха толкова патриотично настроени, че нищо не можеше да ги разколебае. Нито един от войниците и гражданите, затворени в този изолиран накрая на света азиатски град, дори и не помисляше да спомене за капитулация. Омразата на русите към варварите беше безгранична.

Ала и никой не се усъмни в пъклената роля, която играеше Иван Огарьов. Никой не можеше да отгатне, че мнимият царски куриер е всъщност предател.

Съвсем естествено беше още с пристигането си в Иркутск да установи тясна връзка с един от най-смелите защитници на града, Василий Федор.

Знаем от какви тревожни предчувствия се терзаеше този злочест баща. Ако дъщеря му, Надя Федор, бе напуснала Русия на посочената в писмото ѝ от Рига дата, какво е станало с нея? Още ли се опитваше да прекоси завладените провинции или отдавна вече бе пленница? Василий Федор намираше временно уталожване на болката си само когато имаше случай да се бие срещу татарите — много рядко според него.

Когато научи за неочакваното пристигане на царски куриер, той бе обзет от предчувствието, че куриерът би могъл да му даде някакви сведения за дъщеря му. Химерична надежда може би, ала той се вкопчи в нея. Дали и този царски куриер не е бил пленен като Надя, може би по същото време?

Василий Федор се опита да се свърже с Иван Огарьов, който пък използва този повод, за да установи ежедневна връзка с командира на специалния отряд. Дали този ренегат мислеше да използва това обстоятелство? Съдеше ли за всички хора по себе си? Въобразяваше ли си, че един русин, макар политически заточеник, би могъл да бъде толкова мерзък, че да измени на отечеството си? Както и да е, Иван Огарьов отговори с престорена отзивчивост на любезното държане на Надиния баща. А той още на другия ден след пристигането на мнимия куриер отиде в двореца на генерал-губернатора. Там той запозна Иван Огарьов с обстоятелствата, при които дъщеря му вероятно е напуснала европейска Русия и сподели с него опасенията си относно нейната участ.

Иван Огарьов не познаваше Надя, макар че я бе срещнал в Ишим в деня, когато тя бе там с Михаил Строгов. Тогава обаче той не бе обърнал внимание нито на нея, нито на двамата журналисти, които се намираха в същото време в пощенската станция. Така че той не можа да даде никакви сведения на Василий Федор за дъщеря му.

— Но кога точно вашата дъщеря трябваше да напусне пределите на европейска Русия?

— Почти по същото време като вас — отговори Василий Федор.

— Аз напуснах Москва на 15 юли.

— И тя трябваше да замине на тази дата. Изрично ми писа това в писмото си.

— В Москва ли е била на 15 юли? — попита Иван Огарьов.

— Да, точно на тази дата.

— Така ли!... — отвърна Иван Огарьов, но бързо се поправи: — Не, лъжа се... Щях да объркам датите! — добави той. — За съжаление напълно вероятно е дъщеря ви да е минала границата и може да имате само една надежда: че не е продължила пътуването си, когато е узнала за нахлуването на татарите.

Василий Федор наведе глава. Той познаваше дъщеря си и отлично знаеше, че нищо не би могло да ѝ попречи да замине.

Без никаква нужда Иван Огарьов прояви голяма жестокост. Той можеше само с една дума да успокои Василий Федор, макар Надя да бе минала сибирската граница при познатите от нас обстоятелства, сравнявайки датата, когато тя е била в Нижни Новгород, с датата на постановлението, което забраняваше напускането на европейска Русия. Тогава той навярно би заключил, че е невъзможно Надя да е била изложена на опасността от нашествениците и въпреки желанието си се намира все още на европейската територия на Русия.

Иван Огарьов можеше да му каже тези думи, но верен на своята природа, като човек, който не може да се развълнува от хорските нещастия, той не ги каза.

Василий Федор си отиде с разбито сърце. След този разговор и последната му надежда угасна.

През следващите два дни, 3 и 4 октомври, великият княз няколко пъти извика при себе си мнимия Михаил Строгов и го накара да повтори всичко, което вече бе чул от него в голямата зала на Новия дворец. Подготвен за всичките му въпроси, предателят отговори без капка колебание. Той нарочно не скри, че царското правителство е било в пълния смисъл на думата изненадано от нахлуването на татарите, че бунтът е бил подготвен в най-голяма тайна, че татарите са били вече господари на линията Об, когато в Москва са дошли първите съобщения. И най-сетне, че нищо не е направено с оглед изпращането в Сибир на необходимите войски, които да изтласкат нашествениците.

После Иван Огарьов, напълно свободен в действията си, се зае да проучи Иркутск, състоянието на укрепленията му, слабите им места, за да използва по-късно наблюденията си, в случай че му попречат да осъществи престъпните си планове. Спря по-специално вниманието си върху крепостната врата на Большая, която възнамеряваше да предаде на татарите.

Два пъти дойде вечер да огледа насипа при тази врата. Той се разхождаше по него, без да се бои от куршумите на обсадителите, чиито първи постове се намираха на по-малко от една верста от укреплението. Знаеше добре, че не се излага на опасност, нещо повече, че го разпознават. Зърнал бе една сянка, която се плъзна чак до основата на насипа.

С риск на живота си, Сангара се опитваше да установи връзка с него.

Впрочем, от два дни обсадените се радваха на спокойствие, на което от началото на обсадата досега татарите съвсем не ги бяха приучили. Иван Огарьов се бе разпоредил за това. Помощникът на Теохар хан бе пожелал да бъдат преустановени всички опити за превземане на града със сила. Затова откакто бе влязъл в Иркутск, татарската артилерия никак не се обаждаше. Може би — той поне се надяваше — бдителността на обсадените щеше да отслабне. Във всеки случай няколко хиляди татари на предните постове стояха нащрек, готови да се спуснат към освободената от защитниците врата, когато Иван Огарьов им съобщи часа за атака.

Той нямаше да се забави. Трябваше да се сложи край, преди руските войски да пристигнат пред Иркутск. Иван Огарьов бе взел решението си и същата вечер една бележка падна от високия насип в ръцете на Сангара.

На другия ден, през нощта на 5 срещу 6 октомври, в два часа след полунощ Иван Огарьов щеше да предаде Иркутск.

XIV

НОЩТА НА 5 СРЕЩУ 6 ОКТОМВРИ

Иван Огарьов бе обмислил най-грижливо своя план. Той трябваше да успее. Много важно беше вратата на Болшая да не бъде охранявана в момента, когато щеше да я предаде. Затова беше необходимо вниманието на обсадените да бъде отвлечено към друга точка на града. За тази цел той бе уговорил с емира една диверсионна акция. Тя трябваше да се проведе откъм предградията на Иркутск на десния бряг, нагоре и надолу по течението на Ангара. Нападението на тези два пункта щеше да бъде съвсем сериозно, като същевременно на левия бряг щяха да симулират, че се опитват да преминат Ангара. Вероятно защитниците щяха да изоставят вратата на Болшая, особено защото, оттегляйки се назад, предните татарски постове откъм тази страна щяха да създадат илюзията, че са вдигнати.

Настъпи 5 октомври. Преди да изминат двадесет и четири часа, столицата на Източен Сибир трябваше да бъде в ръцете на емира, а великият княз — във властта на Иван Огарьов.

През този ден в лагера край Ангара се наблюдаваше необичайно раздвижване. От прозорците на двореца и от къщите върху десния бряг се виждаше ясно, че на отсрещния бряг се правят важни приготовления. Многобройни татарски отряди се стичаха към лагера и от време на време се присъединяваха към войските на емира. Подготвяше се уговорената диверсия, и то много очебийно. Впрочем Иван Огарьов не скри от великия княз, че могат да се опасяват на нападение от тази страна. Каза му, че според неговите сведения татарите щели да ги нападнат над и под града, и посъветва великия княз да усили тези два непосредствено застрашени пункта.

Тъй като приготовленията, които имаха възможност да наблюдават, подкрепяха препоръките на Иван Огарьов, налагаше се да ги вземат под внимание. Затова на военен съвет, свикан в двореца, бе дадена заповед защитниците да се съсредоточат на десния бряг на Ангара и в двата края на града, където землените укрепления се допираха до реката.

Точно това искаше Иван Огарьов. Той очевидно не разчиташе, че вратата при Болшая ще остане без защитници, но те щяха да бъдат малобройни. Впрочем, Иван Огарьов щеше да придаде такива големи размери на диверсионната операция, че великия княз щеше да хвърли срещу нея всичките си разполагаеми сили.

При това едно изключително сериозно произшествие, подготвено от Иван Огарьов, щеше извънредно много да подпомогне осъществяването на плановете му. Дори ако Иркутск не бе нападат в двете отдалечени от вратата на Болшая места и откъм реката, това произшествие щеше да бъде достатъчно, за да привлече всички защитници точно там, където Иван Огарьов искаше да ги заведе. В същото време то щеше да предизвика ужасна катастрофа.

Така че имаше голяма вероятност неохранената врата да бъде предадена в уречения час на хилядите татари, които чакаха под прикритието на гъстите гори на източния бряг.

През този ден гарнизонът и населението на Иркутск бяха непрекъснато в бойна готовност. Взети бяха всички мерки, продиктувани от предстоящата атака в двата края на града, които досега бяха пощадени. Великият княз и генерал Воронцов обходиха постовете, подсилени по тяхна заповед. Елитният корпус на Василий Федор бе заел северния край на града, като му бе наредено да се притече на помощ там, където опасността бъде по-голяма.

На десния бряг на Ангара беше разположена малкото артилерия, с която разполагаха. С тези мерки, взети навреме, благодарение на уместните препоръки на Иван Огарьов, можеха да се надяват, че подготвената атака няма да бъде успешна. В такъв случай татарите временно обезкуражени, навярно ще отложат с няколко дни едно ново нападение на града. А очакваните от великия княз войски можеха да пристигнат всеки миг. Спасението или гибелта на Иркутск висяха на косъм.

В този ден слънцето, което бе изгряло в шест часа и двамащ минути, залезе в пет часа и четирийсет минути, като за единадесет часа прокара дневната си дъга над хоризонта. Още два часа здрачът щеше да се бори с нощта. После просторът щеше да потъне в дълбок мрак, защото големи неподвижни облаци закриваха небето, а луната в съединение със слънцето, нямаше да се покаже.

Тъмнината също щеше да подпомогне кроежите на Иван Огарьов.

От няколко дни вече изключителен студ предшестваше суровата сибирска зима. А тази вечер той беше още по-осезаем. Постовете по десния бряг на Ангара, принудени да крият присъствието си, не бяха запалили огньовете. Затова те непоносимо страдаха от голямото понижение на температурата. На няколко стъпки под тях минаваха ледените блокове, влачени от течението на реката. През целия ден ги виждаха как лъкатушат бързо в гъсти редици между двата бряга. Великият княз и офицерите ги наблюдаваха със задоволство. И наистина, ако коритото на реката се задръсти, преминаването ѝ щеше да стане невъзможно. Татарите нямаше да могат да управляват нито лодките, нито саловете си. А да се допусне, че ще я преминат по ледените блокове, ако те се слепят един с друг, бе направо немислимо. Пряснозаледената повърхност нямаше да бъде достатъчно втвърдена, за да издържи цяла атакуваща войска. Ако това предложение се сбъднеше, Иван Огарьов щеше да съжалява само защото това щеше да бъде изгодно за защитниците на Иркутск. Нищо такова не се случи обаче. Той предварително знаеше, че татарите изобщо няма да се опитат да минат Ангара. И поне от тази страна на града акцията им щеше да бъде фиктивна.

Към десет часа вечерта обаче състоянието на реката видимо се измени: за голяма изненада на обсадените и много неизгодно за тях. Преминаването на реката, дотогава непроходима, изведнъж стана възможно. Коритото ѝ се освободи, многобройните ледове от последните дни, изчезнаха надолу по течението и между двата бряга останаха само пет-шест. При това те нямаха структурата на ледените блокове, образувани при обикновени условия под въздействието на силния студ. Това бяха просто парчета лед, откъснали се от големите ледени грамади и острите им ръбове бяха съвсем гладки.

Руските офицери, които установиха изменението на реката, уведомиха великия княз. Това явление, впрочем, се обяснява с наличието на ледена преграда, образувана от струпването на блокове в някой по-тесен отрязък на реката.

Знаем, че се бе случило точно това.

Сега вече обсадителите можеха да минат през Ангара, това налагаше русите да засилят бдителността си.

До полунощ не се случи нищо. От изток, от другата страна на вратата Болшая, пълно затишие. Нито един огън в гористия масив, който се сливаше на хоризонта с ниските облаци по небето.

В лагера на Ангара много голямо оживление, за което свидетелстваше честото местене на светлините.

На една верста нагоре и надолу по течението, точно там, където землените укрепления опираха до брега на реката, се чуваше глух шум, който доказваше, че татарите са на крак и очакват някакъв сигнал.

Изтече още един час. Нищо ново.

Скоро камбаната на иркутската катедрала щеше да отзвъни два часа и никакво движение от страна на обсаждащите не издаваше враждебни намерения.

Великият княз и офицерите се питаха дали не са били заблудени, дали действително татарите са възнамерявали да изненадат града. Изтеклите нощи не бяха така спокойни. Напротив. По посока на предните постове избухваше стрелба, снаряди прекосяваха въздуха, а сега — абсолютно нищо.

Великият княз, генерал Воронцов и адютантите им чакаха, готови да дадат разпорежданията си в зависимост от обстановката. Знаем, че Иван Огарьов имаше стая в двореца. Това беше доста обширно помещение на партера, чиито прозорци гледаха към странична тераса. Достатъчно беше да направи няколко крачки, за да се озове над течението на Ангара.

Дълбок мрак цареше в стаята му. Самият той, прав пред един прозорец, чакаше да настъпи часът за действие. Очевидно той щеше да даде сигнал. Щом даде сигнала, когато повечето защитници ще се стекат на атакуваните пунктове, съгласно своя план, той щеше да напусне двореца и да отиде да изпълни престъпното си дело. И той чакаше в мрака, подобен на хищник, готов да се хвърли върху жертвата си.

Ала няколко минути преди два часа великият княз нареди да доведат при него Михаил Строгов — той го наричаше само така. Един адютант дойде до стаята му, чиято врата бе затворена, и го повика.

Неподвижен до прозореца и невидим в тъмнината, той не отговори. Докладваха на великия княз, че царският куриер не е в двореца.

Часовникът на катедралата удари два часа. Настъпи часът да предизвика диверсията, уговорена с готовите да атакуват татари. Иван Огарьов отвори прозореца на стаята си и застана в северния ъгъл на страничната тераса. Пред него в мрака течаха водите на Ангара и с бучене се разбиваха в ръбовете на колоните.

Предателят извади от джоба си парче фитил, запали го, запали и кълбо кълчища, напоени с барутен прах и ги хвърли в реката.

По негова заповед потоци нефт бяха излени в нея...

Над Иркутск, на десния бряг на реката, между него и градчето Пошкавск имаше петролни кладенци. Иван Огарьов бе решил да използва това страшно средство, за да опожари Иркутск. Той сложи ръка на огромните резервоари с течено гориво. Достатъчно бе да пробие част от стената им, за да потекат потоци от нефт.

Това именно бе направил през тази нощ няколко часа по-рано и ето защо салът, който носеше истинския царски куриер, Надя и бегълците, плаваше върху слой от течен нефт. През пукнатините на резервоарите, съдържащи милиони кубически метра гориво, нефтът се бе устремил като планинска река и следвайки естествения наклон на почвата, се бе разлял по повърхността на реката като по-лек от водата.

Ето как Иван Огарьов си представяше войната! Съюзник на татарите, той действаше като татарин, при това против собствените си сънародници!

Кълчищата бяха хвърлени върху водите на Ангара и в миг сякаш заляна със спирт, цялата река пламна нагоре и надолу по течението си със скоростта на светкавица. Спираловидни синкави пламъци проблясваха между двата бряга, плътни димящи изпарения се виждаха над тях. Няколко ледени блокове, носени от течението и обхванати от горящата течност, се топяха като восък върху пещ, и водните изпарения се издигаха във въздуха с пронизително свистене.

В същия миг на север и на юг от града проехтя пушечна стрела. Батареите на татарския лагер зачестено загърмяха. Няколко хиляди татари се впуснаха, атакувайки землените укрепления. Къщите на брега, построени от дърво, пламнаха целите наведнъж. Лумна силна светлина, която разпръсна нощния мрак.

— Най-сетне! — възкликна Иван Огарьов.

И той с право можеше да се гордее. Диверсията, организирана от него, беше страхотна. Защитниците на Иркутск се озоваха между

щурма на татарите и опустошителния пожар. Камбаните забиха. Всичко здраво и читаво сред населението се спусна към застрашените пунктове, или към къщите, поглъщани от огъня, който можеше да се разпростре из целия град.

Вратата на Болшая беше почти без охрана. Оставени бяха само няколко защитници и дори, поради внушенията на предателя, за да може извършеното злодеяние да се припише не на него, а на политически врагове, малкото защитници бяха подбрани от малобройния корпус на заточениците.

Иван Огарьов се прибра в стаята си, сега пишно осветена от пламтящата Ангара. Огнените езици се извисяваха над парапета на терасата. После той се нареди да излезе, ала едва отворил вратата, една жена се втурна в стаята с мокри дрехи и разрошени коси.

— Сангара! — извика Иван Огарьов в първия миг на изненада, не предполагайки, че може да бъде друга жена, а не циганката.

Не беше Сангара, а Надя.

Когато потърсилата спасение върху леда Надя извика, виждайки как пожарът обхваща течението на реката, Михаил Строгов, я сграбчи в прегръдките си и се хвърли да потърси в дълбините на Ангара убежище срещу пламъците. Знаем, че леденият блок, който ги носеше, се намираще тогава на тридесетина разтега от първия кей на Иркутск.

Плавайки под водата, Михаил Строгов успя да се добре до кея заедно с Надя.

Най-сетне той докосваше своята цел! Беше в Иркутск.

— В двореца на губернатора! — извика той на Надя.

След по-малко от десет минути двамата стигнаха до входа на двореца. Пламъците на Ангара ближеха каменните му основи, но пожарът не можеше да го достигне. Отвъд двореца всички къщи по брега пламтяха.

Михаил Строгов и Надя проникнаха без затруднение вътре беше отворен за всички. Никой не им обърна внимание в общата суматоха, макар че от тях се стичаше вода. Голямата зала в приземния етаж бе задръстена от офицери, идващи да получават заповеди, и войници, тичащи, за да ги изпълнят. Във водовъртежа на обезумялото множество Михаил Строгов и Надя бяха разделени един от друг.

Надя тичаше изплашена към ниските зали, зовейки спътника си, молейки да я отведат при великия княз.

Една врата, водеща в заляно от светлина помещение, се отвори пред нея. Тя влезе и внезапно се озова лице с лице с онзи, когото бе видяла в Ишим, когото бе видяла в Томск, лице в лице с онзи, чиято престъпна ръка миг по-късно щеше да предаде града!

— Иван Огарьов! — извика тя.

Като чу да произнасят името му, мизерникът се разтрепера. Узнаеха ли истинското му име, всичките му планове щяха да се провалят. Оставаше му само едно — да убие създанието, което го е произнесло, независимо кое е то.

И Иван Огарьов се хвърли срещу Надя. Ала младото момиче с нож в ръка се опря на стената, решено да се отбранява.

— Иван Огарьов! — извика още веднъж Надя, знаейки, че омразното име ще накара да ѝ се притекат на помощ.

— Ах, ще млъкнеш ли! — каза предателят.

— Иван Огарьов! — за трети път извика безстрашната девойка при това с глас, двойно по-силен поради омерзението към него.

Зашеметен от ярост, Иван Огарьов извади от пояса си кама, спусна се към Надя и я притисна в един ъгъл на стаята. Свършено бе с нея, когато окаяникът, повдигнат внезапно във въздуха от непобедима сила, бе тръшнат на земята.

— Михаил! — извика Надя.

Михаил Строгов бе чул зова на Надя. Воден от гласа ѝ, той стигна до стаята на Иван Огарьов и влезе през отворената врата.

— Не се бой от нищо, Надя — каза ѝ той, заставайки между нея и Иван Огарьов.

— Ах! — извика младото момиче. — Пази се, братко, предателят е въоръжен!... И вижда хубаво!...

Иван Огарьов се бе изправил и въобразявайки си, че лесно ще се справи със слепия, се нахвърли върху него. Ала слепият улови с едната си ръка ръката на виждащия, и отклонявайки с другата камата му, повторно го тръшна на земята.

Бледен от ярост и срам, Иван Огарьов си спомни, че има сабя. Той я измъкна от ножницата и се приготви за нова атака.

И той бе познал Михаил Строгов. Един слепец. Все пак имаше работа със слепец! Положението му бе изгодно.

Ужасена от опасността, която застрашаваше спътника ѝ в толкова неравна борба, Надя се спусна към вратата, викайки за помощ.

— Затвори вратата, Надя! — заповяда ѝ Михаил Строгов. — Не викай никого и ме остави да се справя сам. Царският куриер няма защо да се плаши днес от този мизерник! Нека се приближи до мен, ако посмее. Чакам го.

Междувременно Иван Огарьов, свил се като тигър, не промълвяше нищо. Той би желал да скрие от ушите на слепия шума от стъпките си, дишането си дори. Би желал да го удари, преди той да усети приближаването му, да го пониже смъртоносно. Предателят възнамеряваше не да се бие, а да убие човека, чието име си бе присвоил! Ужасена и все пак изпълнена с вяра в другаря си, Надя наблюдаваше едва ли не с възхищение страшната сцена. Самообладанието на Михаил Строгов като че ли внезапно се предаде и на нея. Единственото му оръжие беше сибирският нож. Той не виждаше противника си, въоръжен със сабя. Вярно, но поради каква милост на небето изглеждаше по-силен от него и то много? Как почти без да се помръдне успяваше винаги да отблъсне върха на сабята му?

Иван Огарьов дебнеше с видима тревога необикновения си противник. Неговото свръчовешко самообладание му въздействаше. Напразно призоваваше разума си, напразно си казваше, че при тази неравна борба всички предимства са на негова страна. Неподвижността на слепия го вледеняваше. Той търсеше с очи мястото, където да удари жертвата си. Намери го!... Кой му пречеше да го довърши?

Най-сетне предателят скочи и насочи сабята си право към гърдите на Михаил Строгов. С неуловимо движение на ножа си, слепият отклони удара. Михаил Строгов остана недосегнат и хладнокръвно като че ли чакаше, без да се пази, повторно нападение.

Ледена пот се стичаше по челото на Иван Огарьов. Той отстъпи крачка назад, после втори път атакува, но както първият, така и вторият удар бе отбит. Едно обикновено париране с широкия нож отклони ненужната сабя на предателя.

Обезумял от ярост и страх пред тази жива статуя, Иван Огарьов втренчи ужасените си очи в широко отворените очи на слепаца. Тези очи, които сякаш четяха в самата му душа, и които не виждаха, които не можеха да виждат, тези очи упражняваха върху него някакво страшно обаяние.

Изведнъж Иван Огаръов извика. Внезапно прозрение проблесна в мозъка му.

— Той вижда! — възкликна предателят. — Той вижда!

И като див звяр, опитващ се да се прибере в бърлогата си стъпка по стъпка, ужасен, той се отдръпна чак до дъното на стаята.

Тогава статуята оживя, слепецът тръгна право към Иван Огаръов и застана срещу него.

— Да, виждам! — извика той. — Виждам следата от камшика, с който те белязах, мерзки предателю! Виждам мястото, където ще те понижа. Бори се за живота си! Благоволявам да ти предложа дуел! Моят нож ми стига срещу твоята сабя.

„Той вижда! — каза си Надя. — Милостиви боже, нима е възможно?“

Иван Огаръов се почувства изгубен. Ала волята му се пробуди, и възвръщайки смелостта си, той се втурна с протегната сабя към невъзмутимия си противник. Двете остриета се кръстосаха, при сблъсъка с ножа на Михаил Строгов, размахан от ръката на сибирския ловец, сабята се разлетя на парчета и предателят, пронизан в сърцето, се строполи безжизнен на пода.

В същия момент вратата на стаята, блъсната отвън, се отвори. Великият княз, придружен от няколко офицера, се появи на прага. Той се приближи. Разпозна на земята трупа на онзи, когото смяташе за царски куриер и попита със заплашителен глас:

— Кой уби този човек?

— Аз — отвърна Михаил Строгов.

Един офицер опри револвера си до слепоочието му, готов да стреля.

— Как се казваш? — попита великият княз, преди да заповяда да му пръснат черепа.

— Ваше височество — отвърна Михаил Строгов, — попитайте по-скоро за името на човека, проснат в краката ми.

— Аз познавам този човек! Той е служител на брат ми! Царски куриер!

— Този човек, ваше височество, не е царски куриер. Той е Иван Огаръов!

— Иван Огаръов! — възкликна великият княз.

— Да, Иван предателя.

— А ти? Кой си тогава ти!

— Михаил Строгов.

XV ЕПИЛОГ

Михаил Строгов не беше и никога не е бивал сляп. Едно чисто човешко явление, едновременно физическо и душевно бе неутрализирано въздействието на нагорещеното желязо, което екзекуторът на Теохар хап бе прокарал пред очите му.

Спомняте си, че в момента на изтезанието Марфа Строгова бе там, протегнала ръце към своя син. Михаил Строгов я гледаше, както син може да гледа майка си, когато я вижда за последен път. Изобилни сълзи, бликнали от сърцето в очите му, които от гордост напразно се мъчеше да задържи, напиреха под клепачите му и изпарявайки се над роговицата, спасиха зрението му. Парите от сълзите му, намиращи се между нагорещената сабя и зениците му, бе достатъчна, за да смекчи действието на топлината. Същият ефект се наблюдава, когато някой леяр безнаказано може да докосне с пръст струя разтопен чугун, ако предварително го потопи във вода.

Михаил Строгов тутакси осъзна каква огромна опасност го грози, ако сподели с когото и да било тази своя тайна. Той си даде сметка за ползата, която би могъл, напротив, да извлече от това положение за изпълнението на плановете си. Именно ако го сметнеха сляп щяха да го оставят свободен. Така че трябваше да си остане сляп, да бъде сляп за всички, дори за Надя, винаги и навсякъде, с нито една дума и с нито един жест да не допусне да се усъмнят в ролята, която играе. Решението му бе взето. Дори ако трябваше да рискува живота си, за да даде на всички доказателство, че е сляп — и знаем при какви обстоятелства действително го изложи на опасност.

Единствено майка му знаеше истината и на площада в Томск той ѝ я прошепна на ухото, когато наведен в мрака над нея, я обсипваше с целувки.

Ясно ви е тогава, че когато, гаврейки се жестоко с него, Огарьов бе разтворил писмото пред очите му, смятайки ги угаснали, Михаил Строгов можеше да го прочете и той прочете това писмо, разкриващо мерзките кроежи на предателя. От това обстоятелство той черпеше

енергията, която прояви през втората част от пътуването си. То обясняваше непоклатимата му воля да стигне до Иркутск и да изпълни устно мисията си. Той знаеше, че Иван Огарьов се кани да предаде града. Знаеше, че животът на великия княз е застрашен. Спасението на брата на царя и на Сибир беше следователно в неговите ръце.

Той разказа всичко това с няколко думи на великия княз — при това с какво вълнение изтъкна и участието на Надя във всички тези събития.

— Коя е тази девойка? — попита великия княз.

— Дъщерята на заточеника Василий Федор — обясни Михаил Строгов.

— Дъщерята на командира Федор — поправи го великият княз — не е вече дъщеря на заточеник. Няма вече заточени в Иркутск.

Не толкова силна в радостта, отколкото в страданието, Надя падна върху коленете на великия княз, който я повдигна с едната си ръка, подавайки другата на Михаил Строгов.

Един час след това младото момиче бе в прегръдките на баща си. Михаил Строгов, Надя, Василий Федор най-сетне бяха заедно. Пълно щастие от едната и от другата страна.

Двойната атака на татарите срещу града беше отблъсната. Василий Федор с малката си войскова част смаза първите нашественици, щурмуващи вратата при Большая, смятайки я отворена. Сякаш предчувствайки нещо, той упорито бе останал да я охранява.

Докато нападателите се оттегляха, обсадените потушаваха пожара. Течният нефт върху водната повърхност бързо изгоря. Пламъците, обхванали главно къщите на брега, пощадиха другите квартали на града.

Призори войските на Теохар хан се бяха прибрали в лагера си, оставяйки много мъртъвци по външната страна на укрепленията. Сред тях беше и циганката Сангара, която напразно се бе опитала да отиде при Иван Огарьов.

Цели два дни татарите не предприеха ново нападение. Те се бяха обезсърчили след смъртта на Иван Огарьов. Този човек беше душата на нашествието и лично той чрез отдавна замисляните си интриги бе повлиял на хановете и ордите им, увличайки ги да завладеят Азиатска Русия.

Все пак защитниците на Иркутск бяха нащрек и обсадата продължаваше.

На седми октомври обаче още с първите слънчеви зари по височините, обграждащи Иркутск, се разнесоха топовни гърмежи.

Пристигаше помощната армия, водена от генерал Кисельов и по този начин известяваше на великия княз, че вече е налице.

Татарите не чакаха дълго. Те не желяеха да поемат риска на едно сражение под стените на Иркутск и вдигнаха незабавно лагера си.

Иркутск най-сетне беше свободен!

С първите войници в града влязоха и двама приятели на Михаил Строгов — неразделните Блънт и Жоливе. Добрали се до десния бряг на Ангара през бариерата от ледени блокове, те бяха успели да избягат заедно с другите бегълци, преди пламъците по Ангара да стигнат до сала.

Точно това приключение бе записано в бележника на Алсид Жоливе и то по следния начин: „Едва що не свърших като лимон в чаша пунш...“

Радостта им бе голяма, когато се срещнаха с Надя и Михаил Строгов, здрави и читави, и особено, когато узнаха, че доблестния им спътник не е сляп. Това вдъхнови Хари Блънт да запише следната мисъл: „Нажеженото желязо може да се окаже недостатъчно, за да умъртви чувствителността на очния нерв. Да се доразвие.“

После двамата журналисти, удобно настанени в Иркутск, се заеха да подредят пътните си впечатления. В резултат те изпратиха в Лондон и Париж две интересни хроники за татарското нашествие, които рядко явление — почти не си противоречаха освен по някои незначителни подробности.

Впрочем походът се оказа злополучен за емира и съюзниците му. Това нашествие, излишно, както всички нашествия, които се сблъскват с руския колос, бе гибелно за тях. Скоро се оказаха отрязани от войските на царя, които освободиха един след друг всички покорени градове. Освен това зимата беше ужасна и само малка част от ордите, покосени от студа, се прибраха в страната на татарите.

И така, пътят от Иркутск до Урал беше свободен. Великият княз бързаше да се върне в Москва, но забави отпътуването си, за да присъствува на вълнуващата церемония, която се състоя няколко дни след влизането на руските войски.

Михаил Строгов отиде при Надя и ѝ каза в присъствие на баща ѝ:

— Надя, все още моя сестричке, когато напусна Рига, за да дойдеш в Иркутск, остави ли зад себе си друг човек, за когото да жалиш освен майка си?

— Не — отвърна Надя, — никого.

— Значи нито една частица от сърцето ти не остана там? Тогава Надя, мисля, че бог, който ни срещна и ни накара да преживеем заедно толкова тежки изпитания, ни събра само за да ни свърже завинаги.

— Ах! — възкликна Надя и се хвърли в обятията му.

После се обърна към Василий Федор и му каза, цялата пламнала:

— Татко!

— Надя — отговори Василий Федор, — за мен ще бъде радост да ви наричам и двамата мои деца.

Сватбената церемония се състоя в катедралата на Иркутск. Тя бе много скромна, без външен блясък, но красива, защото се беше стекло цялото население, и военни, и граждани, за да засвидетелствуват голямата си признателност към двамата млади хора, чиято одисея бе станала вече легенда.

Естествено Алсид Жоливе и Хари Блънт присъствуваха на обряда: държаха да го опишат на читателите си.

— Не събужда ли този обред у вас желание да последвате примера им? — попита Алсид Жоливе своя колега.

— Ами! — отвърна Хари Блънт. — Ех, ако имах братовчедка като вашата!

— Братовчедка ми не е за женене — каза през смях Алсид Жоливе.

— Толкова по-добре — забеляза Хари Блънт, — защото се говори за усложнения в отношенията между Лондон и Пекин. Не сте ли изкушен да видите какво става там?

— Дявол взел го, драги ми Блънт! Тъкмо щях да ви предложа същото.

Така двамата неразделни приятели заминаха за Китай.

Няколко дни след сватбата Михаил и Надя Строгови, придружени от Василий Федор, отпътуваха за Европа. На отиване страдалчески, пътят се оказа щастлив на връщане. Пътуваха

извънредно бързо в една сибирска шейна, която се плъзгаше като експрес през заледената степ.

Ала щом стигнаха до бреговете на Динка, при Бирское, те спряха за един ден. Михаил Строгов намери мястото, където бе погребан злочестият Николай. Поставиха кръст и Надя за последен път се помоли на гроба на скромния и героичен приятел, когото нито единият, нито другият никога нямаше да забравят.

В Омск старата Марфа Строгова ги очакваше в малката си къща. Тя притисна пламенно до гърдите си девойката, която стотици пъти вече бе наричала в сърцето си своя дъщеря. Храбрата сибирячка имаше този ден правото да познае сина и да заяви, че се гордее с него.

След като прекараха няколко дни в Омск, Михаил и Надя се върнаха в Европа и тъй като Василий Федор се установи в Петербург, нито синът, нито дъщеря му вече не се разделяха с него, освен за да посетят старата си майка.

Младият куриер бе приет от царя, който го аташира към своята особа и му връчи кръста „Свети Георги“. Впоследствие Михаил Строгов постигна високо обществено положение в руската империя. Но не историята на успехите, а на изпитанията му заслужаваше да бъде разказана.

Издание:

Жул Верн. Михаил Строгов

Роман

Първо издание

Jules Verne

Michel Strogoff

Librairie Hachette, 1966.

Превод от френски: Лилия Сталева, Цветана Узунова-Калудиева,
1991

От глава II до глава X на Първа част — преведени от Цв.
Калудиева; останалите — от Лилия Сталева.

Редактор и коректор: Лилия Сталева

Технически редактор: Румяна Панчева

Художник на корицата: Стефан Вълев

Изд. коли 18,2 Печ. коли 18

Дадена за набор 01.II.1991 г.

Подписана за печат 13.II.1991 г.

Излязла от печат март 1991 г.

Цена 9.80 лв.

Издава фирма РИВА АВ 91

Електронна обработка фирма „7М График“

Печат „Ат. Стратиев“ — Хасково

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.